

Джулиан БАРНС

ИСТОРИЯ на СВЕТА
в $10^{1/2}$ ГЛАВИ

ОБСИДИАН

ДЖУЛИАН БАРНС
ИСТОРИЯ НА СВЕТА В 10½
ГЛАВИ

Превод: Димитрина Кондева, Зорница Димова

chitanka.info

На Пат Кавана

1.

НЕЛЕГАЛНИЯТ ПАСАЖЕР

Бегемотите бяха настанени в трюма при носорозите, хипопотамите и слоновете. Решението да ги използват за баласт беше разумно. Но само си представете вонята. А никой не искаше да им рине гюбрето. Мъжете едва насмогваха да разнасят храната, а жените им, и те като нас вмирисани под огнените езици на задушливата смрад, бяха твърде изнежени. Тъй че като опреше до чистене, тази чест се падаше на нас. На всеки няколко месеца тежкия капак на задната палуба се повдигаше и вътре се пускаха птиците чистачки. Е, първо трябваше да се отвори и проветри (а нямаше много доброволци за тая хамалогия); после три-четири чифта от по-негнусливите птици предпазливо пърхаха наоколо минута-две, преди да влетят в трюма. Не им помня имената на всичките — всъщност една от тия хвъркати двойки вече не съществува, но нали се сецате за кои става дума. Сигурно сте виждали хипопотами със зяпнали уста и между зъбите им едни шарени птиченца чоплят ли, чоплят като откачени стоматологични сестри. Представете си подобна манипулация, но по-мощна и по-мърлява. Не съм гнуслив, но дори и аз потръпвах от отвращение при тази гледка в трюмовете: ред замижали чудовища, на които им чистят зъбите във воняща клоака.

На Ноевия ковчег цареше строга дисциплина: това е първото, което искам да подчертая. Там не беше като на рисуваните дървени фигурки, с които и вие навярно сте си играли като деца — само щастливи двойки, надничащи весело над пречките на комфортни, блестящи от чистота обори. Не си го представяйте като някакво средиземноморско пътешествие, където се играе на рулетка и всички са наконтени като за бал; в Ковчегата само пингвините носеха фракове. Запомнете: това беше дълго и опасно плаване — опасно, макар и някои от правилата да бяха предварително установени. Не забравяйте и факта, че на борда беше събрано цялото животинско царство: е, ще настаните ли леопардите на един скок разстояние от антилопите?

Наложително беше да има някакви защитни мерки и затова се примирихме с двойните резета и надзирателите из оборите. Въведе се и вечерен час. За жалост имаше и наказания, и карцер. Една от височайшите особи горе страдаше от манията да се обгражда с информатори и взеха, че се намериха такива. Със съжаление трябва да отбележа, че от време на време падаше голямо клепане. Да не смятате, че тоя наш Ковчег е бил някакъв природен резерват? Понякога много повече заприличваше на плаваща каторга.

Да, знам, че има най-различни описания на онези събития. Вашият род повтаря и преповтаря своята версия, която продължава да очарова дори скептиците; пък и животните си имат куп сантиментални митове. Ама те няма да тръгнат да лашкат кораба, тъй де. Та нали тъкмо там се прославят и стават герои, нали е въпрос на чест всяко от тях да може с гордост да проследи родословното си дърво чак до корените, тоест до Ковчега. Били са избраници, издържали са на изпитанията, оцелели са: нормално е да позамажат някой и друг смущаващ епизод и тук-там паметта услужливо да им изневери. Аз пък нямам притеснения по тази линия. Никога не съм бил сред избраниците. Всъщност, подобно на няколко други животински вида, съвсем умишлено не бях избран. Качих се като нелегален пасажер и също оцелях. Успях да се измъкна (за сведение слизането от Ковчег не беше по-лесно от качването) и чудесно си вирея. Стоя малко встрани от останалата част на животинското общество, от редовните пътници, които все още се събират на носталгични срещи — между другото съществува дори Клуб на морските вълци и в него членуват онези видове, на които нито веднъж не им прилоша по време на Потопа. Като си спомня за Плаването, не изпитвам никакво чувство на дълг, нито пък съм трогнат до сълзи, та да виждам всичко през мъгла. На моя разказ може да се доверите.

Вероятно сте схванали, че тъй нареченият „Ковчег“ всъщност не беше един-единствен плавателен съд. С това име наричахме цялата флотилия (едва ли очаквате животинското царство да се натъпче в нещо не по-дълго от триста лакти). Валяло било четирийсет дни и четирийсет нощи? Нищо подобно — тази картина не се различава от най-обикновено английско лято. Не, по мои сметки валя около година и половина. Водата се издигала над земята сто и петдесет дена? Я ги пишете грубо още четири години. И тъй нататък. Вашият род открай

време е отчайващо зле с датите. Отдавам го на шантавата ви мания всичко да ви е кратко на седем.

Отначало Ковчегът се състоеше от осем плавателни съда: Ноевия галеон, който теглеше на буксир товарния кораб с провизиите, после четири малко по-малки кораба, всеки от които имаше за капитан един от синовете на Ной, а зад тях на безопасно разстояние (понеже семейството беше суеверно по отношение на болестите) се движеше морският лазарет. Осмият плавателен съд предизвика кратко недоумение. Той бе пъргав едномачтов платноход с филигранни орнаменти върху сандалово дърво по продължение на цялата кърма и се движеше лепнат за Хамовия ковчег. Откъм подветрената страна се надушваха странни аромати; понякога нощем, когато стихията се поукротеше, дочувахме весела музика и писклив смях — изненадващи за нас звуци, тъй като смятахме, че жените на всички Ноеви синове са се приютили на безопасно място на личните си кораби. Ала този благоуханен, кънтящ от смехове платноход се оказа неиздръжлив: потъна при една внезапна буря и Хам снова умислен седмици наред.

Следващата жертва беше корабът с провизиите — загубихме го в една беззвездна нощ, когато вятърът стихна и дежурните на вахта очевидно са дремали. На сутринта зад флагманския кораб на Ной се влачеше само дълго дебело въже, прегризано от здравите резци на същество, което умее да се вкопчава в мокър коноп. Започнаха взаимни обвинения, не е за разправяне. На практика това май беше първият случай, в който един животински вид изчезна завинаги зад борда. Не след дълго загубихме и лазарета. Зашушука се, че двете събития били свързани, че жената на Хам — която си падаше малко злобарка — е решила да отмъсти на животните. Явно купищата й завивки и покривки, везани цял живот, потънаха с товарния кораб. Но така и нищо не се доказа.

И все пак най-ужасната беда до този момент беше гибелта на Варади. Вие знаете за Сим и Хам, и за другия, чието име започва с Й. Но за Варади не сте чували, нали? Той беше най-малкият и най-силният Ноев син; което, разбира се, не го правеше любимец на семейството. Имаше и чувство за хумор — или поне се смееше много, което за вашия род обикновено е достатъчно доказателство за остроумие. Да, Варади беше голям веселяк. Можеше да го видиш да обикаля наперено кварталдека с по един папагал на всяко рамо; или да

пошляпва нежно задницата на някое четириногло, което му се отблагодаряваше с доволен рев. Разправяха, че на неговия ковчег не царяла такава тирания като на другите. Но ето на какво се случи: събуждаме се една сутрин и разбираме, че Варадевият кораб е изчезнал от хоризонта, отнасяйки със себе си една пета от животинското царство. Мисля, че щяхте да харесате симурга с неговата сребриста глава и паунова опашка; но птицата, свила гнездо в Дървото на познанието, не беше по-издръжлива на вълните от полска мишка. По-големите братя на Варади търсеха вината в неумелата му навигация: казваха, че си губел времето да се побратимява с добитъка; намекнаха дори, че Господ може да го наказва за някакво тайнствено прегрешение, дето бил извършил още като дете на осемдесет и пет. Но каквато и да е истината за изчезването на Варади, това беше жестока загуба за вашия род. Неговите гени щяха да ви бъдат от полза.

Та тъй, за нас цялото морско начинание започна, когато ни поканиха да се явим на определено място до определена дата. Тогава за пръв път чухме за плана. Нямахме никаква представа за политическата обстановка. Не подозирахме за Божия гняв към собственото му творение, попаднахме в този план волю-неволю. Макар да нямахме никаква вина (нали не вярвате сериозно на оная история със змията? — това си беше чисто и просто мръсната пропаганда на Адам), последствията за нас бяха също тъй жестоки: всички живи същества бяха изстребени освен по един-единствен чифт за разплод от всеки вид — двойки от мъжки и женски пол, запратени в бушуващите води и поверени на стар алкохолизиран мошеник, който беше подхванал седмия век от живота си.

Така че вестта се разнесе, но както обикновено не ни казаха истината. Нали не си въобразявате, че околностите на Ноевия дворец (о, този Ной не беше никак беден) са били населени с подходящи екземпляри от всеки вид на земята? Къде ти. Налагаше се да организират рекламна кампания и после да подберат най-добрия чифт от явилите се. Тъй като не желаеха да предизвикат всемирна паника, обявиха състезание за двойки — нещо като конкурс по красота с изисквания за наличие на мозъчни клетки, плюс синдром на вярност до гроб — и казаха на кандидатите да се явят пред Ноевите порти до еди-кой си месец. Можете да си представите проблемите. Първо на първо, не всеки притежава състезателен дух, тъй че вероятно се явиха

най-настървените. Онези животни, които не бяха достатъчно досетливи и не четяха между редовете, решиха, че просто не им е нужно да печелят луксозно океанско пътешествие за двама, напълно безплатно — не, мерси. От друга страна, Ной и персоналът му не бяха взели под внимание факта, че някои животни прекарват известно време от годината в зимен сън; да не говорим за много по-очевадния факт, че някои земни твари се придвижват по-бавно от други. Имаше например един ленивец със завидно спокойна натура — изключително създание, гарантирам ви лично, — който бе погълнат от пороя на Божието отмъщение тъкмо когато най-сетне успя да се смъкне от дървото си. Как му викаете вие на това — естествен подбор ли? Аз бих го нарекъл професионална некомпетентност.

При подготовката, честно казано, цареше пълна неразбория. Ной изостана с направата на ковчезите (лошо се получи, когато майсторите разбраха, че няма достатъчно койки, та и те да се качат на борда); в резултат на това закъснение не се обърна достатъчно внимание на подбора на животните. Появеше ли се що-годе прилична двойка, мигом биваше одобрена — въпросът се решаваше с едно кимване; това, изглежда, беше системата. Със сигурност не се искаше нищо повече от най-бегла справка за произхода. И, разбира се, макар да казаха, че ще вземат по двама от всеки вид, когато се стигна до селекцията... Абе някои създания просто бяха нежелани, и туйто. Такъв беше случаят с нас; та затова се наложи да пътуваме нелегално. На доста зверове с напълно законни претенции да се смятат за отделен вид им отрязаха квитанциите. Не може, казваха им, вече подбрахме двама от вас. Какво значение имат няколко допълнителни пръстена около опашката или тия кичурчета, щръкнали на гръбначния ви стълб? Вие вече фигурирате при нас. Много съжаляваме.

Някои великолепни животни, които пристигнаха поединично, си останаха с пръст в уста; семействата, които отказаха да се разделят с потомството си, предпочетоха да умрат заедно; други бяха подложени на медицински прегледи, често от брутално и смущаващо естество. Въздухът отвъд укрепленията на Ной по цели нощи кънтеше от риданията на отхвърлените. Представяте ли си атмосферата, когато най-сетне стана ясно защо сме били поканени да участваме в тази пародия на конкурс? То беше една завист, едни гадни номера, както и може да се предположи. Някои от по-благородните видове просто си

хванаха пътя към гората, отказвайки да оцелеят при обидните условия, предложени от Господ Бог и Ной, и предпочетоха унищожението и вълните. Изговориха се сурови и зловни думи по адрес на рибите; амфибиите придобиха твърде самодоволен вид; птиците започнаха тренировки за възможно най-продължителен полет без кацане. Имаше сведения, че някои видове маймуни правят опити сами да си сковат паянтови салове. В продължение на една седмица всички в Двора на избраниците се изпонагръшкаха от мистериозно хранително натравяне и за някои от по-изнежените породи селекционният процес трябваше да започне наново.

В определени моменти Ной и синовете му се държаха като пълни неврастеници. Това май не съответства на описанието, с което разполагате. Нали винаги са ви внушавали, че Ной е бил мъдър, праведен и богобоязлив, а аз вече ви го представих като истеричен мошеник и алкохолик. Не бих казал обаче, че двете мнения са напълно несъвместими. С други думи: Ной си беше проклет, но *само да бяхте видели останалите*. Нищо чудно, че Бог се бе накарал да подхване всичко отново, на чисто; единствената загадка беше защо изобщо е решил да съхрани нещо от този род, който доста компрометираще създателя си.

От време на време Ной беше на ръба на нервна криза. Ковчегът изоставаше от графика, майсторите трябваше да се подканят с камшици, стотици ужасени животни бивакуваха край двореца му и никой не знаеше кога ще се изсипят дъждовете. Господ Бог не желаше дори дата да посочи. Всяка сутрин се взирахме в облаците: дали ще задуха западен вятър, с който обикновено идваше дъждът, или пък Той ще прати специалния си порой от неочаквана посока? И докато облаците бавно се сгъстяваха, вероятностите за бунт растяха. Някои от отхвърлените искаха да задигнат Ковчег, за да се спасят, други пък искаха да го нацепят на трески. Онези с по-спекулативни наклонности взеха да предлагат за обсъждане алтернативни принципи на подбор, основаващи се на ръста на животните и ползата от тях, а не на бройката; ала Ной високомерно отказа всякакви преговори. Той беше човек със собствено мнение и не щеше друг да му дава акъл.

Когато се стигна до довършителния етап, флотилията трябваше да се охранява денонощно. Имаше много опити за тайно промъкване в корабите. Веднъж спипаха дърводелец, който се мъчел да си издълбае

скривалище между долните бордови ребра на товарния кораб. Имаше и покъртителни гледки: млад лос, обесен на релинга на Симовия ковчег; птици, бомбардиращи с телата си защитната мрежа; и прочие, и прочие. Хванеха ли нелегален, начаса го пращаха на оня свят; но тези зрелища не бяха достатъчни, за да възпрат отчаяните. С гордост ще ви съобщя, че нашият животински вид се озова на борда без подкупи и без насилие. Е, вярно, че не сме така забележими като един млад лос. Как успяхме ли? Ами имахме си предвидлив родител. Докато Ной и синовете му грубиянски претърсваха животните, качващи се по моста, плъзгаха грапави длани по подозрително бухнали руна и правеха едни от най-ранните и най-нехигиенични прегледи на простатата, ние вече отдавна бяхме извън полезрението им, на безопасно място в койките. Един от дърводелците ни подсигури спасението, без да подозира какво е сторил.

В продължение на два дни вятърът духаше от всички посоки едновременно; сетне завая. Водата рухна от злъчното небе, за да очисти грешния свят. Едри капки се пръскаха по палубата като гълъбови яйца. Излъчените представители на всеки род бяха преместени от Двора на избраниците в определения им ковчег: сцената наподобяваше задължително масово бракосъчетание. После спуснаха капаците и ние започнахме да привикваме с мрака, заключения трюм и вонята. Отначало не обръщаме особено внимание на това: бяхме твърде въодушевени, че ще оцелеем. Дъждът валеше ли, валеше, като от време на време преминаваше в градушка и трополеше по дъските. Понякога чувахме гръмотевици, а често до нас долитаха и воплите на изоставените твари. След време тези ридания позагълхнаха: разбрахме, че водите са започнали да се надигат.

Най-сетне настъпи денят, за който жадувахме. Отначало помислихме, че това може да е безумен щурм на последните живи пахидерми, опитващи се да нахлуят в Ковчега или най-малкото да го потопят. Но не: просто корабът се накланяше настрани, докогато вълните го вдигаха от дока. Това беше връхната точка на Плаването — поне по мое мнение; това беше моментът, когато братските чувства сред животните и признателността към човека бликаха — лееха се като виното на Ноевата трапеза. После... но може би животните бяха проявили наивност още навремето, когато повярваха на Ной и неговия Бог.

И преди водите да се покачат, имаше основания за напрежение. Зная, че вашият род е склонен да гледа презрително на нашия свят, смятайки го за брутален, канибалски и измамен (трябва обаче да се съгласите, че това не само не ни раздалечава, а по-скоро ни сближава с вас). Но сред нас винаги, още от самото начало, имаше усещане за равенство. Е, не ще и дума, изяждахме се помежду си и прочие; послабите бяха съвсем наясно какво ги очаква, ако пресекат пътя на някой по-едър и гладен. Но ние просто приемахме това в реда на нещата. Фактът, че едно животно е способно да умъртви друго, не правеше първото по-висше от второто, а само по-опасно. Може би на вас ви е трудно да разберете същината на подобно понятие, но сред нас цареше взаимно уважение. Да изядеш едно животно не беше основание за презрение към него; а това да станеш нечий обяд не пораждаше у жертвата — нито у нейното семейство — някакво преклонение пред хранещата се порода.

Ной — или Ноевият Бог — промени всичко това. Ако вие сте имали своето Грехопадение, и на нас не ни се размина. Но нас то ни застигна по неволя. За пръв път го забелязахме, когато се попълваше Дворът на избраниците. В цялата тази работа да се вземат по две от всяка твар нямаше нищо лошо (в нея поне, както виждате, се съдържаше доза здрав разум); но това беше само началото на историята. Взехме да забелязваме, че някои породи в Двора не бяха сведени до двамина, а до седмина (отново си пролича пристрастието ви към седмицата). Помислихме си, че допълнителните пет са пътуващи резерви в случай, че първоначално избраната двойка се разболеет. Но после лека-полека проумяхме истината. Ной — или Ноевият Бог — бе постановил, че има две класи животни: чисти и нечисти. Чистите влизаха в Ковчег по седем; нечистите по двама.

Както и можете да предположите, това породи дълбоко негодувание към Божията политика на сегрегация. Ами да, отначало дори и чистите животни бяха смутени от този факт; знаеха си, че с нищо не са заслужили такова специално покровителство. Макар че — както скоро осъзнаха — да си „чист“ беше и благословия, и проклятие. То означаваше, че можеш да бъдеш изяден. Иначе казано — добре сте дошли седмина на борда, но пет от вас са предназначени за камбуза. Интересен начин да ти окажат чест. Е, това поне предполагаше, че ще

ги настанят в най-удобното свободно отделение до деня на ритуалното им заколение.

От време на време се забавлявах с тази ситуация от позицията на отритнат и можех да се кискам отстрани. Ала сред онези породи, които се вземаха на сериозно, възникнаха всевъзможни сложни чувства на завист и съперничество. На прасето, лишено от обществени амбиции, му беше все едно, но някои други животни приеха идеята за нечистотата като лична обида. И трябва да се отбележи, че системата на подбора — поне така, както я приложи Ной — беше доста нелогична. Всеки би се запитал какво му е толкова специалното на чифтокопитния преживен добитък? Защо камилата и заекът трябва да получат второкласен статут? Защо ще се прави разлика между покритите с люспи риби и голите? Нима лебедът, пеликанът, чаплата, папунякът не са измежду най-прекрасните птичи видове? Но тях не ги удостоиха с почетна значка за чистота. Защо ще се заяждат с мишката и гущера — които и без това вече си имаха достатъчно проблеми — и допълнително ще мачкат самочувствието им? Безуспешно търсехме да съзрем поне зрънце логика във всичко това, напразно очаквахме Ной да ни го обясни някак си. Но той не правеше нищо друго освен да се подчинява сляпо. Ной, както много пъти са ви повтаряли, беше богобоязлив човек; и като се има предвид Божият нрав, вероятно прибегваше до най-безопасната тактика. И все пак ако бяхте чули само плача на стридите и раците, тъжните тиради на смаяния омар, ако бяхте съзрели печалния опозорен щъркел, щяхте да разберете, че отношенията между нас са се променили завинаги.

А имаше и още едно затруднение. По някаква нещастна случайност от нашия вид бяхме успели да се промъкнем седмина. Не само че бяхме нелегални (срещу което някои негодуваха), не само че бяхме нечисти (заради което някои вече започнаха да ни презират), ами се бяхме подиграли с чистите и легални видове, пародирайки тяхното свещено число. Набързо решихме да излъжем за бройката си — затова никога не се появявахме заедно на едно и също място. Открихме на кои части от кораба сме добре дошли и кои трябва да избягваме.

С една дума, вече ви е ясно, че от самото начало представлявахме безрадостна дружина. Някои от нас скърбяха за онези, които бяхме принудени да изоставим; други негодуваха срещу статута си; трети пък, макар и на теория поласкани от титлата „чист“, с

право се бояха от фурната. А на всичкото отгоре трябваше да съжителстваме с Ной и семейството му.

Не знам как да ви го кажа по-меко, обаче Ной не беше свестен човек. Осъзнавам, че това ще ви смути, защото всички вие сте негови потомци; но то си е голата истина. Той беше направо чудовище, тоя изперкал ваш праотец, който прекарваше половината си ден да угодничи на своя Бог, а другата половина — да си го изкарва на нас. Имаше тояга от гоферово дърво, с която... Е, някои животни и до ден-днешен са си на ивици. Изумително е докъде води страхът. Казвали са ми, че при вашия род косата ти може да побелее само за няколко часа, ако преживееш страшен шок; в Ковчега последиците от страха бяха още по-драматични. Имаше една двойка гущери например, които буквално си сменяха цвета само като чуеха гоферовите сандали на Ной да потропват на слизане от палубата. С очите си го видях: кожата им изгубваше естествената си окраска и се сливаше с фона. Ной поспираше, когато минаваше покрай тяхното отделение, чудейки се защо е празно, после отминаваше с нехайна походка; щом стъпките му заглъхнеха, ужасените гущери бавно възвръщаха нормалния си цвят. В постпотопните години това явно се оказа полезен трик; но то се появи и разви като хронична реакция към „Адмирала“.

Със северните елени работата беше по-сложна. Те вечно нервничеха, но не само поради страх от Ной; беше нещо по-дълбоко. Нали знаете, че някои от нас, животните, имаме пророческа дарба? Дори *вие* сте успели да забележите това, след като хилядолетия наред сте се сблъскали с нашите навици и наклонности. „Я виж ти — казвате си, — кравите са полегнали на поляната, значи ще вали.“ Е, разбира се, цялата работа е много по-тънка, отколкото можете да си представите, а смисълът ѝ категорично не се свежда до това животните да служат на човеците като прост ветропоказател. Както и да е, тревогата на северните елени бе нещо по-дълбоко от терзанията, които предизвикваше Ной, нещо по-особено от безпокойство пред буря; нещо... в дългосрочен план. Те се потяха, цвилеха с потискащо настървение и ритяха по пречките от гоферово дърво, макар в момента, пък и по-късно, да не ги грозеше опасност. Такива бяха и дори когато Ной се държеше сравнително прилично. Истината е, че северните елени предусещаха нещо. И то беше отвъд представите ни по онова време. Сякаш казваха: „Мислите си, че е дошло най-страшното ли?“

Хич не си въобразявайте.“ И все пак, каквото и да бе то, дори северните елени не можеха да го назоват. Нещо далечно, съдбовно... предопределящо бъдещето.

По разбираеми причини ние, останалите, бяхме много поугрижени в краткосрочен план. Към болните животни например се отнасяха безмилостно. Тук не е санаториум, постоянно ни повтаряха властите; никакви болести, никакъв хленч. Това ни се виждаше несправедливо и непостижимо. Но ние бяхме достатъчно умни, за да не се жалваме. Малко краста и си извън борда още преди да си изплезил език за преглед. И после какво според вас се случва с половинката ти? Каква е ползата от петдесетпроцентов чифт за разплод? Ной изобщо не беше сантиментална натура, та да очакваме, че ще помогне на скърбящия партньор да изживее естествения си земен живот.

С други думи: какво, по дяволите, мислите, че са яли Ной и фамилия в Ковчега? *Нас* ядяха, разбира се. Искам да кажа, че ако се огледате из животинското царство в днешни дни, не бихте заключили, че си е такава от време оно, нали? Една група животни, изглеждащи горе-долу еднакво, после луфт и после друга група животни, изглеждащи горе-долу еднакво? Зная, че имате някаква теория, която да придава смисъл на всичко това — нещо за жизнената среда и наследствеността и други подобни, — но има много по-просто обяснение на озадачаващите празноти в спектъра на сътворението. Една пета от земните видове потънаха с Варади; а що се отнася до останалите липсващи, компанията на Ной ги изкльопа. Без майтап. Имаше, да речем, един чифт арктически брегобегачи — много красиви птици. Когато се качиха на борда, пъстрееха в синкаво и кафяво. След няколко месеца започнаха да сменят перушината си. Нещо съвсем нормално. Когато летните им пера изпопадаха, отдолу се показва зимната им премяна — чисто бяла. Ние, естествено, не бяхме в Арктическата зона, така че практически това беше излишно; но можеш ли да спреш Природата, не можеш. Още по-малко пък него, Ной. Щом видя брегобегачите да побеляват, той реши, че са нещо болни, и обзет от нежни грижи за здравето на другите пасажери, накара да ги сварят с малко водорасли за гарнитура. Беше невеж в много отношения и със сигурност не беше орнитолог. Подадохме петиция и му обяснихме

едно-друго относно перушината и „кой какво си има“. Накрая май взе да схваща. Но арктическият брегобегач вече го нямаше.

Нещата, разбира се, не спряха дотук. Ако питате Ной и семейството му, ние бяхме просто един плаващ ресторант. Чисти-нечисти, под ножа; на първо място храната, после благочестието, такъв беше правилникът. Не можете да си представите от какво изобилие на диви животни ви е лишил тоя дъртак. Или по-скоро можете, защото вие именно това правите: представяте си разни неща. Всички онези митични зверове, които е родила фантазията на вашите поети от предишните векове: вие допускате, нали така, че те или са изкусно творение на въображението им, или пък разкрасени описания на животни, зърнати като видения в гората след обилна ловджийска гощавка. Боя се, че обяснението е много по-просто: Ной и племето му ги излапаха. В началото на Плаването, както споменах, в трюма имаше двойка бегемоти. Аз лично не съм ги оглеждал, но са ми казвали, че били много внушителни животни. Ала въпреки това Хам, Сим и онзи, чието име започваше с Й, явно бяха изтъкнали пред семейния съвет, че щом имаш слона и хипопотама, можеш да минеш и без бегемота; а освен това — този аргумент съчетаваше принципа и практичността — два такива големи трупа щели да изхранват Ноевото семейство месеци наред.

Разбира се, не се получи така. След няколко седмици зароптаха, че всяка вечер им се сервира бегемотско, тъй че — просто за разнообразие на менюто — бяха пожертвани и някои други видове. От време на време този или онзи кимваше гузно, осъзнавайки нуждата от икономии, но тъй или иначе, след края на пътуването остана сума ти осолено бегемотско месо.

И саламандърът бе сполетян от същата съдба. Истинския саламандър имам предвид, а не онова невзрачно животно, което още назовавате със същото име; нашият саламандър живееше в огъня. Беше неповторимо създание, дума да няма; но Хам или Сим, или онзи, другият, в хор и поотделно изтъкваха, че пребиваването му на дървен кораб е прекалено голям риск, така че двата саламандъра и огньовете близнаци, в които живееха, трябваше да престанат да съществуват. И карбункулът си отиде за едното нищо — само защото съпругата на Хам чула някаква смехотворна история, че уж имал скъпоценен камък в черепа си. Голяма кипра беше тая жена. Така че хванаха мъжкия

карбункул и му отсякоха главата; разцепиха му черепа и нищичко не намериха. Може би камъкът се намира само в женската глава, предположи съпругата на Хам. Е, отвориха и карбункулката, пак безрезултатно.

Ще изкажа, макар и с доста колебания, едно наше предположение, защото просто ме сърби да го изрека на глас. Понякога си мислехме, че съществува някаква планирана закономерност в извършваните убийства. Несъмнено бяхме подложени на по-мощно изтребление от строго необходимото за нечие изхранване, далеч по-мощно наистина. Пък и редица унищожени видове бяха само кожа и кости. Да не говорим за това, дето чайките от време на време ни докладваха, че са видели да се изхвърлят от кърмата трупове с много месо по кокалите, и то превъзходно месо. Заподозряхме, че Ной и племето му имат зъб на определени животни просто заради това, което представляват. Базиискът например рано-рано изхвъркна през борда. Вярно, че не беше много приятен за гледане, но се чувствам длъжен да ви уведомя, че под люспите му нямаше почти нищо за ядене и че по онова време птицата си беше съвсем здрава.

Всъщност, когато впоследствие анализирахме събитията, започнахме да съзираме някакъв повтарящ се стил на действие, който се прояви за пръв път спрямо базииска. Вие, разбира се, никога не сте виждали базииск. Но ако ви опиша четириног петел със змийска опашка и ви кажа, че имаше много зъл поглед в очите и снасяше разкривени яйца, които трябваше да се мътят от жаба, ще ви стане ясно, че това не беше най-пленителното създание в Ковчега. И все пак, то си имаше свои права като всяко друго, не е ли така? След базииска дойде ред на грифона; след грифона на сфинкса; след сфинкса на хипогрифа. Може би сте си мислили, че всички те са безвкусни творения на фантазията? Ни най-малко. А виждате ли какво общо имат помежду си? Всички те бяха хибриди. Смятаме, че Сим беше пуристът, който прегърна идеята за чистите видове — но като нищо може да е бил и самият Ной. Пълен абсурд. В същото време, както си говорехме помежду си, само да погледнеш Ной и жена му, или тримата им синове и техните половинки, и ти ставаше ясно каква генетична каша ще се окаже човешкият род. Защо тогава трябваше да придирият на кръстоските?

Ала най-печална беше участта на еднорога. Месеци наред бяхме угнетени от тази история. Плъзнаха, разбира се, обичайните гадни слухове — че жената на Хам вкарала рога му в срамна употреба, последва и обичайната посмъртна клеветническа кампания относно характера на животното; но от това само още повече ни призля. Безспорен факт е, че Ной му завиждаше. Всички гледахме еднорога с възхищение и старецът не го понасяше. Ной — какъв е смисълът да крия истината? — беше сприхав, вонящ, изменчив, злобен и страхлив. Дори не беше свестен мореплавател: извиеше ли се буря, той се оттегляше в каютата си, просваше се на гоферовата койка и ставаше само за да си изповръща червата в гоферовия леген; зловонието се надуваше от другия край на палубата. Докато еднорогът беше силен, честен, неустрашим и безупречно чист, а и беше моряк, който не знаеше що е гадене. При една буря жената на Хам се подхлъзна близо до парапета и щеше да падне зад борда. Еднорогът, който имаше привилегията да стои на палубата в резултат на всеобщо лобирание, се спусна към нея и заби рог в шлейфа на мантията ѝ, забождайки го за палубата. Големи благодарности получи за своята храброст, няма що — Ной разпореди да го сготвят във фурната на Спасителна неделя, когато се празнуваше годишнина от отплаването. Заклевам ви се. Чух го лично от ястреба разносвач, доставил топло гърне в Симовия ковчег.

Не сте длъжни да ми вярвате, разбира се; но какво пише в собствените ви архиви? Вземете историята за голотата на Ной, нали я помните? Това стана след Акостирането. Нищо чудно, че Ной беше още по-самодоволен отпреди — беше спасил човешкия род, беше осигурил успеха на династията си, а Господ Бог официално бе сключил договор с него, — и той реши да не си дава зор през последните триста и петдесет години от живота си. Основа едно селище (което вие наричате Аргури) в полите на планината и прекарваше дните си в измисляне на нови ордени и титли за себе си: Свещения рицар на Бурята, Великия укротител на Вихрушките и прочие. Вашето Свето писание ви информира, че той е засадил лозе на своите земи. Ха-ха! И най-непроницателният ум може да разгадае този конкретен евфемизъм: бил е пиян през всичкото време. Една вечер, след твърде тежък запой, тъкмо се съблякъл и взел, че се стоварил на пода на спалнята си, което не беше необичайно явление. Хам и братята му случайно минавали покрай неговата „шатра“ (те все още използваша

старата сантиментална пустинна дума, за да назовават с нея дворците си) и се отбили да проверят дали спиртосаният им баща не се е наранил нещо. Хам влязъл в спалнята и що да види? Е, един гол мъж на шестстотин петдесет и нещо години, който лежи пиян-залян, не е красива гледка. Хам извършил добра, синовна постъпка: извикал двамата си братя да покрият голотата на баща им. В знак на уважение — макар че още тогава този обичай вече отмираще — Сим и онзи, започващ с Й, влезли в бащините си покои заднишком и успели да го качат на леглото, без да позволят на очите си да зърнат онези репродуктивни органи, които, чудно защо, събуждат срам у представителите на вашия род. Съвсем почтителна и благородна постъпка, ще кажете вие. Но как реагира Ной, когато се събудил с един от онези цепенци черепа махмурлуци, дължащи се на младо вино? Проклел сина си, който го намерил гол, и повелил всички чада на Хам да станат роби на семействата на двамата му братя, дето влезли в спалнята със задника напред. Къде е логиката във всичко това? Не е трудно да се досетя какво е обяснението ви: способността му да отсъжда правилно е била притъпена от алкохола, тъй че ние сме длъжни да проявим съчувствие, а не да го порицаваме. Даа, може би. Но позволете ми да уточня: *ние* от Ковчега си знаехме що за стока е той.

Ной беше едър човек — кажи-речи, с размерите на горила, макар че приликата свършва дотук. Капитанът на нашата флотилия — той се произведе в Адмирал по средата на Плаването — беше грозен старик с тровава походка и безхаберие към личната хигиена. Тъй като беше неспособен дори косми по тялото си да завъди, като изключим четината на лицето му, за покритието си разчиташе на кожата на други породи. Сложете го редом с горилата и лесно ще отличите по-висшето създание: онова с гъвкавата походка, прациящата сила и вродения инстинкт за обезвъшляване. В Ковчега непрестанно си блъскахме главите над следната загадка: как така Бог е избрал човека за свое протеже при толкова по-достойни кандидати? Не е ли могъл да предвиди, че сума ти други видове ще се окажат далеч по-лоялни? Ако беше предпочел горилата, едва ли щеше да срещне и половината от това непокорство. Първо на първо, вероятно нямаше да се наложи да има Потоп.

А как вонеше този човек... Влажната козина по животните, които с гордост се чистят и пощят, е едно нещо; а подгизналата, полепнала със зрънца сол проскубана кожа, висяща от врата на един мърляч, отгоре на всичко и чужда, е съвсем друго нещо. Дори на сухо старият Ной така и не изсъхна и не въведе за себе си сух режим (предавам ви какво казваха птиците, а на тях можеше да се вярва). Той продължи да се налива с вонящи течности и да се издува от ураганен бяс, подтикван от някакъв гузен спомен или предвещание за още лоши времена.

По време на Плаването ни грозяха и други опасности освен тенджерата. Вземете например нашата порода. Веднъж качени на борда и скрити, ние се почувствахме предоволни. Това, нали разбирате, беше много преди дните на тънките спринцовки, пълни с разтворена в спирт карболова киселина, преди креозота и металните нафтенати, пентахлорфенола, бензола, парадихлорбензола и ортодихлоробензола. За щастие не налетяхме на бръмбарите от семейство *Cleridae*, нито на въшките *Pediculoides*, нито на паразитните оси *Braconidae*. Но при все това ние си имахме враг, и то враг, който дебнеше търпеливо: времето. Ами ако времето изискваше от нас неизбежни промени?

Доста се паникьосахме в деня, когато осъзнахме какво вършат времето и природата с нашия братовчед *xestobium rufo-villosum*. Това си беше сериозно предупреждение. Плаването приближаваше своя край и времената бяха по-спокойни, гледахме ден да мине, друг да дойде и чакахме Божието благоволение. Посред нощ, когато Ковчегът беше попаднал в безветрие и навред цареше тишина — толкова необичайна и плътна, че всички животни спряха и се заслушаха, с което я задълбочиха още повече, — за наше изумление дочухме цъкането на *xestobium rufo-villosum*. Четири-пет пъти остро „цък-цък“, после пауза, а сетне отговор отдалеч. Ние, смирените, дискретни, пренебрегвани, но разумни екземпляри от *anobium domesticum* не можехме да повярваме на ушите си. Това, че яйцето става ларва, ларвата става какавида, а какавидата — имаго, е неотменният закон на нашия свят: да се превърнеш в пашкул например не е повод за порицание. Но това, че нашите братовчеди, преобразени от зрелостта, са избрали тъкмо този момент да оповестят своите любовни щения, беше почти абсурдно. Ето ни на, изложени сме на смъртна опасност насред морето, където окончателното унищожение е всекидневна заплаха, а

представителите на *xestobium rufo-villosum* мислят единствено за секс. Това трябва да е било невротична реакция на страха от изтребление или нещо подобно. Но дори и така да беше...

Един от Ноевите синове дойде да провери какъв е този шум, докато нашите глупави братовчеди, безнадеждно жадуващи да огласят еротичния си транс, удряха челюсти в стените на дупките си. За щастие потомъкът на „Адмирала“ имаше твърде бегли познания за повереното им животинско царство и взе кодовото цъкане за скърцане на корабните дъски. Скоро след това вятърът отново изви и братовчедите можеха да си уговорят срещи, без да ги грози опасност. Но тази любовна афера изостри предпазливостта на нас, останалите. Със седем гласа „за“ и нула „против“ представителите на *anobium domesticum* твърдо решиха да не се превръщат в какавиди преди Акостирането.

Отново ще подчертая, че и в дъжд, и в пек Ной беше калпав моряк. Беше избран заради своята набожност, а не заради навигационните си умения. Беше безпомощен при буря, но и в спокойни води не беше по-оправен. Как съм могъл аз да го преценя ли? Отново ще уточня, предавам ви какво разправяха птиците — птиците, които могат да стоят във въздуха със седмици, без да кацат, птиците, които умеят да се ориентират от единия край на планетата до другия чрез навигационна система, по-съвършена от каквото и да било изобретение на вашия род. Та именно *птиците* казаха, че Ной хабер си нямал какво върши — карал я само на заплахи и молитви. Не че това, което имаше да прави, беше голяма философия. По време на буря трябваше да оцелее, като избягва водите, където тя бушува най-свирепо, а при безветрие да внимава течението да не ни отнесе толкова далеч от първоначално начертания маршрут, че да попаднем на някоя непригодна за живеене Сахара. Най-доброто, което може да се каже за Ной, е, че той оцеля в бурята (въпреки че не се налагаше да се тревожи за рифове и плитчини, което улесняваше нещата) и че когато водите най-накрая спаднаха, не се оказахме погрешка наред някой огромен океан. Ако ни се беше случило това, не се знае колко дълго щяхме да си плаваме.

Птиците, разбира се, предложиха своя експертен опит в услуга на Ной; но той го раздаваше гордо. Възложи им някакви елементарни разузнавателни задачи — да следят да не попаднем във въртопи и

тайфуни, — подценявайки безценните им умения. Освен това обрече на смърт сума ти биологически видове, като ги накара да летят нависоко при ужасни метеорологични условия без подходяща екипировка. Когато Ной изпрати пойната гъска във вятър със сила девет бала (вярно, че това пернато ни късаше нервите със своето съскане, особено ако се опитвахме да спим), буревестникът доброволно се нае да поеме вахтата ѝ. Но предложението му беше отхвърлено с презрение и пойната гъска намери смъртта си.

Добре де, добре, Ной имаше и някои достойнства. Той умееше да оцелява — не говоря само за Потопа. Разгада също така формулата на дълголетието, която впоследствие вашият род затри. Но той не беше читав човек. Знаете ли за онзи случай, когато за назидание разпореди да влачат магарето под кила? Пише ли го във вашите архиви? Случи се през Година втора, когато правилата вече не бяха толкова строги и на избрани пасажери им се позволяваше да си общуват едни с други. Е, Ной свари магарето, когато се опитваше да яхне кобилата. Направо излезе от кожата си и се разкреця, че от това съешаване няма да излезе нищо добро — което по-скоро потвърди нашата теория, че се ужасява от кръстоски, — и рече, че ще го накаже за назидание на останалите. Така че вързаха копитата на магарето, провесиха го през борда и го влачиха под кила в побеснялото море. Повечето от нас го отдадоха просто на завист в сексуално отношение. Удивителното обаче беше как магарето понесе наказанието. Това се казва издръжливост! Когато го изтеглиха на палубата, то беше в окаяно състояние. Горките му уши приличаха на парцаливи лепкави водорасли, а опашката му на подгизнало въже. Неколцина от другите животни, които по това време вече недолюбваха Ной, наобиколиха клетника и козата, май тя беше, го кюсна леко в хълбока да види дали е още жив, при което магарето отвори едно око, извъртя го по кръга от загрижени муцуни и рече: „Сега знам какво е да си тюлен.“ Като имате предвид хала му, не звучи зле, а? Трябва обаче да ви кажа, че без малко не загубихте и този животински вид.

Мисля, че вината не беше само у Ной. Искам да кажа, че този негов Бог беше наистина потискащ образец за подражание. Ной нищичко не можеше да предприеме, без да се запита какво ще си помисли *Той*. Не си е работа вечно да се озърташ през рамо за одобрение — може ли това да е зрял човек? В същото време Ной

нямаше извинението, че е млад и зелен. Беше на шестстотин и нещо години, според както вашият род изчислява възрастта. За шестстотин години все трябваше да е придобил някаква съобразителност, някаква способност да вижда и двете страни на нещата. Къде ти! Да вземем за пример изработката на Ковчега. Какво направи той? Построй го от гоферово дърво. От *гоферово*, представете си. Дори Сим се възпротиви, но не, Ной такова искал, такова трябвало да доставят. Фактът, че наблизко не растяха много гоферови дървета, не подлежеше на обсъждане. Той чисто и просто следваше указанията на своя образец. Но дори при това положение който има някаква представа от дървен материал — говоря като познавач в тази област все пак, — можеше да му каже, че дваисетина други дървесни вида ще свършат същата работа, ако не и по-добра; още повече, че идеята да направиш всички части на кораба от едно и също дърво е нелепа. Трябва да избираш материала според предназначението на частта. Но такъв си беше старият Ной — тесногръд, лишен от гъвкавост. Виждаше само едната страна на въпроса. Водосточни тръби от гоферово дърво — чували ли сте за по-голям абсурд?

Вечно следваше покорно своя образец. Какво ще си помисли Господ Бог? Този въпрос беше постоянно на устата му. Имаше нещо нездраво в Ноевата преданост към Бог; нещо подлизурско, ако разбирате какво имам предвид. Но той определено знаеше къде е на хляба мекото; освен това предполагам, че като се окажеш фаворитът, избран да оцелее, и знаеш, че династията ти ще бъде единствена на тая земя, просто се главозамайваш, прав ли съм? Що се отнася до Хам, Сим и започващия с Й, това се отрази зле на егото им. Перчеха се по палубата като Кралското семейство.

Има едно нещо обаче, което искам да уточня. Тази работа с Ковчега. Вероятно още си мислите, че въпреки всичките му дефекти Ной всъщност е бил някакъв ранен природозащитник, че е събрал заедно животните, защото не е искал да изчезнат завинаги, че не е можел да понесе мисълта никога повече да не види жираф и че каквото е правил, го е правил заради *нас*. Случаят изобщо не беше такъв. Събра ни, защото неговият образец за подражание му беше казал така, а също и от егоизъм, дори от цинизъм. *Искаше да има какво да яде, когато Потопът свърши*. След пет и половина години под водата от зеленчуковите градини не беше останал и помен и мога да ви кажа, че

само оризът вирееше чудесно. Та почти всички знаехме, че в очите на Ной ние сме просто двуноги, четириноги или не знам си колко ноги бъдещи блюда. Ако не сега, по-късно; ако не ние, нашите потомци. Усещането не е много приятно, както можете да си представите. На този Ноев ковчег цареше атмосфера на ужас и параноя. За кой от нас ще дойде той следващия път? Не успееш ли да очароваш жената на Хам, току-виж, до другата вечер си станал на фрикасе. Такава една несигурност може да провокира най-странно поведение. Помня, като завариха мъжкия и женския леминг на ръба на палубата — искали да се свърши веднъж завинаги, не издържали на напрежението. Но Сим ги спипа тъкмо навреме и ги заключи в един сандък. Станеше ли му скучно, вдигаше капака на сандъка и размахваше из него касапски нож. Голям майтап, няма що! Нищо чудно, че целият им род е травмиран.

И разбира се, веднага щом Плаването свърши, Господ Бог узакони хранителните права на Ной. Като награда за своето послушание той получи разрешението до края на живота си да яде когото от нас си избере. Това беше точка от някакъв пакт или, както се нарича във вашите книги, завет, сключен на бърза ръка между тях двамата. Доста безсмислен договор, ако ме питате мен. В крайна сметка, след като беше елиминирал всички други на земята, Бог трябваше да се задоволи с единственото семейство свои поклонници, които му оставаха, нали? Не можеше току-така да каже: не, и от вас нищо не става. Ной вероятно разбираше, че Бог няма накъде да мърда (голяма излагация — да излееш Потопа, а после да се наложи да се отървеш от Първото семейство), и си давахме сметка, че и с договор, и без договор, все ще ни изяде. В този тъй наречен завет нямаше абсолютно нищичко за нас — освен смъртните ни присъди. А, да, бяха ни подхвърлили една залъгалка — Ной и компанията му нямаха право да ядат женските животни, докато са трудни. Оставянето на тази вратичка предизвика неистово оживление на заседналия на брега Ковчег, както и някои по-особени психологически странични ефекти. Размишлявали ли сте някога за произхода на истеричната мнима бременност?

Това ме подсеца за оная история с жената на Хам. Казват, че това били празни слухове, та ето да видите как плъзват празните слухове. Жената на Хам не беше любимка на пасажерите; и както ви казах,

изчезването на лазарета се приписваше предимно на нея. Тя все още ловеше окото — по онова време да имаше най-много сто и петдесет години, — но беше своенравна и сприхава. Несъмнено въртеше бедния Хам на малкия си пръст. А ето и фактите, както следват: Хам и жена му имаха две деца — и двете от мъжки пол, което беше от значение. Наричаха се Хуш и Мицраим. На Ковчегата им се роди трети син, Фут, а четвъртият, Ханаан, се появи на бял свят, след като акостирахме. Ной и жена му бяха чернокоси, с кафяви очи; а също и Хам и жена му; както и Сим, и Варади и онзи с Й-то. И всички деца на Сим, Варади и онзи с Й-то имаха черни коси и кафяви очи. А също и Хуш, и Мицраим, и Ханаан. Но Фут, роденият в Ковчегата, беше риж. Рижа коса и зелени очи. Това са фактите.

На този етап напускаме пристана на фактите и се пренасяме в бурното море на слуховите (между другото така се изразяваше Ной). Аз лично не бях в Ковчегата на Хам, така че просто предавам безпристрастно новините, които ни носеха птиците. Има две основни версии и ви оставям сами да избирате между тях. Помните ли случая с дърводелеца, който си беше издълбал скривалище в товарния кораб? Е, разправяха значи, макар да не бе официално потвърдено, че когато претърсили покоите на Хамовата жена, открили килер, за който никой не подозирал. Със сигурност го нямало на чертежите. Тя отрекла да знае каквото и да било и все пак дрехата, която открили да виси на гвоздей, изглежда, била тъкмо една от нейните долни ризи от кожа на як, а ревностният оглед на пода установил наличието на няколко ризи косъма, затъкнати между дъските на дюшемето.

Втората история — която отново предавам без коментар — е свързана с по-деликатни неща, но тъй като пряко засяга значителен процент от вашия род, се чувствам длъжен да продължа. На борда на Хамовия ковчег имаше двойка симиани, с една дума, човекоподобни маймуни, но изключително грациозни и красиви. По всеобщо мнение те бяха високоинтелигентни, много чисти и спретнати, с такива изразителни лица, които те подтикват да се закълнеш, че те ей сега ще проговорят. Освен това симианите имаха пухкава и дълга рижа козина и зелени очи. Не, тази порода вече не съществува, двамата не доживяха края на Потопа, а обстоятелствата, съпътстващи смъртта им, така и не се изясниха напълно. Уж се прекършила някаква мачта и... Ама че

съвпадение, помислихме си ние, една мачта да убие наведнъж и двамата представители на особено пъргава порода.

Официалното обяснение беше, разбира се, съвсем различно. Няма тайни килери. Няма кръстосване на видове. Мачтата, която убива маймуните, била огромна и отнесла също така една морава ондатра, две щраусчета пигмеи и чифт плоскоопашати мравояди. Странната пигментация на Фут била Божи знак, макар че неговото разгадаване за момента било извън човешките способности. По-късно смисълът му се изясни: това било знак, че сме изминали половината път. Ето защо Фут бил благословено дете, а не повод за тревоги и наказания. Самият Ной обяви това. Бог му се явил насън и му казал да не закача и с пръст детето и Ной, бидейки праведен човек, както сам изтъкваше, го послушал.

Няма нужда да ви казвам, че животните бяха доста раздвоени относно това кому да вярват. Бозайниците например отказваха да допуснат идеята, че рижият зеленоок симиан се е сношавал с жената на Хам. Вярно, че така и не знаем съкровенията помисли дори на най-близките си приятели, но бозайниците бяха готови да се закълнат, че подобно нещо било изключено. Много добре познавали мъжкия симиан и можели да гарантират за високите му критерии за чистоплътност. Намекнаха, че дори си падал малко сноб. И ако сме допуснали — ей така, теоретически, — че е искал да кръшне, предлагали се далеч по-съблазнителни екземпляри от жената на Хам. Защо не една от ония засукани маймунки с жълти опашки, които се отдават за шепа стрити мускатови орехчета?

Това е почти краят на моите откровения. Те са замислени — разберете ме правилно — в дружелюбен дух. Ако смятате, че се заяждам, то е вероятно защото вашият род (надявам се, че нямате нищо против да го кажа) е безнадеждно догматичен. Вярвате на това, на което искате да повярвате, и така докрай. Но то е, разбира се, защото всичките имате гените на Ной. Несъмнено на това се дължи и фактът, че доста често сте учудващо нелюбознателни. Така и не зададохте например ето този въпрос относно ранната ви история: какво стана с враната?

Когато Ковчегът се спря върху планината (това, разбира се, не беше толкова проста работа, но ще пропуснем подробностите), Ной изпрати една врана и един гълъб да видят дали се е дръпнала водата от

лицето на земята. Във версията, която е стигнала до вас обаче, враната играе много незначителна роля: тя просто отлита и прелита, от което си правите извод, че хвърчи безрезултатно. От друга страна, трите обиколки на гълъба са представени като голям героизъм. Плачем, когато той не намира място за почивка на нозете си, радваме се, когато носи в човката си пресен лист от маслина. Както разбирам, вие сте възвеличили тази птица, придавайки ѝ някаква символна стойност. Така че само едно искам да изтъкна: враната упорито твърдеше, че *тя* е намерила маслиновото дърво и *тя* е донесла в Ковчег лист от него, но Ной сметнал за „по-уместно“ да каже, че гълъбът го е открил. Аз лично винаги съм вярвал на враната, която освен всичко друго във въздуха е много по-издръжлива от гълъба; а и беше типично в стила на Ной (нали гледаше от тоя свой Бог) да скарва животните. Ной нареди да се разпространи, че враната, вместо да се върне час по-скоро с доказателство, че земята е изсъхнала, се помаивала и била забелязана (от чии очи?, дори кариеристът гълъб не би се изложил с такава клевета) да се гощава с мърша. Едва ли е нужно да добавям, че враната се почувства обидена и измамена от това внезапно пренаписване на историята, и онези с по-добър слух от моя казват, че и до ден-дневен в гласа ѝ се долавя тъжният грак на недоволството. За разлика от нея гълъбът звучеше ужасно самодоволно от мига, в който акостирахме. Той вече се виждаше изтипосан на пощенски марки и бланки.

Преди да спуснат мостовете, „Адмирала“ произнесе реч пред животните в своя Ковчег, а свързочниците се погрижиха думите му да стигнат до онези от нас, които бяха на другите кораби. Той ни благодари за съдействието, извини се за оскъдните понякога дажби и обеща, че понеже всички сме си били изпълнили своята страна на споразумението, ще поиска от Бог възможно най-големи компенсации в предстоящите преговори. Някои от нас се позасмяха недоверчиво: помнехме историята с магарето, потъването на лазарета, политиката на изстребление, която се водеше спрямо хибридите, смъртта на еднорога... Беше ни ясно, че ако се прави на божа кравичка, то е, защото усеща какво ще предприеме всяко далновидно животно в мига, щом кракът му стъпи на суша: ще духне към горите и планините. Явно се мъчеше да ни замаже очите, та да останем край Новия Ноев дворец, за чийто строеж реши да ни съобщи в същата тази реч. Като екстри се предвиждали безплатна вода за животните и допълнителна храна през

суровите зими. Очевидно се беше уплашил, че месото, дето беше свикнал да яде в Ковчег, ще му бъде отнето с максималната скорост, която могат да развият два, четири или не знам си колко крака, и семейството му пак ще мине на диета от горски плодове и ядки. Колкото и да е чудно, някои животни сметнаха офертата на Ной за приемлива: в крайна сметка, аргументираха се те, той не може да ни изяде всичките и вероятно ще отдели за клане старите и болните. Тъй че някои — не най-умните, трябва да се каже — останаха наоколо да чакат Дворецът да се построи и водата да потече като вино. Прасетата, овцете, говедата, някои по-глупави кози, кокошките... Предупредихме ги значи или поне се опитахме. Насмешливо подмятахме под нос: „Задушено или варено?“, но резултат никакъв. По моему не им сечеше много пипето и сигурно ги беше страх да се върнат сред дивата природа. Вече бяха станали подвластни на своята тъмница и на своя тъмничар. Това, което се случи през следващите няколко поколения, бе съвсем предвидимо: те станаха бледи подобия на самите себе си. Прасетата и овцете, които виждате наоколо днес, са зомбита в сравнение със своите жизнерадостни предшественици. Смачкани, нямат сърце за каквото и да било. А някои от тях, като пуйката например, трябва да претърпяват по-нататъшното унижение да си получат обратно сърцето, накълцано и омесено с ориз, преди да ги задушат или пекат на бавен огън.

И, разбира се, какво всъщност постигна Ной в своя прочут Дебаркационен договор с Господ Бог? Какво получи той в замяна на жертвите и лоялността на своето племе (да не говорим за по-значителните жертви на животинското царство)? Господ казал — Ной ни разтълкува думите му възможно най-добре, — че обещава да не излива друг потоп и като знак на Своето намерение изобретявал за нас дъгата. Дъгата! Ха! Тя е много красиво нещо, дума да няма, и първата, с която Той ни ощастливи — бляскав многоцветен полукръг с по-бледа посестрима зад него, и двамата сияещи на виолетовото небе, — действително ни накара да вдигнем очи от пашата си. Зад дъгата прозираше идеята, че докато дъждът неохотно прави път на слънцето, този ярък символ винаги ще ни напомня, че дъждът няма да продължи и да обърне на Потоп. Но какво от това? Голяма работа. Да не би да е прокарана със закон? Можеш ли да изправиш дъга? На съд да я изправиш?

По-предпазливите животни прозряха истинския смисъл на тази оферта за полупансион и се отправиха към горите и планините, разчитайки на собствените си сили за намиране на вода и храна през зимата. Нямахме как да не отбележим, че северните елени бяха сред първите, които отпрашиха колкото се може по-надалеч от „Адмирала“ и цялото му бъдещо потомство, обзети от странно лошо предчувствие. Между другото, прави сте, като гледате на избягалите животни (неблагодарни изменници според Ной) като на по-благородни видове. Може ли едно прасе да бъде благородно? Или някаква си овца? Или кокошка? Ех, да бяхте видели еднорога... Ето ви друг спорен момент в Постдебаркационното обръщение към онези, които все още се мотаеха край огражденията му. Той каза, че давайки ни дъгата, Бог фактически обещава да попълва непрестанно световния резерв от чудеса. Веднага се сещам за многобройните истински чудеса, които по време на Плаването изхвъркнаха зад борда на Ноевите кораби или изчезнаха в търбусите на роднините му. Дъгата в замяна за еднорога? Защо Бог просто не ни върна еднорога? Ние, животните, щяхме да му се радваме повече, отколкото на ясният небесен намек за Божието великодушие всеки път щом спре да вали.

Слизането от Ковчега, май вече ви казах, не беше много по-лесно от качването. Имаше, уви, разни доноси от някои животни избраници, така че и дума не можеше да става Ной просто да спусне мостовете и да се провикне: „Честита ви земя!“ Всеки от нас трябваше да изтърпи щателно претърсване, преди да го пуснат навън; някои дори бяха потапяни в каци с вода, миришеща на катран. Животни от женски пол се оплакаха, че Сим ги е подложил на вътрешен преглед. Откриха немалко нелегални: някои от по-забележимите буболечки, неколцина плъха, които се тъпчеха неразумно по време на Плаването и бяха нашишкавели, дори една-две змии. Ние слязохме — вече не е нужно да го пазим в тайна, мисля, — скрити в кухия връх на рога на един овен. Той беше едро и сръдливо добиче с подривни наклонности и ние съзнателно поддържахме дружбата си с него през последните три морски години. Той не уважаваше Ной и с радост ни помогна да го надхитрим на излизане.

Когато и седмината използвахме от рога на овена, изпаднахме в еуфория. Живи бяхме! Промъкнахме се нелегално, издържахме, оцеляхме. И то без да влизаме в съмнителни споразумения ни с Бог, ни

с Ной. Сами си го постигнахме. Усещахме се облагородени. Това може да ви се стори комично, но е самата истина: бяхме облагородени. От Плаването научихме много неща и ето най-важното: човекът е останал много недоразвит вид в сравнение с животните. Разбира се, не ви отричаме ума и възможностите. Имате потенциал. Но вие все още сте в ранен етап от своето развитие. Ние например сме винаги такива, каквито сме: това е то еволюцията. Ние сме си ние и знаем какво представляваме. Нали не очаквате котката внезапно да се разлае или пък прасето да замучи? Но това е, тъй да се каже, което ние, пасажерите в Ковчега, свикнахме да очакваме от вашия род. В един момент лаеете, в следващия мяукате; веднъж искате да сте диви, веднъж — питомни. По отношение на Ной знаехме едно-единствено нещо: че никога не знаем какъв ще е в следващия момент.

Придържането към истината също ви е слабо място. Вечно забравяте или се преструвате, че не помните. Някой да казва нещо по въпроса за изчезването на Варади и кораба му? Разбирам, че има и положителен момент в това нарочно отклоняване на погледа: като не виждаш лошото, караш по-леко. Но пренебрегвайки лошото, накрая стигаш до извода, че то не съществува. Лошото винаги ви изненадва. Учудвате се, че оръжията убиват, че парите развърщават, че през зимата вали сняг. Такъв наивитет може да бъде очарователен; но, уви, може да бъде и опасен.

Ето например, не можете дори да признаете каква е била истинската природа на Ной, вашия праотец, благочестивия патриарх, всеотдайния природозащитник. Доколкото разбирам, една от вашите староеврейски легенди твърди, че Ной бил открил принципа на интоксикацията, наблюдавайки как една коза се опила от ферментирало грозде. Какъв безочлив опит за прехвърляне на отговорността върху животните; за жалост всичко това е част от един модел на поведение. Грехопадението било по вина на змията, почтената врана била лакомница и кръшкачка, козата превърнала Ной в пиянде. Ето какво: гарантирам ви, че Ной не се нуждаеше от познанията на някакво си чифтокопитно, за да разгадае тайната на виното.

Първата ви работа е да хвърлите вината другиму. И ако няма на кого, тогава започвате да твърдите, че проблемът не е никакъв проблем. Ще пренапишем правилата, ще преместим вратата на

игрището. Някои от онези книжовници, които посвещават живота си на вашите свещени текстове, дори се опитаха да докажат, че Ной от Ковчег не бил същият Ной, когото обвиняват в пиянство и неприлично разголване. Как е възможно един алкохолик да е Божи избраник? Ама моля ви се, не е бил той значи. Не става дума за *този* Ной. Типичен случай на сбъркана идентичност. Проблемът изчезва.

Как е възможно един алкохолик да е Божи избраник ли? Казах ви — всички други кандидати бяха далеч по-лоши. Ной беше най-читавият от много нечитаво племе. Що се отнася до пиенето му, истината е, че Плаването го докара дотам. Старият Ной открай време обичаше да гаврътва по няколко рога ферментирало питийце, още преди Потопа. Че кой не обича? Но именно Плаването го превърна в къркач. Не можа да понесе отговорността. Взе някои погрешни навигационни решения и загуби четири от осемте си кораба, както и една трета от поверените му видове. За такова нещо би отишъл на военен съд, ако наоколо имаше други човеци, та да седнат на съдийския стол. Но въпреки своята напереност той се чувстваше гузен, че е загубил половината Ковчег. Вината, незрелостта, постоянните мъки да заемаш длъжност, надхвърляща възможностите ти — това беше една убийствена комбинация, която щеше да има същото разрушително въздействие върху мнозинството представители на вашия род. Може дори да се каже, че Бог е тласнал Ной към пиенето. Може би затова вашите книжовници толкова трескаво се стараят да разграничат първия Ной от втория: последиците са смущаващи. Но историята с „втория“ Ной — алкохолизма, непристойното разголване, своенравното наказване на един предан син — това е история, която нас, които познавахме „първия“ Ной от Ковчег, не ни изненада. Боя се, че става дума за тъжен, но предвидим случай на алкохолна деградация.

Както ви казах, щом слязохме от Ковчег, изпаднахме в еуфория. Да оставим всичко друго, но си бяхме изяли доживотния порцион от гоферово дърво. Това е още една причина да съжаляваме, че Ной не беше малко по-смел в проектирането на флотата: щяхме да поразнообразим диетата. За него това едва ли би било някакъв довод, тъй като не ни бе предвидил край себе си. А сега, от разстоянието на няколко хилядолетия, нашето изключване изглежда дори още по-жестоко, отколкото навремето. На кораба се промъкнахме седем на

брой, но ако ни бяха взели легално като достоен за оцеляване вид, щяха да ни издадат две бордни карти; и ние щяхме да се примирим с решението. Вярно, че Ной не можеше да предвиди колко ще трае Плаването, но като се има предвид колко малко изядохме седмината вкупом за пет години и половина, несъмнено си струваше рискът да допуснат на борда една двойчица и от нас. В края на краищата не е наша вината, че сме дървояди.

2. ПОСЕТИТЕЛИТЕ

Франклин Хюс се качи на борда час по-рано, за да поднесе, както си му бе редът, сърдечни почитания на онези, които щяха да улесняват работата му през следващите двама месеца. Сега той се бе облегал на парапета и наблюдаваше нижещите се по мостчето пасажери, повечето семейни двойки на средна или в напреднала възраст: някои натрапчиво демонстрираха белезите на своята националност, други, по-скромните, засега потайно пазеха в анонимност произхода си. Прегърнал леко, но безусловно своята спътница, Франклин, както всяка друга година, си играеше да отгатва откъде е аудиторията му. Най-лесно се разпознаваха американците — мъжете в пастелното спортно облекло на Новия свят, жените невъзмутимо тресящи телеса. След тях се нареждаха британците — мъжете в саката от туид на Стария свят, които скриваха късите ръкави на ризи в охра или бежово, половинките им жилави и амбицирани да покорят всяка планина, надушат ли из нея древногръцки храм. Имаше две двойки канадци, на чиито хавлиени шапки се открояваше символичният кленов лист; дългокрако шведско семейство, наброяващо четири руси глави; неколцина французи и италианци, които доста си приличаха, но Франклин ги идентифицира още при първото споменаване на „кроасан“ или „макарони“; и шестима японци, които се отклоняваха от стереотипа си поради липсата на извадени фотоапарати и камери. С изключение на няколко по-многобройни семейства, всички послушно се качваха на мостчето по двойки.

— Животните влизаха две по две — изкоментира Франклин. Той беше висок и възпълен мъж на четирийсет и няколко години, със светло златиста коса и зачервено лице, което завистниците отдаваха на пиенето, а великодушните — на прекаленото излагане на слънце; чертите му изглеждаха някак познати, което караше хората да забравят въпроса дали им се струват приятни, или не. Неговата спътница или асистентка, но не и секретарка — тя държеше на това — беше стройно

тъмнокосо момиче, издокарано със специално закупен за екскурзията тоалет. Франклин, видимо свикнал да пътува, беше с памучна риза в цвят каки и измачкани джинси. Макар това да не бе типичното облекло, което някои туристи очакваха от един виден гостуващ лектор, то изразяваше точно произхода на внушаваната от него изисканост. Ако беше американски професор, можеше да изкопае някой памучен костюм на синьо-бяло райе; ако беше английски професор, вероятно щеше да облече намачкано ленено сако с цвят на млечен сладолед. Но славата на Франклин (която не беше толкова голяма, колкото си въобразяваше той) се дължеше на телевизията. Беше започнал кариерата си като изразител на чужди мнения — тогава още младеж със сако от рипсено кадифе, разясняващ културата с приветлив и безобиден маниер. След време осъзна, че след като може да говори тези неща, спокойно би могъл и да ги пише. Отначало тези писания се появяваха като „Коментар от Франклин Хюс“, после стана съавтор на сценарии, а голямото му постижение бе, че най-сетне на екрана пишеше: „Автор и водещ Франклин Хюс“. Така и не можеше да се определи в коя точно област са познанията му, но той бродеше без препъване из света на археологията, историята и сравнителната култура. Беше се специализирал в модерните алюзии, които изравяха и съживяваха пред очите на средния зрител такива отмерени теми като похода на Ханибал през Алпите, скритите съкровища на викингите в кралство Нова Англия или дворците на Ирод Велики. „Слоновете на Ханибал са били танковите дивизии на своята епоха“, заявяваше въодушевено той, застанал на фона на чуждестранен пейзаж; или „Това означава толкова пехотинци, колкото може да побере стадион Уембли на финала за Националната купа“; или „Ирод не е бил само тираничен обединител на своята страна, но и покровител на изкуствата. Може би трябва да си го представим като един Мусолини с добър вкус.“

Телевизионната слава на Франклин му донесе втора съпруга, а след няколко години и втори развод. Договорите му с агенцията за културен туризъм „Афродита“ включваха осигуряването на безплатна каюта за неговата асистентка. Екипажът на „Санта Ефемия“ с възхищение установи, че асистентките се сменят при всяко пътуване. Франклин беше щедър към стюардите и харесван от онези, които бяха платили няколко хиляди лири за двайсетте си дни. Той имаше чаровния навик да се отклонява от любимите си теми, и то тъй

разпалено, че после млъкваше и се оглеждаше с объркана усмивка, преди да си спомни докъде е стигнал. Много от пасажерите обсъждаха помежду си колко ободряващо е неговото въодушевление в днешните цинични времена и как той наистина съживява пред тях историята на света. Ако ризата му често бе небрежно закопчана, а джинсите му понякога изцапани от коктейл с раци, това само доказваше пленителната му вострастеност в работата. Освен това дрехите му демонстрираха възхитителната демократичност на ерудицията в модерната епоха: явно не бе необходимо да си изперкал професор с колосана яка, за да вникнеш в принципите на древногръцката архитектура.

— Коктейлът за добре дошли е в осем — каза Франклин. — А сега възнамерявам да посветя няколко часа на урока си за утре сутринта.

— Но нали си го повтарял толкова пъти? — Триша плахо се надяваше той да остане на палубата при нея, докато излизат от Венецианския залив.

— Всяка година трябва да е различен. Иначе ще стана банален. — Той я погали леко по ръката и слезе долу. Всъщност уводната му лекция в десет сутринта щеше да е съвсем същата, каквато бе през последните пет години. Единствената разлика, която трябваше да предпази Франклин от изхабяване, беше присъствието на Триша вместо на... вместо на... как се казваше предишното момиче? Но той обичаше да подхранва заблуждението, че работи предварително върху лекциите си, и спокойно можеше да пропусне шанса за пореден път да види отдалечаването на Венеция. Тя и следващата година щеше да си е там, потънала със сантиметър-два, с розовеещи фасади като неговата, но малко по-обелени.

Останала сама на палубата, Триша съзерцава града, докато камбанарията на „Сан Марко“ се смали до размерите на моливче. С Франклин се запознаха преди три месеца, когато той участва в едно предаване, а тя беше младши асистент. Бяха прекарвали заедно няколко нощи, но всъщност не много. На съквартирантките си каза, че заминава на екскурзия с приятел от гимназията; ако нещата потръгнали, щяла да им разкрие тайната, но за момента не искала да споделя от суеверие. Франклин Хюс! Досега той наистина беше мил към нея и дори ѝ повери някои дребни задачи, та да не я вземат просто

за любовница. Толкова хора в телевизията ѝ се струваха фалшиви — чаровни, но не съвсем почитени. Ала Франклин беше един и същ и пред камерата, и в живота: ведър, забавен, приказлив. Вдъхваше доверие. Телевизионните критици вземаха на подбив облеклото му и щръкналото изпод разкопчаната му риза кичурче, а понякога осмиваха и коментарите му, но това си беше чиста завист и на нея ѝ се щеше да види как би се представил някой от тях на негово място. Най-трудно било — обясни ѝ той, когато за пръв път обядваха заедно — да направиш така, че да изглежда лесно. Другата тайна на успеха в телевизията била да знаеш кога да замълчиш и да оставиш картината да ти върши работата. „Трябва да постигнеш онзи тънък баланс между слово и образ.“ Той тайно се надяваше на върховното признание, което би съдържал надписът „Автор, водещ и продуцент Франклин Хюс“. В мечтите си заснемаше грандиозни кадри от Римския форум, на които самият той обикаля от арката на Септимий Север до светилището на Веста. Единственият му проблем бе къде да разположи камерата.

Първият етап от морското пътешествие, през който прекосиха Адриатическо море, мина нормално. Коктейл за добре дошли, на който екипажът си съставяше мнение за туристите, а те от своя страна внимателно се заобикаляха един друг; уводна лекция на Франклин, в която той изчетка аудиторията си, омаловажавайки телевизионната си слава с признанието, че черпи свежи сили от прекия контакт с истински хора, а не от стъкленото око на камерата, иззад което операторът се провиква: „Косъм на портичката, душа, втори дубъл за мене“ (професионалната терминология щеше да остане неразбрана от повечето му слушатели, което той всъщност и целеше: позволено им бе да се отнасят снобски към телевизията, но не и да смятат, че е поприще за идиоти); втора уводна лекция на Франклин, която също бе необходима за успешната работа. В нея той обясняваше на асистентката си, че най-важното е да прекарат добре. Да, той ще трябва да работи, наистина ще има моменти, когато, волю-неволю, трябва да се усамотява в каютата си със своите записки — но смята най-вече, че трябва да гледат на това пътуване като на триседмично избавление от противния английски климат и телевизията, където всеки ти забива нож в гърба. Триша кимаше в знак на съгласие, макар че като начинаеща още не беше станала свидетелка, камо ли потърпевша на ръгане с ножове. Едно по-обиграно момиче веднага

щеше да си помисли, че Франклин иска да каже: „Не очаквай от мен нищо повече от това.“ Триша обаче, бидейки ведро оптимистка, изтълкува думите му по-безобидно: „Да внимаваме да не подхранваме в себе си измамни надежди“, което всъщност Франклин, в интерес на истината, горе-долу имаше предвид. Той се поувличаше няколко пъти годишно, за което от време на време се разкайваше, но, тъй или иначе, редовно се поддаваше на своята влюбчивост. Франклин обаче в никакъв случай не беше безсърдечен и на мига, щом усетеше, че някоя девойка — особено ако е свястно момиче — се нуждае от него повече, отколкото той от нея, изпитваше ужасни страхове. Тази растяща паника обикновено го подтикваше да предложи едно от следните две неща: или момичето да се пренесе в неговия апартамент, или да се изнесе от живота му, макар че той не желаше искрено нито едното, нито другото. Така че приветственото му слово към Джени или Кейти, или в случая Триша се дължеше по-скоро на благоразумие, отколкото на циничност, макар че ако впоследствие нещата тръгнаха на зло, нищо чудно Джени или Кейти, или в случая Триша да го запомнят като по-пресметлив, отколкото бе на практика.

Същото благоразумие, което настойчиво му нашепваше да не забравя безбройните репортажи за кръвопролития, беше накарало Франклин да си извади ирландски паспорт. Светът вече не беше онова приветливо място, където всичко ти е гарантирано от тъмносиния британски документ, върху който се мъдрят думите „журналист“ и „Би Би Си“. „Държавният секретар на Нейно британско величество — можеше да цитира по памет Франклин — моли и изисква от името на Нейно величество съответните власти да окажат на притежателя необходимото съдействие и закрила.“ Напразни надежди! Днес Франклин пътуваше със зелен ирландски паспорт със златна арфа на корицата, което го караше да се чувства като рекламен агент на бира „Гинес“ всеки път, когато го покажеше. А вътре, в доста правдивото му самоописание, липсваше думата „журналист“. По света имаше страни, които не посрещаха радушно журналистите и смятаха бледоликите, които проявяват интерес към археологическите разкопки, за английски шпиони. Не толкова компрометиращото „писател“ трябваше и да го подтикне да стане такъв. Защо пък да не издаде книга, в която да разработи темите от предаването си; освен това си мислеше и за нещо

сериозно, но пикантно като интимна история на света, която можеше да се задържи с месеци в класациите на бестселърите.

„Санта Ефемия“ беше поостарял, но комфортен кораб с вежлив италиански капитан и експедитивен гръцки екипаж. Туристическата агенция „Афродита“ осигуряваше предсказуема клиентела, разнородна по националност, но хомогенна по вкусове. Типът хора, които предпочитаха книгите пред състезателните игри на палубата и слънчевите бани пред дискотеките. Те вървяха по петите на гостуващия лектор, записваха се за повечето допълнителни обиколки и отминаваха с презрение сламените магаренца в сувенирните магазини. Не бяха дошли заради романтиката, макар че едно струнно трио от време на време ги настройваше за старомодни танци. Изреждаха се да седнат на капитанската маса, бяха изобретателни, когато се устройваше маскен бал, и старателно четяха корабния вестник, в който се публикуваше дневният маршрут, поздравления за рождени дни и разни подобрени новини от европейския континент, които нямаше да предизвикат спорове помежду им.

Триша намираще атмосферата за малко летаргична, но това бе добре организирана летаргия. В уводната си лекция, както и в приветственото слово към своята асистентка Франклин бе подчертал, че следващите три седмици имат за цел удоволствието и развлеченията. Той тактично намекна, че хората в класическата античност са имали разнородни интереси и че той в никакъв случай няма да води присъствена книга, където да отбелязва отсъствията с черна точка. Франклин закачливо призна, че имало случаи, когато дори той се отегчавал от поредната коринтска колонада на фона на лазурното небе, макар да го каза с такъв тон, че да остави място за съмнение.

Последните напъни на северната зима останаха зад гърба им и „Санта Ефемия“ с тържествен устрем въведе доволните си пасажери в покоите на средиземноморската пролет. Саката от туид се смениха с ленени, строгите дамски костюми с малко старомодни плажни рокли. Минаха през Коринтския канал през нощта и пред портиците се скупчиха пасажери по нощници и пижами, а по-калените се качиха на палубата и светкавиците на фотоапаратите им забляскаха безрезултатно. От Йонийско море влязоха в Егейско. На Цикладите застудя и се появиха вълни, но това не притесни никого. Слязоха на

тузарския Миконос, където един възрастен учител си изкълчи глезена, докато се катереше по руините; после на мраморния Парос и на вулканичния Санторини. На десетия ден стигнаха до Родос. Докато туристите се разхождаха по брега, „Санта Ефемия“ натовари гориво, плодове, месо и още вино. Натовари и няколко нови пътници, макар това да не се разбра до другия ден.

Отправиха се към Крит и в единайсет часа Франклин започна своята лекция за Кносос и минойската цивилизация. Трябваше да внимава все пак, защото публиката му обикновено поназнайваше нещо за Кносос и някои можеха да изкажат собствени теории. Франклин обичаше да му задават въпроси; нямаше нищо против да добавят съмнителна или дори вярна информация към това, което вече е съобщил; той благодареше с изискан поклон и промърморваше „*Not Professor*“, с което загатваше, че е по-важно да имаш цялостен поглед върху нещата, но пък който иска, нека си тъпче главата с отвлечени детайли. Наистина обаче не понасяше досадници, които умираха от нетърпение да изпробват любимите си теории върху лектора.

„Извинявайте, мистър Хюс, но това ми напомня за египетския стил.“ „Откъде сме сигурни, че не са го строили египтяните?“ „Наистина ли сте убеден, че Омир е писал... (лек кикот) или пък писала по времето, което е споменато в учебниците?“ „Аз не съм голям специалист по тази епоха, но ми се струва по-логично...“ Винаги имаше поне един такъв, който играеше ролята на объркания, но разсъдлив аматьор; отнасяйки се недоверчиво към общоприетото мнение, той — или тя — смяташе, че историците ти пробутват заблуди и че сложните неща се разбират най-добре с помощта на пламенна интуиция, ненакърнена от фактически познания и изследвания. „Разбирам какво казвате, мистър Хюс, но наистина ще звучи много по-смислено, ако...“ Понякога Франклин искаше да отвърне — макар да не го правеше, — че тези прибързани догадки относно ранните цивилизации доста често се основават на холивудските епоси с Кърк Дъглас или Бърт Ланкастър. Представяше си как изслушва някой от тези шутове и му отговаря с иронично натъртване върху наречието: „Вие, естествено, осъзнавате, че филмът за Бен Хур не е *стопроцентово* достоверен.“ Но не на тази обиколка. Всъщност не и докато не разбереше, че това ще е последното му пътуване. Тогава можеше да си позволи да избухне леко. Можеше да бъде по-откровен с

аудиторията си, да не внимава толкова с пиенето, да откликва на флиртуващите погледи.

Новодошлите пропуснаха началото на лекцията за Кносос и Франклин вече беше приключил с онази част, в която се правеше на сър Артър Евънс, когато двукрилата врата се отвори с трясък и в тавана се заби един куршум. Все още вгълбен в изпълнението си, Франклин промърмори: „Бихте ли ми разтълкували тази шумотевица?“, но шегата беше вяла и не успя да привлече обратно вниманието на пасажерите. Те вече бяха забравили за Кносос и втренчено гледаха високия мъж с мустаци и очила, който се бе запътил да заеме мястото на Франклин зад катедрата. При нормални обстоятелства Франклин би му подал микрофона след вежливо запитване за самоличността. Но като се има предвид, че онзи стискаше картечница и бе нахлузил на главата си една от онези покривки на червено-бели каренца, които навремето бяха отличителният знак на симпатичните пустинни воители на Лорънс Арабски, ала сега бяха емблемата на терористи изнудвачи, готови да избиват невинни хора, Франклин просто кимна в смисъл „давам ви думата“ и седна на стола си.

Неговите слушатели, както сега ги нарече мислено Франклин в моментен изблик на собственическо чувство, занемяха. Избягваха всякакви непредпазливи движения; буквално спряха да дишат. Новодошлите бяха трима; другите двама охраняваха двукрилата врата на лекционната зала. Високият с очилата изглеждаше почти като някой учен, докато почукваше по микрофона, както правят лекторите навсякъде по света: отчасти да разберат работи ли, отчасти за да привлекат внимание. От второто нямаше особена нужда.

— Извинявам се за безпокойството — започна той, като се изсмя нервно веднъж-дваж. — Боя се обаче, че се налага да прекъсна за известно време почивката ви. Надявам се да не е за дълго. Останете по местата си и никой да не става, докато не ви кажем какво да правите.

От средата на залата се обади разгневеният глас на американец:

— Кой сте вие и какво искате, по дяволите?

Арабинът се пресегна за микрофона, който току-що бе оставил, и отвърна с надменната любезност на дипломат:

— Съжалявам, но при настоящите обстоятелства не приемам никакви запитвания. — После, за да е сигурно, че няма да го сбъркат с

дипломат, продължи: — Ние не сме хора, които прибягват до излишно насилие. Когато продупчих тавана, за да привлече вниманието ви, бях включил на единична стрелба. Но ако завъртя предпазителя — каза той и направи показно, повдигайки само леко цевта като пред особено тъпи ученици, — картечницата ще продължи да стреля, докато патроните в пълнителя свършат. Надявам се, че бях ясен.

Арабинът излезе от залата. Хората се вкопчиха един в друг; от време на време се чуваха подсмърчания и хлипове, но иначе цареше тишина. Франклин потърси с поглед Триша в задния ляв ъгъл. Допускаше асистентките на лекциите си, но не и на първите редове. „Не бива да се разсейвам с грешни помисли.“ Тя не изглеждаше уплашена, а по-скоро обезпокоена, че не знае как да реагира. Франклин искаше да ѝ каже: „Виж какво, такова нещо не ми се е случвало досега, то не е нормално и аз също не зная как да реагирам“, но се реши само на едно неопределено кимване. След десет минути вцепенено безмълвие една американка на петдесет и няколко години се надигна от стола си. Единият от охраняващите вратата мигновено ѝ изкрещя. Тя не обърна внимание нито на него, нито пък на шепота и вкопчената ръка на съпруга си. Запъти се към двамата въоръжени по централната пътека, спря на няколко метра от тях и бавно изрече с отчетлив, пресипнал от паника глас:

— Трябва да ида до тоалетната, по дяволите.

Арабите нито отвърнаха, нито я погледнаха директно. Просто с леко помръдване на автоматите си най-недвусмислено показаха, че е лесна мишена и че следващата ѝ крачка напред би потвърдила този факт по очевиден и фатален начин. Тя се върна на мястото си и заплака. В следващия момент друга жена в десния край на залата избухна в ридания. Франклин отново погледна към Триша, кимна ѝ, изправи се, като съзнателно не погледна към двамата охраняващи, и отиде при катедрата.

— Та както ви разказвах... — започна той и се прокашля авторитетно, при което събра всички погледи. — Разказвах ви, че дворецът в Кносос в никакъв случай не е бил първата човешка обител по тези места. Това, което приемаме за минойски слой, е най-много на пет метра дълбочина, но под него, до осем метра и нещо надолу, има останки от първобитни селища. На мястото на двореца е имало живот. Поне десет хиляди години преди да положат първия камък...

Струваше му се нормално да продължи лекцията си. Сякаш бе наметнат с крилатия плащ на предводител. Реши да провери дали действително е така, отначало само с бегъл поглед. Дали охраната знаеше английски? Може би. Дали бяха ходили в Кносос? Малко вероятно. Така че докато описваше заседателната зала на двореца, Франклин изфабрикува голяма глинена плоча, която според него трябва да бе висяла над гипсовия трон. На нея пишело — в този момент Франклин погледна към арабите — „Живеем в трудни времена“. Докато продължаваше да описва разкопките, изрови още плочи, на много от които, както започна смело да изтъква, имало общочовешки послания. „Най-важното е да не действаш прибързано“, каза той. А после: „Празните заплахи са безполезни като празните ножници.“ След това: „Преди скок тигърът винаги изчаква.“ (За миг Хюс се почуди дали минойската цивилизация е познавала тигрите.) Не беше сигурен колко от неговите слушатели са загрели какво прави, но от време на време се чуваше одобрителен шепот. Чудно как, но самият той изпитваше удоволствие от всичко това. Завърши обиколката си из двореца с възможно най-неминойския от многобройните си надписи: „Там, където слънцето залязва, има мощна сила, която не би допуснала определени неща.“ После събра записките си накуп и седна на мястото си, аплодиран по-сърдечно отвсякога. Погледна към Триша и ѝ намигна. В очите ѝ имаше сълзи. Франклин се озърна към двамата араби и си помисли, ето, нека да видите, че не падаме духом и няма да ви се дадем. Щеше му се да бе измислил някой минойски афоризъм за хората, които увиват главите си с карирани домакински кърпи, но си даде сметка, че не би се осмелил да го каже. Щеше да го остави за по-късно, когато всички щяха да са в безопасност.

Половин час чакаха в лъхащо на урина безмълвие, преди водачът на новодошлите да се върне. Той размени няколко приказки с охраната, а после прекоси залата и застана зад катедрата.

— Разбирам, че сте слушали лекция за двореца в Кносос — започна той и Франклин почувства как дланите му се изпотяват. — Това е хубаво. Важно е да научите за някои други цивилизации, за тяхното величие — той помълча многозначително... — и падение. Надявам се обиколката из Кносос да ви хареса.

Тъкмо оставяше микрофона, когато се обади същият американски глас, този път с по-отстъпчив тон, сякаш вразумен от

минойските плочи.

— Извинявайте, но бихте ли ни казали най-общо кои сте и какво искате?

Арабинът се усмихна.

— Не съм сигурен, че на този етап идеята е добра. — Той кимна, за да подсказе, че е приключил, но после се замисли, сякаш един учтив въпрос най-малкото заслужаваше учтив отговор. — Ще се изразя по следния начин: ако нещата вървят според плана, скоро ще можете да продължите да изучавате минойската цивилизация. Ние ще изчезнем така, както и дойдохме, и на вас ще ви се стори, че сме били просто един сън. После може да забравите за нас. Ще си спомняте само, че сме ви позабавили малко. Не е нужно да знаете кои сме, откъде сме или какво искаме.

Канеше се да слезе от ниския подиум, когато Франклин, за своя собствена изненада, каза:

— Извинете...

Арабинът се обърна.

— Край на въпросите.

— Това не е въпрос — продължи Франклин. — Просто си мисля... Сигурно си имате други грижи, но... ако ще стоим тук, трябва да ни пускате до едното място. — Водачът на новодошлите се намръщи. — До клозета — поясни Франклин, а после добави: — До тоалетната.

— Разбира се. Ще можете да ходите до тоалетната, щом ви преместим.

— Кога ще стане това? — Франклин започна да се вживява в своята нова самовъзложена роля.

От своя страна арабинът забеляза у него недопустима липса на учтивост и търпение.

— Когато решим — сряза го той и излезе от залата.

След десет минути влезе друг арабин, когото не бяха виждали досега, и зашепна нещо на Франклин, който се изправи.

— Преместват ни в трапезарията. Ще ни извеждат по двама. Настанените в една и съща каюта трябва да удостоверят това. Ще ни съпровождат до каютите ни, за да ползваме тоалетна. Трябва освен това да си вземем паспортите, но нищо друго. — Арабинът отново зашепна. — Не ни се позволява да заключваме вратите на тоалетните. — После

Франклин продължи по своя инициатива: — Смятам, че тези посетители не се шегуват. Според мен не бива да правим нищо, което би ги ядосало.

Остана само един от охраната, който да извежда пътниците, и преместването отне няколко часа. Докато той съпровождаше Франклин и Триша към палуба В, Франклин ѝ каза с нехаен тон, сякаш коментираше времето:

— Свали си пръстена от дясната ръка и го сложи на безименния на лявата. Камъчето да остане отдолу, за да прилича на венчална халка. Не сега, а докато пишкаш.

Когато стигнаха до трапезарията, пети арабин провери паспортите им. Триша беше изпратена в дъното, където в единия ъгъл бяха настанени британците, а в другия — американците. В средата бяха французите, италианците, двамата испанци и канадците. Край вратата бяха сложени японците, шведите и Франклин, самотният ирландец. Една от последните двойки, които доведоха, се казваше Цимерман — възедри елегантни американци. Отначало Хюс помисли, че мъжът е в шивашкия бизнес, някой майстор крояч със собствено ателие; но при един разговор в Парос се оказа, че е току-що пенсиониран професор по философия от Средния запад. Докато семейството минаваше покрай масата на Франклин на път за американския сектор, Цимерман промърмори:

— Отделят чистите от нечистите.

Когато всички се оказаха налице, отведоха Франклин в канцеларията на корабния домакин, където се бе настанил водачът. Франклин осъзна, че се чуди дали случайно патладжанестият нос и мустаците не са прикрепени към очилата; може би всички те се сваляха заедно.

— Ааа, мистър Хюс. Вие май сте техният говорител. Във всеки случай сега длъжността ви е официална. Ще им обясните следното: стараем се да се чувстват удобно, но има известни затруднения. Ще им позволим да разговарят помежду си по пет минути на час. Освен това ще ги пускаме да ходят до тоалетната. Поединично. Виждам, че всички са разумни хора и бих искал да останат такива. Има един, който казва, че не може да си намери паспорта. Казвал се Талбът.

— Да, мистър Талбът. — Беше невзрачен възрастен англичанин, който постоянно задаваше въпроси за религията на античния свят.

Кротък човечец без собствени теории, слава богу.

— Ще седне при американците.

— Но той е британец. Живее в Кидърминстър.

— Ако си спомни къде му е паспортът и се окаже британец, тогава може да седне при британците.

— Веднага му личи, че е британец. Давам ви гаранция. — Арабинът не реагира. — Не говори като американец, нали?

— Не съм приказвал с него. Но речта не е доказателство. Вие, струва ми се, говорите като англичанин, но в паспорта ви пише, че не сте такъв. — Франклин кимна бавно. — Така че ще изчакаме паспорта му.

— Защо ни разделяте по този начин?

— Смятаме, че ще ви хареса да седите, както сме ви разпределили. — Арабинът направи жест, с който му казваше да си върви.

— Има един друг проблем. Съпругата ми... Може ли да седи до мен?

— Съпруга ли? — Той погледна в списъка на пасажерите, който стоеше пред него. — Вие нямате съпруга.

— Напротив, имам. Води се Триша Мейтланд. Това е моминското ѝ име. Оженихме се преди три седмици. — Франклин помълча и добави с изповеден тон: — Всъщност тя ми е третата.

Арабинът обаче не се впечатли от харема на Франклин.

— Оженили сте се преди три седмици? И все пак, както изглежда, не спите в една каюта. Толкова ли на зле вървят нещата?

— Не, аз имам отделна каюта за работа. Нали разбирате, там си готвя лекциите. Да имаш втора каюта е лукс, привилегия.

— Тя ви е съпруга? — Тонът му не издаваше нищо.

— Да — отвърна Франклин с леко негодувание.

— Но паспортът ѝ е британски.

— Тя е ирландка. Омъжиш ли се за ирландец, ставаш ирландка. Такъв е ирландският закон.

— Мистър Хюс, нейният паспорт е британски. — Арабинът сви рамене, сякаш дилемата беше неразрешима, ала после намери изход. — Но щом искате да седите до жена си, тогава можете да идете при нея на британската маса.

Франклин се усмихна неловко.

— След като съм говорителят на пасажерите, как ще ви виждам, за да предавам исканията им?

— Исканията им ли? Не, не сте ме разбрали. Пасажерите не могат да имат искания. Вие няма да ме виждате, освен ако аз не пожелаая да се срещнем.

След като Франклин оповести новите нареждания, той седна на своята маса и се замисли за ситуацията. Хубавото беше, че досега се отнасяха с тях сравнително прилично. Никого не бяха били или застреляли, а освен това нямаха вид на истерични касапи, каквито спокойно можеха да бъдат. От друга страна обаче, това можеше да се окаже нож с две остриета: щом не действаха истерично, току-виж, излезли опитни, делови и неотстъпно следващи целта си. А каква беше тя? Защо бяха отвлели „Санта Ефемия“? С кого преговаряха? И кой бе застанал на руля на тоя скапан кораб, който според Франклин бавно описваше големи кръгове?

От време на време той кимваше окуражително на японците от съседната маса. Не можеше да не забележи, че пасажерите от другия край на трапезарията често-често поглеждат към него, сякаш да се уверят, че още е тук. Той бе станал човекът свързка, може би дори лидерът. Предвид обстоятелствата тази лекция за Кносос беше почти блестяща; много по-дръзка, отколкото самият той би предположил. Но това самотно седене го потисна; връхлетяха го черни мисли. Първоначалният изблик на емоции, който го бе накарал да се стегне, вече отшумяваше; на негово място се настаниха летаргията и страхът. Може би трябваше да отиде да седне при Триша и британците. Но тогава, току-виж, му отнели гражданството. Какво бе това разделение на пътниците: дали опасенията му щяха да се оправдаят?

Късно следобед чуха самолет, който прелиташе над тях доста ниско. Откъм американския сектор се разнесоха приглушени възклицания; после самолетът заглъхна. В шест часа един от гръцките стюарди се появи с голям поднос сандвичи; Франклин се замисли за въздействието на страха върху огладняването. В седем, докато отиваше да се облекчи, един американски глас му прошепна: „Продължавайте в този дух.“ Като се върна на масата, се опита да изглежда трезво самоуверен. Бедата беше там, че колкото повече размишляваше, толкова повече униваше. През последните години западните правителства шумно заклеймяваха тероризма и приканваха хората да

не се огъват, а да погледнат с презрение на заплахата; но заплахата явно не схващаше, че я гледат с презрение, и продължаваше да съществува. Оказалите се по средата загиваха, а правителствата и терористите оцеляваха.

В девет часа Франклин отново бе привикан в канцеларията на домакина. Пасажерите щели да бъдат преместени за през нощта: американците обратно в лекционната зала, британците в дискотеката и тъй нататък. Тези отделни лагери щели да бъдат заключени. Необходимо било: новодошлите също трябвало да поспят. Паспортите трябвало да са налице за проверка по всяко време.

— Ами мистър Талбът?

— Ще бъде почетен гражданин на Щатите. Докато си намери паспорта.

— А съпругата ми?

— Мис Мейтланд ли? Какво точно питате?

— Може ли да дойде при мен?

— Ааа, вашата съпруга англичанка.

— Тя е ирландка. Омъжиш ли се за ирландец, ставаш ирландка. Такъв е законът.

— Да, законът, мистър Хюс. На нас постоянно ни казват какъв е законът. Често съм озадачен от това, което се смята за законно или незаконно. — Той премести поглед върху една карта на Средиземно море, окачена на стената зад Франклин. — Законно ли е да пускаш бомби върху бежански лагери например? Често съм се опитвал да открия закона, който разрешава това. Но това е дълъг спор и понякога си мисля, че споровете са безполезни, както и законите. — Той сви рамене в знак, че прекратява темата. — Що се отнася до мис Мейтланд, надявам се, че националността й... как да се изразя... няма да се окаже от значение.

Франклин се помъчи да потисне обзелия го ужас. Понякога евфемизмите можеха да бъдат по-страшни от директната заплаха.

— В състояние ли сте да ми кажете кога може да се окаже от значение?

— Знаете ли, те са едни глупаци. Глупаци са, защото мислят нас за глупави. Лъжат най-нагло. Казват, че нямат правомощия да действат. Споразуменията не можели да се постигнат бързо. Разбира се, че могат. Да не би да няма телефони? Ако мислят, че са научили нещо от

предишни подобни инциденти, значи им липсва мозък да осъзнаят, че и ние също сме научили едно-друго. Ясна ни е тактиката им, увъртанията и протакането с надежда подмолно да установят някакви отношения с борците за свобода. Всичко това го знаем. Ясно ни е и докъде се простират възможностите им да действат. Вашите правителства ни принуждават да вършим това, което казваме, че ще извършим. Ако незабавно започнат преговори, няма да има никакъв проблем. Но те винаги започват, когато вече е късно. Отговорността пада върху техните глави.

— Не — възрази Франклин. — Върху нашите глави пада.

— Вие, мистър Хюс, не е нужно да се притеснявате толкова скоро.

— Колко скоро значи скоро?

— Всъщност според мен вероятно няма защо да се притеснявате.

— Колко скоро значи скоро?

Арабинът помълча, след което направи жест в знак на съжаление.

— По някое време утре. Графикът, нали разбирате, е фиксиран. Предупредихме ги от самото начало.

Една част от съществото на Франклин Хюс не можеше да повярва, че се води такъв разговор. Друга част напираше да каже, че той винаги е защитавал каузата на похитителите си — все едно каква бе тя, — да не говорим, че келтският език в паспорта му означаваше, че е член на ИРА и, за бога, ако обичат, да го пуснат да си легне в каютата и да забрави всичко това. Но той просто повтори:

— Графикът ли?

Арабинът кимна. Без да се замисля, Франклин изтърси:

— По един на всеки час? — Моментално съжали, че е попитал — осъзна, че дава идеи на този тип.

Арабинът поклати глава.

— По двама. По семейство на час. Ако не вдигнеш залога, не те приемат на сериозно.

— Господи! Качвате се на кораба и убивате хора просто ей така. Просто ей така?

— Смятате, че ще е по-добре да им обясним защо ги убиваме? — Тонът му бе саркастичен.

— Ами да, всъщност да.

— Мислите ли, че ще проявят разбиране? — Това прозвуча по-скоро подигравателно, отколкото саркастично. Франклин замълча. Питаше се за кога бе насрочено началото на убийствата.

— Лека нощ, мистър Хюс — каза водачът на новодошлите.

За нощувката Франклин бе разпределен в една обширна каюта за висшия персонал заедно с шведското семейство и три японски двойки. Стигна до заключението, че те са най-малко застрашената група пасажери. Шведите, защото нацията им бе известна с неутралитета си; Франклин и японците вероятно защото напоследък и Ирландия, и Япония бяха станали родина на терористи. Колко нелепо! Никой не попита шестимата японци, които бяха тръгнали на културен туризъм из Европа, дали подкрепят различните политически убийци в своята страна; и на Франклин не зададоха въпроси относно ИРА. Ирландският паспорт, с който се бе сдобил поради някаква родословна случайност, предполагаше възможността да симпатизира на новодошлите и това беше неговата надежда за спасение. Всъщност Франклин мразеше ИРА, както и всяка политическа групировка, която пречеше или можеше да попречи на целодневните му занимания да бъде Франклин Хюс. Доколкото знаеше, без да е питал (поради политиката си на ежегодна смяна на партньорите), Триша много повече симпатизираше на всевъзможните групировки на маниакални убийци, индиректно целящи да прекъснат кариерата му. И въпреки това я зачислиха към стадото на лукавите британци.

Тази нощ в луксозната каюта се размениха много малко приказки. Японците общуваха само помежду си. Шведите се посветиха на усилията си да разсеят децата с разговори за дома, Коледа и британските футболни отбори; а Франклин се чувстваше обременен от това, което знаеше. Беше уплашен и обезкуражен; но изолацията сякаш го подтикваше към съглашателство с похитителите им. Замисли се за двете си бивши съпруги и дъщеря си, която трябва да бе на... колко? Вече на петнайсет. Винаги трябваше да си спомня годината на раждането ѝ и да изчислява колко време е минало. Трябваше да се постарее да я вижда по-често. Можеше да я вземе със себе си, когато подготвяха следващия филм. Щеше да го гледа как снима своите страхотни кадри от Римския форум, да, това щеше да ѝ хареса. Но къде да разположи камерата? Или може би операторът

щеше да се движи пред него. И да има някакви статисти с тоги и сандали... да, нямаше да е зле.

На следващата сутрин пак отведоха Франклин в канцеларията на домакина. Водачът на новодошлите го покани с жест да седне.

— Реших да се вслушам в съвета ви.

— Кой съвет?

— Преговорите, боя се, са наникъде. Тоест няма преговори. Ние им обяснихме позицията си, но те проявяват изключително нежелание да ни обяснят своята.

— Те ли?

— Те. Така че освен ако нещата не се променят много скоро, ще бъдем принудени да им окажем някакъв натиск.

— Натиск? — Дори Франклин, чиято телевизионна кариера не би била успешна, без умението му да използва евфемизми, бе вбесен. — Искате да кажете, че ще убивате хора.

— Това за жалост е единственият натиск, при който се замислят.

— Защо не опитате някакъв друг?

— Направихме го. Опитрахме с мирни средства и чакахме световното мнение да ни помогне. Постарахме се да бъдем добри, надявайки се да ни възнаградят с възвръщане на земята ни. Уверявам ви, че тези методи не са ефикасни.

— Защо не опитате нещо средно?

— Ембарго върху американските стоки ли, мистър Хюс? Мисля, че няма да ги стреснем. Да спрем вноса на шевролети в Бейрут? Не, за съжаление има хора, които осъзнават само определени видове натиск. Светът напредва единствено...

— Чрез убийството на хора? Нерадостна философия.

— Светът не е весело място. Мислех, че проучванията ви на древните цивилизации са ви подсказали това. Но както и да е... реших да се вслушам в съвета ви. Ще обясним на пасажерите как стоят нещата. Че са въввлечени в историческите събития. И какво представлява историята.

— Убеден съм, че ще оценят това. — Франклин усети, че му призлява. — Кажете им какво се случва.

— Именно. Виждате ли, в четири часа ще се наложи да... да започнем да ги убиваме. Естествено, надяваме се да не се наложи. Но в противен случай... Прав сте, нещата трябва да им се обяснят, ако това

е възможно. Дори войникът знае защо се бие. Справедливостта изисква и на пасажерите да им се каже.

— Но те не се бият. — Тонът на арабина подразни Франклин не по-малко от думите му. — Това са цивилни хора, тръгнали на пътешествие. Те не воюват срещу никого.

— Вече няма цивилни — отвърна арабинът. — Така твърдят вашите правителства, но не е вярно. Да не би вашите ядрени оръжия да убиват само военни? Ционистите поне това осъзнават. Всичките им граждани воюват. Да убиеш цивилен ционист, значи да убиеш войник.

— Вижте какво, на борда няма нито един ционистки гражданин, за бога! Това са хора като бедния старец Талбът, който си е загубил паспорта и сега го броите за американец.

— Ето още една причина нещата да бъдат обяснени.

— Ясно — каза Франклин, вече без да съдържа сарказма си. — Значи ще съберете пасажерите и ще им обясните как те всъщност са ционистки войници и затова ще ги убиете.

— Не, мистър Хюс, не ме разбрахте. Аз няма да им обяснявам нищо. Те няма да пожелаят да ме чуят. Не, мистър Хюс, вие ще им обясните как стоят нещата.

— Аз? — Франклин не изпита безпокойство, а по-скоро решимост. — Дума да не става. Свършете си сами мръсната работа.

— Но вие сте добър оратор, мистър Хюс. Чух ви, макар и за кратко. Толкова успешно се справяте. Можете да ги запознаете с историческия аспект на проблема. Моят заместник-командир ще ви даде всякаква информация, от която се нуждаете.

— От никаква информация не се нуждая. Свършете си мръсната работа.

— Мистър Хюс, аз наистина не мога да водя преговори в две посоки едновременно. Девет и половина е. Имате трийсет минути да решите. В десет ще кажете, че отивате да работите върху лекцията си. Тогава ще прекарате два, ако се наложи и три часа с моя заместник, който ще ви осветли относно ситуацията. — Франклин клатеше глава, но арабинът продължаваше невъзмутимо. — После ще трябва да си подготвите лекцията до три часа. Предлагам тя да трае четирийсет и пет минути. Аз, разбира се, ще я слушам с най-голям интерес и внимание. И ако в три и четирийсет и пет съм доволен от вашето обяснение на нещата, в замяна на това ще признаем ирландското

гражданство на младоженката. Казах каквото имам да казвам, ще чакам отговора ви в десет.

Когато се върна в каютата при шведите и японците, Франклин си спомни една телевизионна поредица по психология, която го поканиха да представи. Свалиха я от екран веднага след първото предаване, за което никой не съжали особено. Между другото в него се показваше един експеримент за отчитане на момента, в който себелюбието надделява над алтруизма. Формулирано така, това звучеше сносно, но Франклин бе отвратен от самия експеримент. Изследователите бяха избрали една наскоро родила маймуна и я бяха сложили в специална клетка. Малкото все още бозаеше и майката го гушкеше и галеше, вероятно не много по-различно, отколкото се отнасяха съпругите на изследователите към бебетата си. После врътнаха един ключ и металният под на клетката започна да се нагрива. Отначало маймуната обезпокоено взе да подскача наоколо, после запиця, после се опита да се задържа на един крак, като през всичкото време стискаше маймунчето в лапите си. Подът се нажежаваше все повече и страданието на маймуната се усилваше. В един момент горещината стана непоносима и тя бе изправена пред избор, както се изразиха авторите на експеримента — алтруизъм или самосъхранение. Тя или трябваше да изтърпи жестоки мъки и вероятно да умре, за да спаси рожбата си, или да сложи малкото на пода и да стъпи върху него, за да спаси себе си. Във всички случаи досега, казаха изследователите, рано или късно себелюбието вземало връх над алтруизма.

Франклин бе погнусен от експеримента и се зарадва, че спряха предаването, след като трябваше да коментира подобни неща. Сега се почувства горе-долу като онази маймуна. Караха го да избира между две еднакво отблъскващи неща: да изостави приятелката си, запазвайки почтеността си, или да я спаси, като обясни на група невинни хора, че е редно да бъдат убити. А дали това щеше да избави от смърт Триша? Та той нямаше обещание дори за собственото си оцеляване; може би те двамата, прекласифицирани като ирландци, щяха просто да бъдат преместени в края на графика за убийствата, но не и да отпаднат от него. С кого щяха да започнат? С американците или с британците? Ако започнеха с американците, с колко щеше да се отложи смъртта на британците? Четиринайсет или шестнайсет американци — той брутално пресметна, че това прави седем-осем

часа. Ако започнеха в четири и правителствата останеха непреклонни, към полунощ щяха да минат на британците. В каква последователност щяха да убиват? Първо мъжете? Произволно? По азбучен ред? Фамилията на Триш беше Мейтланд. Точно по средата на азбуката. Щеше ли да доживее изгрев-слънце?

Представи си как е стъпил върху тялото ѝ, за да не изгорят краката му, и потръпна. Трябваше да изнесе лекцията. В това се състоеше разликата между маймуната и човека. В заключителния анализ на телевизионното предаване се казваше, че хората са способни на алтруизъм. Ето кое го отличаваше от маймуната. Разбира се, беше повече от вероятно след лекцията аудиторията да си направи точно обратното заключение — че той действа под напора на егоизма и спасява кожата си с гнусно раболепие. Но такъв беше проблемът с алтруизма, винаги имаше опасност да остане неразбран. Франклин обаче можеше да им обясни всичко по-късно. Ако имаше по-късно. Ако всички тях изобщо ги имаше.

Когато заместник-командирът пристигна, Франклин помоли отново да се види с водача. Възнамеряваше да поиска твърдо обещание, че той и Триша ще бъдат пощадени в замяна на лекцията. Но заместник-командирът бе дошъл само за отговор, а не да урежда нова среща. Франклин кимна унило. Открай време не го биваше в преговорите.

В два и четирийсет и пет го отведеха в каютата му и му позволиха да се измие. В три часа той влезе в лекционната зала, където го очакваше най-внимателната публика, пред която някога бе заставал. Наля си чаша от гарафата със застояла вода — никой не си бе направил труда да я смени. Съзря в погледите насреща си вълната на изтощението, прилива на паника. Само след един ден мъжете изглеждаха почти брадясали, а жените с омачкани дрехи. Вече преставаха да приличат на себе си или поне на онези хора, с които Франклин бе прекарал десет дни. Може би това ги правеше по-лесни за убиване.

Преди да си спечели доверие като автор, Франклин се бе специализирал в представянето на чужди идеи колкото се може по-убедително. Но досега не бе изпитвал такъв страх от никой сценарий; никой режисьор не му бе налагал подобни условия; никога не му бяха предлагали толкова странен хонорар. Когато все пак склони да се

изправи пред хората, той бе убеден, че непременно ще намери начин да им подсказе, че действа по принуда. Щеше да измисли някакъв номер като с фалшивите минойски надписи; или пък щеше много да преиграва, да се преструва на толкова въодушевен от възложеното му дело, че всички безпогрешно да доловят иронията. Не, това нямаше да подейства. „Иронията — сподели с него веднъж един стар продуцент — може да бъде описана като онова, което хората не забелязват.“ А пасажерите, естествено, нямаше да са нащрек да я доловят при сегашните обстоятелства. Брифингът още повече затрудни нещата: заместник-командирът му даде точни указания и добави, че всяко отклонение от тях би означавало не само че мис Мейтланд ще си остане англичанка, но и че ирландският паспорт на Франклин ще престане да бъде валиден. Няма що, копелетата знаеха как да преговарят.

— Надявах се — започна той, — че следващия път, когато застана пред вас, ще продължа разказа си за Кносос. За жалост, както знаете, обстоятелствата се промениха. Ние имаме посетители. — Той млькна и погледна към водача, който бе застанал пред двукрилата врата отсреща с по един арабин за охрана от двете му страни. — Нещата стоят другояче. Ние сме в чужди ръце. Съдбата ни... вече не зависи от нас. — Франклин се покашля. Началото не се получи добре. Отсега започваше да разводнява речта си с евфемизми. А единственото задължение, единственото интелектуално задължение, което имаше, бе да говори колкото се може по-директно. Франклин открито признаваше, че е شوмен и е готов да застане на главата си, пъхната в кофа с херинги, ако това би увеличило зрителите с няколко хиляди; но в него се бе наслоило едно чувство — смесица от възхищение и срам, — внушаващо му особено уважение към онези оратори, които бяха пълната му противоположност: те говореха тихо, с прости думи, без да жестикулират, и това им придаваше тежест. Макар да съзнаваше, че не може да бъде като тях, Франклин се опита да последва примера им.

— Помолиха ме да ви обясня как стоят нещата. Да ви обясня как вие... ние се озовахме в тази ситуация. Не съм на „ти“ с политиката в Близкия изток, но ще се опитам да ви изясня някои моменти, доколкото мога. Може би първо трябва да се върнем в деветнайсети век, доста преди създаването на израелската държава... — Франклин влезе в плавен ритъм, като играч, който се засилва на свободен терен.

Почувства как публиката му се отпуска. Обстоятелствата бяха необичайни, но наличието на разказвач ги караше да се оставят в ръцете му, за да разберат какво ще стане по-нататък, също като всички слушатели от векове насам. Хюс скицира един идиличен деветнайсети век, в който имаше само номади, стада кози и традиционно гостоприемство, което ти позволявало да останеш в нечия шатра три дни, преди да те попитат за целта на посещението ти. Говори им за първите ционистки заселници и концепциите на Запада за собствеността на земите. За декларацията на Балфур. За имиграцията на евреите от Европа. За Втората световна война. Как вината на Европа за Холокоста се изкупува от арабите. И как евреите са научили от нацистките преследвания, че единственият начин да оцелееш е да бъдеш като нацистите. Говори им за техния милитаризъм, експанзионизъм, расизъм. Нарече нападението срещу египетските въздушни сили в началото на Шестдневната война морален еквивалент на Пърл Харбър (в този момент, а и за известно време после Франклин умишлено не поглеждаше нито към японците, нито към американците). Спомена за бежанските лагери. За кражбата на земя. За изкуственото поддържане на израелската икономика чрез долара. За безчинствата над лишените от собствените им земи. За еврейското лоби в Америка. За единственото нещо, което арабите искали от западните сили — същата справедливост към Близкия изток, каквато вече проявили към евреите. За печалната необходимост от насилие — урок, който арабите научили от евреите, а те пък от нацистите.

Франклин изразходва две трети от времето си. Макар да усещаше мрачна враждебност в някои части на залата, повечето слушатели, колкото и да е странно, гледаха сънливо, сякаш бяха чували тази история, на която и тогава не бяха повярвали.

— И ето ни тук сега. — Това отново привлече цялото им внимание и въпреки обстоятелствата Франклин усети леко задоволство. Той беше хипнотизаторът, който щраква с пръсти. — В Близкия изток, налага се да го осъзнаем, вече няма цивилни. Ционистите разбират това, но не и западните правителства. Ние, уви, не сме цивилни граждани. За което са виновни ционистите. Вие... ние сме заложници на групата Черна мълния, която целѝ освобождаването на трима свои членове. Може би си спомняте (макар че Франклин се съмняваше в това, тъй като подобни инциденти се случваха често и си

приличаха), че преди две години един самолет на гражданската авиация с трима членове на групата Черна мълния на борда е бил принуден от Американските военновъздушни сили в Сицилия да се приземи, че италианските власти в разрез с международното право подкрепиха този пиратски акт, арестувайки тримата борци за свобода, че Великобритания защити американската акция в ООН и че сега тримата мъже са в затвори във Франция и Германия. Черна мълния няма да остави нещата така и това основателно... отвличане — Франклин внимателно подбра тази дума, поглеждайки към водача, сякаш да му покаже колко ненавижда евфемизмите — е в отговор на този пиратски акт. За наше нещастие западните правителства не проявяват същата загриженост за гражданите си, каквато проявява за своите бойци Черна мълния. До този момент те отказват да освободят затворниците. За съжаление Черна мълния няма друга алтернатива, освен да изпълни заплахата си, което е било казано много ясно на западните правителства още в началото.

В този момент един огромен тромав американец със синя риза скочи на крака и се втурна по пътеката към арабите. Автоматите им не бяха настроени на единична стрелба. Пукотът беше оглушителен и наоколо мигом поаленя от кръв. Един италианец, който седеше на пътя на куршумите, бе улучен в главата и се свлече в скута на жена си. Неколцина скочиха от столовете си, но после бързо седнаха обратно. Водачът на Черна мълния погледна часовника си и махна на Хюс да продължи. Франклин се нагълта със застояла вода. Жалко, че не беше водка.

— Заради упорството на западните правителства — подхвана отново той, мъчейки се да звучи по-скоро като официален говорител, отколкото като Франклин Хюс — и заради безразсъдното им незачитане на човешкия живот е необходимо да се дадат жертви. Казаното от мен досега сигурно ви е изяснило историческата необходимост от такива жертви. Групата Черна мълния е твърдо убедена, че западните правителства бързо ще седнат на масата за преговори. Но дотогава, като последно усилие в тази насока, се налага да бъдат екзекутирани по двама от вас... от нас... на всеки час. Черна мълния съжалява за това развитие на нещата, но западните правителства не им предоставят алтернатива. Редът на екзекуциите е съобразен с размера на вината на западните народи за ситуацията в

Близкия изток. — Франклин не можеше повече да погледне аудиторията си. Сниши глас, но нямаше как да изрече следващото така, че да не го чуят. — Първо американците ционисти. После останалите американци. После британците. След това французите, италианците, канадците.

— Какво, по дяволите, е направила Канада на Близкия изток? Какво? — изкрещя един мъж, който още носеше хавлиената си шапка с кленовия лист. Жена му го възпря да не скочи на крака. Франклин, който усещаше как металният под в клетката му се нажежава непоносимо, машинално събра на купчина листовете си, слезе от подиума, без да погледне никого, прекоси пътеката и минавайки покрай мъртвия американец, оцапа с кръв гъона на подметките си, не обърна капка внимание на тримата араби, които спокойно можеха да го застрелят, стига да поискаха, и се отправи към каютата си неохраняван, без да срещне съпротива. Заклучи вратата и легна.

След десет минути прогърмяха изстрели. От пет до единайсет часа, точно на кръгъл час, като някаква ужасяваща пародия на градски часовник, екваше картечен откос. Сетне се чуваше силен плисък от цамбурването на два трупа, метнати зад перилата. Малко след единайсет двайсет и двама членове на американските специални части, които преследваха „Санта Ефемия“ от петнайсет часа, успяха да се качат на борда. При престрелката загинаха още шестима пасажери, включително и мистър Талбът, почетният американски гражданин от Кидърминстър. От осемте посетители, които бяха помогнали при товаренето на продукти на остров Родос, бяха убити петима, двама от тях, след като се предадоха.

Не оцеля нито водачът, нито заместникът му, така че не остана жив свидетел, който да потвърди обясненията на Франклин Хюс относно сделката му с арабите. Триша Мейтланд, която, без да знае, бе станала ирландка за няколко часа и която по време на последната лекция бе върнала пръстена си на старото му място, никога повече не му проговори.

3.

РЕЛИГИОЗНИТЕ ВОЙНИ

Източник: *Les Archives Municipales de Besançon (section CG, boîte 377a)*. Следното непубликувано досега дело е от особен интерес за историците на правото поради факта, че адвокат на дървоядите е бил знаменитият юрист Бартоломе Шасне (също Шасане и Шасно), по-късно станал първият председател на Провансалския парламент. Роден през 1480 г., Шасне се прочул в църковния съд на Отун като защитник на плъхове, обвинени в престъпно унищожаване на ечемичена реколта. Следващите документи, от първоначалната *rétition des habitants* до окончателната присъда, не представят цялостната съдебна процедура — свидетелските показания например, които може да са били дадени както от местни селяни, така и от видни експерти по образците на поведение на обвиняемите, не са протоколирани, — но материалите по делото включват и често пъти изрично се позовават на доказателствата, така че не липсва нищо от основната постройка и аргументация на делото. Както е било прието по онова време, пледоариите и *les conclusions du procureur épiscopal* са били на френски, докато присъдата се произнасяла с подobaваща тежест на латински.

(Бележка на преводача: Ръкописът от начало до край издава един и същ почерк. Следователно в случая не боравим с оригиналните материали, изготвени от писарите на съответните адвокати, а със записките на трета страна, вероятно съдебен служител, който може да е пропуснал части от пледоариите. Едно сравнение със съдържанието на кутии 371–379 навежда на мисълта, че представено в тази си форма, делото вероятно е било част от сборник с примерни или типични процеси, използвани при обучението на юристите. Това предположение се подкрепя от факта, че от всички участници единствено Шасне е споменат по име, сякаш задачата на студентите е била да се поучат от уменията на един прочут адвокат независимо от изхода на делото. Ръкописът е от

първата половина на шестнайсети век, така че, ако той — нищо чудно — е копие на нечия интерпретация на процеса, то поне спада към същия период. Постарал съм се да предам екстравагантния на места стил на педиране — особено на безименния адвокат на жителите — с подходящи английски фрази.)

PÉTITION DES HABITANS

Ние, жителите на Мамирол, епархия Безансон, богобоязливи и смирено предани на невестата на Господа Всемогъщи, Църквата, при това най-изрядни и покорни платци на своя десятък, настоятелно и неотложно молим съда през този дванайсети ден на месец август, лето хиляда петстотин и двайсето, да ни облекчи и отърве от престъпните набези на онези злосторници, които ни нападат от дълги години, които ни докараха Божия гняв, опозориха селото ни и заплашват всички нас, богобоязливите и покорни слуги на Църквата, със скорошна и катастрофална смърт, която ще ни сполети отгоре като гръмовна мълния, и то неизбежно, освен ако съдът със своето дълбокомъдрие заслужено не прогони час по-скоро тези злосторници от Мамирол и не ги призове, тях, омразните и нетърпими вредители, да се махнат под страх от осъждане, анатема и отлъчване от Светата църква и Божието владение.

PLAIDOYER DES HABITANS

Господа, тези бедни и смирени тъжители, злочести и измъчени, се явяват пред вас, тъй както едно време жителите на островите Менорка и Майорка пред могъщия Октавиан Август, молейки го със своята справедливост и могъщество да избави островите им от онези зайци, които унищожавали реколтата им и съсипвали живота им. Щом Август е могъл да помогне на тези предани поданици, то колко полесно може този съд да свали от раменете на тъжителите угнетителното бреме, не по-леко от онова на великия Еней, когато изнасял от горящата Троя баща си Анхиз. Старият Анхиз е бил ослепен от мълния и подобно нему тъжителите сега са като слепци, живеещи в мрак подир светлината на Божието благословение в резултат на престъпното поведение на онези, които днес са обвиняеми, но въпреки това дори не се явяват пред съда да отговорят на

обвиненията, което е проява на неуважение към този трибунал и на богохулство, и предпочитат да тънат в греховен мрак, вместо да обърнат взор към истината на светлината.

Вслушайте се, господа, в изложеното пред вас от смирено вярващи и безукорно честни свидетели, защото простодушните тъжители от страхопочитание пред този съд не биха допуснали от устите им да бликне друго освен чистият извор на истината. Те дадоха показания в скромната селска църква „Сен Мишел“ относно събитията от двацет и втори април на това лето Господне, който е денят за ежегодното поклонение на Юго, епископ на Безансон. Те ви описаха в подробности, които горят в съзнанието ви като огнената пещ, от която Седрах, Мисах и Авденаго излязоха невредими, как подобно на всяка друга година са постегнали и украсили своята църква, та да е достойна за окоето на епископа, как са обкичили олтара с цветя и неотдавна са укрепили портата срещу нашествието на животните, но въпреки че можели да я залостят, та да не влизат прасета и крави, не били в състояние да възпрат тези проклети bestioles, които пропълзят и през най-малката дупчица, както Давид намерил пролуката в доспехите на Голиат. Казаха ви как са спуснали с въже от подпокривните греди епископския трон, който е завързан там цяла година и се сваля само за поклонението на Юго, та да не би някое дете или странник да го оскверни, сядайки на него — една традиция, изразяваща покорство и благоговение, напълно достойна за похвала от Господ Бог и този съд. Разказаха ви как, след като спуснали трона, го поставили пред олтара както всяка година, откак се помни най-старият Матусал на селището, и как благоразумните жители поставили охрана в църквата през нощта, преди да дойде епископът, защото треперели тронът да не бъде осквернен. И как на другия ден Юго, епископът на Безансон, наистина пристигнал на ежегодното си поклонение в скромната църквичка „Сен Мишел“, както Гракх сред своя любим народ, и останал доволен от предаността и набожността на местните хора. И как след като по обичайному първо дал своята всеобща благословия на селяните от Мамирол от стъпалата пред църквата, той повел шествието към нефа, следван на почетно разстояние от паството, и с цялото си пищно одеяние легнал по очи пред олтара, също както Исус Христос пред своя Всемогъщ Отец. Сетне се изправил, качил се по няколкото стъпала, обърнал се с лице към богомолците и се отпуснал на трона си.

О, злокобен ден! О, злокобни нашественици! Епископът се строполил и така ударил главата си в стъпалата пред олтара, щото пряко волята си изпаднал в състояние на слабоумие. Когато неговата свита потеглила, отнасяйки го ни жив, ни умрял, ужасените тъжители огледали внимателно трона му и открили в крака, дето рухнал като стените йерихонски, противно и неестествено нашествие на дървояди и тези дървояди, подхванали тайно и подмолно своето пъклено дело, така били прояви крака, та епископът подобно на могъщия Дедал се сгромолясал от светлите небеса в мрака на слабоумието. Много уплашени от Божия гняв, селяните се качили при свода на църквата „Сен Мишел“, разгледали люлката, в която тронът почиваше цели триста шейсет и четири дни в годината, и открили, че дървоядите са нападнали и люлката, която се строшила при едното докосване и се стоварила светотатствено върху стъпалата пред олтара, а после се оказало, че и подпокривните греди са подмолно надупчени от тези сатанински *bestioles*, което накарало тъжителите да се разтревожат за собствения си живот, тъй като те са бедни и набожни и тяхната бедност не ще им позволи да си построят нова църква, а тяхната набожност им налага да се молят на Светия Отец все тъй ревностно както досега, и то на свято място, а не сред гори и поля.

Ето защо се вслушайте, господа, в просбата на тези злочести селяни, по-ниски от тревата под нозете ви. Те са свикнали с много напасти — със скакалците, които затъмняват небето, сякаш Божията ръка затуля слънцето, с пораженията, сторени от плъховете, дето опустошават всичко, както глиганът в околностите на Калидон според разказа на Омир в Първа книга на „Илиада“, или пък с гъгрицата, която нагрива зърното в хамбарите. Но колко по-подла и злобна е обаче тази напаст, която съсипва зърното, дето селяните са скътали на небето чрез своята смирена набожност и плащане на десятъка. Защото тези злосторници, които не зачетоха дори днешното заседание на вашия съд, съгрешиха пред Господ Бог, нападайки Неговия дом, обидиха невестата Му, Църквата с туй, че запратиха епископа на Безансон в тъмата на слабоумието, и наскърбиха тъжителите, заканвайки се да срутят корпуса на техния храм върху невинните главици на дечица и пеленачета точно по време на молитва, поради което е редно, разумно и необходимо съдът да се разпореди и да задължи тези гадини да напуснат обиталищата си, да излязат от Божия

дом, а също и непременно да ги анатемоса и отлъчи от Светата ни майка, Църквата, както е предписано от самата нея — нещо, за което тъжители не престанно се молят.

PLAIDOYER DES INSECTES

Господа, тъй като благоволихте да ме назначите за адвокат на въпросните *bestioles*, ще се постарая да обясня на съда, че обвиненията срещу тях са безпочвени и нищожни и че делото трябва да се прекрати. Нека първо да си призная, че съм изумен от отношението към моите клиенти, които не са извършили нищо осъдително, но излиза, че са най-върлите престъпници, които този съд познава, а също така съм изненадан, задето моите клиенти, макар да е всеизвестно, че са неми, са призвани да обяснят своето поведение, сякаш са проговорили на човешки език, докато си вършат работата. Ето защо най-смирено ще се опитам да поставя красноречието си в услуга на тяхната безсловесност.

Тъй като сте ми позволили да говоря от името на тези злочести твари, най-напред ще заявя, че на вас ви липсва необходимата юрисдикция да съдите обвиняемите и че призовката до тях е невалидна, защото предполага, че получателите ѝ са надарени с разум и воля, щото да могат както да извършат престъпление, така и да откликнат на призовката за процес по обвинение във въпросното престъпление. Не е обаче такъв случаят с моите клиенти, които са просто едни гадинки, действащи само по инстинкт — факт, който намира потвърждение в Книга първа на Юстиниановия кодекс, по-точно в параграфа „*Si quadrupes*“, където се казва: „*Nec enim potest animal injuriam fecisse, quod sensu caret.*“^[1]

Второ, в добавка и като алтернатива твърдя най-учтиво, че дори съдът да има правомощия да призове въпросните *bestioles*, ще бъде неразумно и противозаконно настоящият трибунал да разглежда тяхното дело, защото един добре известен и отдавна установен принцип гласи, че обвинените не бива да се съдят *in absentia*. Заявено бе, че дървоядите са получили официална призовка да се явят пред този съд на този именно ден, но безочливо са отказали да го сторят, с което са се лишили от нормалните си права и са позволили да бъдат съдени *in absentia*. Срещу този аргумент предлагам два контрааргумента. Първо, макар призовката за явяване в съда да е била

издадена на законно основание, имаме ли някакво доказателство, че е била получена от насекомите? Защото има един принцип, че призовката не само трябва да се издаде, но и връчи, а адвокатът на жителите не успя да уточни по какъв начин дървоядите са потвърдили връчването на призовката. Второ, има също така един дори потвърден принцип в правните анали, според който неявяването на ответника може да бъде извинено, ако се докаже, че пътуването е продължително, трудно или опасно и прави невъзможно безпрепятственото явяване в съда. Ако призовете един плъх, ще очаквате ли да се яви пред вашия съд, прекосявайки град, пълен с котки? В това отношение разстоянието от обиталището на призованите до съда е не само чудовищно дълго, но и такова, което те трябва да изминат под смъртна заплаха от онези хищници, които посягат на нищожния им живот. Ето защо моите клиенти имат законно право при цялото си уважение към този трибунал любезно да откажат да се подчинят на съдебната заповед поради съображения за сигурност.

На трето място, призовката е погрешно издадена, защото е адресирана до *les bestioles*, които понастоящем обитават църквата „Сен Мишел“ в Мамирол. Отнася ли се тя до всеки отделен дървояд, който е в църквата? Нима там няма безброй много, които си живеят мирно и кротко, без да застрашават с нищо местните хора? Трябва ли цяло село да бъде призовано на съд заради банда разбойници, живеещи в него? Това не е законно! Още повече, че има установен принцип обвиняемите да удостоверят самоличността си пред съда. В момента се разглеждат две обособени престъпни деяния — повредата на крака на епископския трон и щетите на покрива на църквата — и е ясно дори при най-оскъдни познания за природата на обвиняемите, че е невъзможно онези дървояди, които понастоящем обитават крака, да имат нещо общо с покрива, нито пък живеещите на покрива да имат нещо общо с крака. Оказва се, че две различни групи са обвинени едновременно в две престъпления, без никакво разграничение на извършител и деяние в съдебната заповед, което прави призовката невалидна поради липса на конкретност.

На четвърто място, без да е в ущърб на гореказаното, ще се помъча да докажа, че да се съдят по този начин едни насекоми не само противоречи на човешките и на църковните закони — нещо, което вече изтъкнахме, — но и че това противоречи на Божиите закони. Защото

откъде са произлезли тези дребни твари, срещу които се изправя тежката мощ на този съд? Кой ги е създал? Не друг, а Всемогъщият Бог, който е създал всички ни, и най-висшите, и най-нисшите. И не четем ли в Първа глава на свещената книга „Битие“, че Бог е създал земните зверове според рода им, и добитъка според рода му, и всички земни гадове според рода им и е видял Бог, че *това* е добро? И после, не е ли дал Бог за храна на земните зверове и всяка гадина, която пълзи по земята, всякаква трева, що дава семе, и всякакво дърво, чийто плод е дървесен и дава семе? И още повече, не им ли е заповядал на всички да се плодят и множат и да пълнят земята? Творецът нямаше да нареди на земните зверове и гадини да се множат, ако със Своята безкрайна мъдрост не им бе осигурил ядене, а Той го е сторил, давайки им семена, плодове и дървета за храна. Какво друго са направили тези кротки гадинки от деня на Сътворението насам, освен да ползват неотменните права, предоставени им тогава, права, които Човекът няма власт да ограничи или отнеме? Ако на Човека му е неприятно, че дървоядите обитават тези или онези места, то това не е достатъчно основание той да търси начин да се опълчи срещу законите на природата, създадени от Твореца, защото подобен бунт представлява откровено и дръзко неподчинение. Господ е вдъхнал живот на дървояда и му е дал земните дървета за храна: колко самонадеяно и колко опасно ще е от наша страна да се мъчим да отменим Божиата воля. Не, аз по-скоро предлагам на съда да насочим вниманието си към престъпленията на самия Човек, вместо към предполагаемите простъпки на най-смирнените Божии създания. Бог не прави нищо без промисъл и това, че е позволил на дървояда да се настани в църквата „Сен Мишел“, не може да цели друго освен предупреждение и наказание на човечеството заради неговата греховност. Разрешението дървоядът да обитава не друга сграда, а тъкмо църквата, е, смее да твърдя, още по-сурово предупреждение и наказание. Толкова ли са сигурни тъжителите в своето послушание пред Бог, толкова ли са уверени в своето благочестие и християнска добродетел, та да обвиняват най-смирнената твар, преди да погледнат себе си? Вардете се от греха на горделивостта, ще кажа аз на тези тъжители. Извади първом гредата от окоето си, преди да се мъчиш да извадиш сламката от окоето на другия.

И на пето и последно място, адвокатът на жителите помоли съда да прати онази мълния, известна като отлъчване. Мой дълг е да заявя най-учтиво, без да е в ущърб на нищо от гореказаното, че такова наказание е както неуместно, така и незаконно. Ако отлъчването означава отнемане на грешника правото на причастие, отказ да му се позволи да яде от хляба и да пие от виното, които са плътта и кръвта Христови, и пропъждане от Светата църква, от нейната светлина и топлина, как тогава би било законно да се отлъчи един полски звяр или пълзяща по земята твар, които никога не са се причестявали в Светата църква? Първо на първо, да лишиш обвиняем от това, което никога не е притежавал, не е редно и подобаващо наказание. И това ако е правосъдие. И второ, отлъчването е съпроводено с големи мъчения, с хвърляне на грешника в страховит мрак, с вечно откъсване на грешника от светлината и от Божията милост. Как може това да е подходящо наказание за пълзяща твар, която няма безсмъртна душа? Как е възможно един обвиняем да се осъди на вечни мъки, след като неговият живот не е вечен. Тези животни не могат да бъдат прогонени от Църквата, защото не принадлежат към нея, и както е казал апостол Павел, „Съдете вътрешните, но не и външните“.

Ето защо моля обвинението да бъде отхвърлено и делото прекратено и без да е в ущърб на последващото, моля обвиняемите да бъдат оневинени и освободени от по-нататъшно съдебно преследване.

Бартоломе Шасне, юрист

RÉPLIQUE DES HABITANS

Господа, за мен е чест да се явя пред вашия авторитетен съд и да моля за справедливост, както е сторила бедната грешна майка, дето отишла при Соломон, за да отсъди той дали е нейно живото дете. Като Одисей срещу Аякс ще водя битка с адвоката на обвиняемите, който ви приведе множество аргументи, вулгарни като Йезавел.

Първо на първо, той заявява, че този съд няма власт и пълномощия да разглежда животинските престъпления, извършени в Мамирол, и с тази цел твърди, че в Божиите очи ние не сме нищо повече от дървоядите, нито по-висши, нито по-нисши, ето защо сме нямали право да ги съдим, както е съдил Юпитер, чийто храм бил на Тарпейската скала, откъдето хвърляли предателите. Но аз ще опровергая това по начина, по който Исус Христос е изгонил

лихварите от храма в Йерусалим. Нима Човекът не е по-горен от животните? Не става ли ясно от свещената книга Битие, че животните, които са сътворени преди Човека, са сътворени, за да му служат раболепно? Та нали сам Бог е рекъл на Адам да господарства над морските риби, над небесните птици и над всякакви животни, които пълзят по земята? Не е ли дал Адам имена на всички добитъци и небесни птици и на всички полски зверове? Не е ли господството на Човека над животните потвърдено от твореца на Псалтира и неколкочратно изтъквано от апостол Павел? Как може Човекът да има власт над животните и тази власт да не включва правото да ги наказва за простъпките им? Още повече, това право да съди животните, което адвокатът на обвиняемите така разпалено отрича, е изрично предоставено на Човека от самия Господ Бог, както пише във Втора книга Мойсеева, Изход. Та нали Той е внушил на Мойсей свещения закон око за око, зъб за зъб? И не продължава ли ето така: Ако вол прободете до смърт мъж или жена, волът да бъде убит с камъни и месото му да не се яде. Нима свещената книга Изход не изяснява по този начин закона? И не казва ли тя по-насетне, че ако на някого волът прободете до смърт вола на съседа му, да прободат живия вол и да разделят цената му на половина; също и убития да разделят на половина? Не го ли е изрекъл тъй Господ и не е ли предоставил на Човека да съди животните?

Второ, съдебното дирене трябвало да бъде прекратено поради невявяването на дървоядите в съда. Но те бяха правомерно призовани съгласно установената процедура. Бяха призовани както евреите със заповедта за преброяване, издадена от кесаря Август. Нима израилтяните не са се подчинили? И кой от присъстващите тук би попречил на въпросните *bestioles* да дойдат в съда? Смирените тъжители може и да са пожелали да го сторят и с тази цел да са искали да изгорят крака на трона, докарал слабоумието на Юго, епископа на Безансон, при сблъсъка на главата му със стъпалото пред олтара, но като християни не им посегнаха и предпочетоха да предоставят случая на вашето тежко правосъдие. На какъв враг биха се натъкнали тогава обвиняемите? Видният адвокат намекна за котките, ядящи плъхове. Нямах представа, господи, че котките са взели да лапат дървояди, тръгнали на съд, и ако съм в заблуждение, без съмнение ще ме поправите. Не, има само едно обяснение на отказа на обвиняемите да

застанат пред вас и то се нарича сляпо и своеволно неподчинение, враждебно мълчание, вина, която гори като яркия пламък, явил се на Мойсей изсред една къпина — къпина, дете гори в огън, но не изгаря, досущ като тяхната вина, която се разгаря с всеки час на твърдоглавия им отказ да се явят пред съда.

Трето, привежда се доводът, че Бог е създал дървояда също както и Човека и че му е дал за храна семената, плодовете и дърветата, и че каквото си избере да яде, е благословено от Него. Това е всъщност основата и есенцията на пледоарията на защитата, която опровергавам със следното: свещената книга Битие ни казва, че Бог със своята безкрайна милост и щедрост е дал за храна на полските зверове и на пълзящите гадини всички семена, плодове и дървета. Той е дал дърветата на тези твари, които имат инстинкт да ядат дърво, ако и това да създава спънки и мъчнотии за Човека. Но Той не им е дал обработеното дърво и мебелите. Къде в тази Първа книга Мойсеева е позволено на гадините, що пълзят по земята, да обитават дърворезба? Нима когато е разрешил на пълзящите твари да се настанят в дъба, Бог е имал предвид, че могат да се нанесат и в Божия дом? Къде в Светото писание Всевишният е дал на животните правото да гризат храмовете му? И дали Той е заръчал на своите слуги да не ги е грижа, когато храмовете му се рушат и епископите му огламавяват? Този, който обитава жилището Господне, е също такъв нечестивец като прасето, дете изяжда светопричастната нафора и бива обесено.

По-нататък, в допълнение към гореказаното, се твърди, че Господ е създал и дървояда, както е създал Човека, и следователно Неговото творение е благословено, все едно колко проклето и зловредно е то. Но дали Всемогъщият, тъй велемъдър и благодетелен, наистина е създал гъгрицата, за да съсипва тя реколтата, а дървояда, за да съсипва дома Му? Най-умните ни църковни отци векове наред грижливо изучават всеки стих на Светото писание, досущ както войниците на Ирод са разпитвали грижливо за младенци, и не са открили нито една глава, нито един ред, нито един-едничък израз, където да се споменава дървоядът. Ето защо въпросът, който повдигам пред съда като първостепенен за това дело, е следният: бил ли е изобщо дървоядът в Ноевия ковчег? В Библията никъде не пише, че той се е качил или слязъл от здравето морско корито на Ной. Но можело ли е да бъде другояче, нали Ковчегът е бил от дърво? Как така Господ със своята

безкрайна мъдрост ще допусне на борда твар, чиито всекидневни занимания могат да доведат до корабокрушение, до пагубната смърт на Човека и всички животни от Сътворението? Нима това е възможно? Ето откъде следва, че дървоядът не е бил в Ковчегата и не е природно същество, а изродена твар, която не е съществувала по времето на гибелния, разрушителен Потоп. Откъде тогава се е взел родът му — дали се е пръкнал от само себе си, или някаква зла сила има пръст в гнусната му поява? Няма как да узнаем, но неговата ненавистна злонамереност е явна. Това долно същество се е продало на Дявола, с което само се е поставило извън покровителството и закрилата на Господ Бог. Какво по-убедително доказателство за това от начина, по който светотатства, от отвратителната лукавост, с която видиоти Юго, епископа на Безансон? Не е ли това дело на Дявола — години наред да действа подмолно в мрака и накрая триумфално да постигне скверната си цел? Адвокатът на обвиняемите обаче твърди, че дървоядът има Божията благословия да върши каквото си иска и да яде каквото си иска. С което се мъчи да ни внуши, че преяждането на епископския трон е благословено. И отива по-нататък, твърдейки, че Господ е поразил със собствената Си ръка един от епископите на Своята Света църква, точно както е поразил Валтасар, както е поразил Амалик, както е поразил мадиамците, както е поразил хананейците, както е поразил аморейския цар Сихон. Не е ли това богохулство, с чиято гнусота съдът трябва да се разправи, както Херкулес е очистил авгиевите обори?

И четвърто, поддържа се тезата, че този трибунал няма правомощия да издаде заповед за отлъчване. Но това означава да се отрече властта, дадена от Бог на невестата му, Църквата, която той е направил по-висша от целия свят, покорявайки всичко под нозете ѝ, както заявява авторът на Псалтира, овци и волове, а също и зверовете полски, птици небесни и риби морски, всичко, що преминава морските пътища. Напътвана от Светия дух, Църквата не може да сгреши. Не четем ли всъщност в свещените текстове за змии и други влечуги, чиято отрова е обезсилвана по чудотворен начин? Та нали в Еклесиаста пише, че змията наистина хапе, преди да е обаяна? Следователно тъкмо в свещено съгласие с Божието учение Църквата векове наред използва своята могъща и справедлива власт да анатемосва и афоресва вредните животни, чието гнусно присъствие е

оскърбление за Божия взор. Нима проклятията Давидови на Гелвуйската планина да не пада ни роса, ни дъжд не се сбъднаха? Не повели ли Исус Христос, Божият Син, всяко дърво, което не дава добър плод, да бъде отсичано и хвърляно в огъня? А щом едно нещо без разум бива унищожено, задето не ражда плод, то може да бъде проклинано много повече, понеже по-голямото наказание включва по-малкото: *cum si liceat quid est plus, debet licere quid est minus*^[2]. Нима змията в Райската градина не бе прокълната да се влачи по корем през всичките дни на живота си? А когато град Екс бил нападат от змии, които плъзнали из топлите бани и ухапали смъртоносно много народ, не ги ли е афоресал светият епископ на Гренобъл, при което те изчезнали? По същия начин епископът на Лозана очистил гъмжащото от змиорки езеро Леман. И същият епископ прогонил от водите на същото езеро онези пиявици, които се хранели със съомгата, дето вярващите често ядели по време на пости. Нима Егберт, епископ на Трир, не е анатемосал лястовиците, чието чирикание е смуцавало молитвите на вярващите? И нима Свети Бернар не е прокълел по подобен начин и причини рояци мухи, които на сутринта до една били трупове, като войниците на цар Сенахирим? И нима жезълът на свети Магнус, апостола на Алго, не е прогонил и афоресал всевъзможните плъхове, мишки и хлебарки? Следователно, не е ли редно и законно този съд да порази с мълнията на отлъчването осквернителите и рушителите на свещения Божи храм? Адвокатът на защитата твърди, че след като дървоядът няма безсмъртна душа, той не може да бъде отлъчен. Но не показахме ли, че, първо, дървоядът не е природно същество, след като не е бил на Ноевия ковчег, и второ, че деянията, заради които е призван да се яви пред съда, са ясно доказателство, че е обладан от зъл дух, по-точно от духа на Луцифер. Ето защо заповедта за отлъчване, за която моля и настоявам пред този съд, е вопиющо необходима.

RÉPLIQUE DES INSECTES

Господа, приведоха ни много аргументи, някои от които отидоха на вятъра като отвята плява, други останаха на земята като драгоценно зърно. Сега ще се възползвам още малко от търпението ви, за да отговоря на твърденията на адвоката на жителите, чиито аргументи ще се срутят като стените йерихонски при тръбния глас на истината.

На първо място, адвокатът споменава колко дълго са живели дървоядите в крака на епископския трон, осъществявайки тъмната си цел, и привежда това като доказателство, че деянието им е вдъхновено от дявола. Поради тази причина призовах пред вас добродетелния брат Фролибер, който познава изтънко навиците на пълзящите земни твари, и на вас ви е известно, че той гледа пчелните кошери в абатството Сен Жорж. Е, не потвърди ли той, че според учените тези *bestioles* не живеят повече от няколко кратки лета? Ние всички обаче знаем, че набезите на дървоядите могат да продължат десетки, стотици години, преди дървото да се разцепи както в случая с Юго, епископа на Безансон, доведен до състояние на слабоумие. От което следва да направим заключението, че призованите на съд дървояди са чисто и просто потомците на много поколения, обитавали църквата „Сен Мишел“. Ако ще се търси умисъл при извършване на деянието, то тя несъмнено трябва да се припише само на първото поколение, а не на невинното им потомство, което не носи отговорност, че се е оказало именно там. На това основание отново изисквам делото да бъде прекратено. Още повече, обвинението не е представило доказателства за мотивите и времето, когато дървоядите, както се твърди, са влезли в дървото. Адвокатът на тъжителите се опита да заяви, че Светото писание не признава правото на въпросните *bestioles* да обитават дърворезба. На което ние отговаряме, че Библията никъде не отрича явно това им право и че ако Бог не е желал да ядат дърво, нямаше да им вроди този инстинкт и, трето, че поради липса на доказателства — а обвиняемият е невинен до доказване на противното, — трябва да се допусне, че дървоядите имат приоритет по владение, що се отнася до дървения материал, а именно, че вече са били в трупите, когато секачът ги е нарязал на дъски и ги е продал на столаря, който е направил от тях трона. Далеч не дървоядът е нападнал творението на Човека, а Човекът умишлено е разрушил жилището на дървояда, отнемайки му го за собствени цели. На което основание също така молим делото да бъде прекратено.

На второ място, твърди се, че дървоядът не е бил допуснат на Ноевия ковчег, което означавало, че е обладан от зъл дух. На което ще отговорим, че, първо, Светото писание не изброява всеки животински вид, създаден от Господ Бог, и че правната презумпция трябва да е, че всяка жива твар е била в Ковчег, с изключение на специално

упоменатите като отсъстващи. И второ, че ако адвокатът настоява, че дървоядът не е бил в Ковчега, значи е още по-очевидно, че на Човека не му е дадена власт над това създание. Бог е изсипал гибелния Потоп, за да очисти света, и когато водите се оттекли и светът бил наново роден, Той е предоставил на Човека господство над животните. По къде пише, че също така им е дал господство над всяко животно, което не е пътувало в Ковчега.

На трето място, чудовищно очерняне на защитата е да се твърди, че според нашата пледоария Бог със собствената Си ръка е запратил в мрака на слабоумието Юго, епископа на Безансон. Ние не изричаме подобни твърдения, защото това биха били богохулствени допускания. Но не е ли истина, че Божиите пътища често са най-тайнствено скрити от погледа ни? Когато епископът на Гренобъл падна от коня си и загина, не обвинихме нито Господ, нито коня, нито дървояда. Когато епископът на Констанц падна от лодка и се удави в Боденското езеро, ние не заключихме, че Господ Бог го е хвърлил във водата или че дървоядът е проял кила на лодката. Когато една подпорна колона в манастира „Сен Теодорик“ падна върху крака на епископа на Лион и той окуця за цял живот, не обвинихме Господ Бог, колоната или дървояда. Вярно, че Божиите пътища често са неведоми, но не е ли също тъй вярно, че Той е изпратил не една поразата на онези, които не я заслужават? Не е ли задръстил с жаби владенията на фараона, не е ли загъмжало от въшки и песи мухи по цялата Египетска земя? Не е ли Бог наказал този фараон и с гнойни струпеи, и с гръм и град, и с рояци скакалци? Не е ли Той запратил едри камъни градушка върху петимата аморейски царе? Не е ли поразил с люта проказа дори своя раб Йов? Поради тази причина призовах пред вас отец Годрик и го разпитах за протокола относно плащането на десятъка от жителите на Мамирол. Е, нямаше ли твърде много извинения, които изтъкваха суровия климат, лошата реколта, болестите в селото и безчинстващите войници, които минали оттам и убили неколцина от най-силните мъже? Така или иначе, стана от ясно по-ясно, че десятъкът, който Църквата изисква, не е плащан и се проявява умишлено пренебрегване на задълженията, равносилно на неподчинение на Господ Бог и неговата земна невеста, Църквата. Следователно, не е ли там работата, че както е пратил рояци скакалци и песи мухи на фараона, за да го бичува, Той също така е пратил и дървояда в църквата, да бичува жителите за тяхното

непослушание? Как би могло да стане това без Божието позволение? Нима смятаме Всемогъщия за тъй слаб и боязлив, че да не може да защити Своя храм от тези ситни твари? Да предпологаеме, че Бог няма сила да се справи с тях, е богохулство, дума да няма. От това следва заключението, че тази напасть е по Божия повеля и с Божието разрешение, че Господ е изпратил дървояда да накаже непослушните грешници и че те трябва да треперят пред Неговия гняв и да се самобичуват за греховете си, и да си плащат десятъка, както им е заповядано. Самата истина, нещата се свеждат до молитва и пост, самобичуване и надежда за Божия милост, а не до анатема и афоресване на посредниците, на същинските проводници на целта и намеренията Господни.

На четвърто място, приемайки, което и правим, че дървоядът е Божие създание и като такова има право на храна, както Човекът има право на храна, и приемайки също така, че Правосъдието ще бъде смекчено с милост, ние предлагаме в допълнение към горното съдът да изиска от жителите на Мамирол, които досега са били толкова мудни в плащането на данъците си, да посочат и отделят за въпросните *bestioles* някое друго пасище, където те да могат кротко да си гризат дърво, без да повреждат повече църквата „Сен Мишел“, а на дървояда да бъде разпоредено от съда, който има всички правомощия за това, да се премести на въпросното пасище. Защото какво друго искат и молят моите смирени клиенти, освен да бъдат оставени да си живеят мирно и тихо в мрака, без да бъдат обезпокоявани и несправедливо обвинявани? Господа, в заключение призовавам съда да прекрати делото, а също и да обяви дървоядите за невинни, както и да ги задължи да се преместят на ново пасище. От тяхно име предоставям решението на съда.

Бартоломе Шасне, юрист

CONCLUSIONS DU PROCUREUR ÉPISCOPAL

Изложените от адвоката на защитата аргументи бяха поднесени правдиво и убедително и заслужават дълги и сериозни размишления, защото не бива с лека ръка и наслуки съдът да праща мълнията на отлъчването, тъй като в противен случай може поради прекомерната си мощ и скорост тя да не улучи обекта на прицела, а да се върне върху онзи, който я праща. Аргументите, изложени от адвоката на

обвинението, също бяха поднесени с ерудиция и компетентност и пред нас е едно дълбоко море, до чието дъно е невъзможно да стигнеш.

Що се отнася до въпроса, повдигнат от адвоката на дървоядите — за многото поколения и твърдението, че призованото поколение не е същото, което е извършило престъплението, — бихме казали следното: първо, в Светото писание в книгата Изход е заявено, че за греха на бащите Бог наказва децата до трета и четвърта рода, следователно съдът има правото най-безкористно да съди няколко поколения дървояди, до едно съгрешили пред Бог, което наистина ще е грандиозна проява на справедливост. И второ, ако приемем аргумента на адвоката на тъжителите, че дървоядите са обладани от Дявола, какво по-естествено — в случая по-гнусно неестествено — от това подобно обладаване да позволи на дървояда да надхвърли обичайните си земни години, при което да се окаже, че само едно-единствено поколение пълзящи твари са причинили щетите по трона и тавана. Така или иначе, бяхме много повлияни от аргумента на адвоката на тъжителите, че дървоядите няма как да са били на Ноевия ковчег — защото кой благоразумен капитан би допуснал с цялата си мъдрост на борда на своя кораб такива причинители на корабкрушения? — и следователно те не бива да се причисляват към първоначалните Божи творения. Какъв е статутът им в могъщата йерархия — дали малко или много са природни създания, дали са оцелели мутанти или творения на Дявола, — е въпрос за разрешаване от онези велики църковни учени, които преценяват тези неща.

Няма как да разберем и безчетните причини Господ да позволи нападението на дървоядите в тази скромна църква. Може би от прага ѝ са били прогонени просяци. Вероятно десетъкът не е бил плащан редовно. Или, току-виж, вътре в църквата е имало задевки и Божият дом се е превърнал в място за срещи, заради което Господ е пратил тези червеи. Не бива никога да забравяме дълга на милосърдието и потребността да даваме милостиня, защото нима Евзевий не е сравнил ада с мразовито място, където воплите и стенанията са причинени от ледения студ, а не от вечния огън, и нима милосърдието не е път към Божията пощада? Ето защо, препоръчвайки въпросните *bestioles* да се осъдят на отлъчване, задето подло и нечестиво са съсипали храма Господен, ние препоръчваме също така от жителите на Мамирол да бъдат изискани всички обичайни в такива случаи покаяния и молитви.

В името и по волята на всемогъщия Бог, Отец, Син и Свети дух, и на Дева Мария, преблажената майка на нашия Господ Исус Христос, и по волята на Светите апостоли Петър и Павел, а също и на онази, която ми възложи да служа по това дело, с подкрепата на Светия кръст и с богобоязън в сърцето заклеймявам гореспоменатите дървояди като противни зловредници и им заповядвам под страх от проклятие, анатема и отлъчване в седемдневен срок да напуснат църквата „Сен Мишел“ в село Мамирол, епархия Безансон, и да се отправят без протакане и спънки към пасището, предложено им от жителите, да се настанят там и никога повече да не нападат църквата „Сен Мишел“. За да бъде законна тази присъда и да е в сила всяко проклятие, анатема и отлъчване, които могат да бъдат произнесени по всяко време, на жителите на Мамирол се нарежда да съблюдават грижливо дълга си към милосърдието, да внасят своя десятък, както го изисква Светата църква, да се въздържат от лекомислие в Божия дом и веднъж годишно, в онзи омразен ден, когато Юго, епископът на Безансон, бе запратен в тъмата на слабоумието...

Тук ръкописът от Градския архив на Безансон прекъсва без уточнения по ежегодното покаяние или възпоменание, наложено от съда. От състоянието на пергаментата си личи, че в продължение на последните четири и половина века той неведнъж е бил подлаган на набезите на някаква порода термити, които са изяли заключителните думи на църковния съдия.

[1] „За четириногите“: Животното не може да извърши несправедливост, защото е лишено от разум. (Лат.) — Б.пр. ↑

[2] Защото ако е допустимо по-голямото, трябва да бъде допустимо и по-малкото. (Лат.) — Б.пр. ↑

4. ОЦЕЛЯЛАТА

*В хиляда четирстотин деветдесет и второ лето
Колумб преплавал смело безбрежните морета.*

А по-нататък? Не можеше да си спомни как продължава. Преди много лета тя заедно с другите десетгодишни хлапета повтаряше тези стихове след учителката. Всички повтаряха, послушно скръстили ръце на чиновете, освен Ерик Дули, който седеше зад нея и гризеше крайчеца на плитката ѝ. Веднъж я вдигнаха да изрецитира следващите два стиха, но когато понечи да стане, главата ѝ се килна назад и класът избухна в смях. Ерик беше захапал плитката ѝ и здраво стискаше зъби. Може би затова тя така и не запомни следващите два стиха.

Северните елени обаче си спомняше добре. Всичко започна от елените, които летяха във въздуха по Коледа. Тя беше от децата, които вярват на онова, дето им разправят, и щом казваха, че северните елени са хвъркати, значи беше така.

Май ги видя за пръв път на коледна картичка. Шест, осем, десет, впрегнати по двойки. Винаги си представяше, че всяка двойка са мъж и жена, щастливо семейство, като чифтовете животни от Ноевия ковчег. Така би било редно и някак естествено, нали? Но според татко ѝ се познавало по рогата, че северните елени, теглещи шейната, са само мъжкари. Отначало тя просто бе разочарована, но по-късно взе да се ядосва все повече и повече. Дядо Коледа возен от изцяло мъжки впряг! Нищо чудно, помисли си тя. Законът за всеобщата гадост.

Но те летяха, това беше важното. Тя не вярваше, че Дядо Коледа се провира през комина и ти оставя подаръци до леглото, но бе убедена, че северните елени летят. Опитвах се да я разубедят, казваха ѝ, че ако вярваш в това, си способен да повярваш и в най-големия

абсурд. Но тогава тя беше вече на четиринайсет, късо подстригана, с инатлив нрав и винаги готов отговор за каквото и да било. Не, отсичаше, само ако вярваш, че елените летят, можеш да осъзнаеш, че всичко е възможно. Всичко.

Горе-долу на тази възраст посети зоопарка. Не можа да отлепи очи от рогата им. Бяха като копринени, сякаш облечени в някаква изящна материя от най-скъп магазин. Приличаха на клони в гора, където от векове не е стъпвал човешки крак: лъскави мъхнати клони с меки извивки. Представи си, че е на горист склон, облян в нежна светлина, с нападали жълъди, които се трошат под краката ѝ. Да, да, и сигурно виждаш захарна къщичка в края на пътеката, подметна най-добрата ѝ приятелка Сандра, когато ѝ спомена за това. Не, помисли си тя, рогата се превръщат в клони, клоните в рога. Всички неща са свързани помежду си и, разбира се, че елените *летят*.

Веднъж по телевизията ги видя как се бият. Връхлитаха яростно един срещу друг, блъскаха се с наведени глави, преплитаха рога. Толкова ожесточено се сражаваха, че си обелиха кожата на рогата. Тя си мислеше, че отдолу има само суха кост и че рогата им приличат на зимни клони с оглозгана от гладните животни кора. Но не беше така. Нищо подобно. Те кървяха. Кожата беше охлузена и отдолу по костта течеше кръв. Рогата се белееха, опръскани в алено на фона на мекото зелено и кафяво на пейзажа, като тава кокали в месарницата. Ужасяваща гледка, помисли си тя, но не трябва да стискаме очи пред нея. Всички неща са свързани помежду си, дори онези, които не ни харесват, особено те.

* * *

След първата голяма авария тя не откъсваше очи от телевизора. Казаха, че всъщност аварията не била много сериозна, не като да е избухнала бомба например. Пък и беше далеч, в Русия, където нямали модерни електроцентрали като у нас, а дори да ги имали, стандартите за безопасност очевидно били много по-снижени, тъй че това не можело да се случи тук и нямало място за безпокойство, така де. Аварията дори можела да послужи за урок на руснаците. Да ги накара да се позамислят, преди да пуснат голямата бомба.

Хората намираха злополуката за интересна. Тя беше нещо по-значително от последните данни за безработицата или увеличената цена на пощенските услуги. Освен това повечето ужасии сполетяваха други човешки същества. Имаше отровен облак и всички проследяваха пътя му, сякаш наблюдаваха придвижването на твърде интересна зона с ниско налягане на метеорологичната карта. За известно време хората спряха да пият мляко и се интересуваха откъде е дошло месото, което купуват. Но скоро престанаха да се безпокоят и забравиха всичко това.

Първоначалният план бе да заровят елените на два метра дълбочина. Материалът във вестника не беше дълъг, няколко реда на страницата за вести от чужбина. Облакът бил минал над пасището на елените, отровата била паднала с дъжда, мъхът бил станал радиоактивен, елените опасли мъха и самите те станали радиоактивни. Какво ви разправях, помисли си тя, ето, всичко е навързано.

Хората не разбираха защо е толкова разстроена. Какви били тия сантименталности. В края на краищата не се прехранвала с еленско месо. Е, ако имала излишно съчувствие, защо не си го спестяла за човешките същества? Тя се опита да обясни, но не я биваше в обясненията и не я разбраха. Онези, които смятаха, че са я разбрали, казаха: Да, ясно, свързано е с детството ти и с глупавите романтични представи, които си имала като малка, но не може цял живот да храниш глупави романтични представи, трябва най-сетне да пораснеш, бъди реалистка, недей да плачеш, ако обичаш, или пък добре де, поплачи си, може пък да ти олекне. Не, не е това, упорстваше тя, изобщо не е това. После карикатуристите взеха да се гаврят с елените, които така сияели от радиоактивност, че Дядо Коледа вече не се нуждаел от светлини на шейната си, а Рудолф, еленът с червения нос, бил от Чернобил, та затова имал такива алени ноздри; но на нея подобни шеги не ѝ се струваха смешни.

Вижте какво, обръщаше се тя към хората. Нивото на радиоактивността се измерва в единица, наречена бекерел. Когато стана злополуката, норвежкото правителство трябваше да реши какво е безопасното ниво на радиация в месото и то обяви цифрата 600 бекерела. На хората обаче не им се понрави идеята да ядат заразено месо и бизнесът на норвежките месари позападна, а еленовото изобщо не се купуваше, което съвсем не бе изненадващо. И ето какво направи правителството. Реши, че след като хората явно няма много често да

ядат месо от северен елен, защото са наплашени, могат да бъдат поощрени да го ядат от време на време, защото било все едно дали ядеш рядко по-заразено месо, или непрестанно ядеш по-незаразено. Така че вдигнаха позволеното ниво до 6000 бекерела. Фокус-бокус препаратус. На единия ден е вредно да консумираш месо с 600 бекерела радиоактивност, а на другия десеторно по-високото ниво се оказва безвредно. Това, разбира се, важеше само за еленовото месо. В същото време все още официално се смяташе, че е опасно да се яде свинска пържола или агнешко бутче с 601 бекерела в него.

Една от телевизионните програми показва семейство лапландски фермери, донесли за изследване еленов труп. Беше точно след като нивото се вдигна десетократно. Служителят от съответното министерство, на земеделието или нещо подобно, накълца парченцата от вътрешностите на елена и направи рутинните проби. Скалата отчете 42 000 бекерела. *42 хиляди!*

Първоначалният план бе да ги заровят на два метра под земята. Само че нищо не провокира гениалните идеи на хората по-добре от едно хубавичко бедствие. *Да погребат елените?* Не, така би изглеждало, сякаш има някакъв проблем, сякаш нещо наистина не е наред. Сигурно имаше по-полезен начин да се отърват от тях. Щом не можеш да храниш с месото им хората, тогава защо не животните? Умна идея... но кои животни? Очевидно не тези, които накрая се консумират от хората, трябва да вардим създание Номер Едно. Така че решиха да хранят с него норките. Страхотно хрумване! Норките не са особено симпатични, а и онези, които могат да си позволят палта от норки, вероятно няма да имат нищо против една мъничка доза радиоактивност върху себе си. Като пръска парфюм зад ухото например. Доста шик, наистина.

Повечето хора вече бяха спрели да обръщат внимание на думите ѝ, но тя продължаваше да ги убеждава неуморно. Чуйте, повтаряше им, вместо да заровят елените в земята, сега бележат труповете със синя боя и хранят с тях норките. Мисля, че трябваше да ги заровят. Погребването винаги носи съответно чувство за вина. Гледайте какво направихме със северните елени, ще си кажат, докато копаят трапа. Или поне има шанс да си го кажат. Току-виж, се замислили. Защо винаги животните биват наказвани? Преструваме се, че ги харесваме, отглеждаме ги в домовете си и се разнежваме, като си помислим, че

реагират като нас, но открай време ги наказваме, нали така? Убиваме ги, измъчваме ги и хвърляме своята вина върху тях.

След злополуката тя отказа да яде месо. Щом видеше овнешко печено или задушено телешко в чинията си, се сецаше за елените. Горките животни с обелени рога, разкъравени в битката. После си спомняше редицата от трупове, белязани със синя боя на гърба, увиснали на лъскави куки.

Ето защо, обясни тя, дошла тук. С други думи — на юг. Казаха й, че е глупава, че бяга от действителността и не е реалистка — щом така чувствала нещата, трябвало да остане и да се бори срещу тях. Но това я потиска много. Хората не чуваха доводите й. Да не говорим, че трябва да отидеш там, където според теб елените летят: *това* означаваше да си реалист. На север те вече не можеха да летят.

Чудя се какво ли е станало с Грег. Питам се дали не му се е случило нещо. Задавам си въпроса какво мисли за мен сега, когато е разбрал, че съм била права. Надявам се, че не ме мрази поради тази причина. Мъжете често намразват онези, които се оказват прави. Или може би той ще се престори, че нищо не се е случило; така ще се чувства убеден, че е прав. Ами да, не беше каквото ти си мислеше, беше просто комета, блеснала в небето, лятна буря или журналистическа измислица по телевизията. Тъпа крава.

Грег беше най-обикновен човек. Не че търсех нещо по-различно, когато го срещнах. Ходеше на работа, връщаше се у дома, мотаеше се, пиеше бира, излизаше с приятели и продължаваше да пие бира, понякога ме шамаросваше вечерта, след като вземеше заплата. Карахме я криво-ляво. Е, разбира се, поскарвахме се за Пол. Грег настояваше да го кастрираме, за да не е толкова агресивен и да престане да драска мебелите. Казвах му, че това няма да промени нищо, всички котки драскат мебелите, може би трябва да му вземем дървено трупче, за да си остри на него ноктите. Грег ме попита откъде съм сигурна, че това няма само да го поощри, все едно е позволение да унищожава всичко на воля. Ти не си наред, подметнах. Според него било научно доказано, че скопените котки не са толкова агресивни.

Попитях не е ли обратното по-вероятно — ако ги осакатиш, да се разгневят и да буйстват. Той грабна голямата ножица — ами да проверим, по дяволите, вика. Аз се разпицях.

Нямаше да му позволя да кастрира Пол, макар наистина да бе съсипал мебелите. По-късно се сетих за нещо. Знаете ли, че скопяват северните елени? Така правят в Лапландия. Избират някой едър мъжкар, кастрират го и той се укротява. После връзват хлопатар на врата му и този дрънчащ скопец води стадото накъдето пожелае пастирът. Така че идеята вероятно не е безпочвена, но продължавам да мисля, че това не е редно. Котките не са виновни, че са котки. Пред Грег, разбира се, не споменах нищо за дрънчащите скопци. Понякога, като ми вдигаше ръка, си казвах: май теб трябва да скопим първо, току-виж, си престанал да бъдеш толкова агресивен. Но никога не го изрекох — тъй и тъй нямаше да помогне.

Често се карахме на тема животни. Грег ме смяташе за мекушава. Веднъж му казах, че правят на сапун всички китове. Той се разсмя и заяви, че това било прекрасен начин да се оползотворят. Разплаках се. Не само защото го каза, ами и защото беше способен да си го помисли.

По важния въпрос обаче не се карахме. Той просто казваше, че политиката е работа на мъжете и аз не съм знаела какво приказвам. Дотам само стигаха разговорите ни за унищожаването на планетата. Щом кажех, че се тревожа какво би направила Америка, ако Русия не отстъпи, или обратното, или пък Близкият изток, или който и да било, той ме питаше дали според мен не съм напрегната, защото ми приближава цикълът. Как да разговаряш с такъв човек! Той дори не желае да спори, да се кара с теб по този въпрос. Веднъж казах, че може наистина да е напрежение, свързано с цикъла ми, и той начаса се съгласи, че е точно така. Не, казах, чуй ме, може би жените имат поздрава връзка със света. Какво искаш да кажеш, попита, а аз отвърнах, че всичко е свързано, нали така, и жените са по-близко свързани с природните цикли, с раждането и прераждането на планетата, отколкото мъжете, които в крайна сметка са само едни оплодители, и ако жените са в хармония с вселената, тогава те вероятно започват да усещат, че на север например се случват ужасни неща, които застрашават живота на тази планета, както някои хора предусещат земетресенията, и сигурно това предизвиква предменструалното напрежение. Крава тъпа, каза той, ето защо политиката е работа на

мъжете. И измъкна нова бира от хладилника. Какво стана с края на света, попита ме след няколко дни. Само го погледнах, а той каза, че очевидно всичко се дължи на предменструално напрежение, чисто и просто приближавал цикълът ми. Толкова ме ядосваш, казах, че почти ми се иска края на света да настъпи, само и само да си видиш грешката. Съжалявал, но какво ли разбирал той, нали, както съм заявила, бил просто един оплодител, но предполагал, че онези, другите оплодители на север, ще измъдрят нещо.

Ще измъдрят нещо? Така говорят водопроводчиците и зидаро-мазачите. Абе ще измъдрим нещо, казват те и ти намигат самоуверено. Но в този случай нищо не измъдриха, нали? Да пукна, ако направиха нещо. А в последните дни на кризата Грег невинаги се прибираше къщи вечер. Дори и той най-сетне се усети и реши да се повесели, преди да настъпи края. В известен смисъл не можех да му се сърдя, освен задето не искаше да признае причината. Не си идвал, понеже не издържал да му опявам, като се върне. Казах му, че го разбирам и всичко е наред, но като чу това, много се стегна. Обясни ми, че ако гледал да кръшне, не било заради световната ситуация, а защото вечно съм му ходела по нервите. Мъжете просто не виждат връзката, не е ли така? Когато на север разни костюмирани господа с раирани вратовръзки заприказват за определени стратегически предпазни мерки, както им викат те, тукашните мъже от рода на Грег, с джапанките и тениските, започват да киснат по баровете и да свалят мадами. Това трябва да го проумеят, права ли съм? Трябва да си го признаят.

Така че щом разбрах какво се е случило, изобщо не чаках Грег да се върне у дома. Беше се запилял по кръчмите, наливаше се с бира и повтаряше как ония важни клечки все ще измъдрят нещо, а междувременно, „сладурче, що не дойдеш да седнеш в мен?“ Затова взех Пол, сложих го в кошницата му и хванах автобуса, натоварена с толкова консерви, колкото ми държаха ръцете, плюс няколко шишета вода. Не оставих бележка на Грег, защото нямаше какво да му кажа. Слязох на спирката при Хари Чан Авеню и се запътих към кея. И тогава познайте какво съзрях да се припича на покрива на една кола. Сънена, дружелюбна писанка на кафяви и жълти петна. Погалих я и тя измърка, гушнах я под мишница, двама-трима души се спряха да

погледнат, но преди да успеят да кажат нещо, аз вече бях завила по Хърбърт Стрийт.

Грег щеше да се ядоса заради моторната лодка. Но той все пак притежаваше само една четвърт от нея, а и при положение, че те четиримата щяха да прекарат последните си дни в пиянство по баровете и сваляне на мадами заради мъжете в черни костюми, които според мен трябваше да бъдат кастрирани преди години, лодката нямаше да им потрябва, нали така? Напълних я с гориво и като потеглих, видях, че котката, която бях оставила където сварих, седеше върху кошницата на Пол и ме гледаше.

— Ти ще си Линда — казах ѝ аз.

Тя обърна гръб на света и замина от едно място, наречено Докторския канал. От края на кея в Даруин, зад модерната сграда на Младежкия християнски съюз, криволичи път, който отвежда до изоставен пристан за лодки. Обширният горещ паркинг обикновено пустее, освен когато идват туристи да гледат как се хранят рибите. Нищо друго не се случва днес на Докторския канал. Всеки ден по време на прилива стотици, хиляди риби идват досами брега, за да ги нахранят.

Тя си помисли, че рибите са много доверчиви. Сигурно си мислеха, че огромните двукраки същества им дават храна от добро сърце. Може би така се бе започнало, но сега входът за възрастни беше две лири и половина, а за деца — лира и половина. Чудеше се защо туристите, които отсядаха в големите крайбрежни хотели, не намират това за необичайно. Но вече никой не го е еня накъде е тръгнал светът. За това, че живеем във време, когато децата трябва да си плащат, за да гледат как хранят рибите. В днешни дни дори рибите са експлоатирани, каза си тя. Експлоатирани, а и отравяни. Океанът се пълни е отрова. Рибите ще умрат.

Докторският канал беше пуст. Рядко някой отплаваше оттам; от години всички се бяха преместили на пристанището за яhti. Но все още имаше няколко лодки, изтеглени на скалите, сякаш захвърлени там. На една от тях, боядисана в розово и сиво, с прекършена мачта, отстрани пишеше: „Не се продава.“ Надписът винаги я размиваше. Грег и приятелите му държахха своята лодка зад тази, та да е по-надалеч

от мястото за хранене на рибите. Скалите тук бяха осеяни с метални отпадъци — двигатели, нагреватели, клапи, тръби, всичките оранжево-кафяви от ръжда. При всяка нейна крачка наоколо се разлетяваха рояци оранжево-кафяви пеперуди, които се бяха настанили сред купчините старо желязо, служещо им за камуфлаж. Какво направихме с пеперудите, помисли си тя; вижте къде ги принудихме да живеят. Зарей поглед над недораслите мангрови дръвчета, плъзнали нагоре по брега, и се взря в морето, в редицата малки танкери, зад които на хоризонта се очертаваха ниските гърбици на островчета. Точно на това място тя загърби света.

Покрай остров Мелвил, през протока Дъндас, навътре в Арафурско море; сетне се остави на вятъра да я направлява. Струваше ѝ се, че плават предимно на изток, но тя не следеше много внимателно посоката. Внимаващ накъде отиваш само когато искаш да се върнеш там, откъдето си тръгнал, а тя знаеше, че това е невъзможно.

Не беше очаквала гъбовидни облаци на хоризонта. Разбираше, че няма да е като на кино. Понякога слънцето помръкваше, понякога долиташе далечен тътен. Тези неща можеха да не значат нищо за тук; но някъде се бе случило нещо, а останалото го вършеха ветровете, които обикаляха планетата. Вечер тя спускаше платната и се пъхаше в малката каюта, оставяйки палубата на Пол и Линда. Отначало Пол бе настървен да се бие с новодошлата — вечните борби за територия. Но след ден-два котките свикнаха една с друга.

* * *

Стори ѝ се, че е изгоряла. Цял ден стоеше на жаркото слънце, от което се пазеше само с една стара бейзболна шапка на Грег. Той имаше цяла колекция от изчанчени шапки с тъпи надписи. Тази беше червена с бели букви, реклама на някакъв ресторант. „Който не работи, не трябва да яде в «Би Джийс»“. Някакъв приятел от пиянската компания на Грег му я беше подарил за един рожден ден и на него така и не му омръзна тази шега. Седи в лодката с кутия бира в ръка и шапката на главата и по някое време почва да се киска. После прихва гръмогласно и когато всички се вторачат в него, се провиква: „Който не работи, не трябва да яде в «Би Джийс»“. Смееше се до припадък на тази глупост.

Тя мразеше шапката, но сега ѝ вършеше работа. Беше си забравила цинковия крем и цялата козметика.

Съзнаваше какво прави. Разбираше, че може да не излезе нищо от това, което Грег би нарекъл една „авантюрка“. Всички нейни планове, особено ако не го включваха, за него бяха „твоята авантюрка“. Тя не си въобразяваше, че ще попадне на някой девствен остров, където хвърлиш ли бобено зърно през рамо, пониква цяла леха с полюшващи се насреца ти шушулки. Не очакваше и коралов риф, нито пясъчен плаж като на рекламна брошура, нито дружелюбно кимаща палма. Не си предствяше, че след седмица-две при нея ще доплава някой красавец с две кучета в ладията; или момиче с две пиленца; или някой селянин с две прасета и тъй нататък. Нямахме кой знае какви очаквания. Просто си мислеше, че трябва да опита, все едно какво ще излезе. Това беше неин дълг. Човек не се измъква от дълга си току-тъй.

Не мога да си обясня какво беше това през нощта. Вече се събуждах или може би още сънувах, но чувах котките, кълна се. По-скоро мяученето на разгонена котка, която търси котарак. Не че Линда трябваше да го търси надалеко. Когато се разсъних напълно, се чуваше само как вълните се плискат в корпуса на лодката. Видях ги застанали на лунната светлина — седят самодоволно на задни лапи и ме гледат в очите. Също като момченце и момиченце, дъщеричка с другарче, щастливи, че не са били заварени от мама, докато се милват. Разгонената котка писка като бебе, нали? Това би трябвало да означава нещо.

Не броя дните. Няма смисъл. Няма повече да измерваме нещата в дни. Работни дни, уикенди, празници — така изчисляват живота мъжете в сиви костюми. Ала ние трябва да се завърнем към някой по-древен цикъл, като начало към изгрева и залеза, а после ще дойде ред и на луната, и на сезоните, и на метеорологичното време — новото, ужасно време, в което ще трябва да живеем. Как измерват дните племената в джунглата? Не е съвсем късно да се поучим от тях. Тези хора знаят как да съжителстват с природата. Те не биха кастрирали своите котки. Може да ги обожествяват или пък напротив, дори да ги ядат, но няма да седнат да ги скопяват.

Хапвам нещо колкото да преживявам. Няма да изчислявам докога мога да остана в открито море и после да разделя запасите на четирийсет и осем дажби, да речем. Това е старият метод на мислене, онзи, който ни доведе дотук. Ям колкото да не умра, и толкова. Е, ловя риба, то се знае. Сигурна съм, че не е отровна. Но ако хвана нещо, не мога да не го дам на Пол и Линда. Аз още карам на консерви, но котките загладиха косъм.

Трябва да съм по-внимателна. Изглежда, съм слънчасала. Когато дойдох в съзнание, лежах по гръб на палубата, а котките ми ближеха лицето. Изгарях от жажда и жега. Май прекалявам с консервите. Следващия път щом хвана риба, най-добре сама да я изям, ако ще да ме намразят.

Чудя се какво ли прави Грег. И дали изобщо прави нещо. Виждам го с бира в ръка, смее се и ме сочи. „Който не работи, не трябва да яде в «Би Джийс»“, провиква се той. Чете надписа на шапката ми, вторачен в мен. На коленете му седи девойче. Животът ми с Грег сега ми се струва толкова далечен, колкото и животът ми на север.

Онзи ден съзрях хвърчаща риба. Абсолютно съм сигурна! Няма да си я измисля, я! Много се зарадвах. Рибите могат да летят, също като хвъркатите елени.

Здравата ме втресе. Успях да наловя риба и дори да я сготвя. Големи неприятности си имам с Пол и Линда. Мъчат ме лоши сънища, много лоши. Все още се движим горе-долу на изток, поне така си мисля.

Сигурна съм, че не съм самичка. Искам да кажа, че навсякъде по света трябва да има хора като мен. Не може да съм единствена, сама в една лодка с две котки, а всички останали да стоят на сушата и да крещат „крава тъпа“. Обзалагам се, че има стотици, хиляди лодки с хора и животни, които правят каквото правя аз. Някога са крещели: „Напуснете корабите.“ Сега призивът е: „Напуснете земята.“ Навсякъде дебнат опасности, но на сушата са повече. Едно време всички сме изпъзели от морето, нали така? Може би е било грешка. Сега се завръщаме при него.

Представям си, че всички хора правят каквото правя аз и това ме обнадеждава. Трябва да е някакъв инстинкт в човешкия род, нали така? При заплахата се разпръснете. Не само за да избегнем опасността, но и за да увеличим шансовете за оцеляването на човешкия род. Ако се разпръснем по цялото земно кълбо, отровата няма да успее да унищожи всички ни. Дори да изстрелят всичката си отрова, все има някакъв шанс.

Нощем чувам котките. Обнадеждаващ звук.

Лоши сънища. Кошмари, струва ми се. Кога един сън става кошмар? Тези мои сънища продължават и след като се събудя. Все едно имам махмурлук. Лошите сънища пречат на останалата част от живота ни.

* * *

Стори й се, че вижда кораб на хоризонта, и се отправи към него. Не разполагаше със сигнални ракети, а беше много надалеч, за да крещи, тъй че просто се насочи натам. Корабът плуваше успоредно на хоризонта и остана в полезрението й около половин час. После изчезна. Може пък да не е било кораб, каза си тя; но каквото и да беше, изчезването му я потисна.

Спомни си едно ужасно нещо, за което беше чела във вестникарска статия, описваща живота на борда на супертанкер. В днешно време плавателните съдове ставаха все по-огромни, а екипажите намаляваха и намаляваха, тъй като всичко се вършеше с помощта на новите технологии. Просто програмираха един компютър в Персийския залив или някъде другаде.

И корабът си плуваше практически от само себе си по целия път до Лондон или до Сидни. Така беше много по-добре за собствениците, които спестяваха сума ти пари, и много по-добре за екипажа, който трябваше да се бори единствено със скуката. Доколкото тя си представяше, през повечето време моряците седяха вкупом в каюткомпанията и пиеха бира като Грег. Наливаха се с бира и гледаха видео.

В статията пишеше нещо, което тя никога нямаше да забрави. Там се казваше, че в стари времена на марса или на мостика винаги имало някой, който следял за авария или беда. Но сега големите кораби вече нямали хора на вахта или пък вахтата представлявала просто някакъв дежурен, който от време на време се взирал в екран с множество светещи точки. Навремето ако си се бил загубил в морето на сал, на ладия или нещо такова и наблизил минел кораб, имало голяма вероятност да бъдеш спасен. Размахваш ръце, крещиш и изстрелваш каквито ракети имаш; вдигаш ризата си на върха на мачтата; и винаги имало хора, които да наблюдават и да те забележат. В днешни дни можеш седмици наред да се носиш из океана, накрая да се появи супертанкер и просто да те отmine. Радарът няма да те улови, защото си много дребен, и би било чист късмет някой да се окаже надвесен над перилата, за да повръща от морска болест. Имало много случаи, когато корабокрушенци, които навремето щели да бъдат спасени, сега просто били подминавани; и дори нещастни случаи, когато корабите потапяли онези, които смятали, че те идват да ги спасят. Тя се помъчи да си представи колко ужасно би било мъчителното чакане, а после чувството, че корабът отминава и не можеш да направиш нищо, а кръсците ти са заглушени от моторите. Ето това му е лошото на света, помисли си тя. Отказали сме се да даваме вахта. Не мислим за спасяването на други хора, а просто си плаваме, разчитайки на машините. Всички са в каюткомпанията и пият бира с Грег.

Значи онзи кораб на хоризонта сигурно и без това нямаше да я забележи. Не че тя искаше да я спасяват или нещо подобно. Просто може би знаеха някакви новини за света, за това ставаше дума.

Започнаха да я мъчат повече кошмари. Лошите сънища продължаваха все по-дълго и денем. Усещаше, че лежи по гръб и я боли ръката. Носеше бели ръкавици. Доколкото разбираше, беше затворена в нещо като клетка, защото от двете ѝ страни се издигаха метални пръчки. Някакви мъже идваха и я оглеждаха, винаги мъже. Помисли си, че трябва да запише кошмарите си, и тях, и истинските неща, които се случват. Каза на мъжете от кошмарите, че ще пише за тях. Те се усмихнаха и обещаха да ѝ дадат молив и хартия. Тя не прие. Каза, че ще използва своите.

Знаеше, че на котките рибата им идва добре. Даваше си сметка, че не се движат много и затова напълняват. Но все пак ѝ се струваше, че Линда наддава повече от Пол. Не ѝ се щеше да повярва на какво се дължи това. Просто не смееше да си го помисли.

Един ден съзря суша. Включи мотора и се отправи натам. Приближи се дотолкова, че вече виждаше мангровите дръвчета и палмите, но тъкмо тогава горивото ѝ свърши и ветровете я отнесоха навътре. Изненада се, че не изпита нито тъга, нито разочарование при изчезването на острова. Във всеки случай, помисли си тя, не би било достойно да откриеш нова земя с помощта на дизелов мотор. Трябваше да бъдат преоткрити старите методи и пътища: бъдещето лежеше в миналото. Тя щеше да позволи на ветровете да я направляват и закрилят. Изхвърли зад борда празните тенекии за гориво.

Аз съм луда. Трябваше да забременея, преди да замина. Разбира се, че трябваше. Как не разбрах, че това е отговорът. След всички онези шеги на Грег, че бил просто оплодител, не съзрях очевидното. Ето за какво ми трябваше той. Заради това го срещнах. Тази страна на нещата сега ми изглежда нелепа. Гумички, тубички за изстискване, хапчета за гълтане. Край вече на всичко това. Отново ще се оставим в ръцете на природата.

Чудя се къде ли е Грег. *Има ли го Грег?* Може да е умрял. Винаги съм се питала какво значи изразът „естествен подбор“. Всеки, който ни погледнеше, би си помислил, че Грег има повече шансове да оцелее: по-едър е, по-силен, по-практичен, поне от днешна гледна точка, по-консервативен, по-безгрижен. Аз вечно се тревожа. Никога не съм хващала чук или тесла и не ме бива да се оправям сама. Но аз съм тази, която ще оцелее или поне имам такъв шанс. Оцеляването на Тревожните — това ли е смисълът? Хората като Грег ще изчезнат като динозаврите. Само онези, които виждат какво се случва, ще оцелеят, сигурно такъв е законът. Обзалагам се, че е имало животни, които са предусетили настъпването на Ледниковия период и са предприели

някакво дълго и опасно пътуване, за да открият по-безопасен и по-топъл климат. И, бас държа, че динозаврите са ги мислили за невротизи, отдавали са страховете им на предменструалното напрежение, наричали са ги тъпи крави. Чудя се дали северните елени са разбрали какво ще се случи с тях. Мислите ли, че изобщо са го предусетили?

Не съм разбирала нещата. Не съм правела връзка между тях. Чуйте ги само, те и техните връзки. Случило се е това, казват, вследствие на което се е случило онова. Тук се е разразила битка, там е избухнала война, еди-кой си крал е бил детрониран, прочути мъже — все тия прочути мъже, писна ми от прочути мъже — са подтикнали събитията в тази посока. Може би съм стояла твърде дълго на слънце, но не схващам техните връзки. Гледам историята на света, чийто приближаващ край те, изглежда, не осъзнават, и не виждам това, което виждат. Съзирам единствено старите зависимости, онези, на които вече не обръщаме внимание, защото така по-лесно можем да тровим елените, да ги бележим с боя по гърбовете и да храним с тях норките. Кой позволи да се случи това? Кои прочути мъже ще си припишат тази заслуга?

Ама че смешно. Чуйте този сън. Бях си в леглото и не можех да помръдна. Предметите бяха някак размазани. Не знаех къде съм. Имаше един мъж. Не си спомням как изглеждаше — просто мъж. Той ме попита:

- Как се чувстваш?
- Добре съм — отвърнах аз.
- Наистина ли си добре?
- Разбира се. Защо да не съм?

Той не отговори, само кимна и като че погледът му зашари нагоре-надолу по тялото ми, което, естествено, беше под завивките. После попита:

- Не ти ли се ще?
- Какво да ми се ще?
- Знаеш за какво говоря.

— Извинявайте — казах (странно как в сънищата си човек маниерничи, докато в реалния живот не е така). — Извинявайте, но наистина нямам ни най-малка представа за какво намекувате.

— Нападаш мъже.

— Нима? И с каква цел, заради портфейлите им ли?

— Не. Изглежда, заради секс.

Разсмях се. Мъжът се намръщи; спомням си свиването на веждите, макар останалата част от лицето му да ми се губи.

— Това наистина е твърде прозрачно — казах аз с ледената физиономия на героиня от стар филм. Известно време продължих да се смея. Знаете го този момент, като разкъсване на облак, когато в съня си осъзнаваш, че сънуваш. Той пак се намръщи. — Лишен сте от загадъчност — казах.

Това не му хареса и той изчезна.

Събудих се с усмивка. Мислейки за Грег и за котките, за това дали е трябвало да забременея и че съм имала сексуални фантазии. Умът може да е много откровен, нали? Кое го е накарало да сметне, че може да остане безнаказан?

Докато се отправяме накъдето се отправяме, в главата ми не престава да се върти онова стихче:

*В хиляда четирстотин деветдесет и второ лето
Колумб преплавал смело безбрежните морета.*

А после какво? Винаги ги съчиняват така, че да звучат съвсем просто. Имена, дати, постижения. Аз мразя датите. Датите са тирани, датите са всезнайковци.

Винаги беше чувствала увереност, че ще стигне до острова. Спеше, когато вятърът я отвя до него. Наложил се само да се промуши през две тесни скали и да изтегли лодката на каменистия бряг. Нямаше идеална пясъчна ивица, очакваща отпечатъка на босия туристически крак, нито коралов вълнолом, нито поне дружелюбно кимаща палма.

Почувства се облекчена и признателна за това. По-добре, че пясъкът беше скала, пищната джунгла — тръни, плодородната земя — пепелище. Прекалената красота и тучната зеленина можеха да я накарат да забрави за останалата част от планетата.

Пол скочи на брега, но Линда изчака да я пренесат. Да, помисли си тя, време беше да намерим земя. Реши първоначално да спи на моторницата. Предполага се, че щом пристигнеш на такова място, започваш да строши колиба, но това ѝ се стори глупаво. Островът можеше да се окаже неподходящ.

Надаваше се, че пристигането на острова ще прекрати кошмарите.

Беше много горещо. Ще речеш, че има парно, каза си тя. Не се усещаше никакъв полъх, ни най-малка промяна във времето. Грижеше се за Пол и Линда. Те ѝ бяха утеха.

Зачуди се дали кошмарите не се дължат на спането в лодката, на това, че цяла нощ лежиш затворена на тясно, след като цял ден си имала свободата да се разхождаш наоколо. Помисли си, че може би умът ѝ протестира, молейки да излезе на свобода. Тъй че тя си направи малък заслон над ивицата, до която стигаше приливът, и започна да ношува там.

Промяна не настъпи.

С кожата ѝ ставаше нещо ужасно.

Кошмарите се задълбочиха. Реши, че това е нормално, доколкото още можеше да използва думата *нормално*. Очакваше се да има кошмари при нейното състояние. Тя беше отровена. Не знаеше обаче доколко страшна е отровата. В сънищата ѝ мъжете винаги бяха любезни, дори галантни. По това разбра, че не бива да им се доверява: те бяха изкусители. Умът раждаше свои собствени аргументи против реалността, против себе си и това, което знае. Очевидно в основата на всичко имаше някаква химия, например антитета или каквото е там. Умът ѝ изпадаше в шок от онова, което се случва, и произвеждаше свои собствени доводи, за да отхвърля действителността. Тя трябваше да очаква подобна реакция.

Ще ви дам един пример. Аз съм доста лукава в своите кошмари. Когато мъжете се появят, преструвам се, че не съм изненадана. Държа се така, все едно е нормално да са там. Не се оставям да ми играят номера. Снощи проведохме следния разговор. Както щете го разберайте.

— Защо нося бели ръкавици? — попитах аз.

— Мислиш, че това са ръкавици?

— А ти какво мислиш?

— Наложих се да ти включа система.

— Това не означава, че трябва да нося бели ръкавици, сякаш съм на опера.

— Това не са ръкавици. Бинтове са.

— Нали каза, че сте ми включили система.

— Именно. Бинтовете са за закрепване на иглата.

— Не мога да си движа пръстите.

— Това е нормално.

— *Нормално* ли? — попитах. — Кое е нормално в днешни дни?

— Той не намери отговор на този въпрос, тъй че аз продължих: — На коя ръка сте ми включили системата?

— На лявата. И сама можеш да видиш.

— Тогава защо е бинтована и дясната?

Наложих му се дълго да мисли върху това. Най-сетне каза:

— Защото се опитваше да махнеш иглата със свободната си ръка.

— А защо искам да я махна?

— Смятам, че само ти можеш да ни кажеш.

Поклатих глава. Той си тръгна сразен. Не му останах длъжна, така де. На следващата нощ пак ги приех. Умът ми очевидно смяташе, че съм отпратила този изкусител твърде лесно, така че произведе друг, който постоянно повтаряше името ми.

— Как си тази вечер, Кет?

— Смятах, че винаги питаш как *сме*. Ако, разбира се, си този, за когото се представяш.

— Защо да питам как *сме*, Кет? Аз знам как съм. Питам за теб.

— Как *сме*? — казах саркастично. — *Ние* в зоопарка сме добре, много благодаря.

— За какъв зоопарк говориш?

— За решетките, глупчо. — Не смятах всъщност, че това е зоопарк; исках да разбера за какво го мислят те. Невинаги е лесно да се бориш с ума си.

— Решетките ли? О, това са пречките на леглото ти.

— Леглото ми ли? Извинявай, но това значи не е детско кошче и аз не съм бебе?

— Това е специално легло. Виж. — Той врътна някакъв райбер, откачи горния край на едната решетка и я пусна надолу, така че вече не я виждах. После пак я вдигна и я закрепил с райбера.

— Аха, разбирам, залоствате ме, това ли е цялата работа?

— Не, не, не, Кет. Просто не искаме да заспиш и да се изтърколиш от леглото. В случай че сънуваш кошмари, да речем.

Ама че хитро, наистина. *В случай че сънуваш кошмари...* Но мен толкова лесно не можеш да ме залъжеш. Мисля, че знам какви ги върши умът ми. Представям си не друго, а зоопарк, защото тъкмо там единствено съм виждала северни елени. На живо, искам да кажа. Така че ги свързвам с решетки. Умът ми знае, че за мен всичко започна с тия елени; затова сътвори тази илюзия. Умът действа много правдоподобно.

— Аз нямам кошмари — заявих твърдо, сякаш става дума за пъпки или нещо подобно. Мисля, че се получи добре, просто му казах, че не съществува.

— Е, добре, тогава в случай че станеш сомнамбул.

— Досега вървяла ли съм насън?

— Ние не можем да наблюдаваме всички, Кет. Има мнозина други в същата лодка.

— Зная — изкрещях. — Зная. — Крещях, защото се чувствах победителка. Този беше умен, ала сам се издаде. *В същата лодка.* Искаше, естествено, да каже *в други лодки*, но се подведе или по-скоро умът ми го подведе.

Тази нощ спях добре.

Споходи я ужасна мисъл. Ами ако котенцата не са нормални? Ами ако Линда роди изродчета, малки чудовища? Дали вече се

започваше? Какви ветрове ги застигаха тук, каква отрова разнасяха тези ветрове?

Струваше ѝ се, че твърде много спи. Монотонната жега не преставаше. Чувстваше се пресушена и водата от потока не утоляваше жаждата ѝ. Може би ѝ имаше нещо на тази вода. Кожата ѝ се белеше. Щом разпереше длани, пръстите ѝ заприличваха на рогата на елен след битка. Депресията ѝ продължаваше. Пробва да се разведри с мисълта, че поне няма мъж до себе си на острова. Какво ли щеше да си каже Грег, ако я съзреше в такъв вид?

Умът, реши тя, беше причината за всичко. Умът просто се бе развил прекалено много и бе излязъл извън контрол. Нали той беше създал онези оръжия? Едно животно не би изобретило собственото си разрушение, нали така?

Припомни си следната приказка. Имало в гората един мечок, интелигентен, весел мечок... *нормален* мечок. Един ден той започнал да копае голям трап. Като го изкопал, откъртил клон от близкото дърво, окъсал вейките и листата му, заострил единия край със зъбите си и забил този кол в трапа, така че да стърчи нагоре. После мечокът покрил изкопания трап с клони и шума, та по нищо да не се различава от останалата част от горската настилка, и си заминал. И къде според вас бил изкопал този трап мечокът? Насред една от любимите си пътеки, по която редовно минавал, когато отивал да яде мед от хралупите на дърветата или по други мечешки дела. И така, на следващия ден мечокът се затътрил по пътеката, паднал в трапа и се нанизал на кола. Докато умирал, си мислел: О, божичко, ама че изненада, как странно се обърнаха нещата. Може би сгреших, че зложих капан точно тук. Може би сгреших, че изобщо зложих капан.

Човек не може да си представи, че един мечок е способен на това, нали? Но така се случва и с нас, помисли си тя. Умът просто се беше увлякъл. Не е знаел къде да спре. Но той по принцип си няма спирачки. Същото е и с кошмарите — спящият ум просто губи контрол. Тя се зачуди дали първобитните хора са сънували кошмари. Обзалагаше се, че не. Или поне не като тези, които сънуваме ние.

Тя не вярваше в Бог, но сега се чувстваше изкушена от него. Не защото се боеше, че ще умре. Не беше това. Просто се изкушаваше да

повярва в някого, който наблюдава какво става, който вижда как мечокът копае трап и после пада в него. Тази история не би била толкова хубава, ако нямаше наоколо някой, който да я види и разкаже. Гледайте докъде стигнаха и какво направиха — сами се унищожиха. Тъпи крави.

Онзи, с когото спорихме за ръкавиците, отново се появи. Веднага го засякох.

— Още съм с ръкавиците — казах.

— Да — отвърна той, опитвайки се да ми угоди, но явно не ме разбра.

— Нямам игла на ръката.

Той очевидно не беше подготвен за това.

— Ааа, да.

— Тогава защо съм с ръкавици?

— Ами... — Замълча, докато се чудеше каква лъжа да ми пробута. Добре се справи. — Защото си скубеше косата.

— Глупости. Тя просто ми капе. Всеки ден капе.

— Не, боя се, че ти просто я скубеш.

— Глупости. Само като я пипна, и падат цели фъндъци.

— Боя се, че не е така — каза покровителствено той.

— Заминавай си — изкресях аз. — Махай се, махай се!

— Разбира се.

И той изчезна. Беше много непочтено да ми излиза с този номер за косата — една лъжа, толкова близка до истината. Защото аз наистина постоянно си пипам косата. Е, нищо чудно, нали?

Все пак като му казах да се маха, той си отиде, което е добър знак. Чувствам, че овладявам нещата, започвам да контролирам кошмарите си. Това е просто един цикъл, през който преминавам. Ще се радвам, когато свърши. Следващият може да е и по-лош, разбира се, но поне ще е различен. Ще ми се да знам доколко съм отровена. Достатъчно ли, за да ме дамгосат със синя боя по гърба и да нахранят с мен норките?

Умът ѝ зацikli и тя усети, че се повтаря. Всичко бе свързано, оръжията и кошмарите. Ето защо трябваше да прекъснат цикъла. Отново да опростят нещата. Да започнат отначало. Казват, че не можеш да върнеш назад стрелките на часовника, но истината е, че можеш. Бъдещето беше в миналото.

Искаше ѝ се да сложи край на мъжете и техните изкушения. Мислеше, че ще изчезнат, когато стигне до острова. Мислеше, че ще изчезнат, когато спря да спи в лодката. Но те станаха още по-настойчиви и по-коварни. Нощем се боеше да заспи заради кошмарите; ала толкова много се нуждаеше от отдих, че всяка сутрин се събуждаше все по-късно. Монотонната жега продължаваше, задушлива жега, все едно си обграден с радиатори в спарена канцелария. Щеше ли да има край? Може би сезоните се бяха скапали от това, което се бе случило, или поне бяха намалели от четири на два — онази особена зима, за която ги предупредиха, и това непоносимо лято. Може би светът трябваше да си заслужи завръщането на пролетта и есента с добро поведение в продължение на векове.

Не знам кой от мъжете беше. Започнах да стискам очи. Това е по-трудно, отколкото си мислите. Ако вече си затворил очи и си заспал, опитай се да ги затвориш отново, за да не допуснеш кошмара. Не е лесно. Но ако се науча да го правя, може би ще се науча и да си запушвам ушите с длани. Това ще ми помогне.

— Как се чувстваш тази сутрин?

— Защо ме питаш за *сутринта*? Ти винаги идваш нощем. — Виждате ли как не им позволявам да се измъкват току-тъй?

— Щом така казваш...

— Какво значи: щом така казвам?

— Ти командваш.

Правилно, аз съм началникът. Трябва да командваш ума си, иначе ще ти скрои номер. Нали тъкмо това предизвика опасността, на която сме изложени сега. Дръж ума си под контрол. Така че казах:

— Махай се!

— Все това повтаряш.

— Добре де, щом аз командвам, имам правото да го повтарям, нали?

— Ще трябва някой ден да поговорим за това.

— Ден ли? Ето, отново! — Останах със затворени очи. — И какво е това *това* все пак? — Помислих си, че още го преследвам, което можеше да е тактическа грешка.

— Това ли? Ооо, всичко... Как си се озовала в това положение, как ще ти помогнем да излезеш от него.

— Знаеш ли, ти наистина си много невеж.

Все едно нищо не казах. Мразя, когато се преструват, че не са чули онова, с което са безсилни да се справят.

— И за Грег — каза той, рязко сменяйки темата. — За чувството ти на вина, за бягството, такива неща.

— Грег жив ли е? — Кошмарът беше толкова реален, та реших, че мъжът може да знае отговора.

— Грег ли? Да. Грег е добре. Но си мислехме, че няма да е от полза...

— Защо трябва да изпитвам вина? Не се чувствам гузна, че взех лодката. Той искаше само да пие бира и да кръшка с момичета. Не му беше нужна лодка за тия неща.

— Смятам, че лодката има несъществено значение в случая.

— Как така несъществено? Без лодката нямаше да съм тук.

— Искам да кажа, че се разтоварваш, трупайки много неща на нея. За да не мислиш какво се е случило преди. Минава ли ти през ум, че може би правиш тъкмо това?

— Откъде мога да знам? Нали ти минаваш за експерт. — Беше много саркастично от моя страна, знам, но не успях да се въздържа. Бях му ядосана. Сякаш аз игнорирах онова, което се бе случило, преди да взема лодката. В крайна сметка аз бях една от малцината, които забелязват нещата. Останалата част от света се държеше като Грег.

— Е, мисля, че отбелязваме известен напредък.

— Махай се.

Знаех си, че пак ще дойде. В известен смисъл едва ли не го чаках да се върне. Просто за да приключа с него веднъж завинаги. А и трябва да си призная, че той ме заинтригува. Искам да кажа, наясно съм какво точно се случи, малко или много защо, малко или много как. Но исках

да разбере доколко умно ще е неговото — всъщност моето де — обяснение.

— Значи мислиш, че си готова да говориш за Грег?

— За *Грег* ли? Какво общо има това с Грег?

— Ами според нас, но бихме искали ти да го потвърдиш, твоята раздяла с Грег има много общо със сегашните ти... проблеми.

— Ти наистина си много невеж. — Харесваше ми да изричам това.

— Помогни ми тогава да изцера невежеството си, Кет. Изясни ми някои работи. Кога за пръв път забеляза, че нещата с Грег тръгват на зле?

— Грег, Грег. Ей богу, преживяваме ядрена война, а ти искаш да говорим единствено за *Грег*.

— Да, вярно, войната. Но си помислих, че е най-добре да караме едно по едно.

— И Грег се оказва по-важен от войната, така ли? Странна система на приоритети имаш, няма що. Може би Грег е предизвикал войната. Знаеш ли, че той има бейзболна шапка, на която пише: „Прави война, а не любов“? Вероятно докато си е седял и се е наливал с бира, е натиснал копчето от нямане какво да прави.

— Интересен подход. Мисля, че можем да отбележим напредък. — Не реагирах. Той продължи: — Прави ли ще сме, ако приемем, че живеейки с Грег, ти в известен смисъл си сложила всичките си яйца в една кошница? Решила си, да речем, че той е последният ти шанс. Може би си му възлагала прекалено много надежди, а?

До гуша ми дойде от всичко това.

— Казвам се Кетлин Ферис. — Обръщах се по-скоро към себе си, отколкото към някой друг. — На трийсет и осем години съм. Напуснах севера и дойдох на юг, защото виждах какво се случва. Но войната продължи да ме преследва. Така или иначе, тя избухна. Качих се на лодката и се оставих на ветровете да ме носят. Взех със себе си две котки, Пол и Линда. Открих този остров. Живея тук. Не зная какво ще ми се случи, но зная, че онези от нас, които се вълнуват за съдбата на планетата, са длъжни да продължат да живеят. — Като млъкнах, открих, че без да се усетя, съм заплакала. Сълзите капеха по бузите ми и се стичаха в ушите ми. Не чувах, не виждах. Струваше ми се, че плувам и се давя.

Накрая, много тихичко — или може би просто ушите ми бяха пълни с вода, — мъжът каза:

— Да, мислехме си, че може би виждаш такива неща.

— Брулиха ме свирепи ветрове. Кожата ми се бели. Вечно съм жадна. Не зная колко е сериозно, но зная, че трябва да продължа. Дори да е само заради котките. Може да съм им нужна.

— Да.

— Какво значи това „Да“?

— Ами психосоматичните симптоми могат да са много убедителни.

— Не можеш ли да го проумееш, по дяволите? Води се ядрена война.

— Хмм — изсумтя мъжът. Беше умишлено предизвикателен.

— Добре — отвърнах аз. — Готова съм да изслушам и твоята версия. Чувствам, че искаш да ми я кажеш.

— Е, ние смятаме, че нещата тръгват от раздялата ти с Грег. И от връзката ти с него, разбира се. От собственическото отношение, от насиетието. Но това, че сте се разделили...

Макар че бях имала намерение да го разигравам, не се сдържах и го прекъснах.

— Всъщност не сме се разделили. Просто му взех лодката, щом войната избухна.

— Да, разбира се. Но нещата между вас... нали не твърдиш, че вървяха гладко?

— Не по-зле, отколкото ако бях с някой друг мъж. Той, Грег, е просто един най-обикновен човек. Поне е нормален.

— Именно.

— Какво значи „именно“?

— Ами прегледахме досието ти на север, нали разбираш. И наистина има някаква зависимост. Склонна си да слагаш всичките си яйца в една кошница. И се ориентираш към един и същи тип мъже. А това винаги е малко опасно, нали? — След като не отговорих, той продължи: — Наричаме го устойчив синдром на жертвата. УСЖ.

Реших и на това да не обръщам внимание. Първо на първо, не знаех за какво говори. Пък и не бе изключено да си съчинява някаква история.

— В живота ти има много отрицание, нали? Ти... отричаш много неща.

— О, не, не ги отричам — възпротивих се аз. Беше направо смехотворно. Реших да го изхвърля навън. — Да не би да ми казваш... да не би да ми казваш, че няма война?

— Именно. Вярно, че беше много напечено. Имаше изгледи да избухне. Но измъдриха нещо.

— *Те измъдриха нещо!* — изкрещях саркастично, защото това изявление доказваше всичко. Умът ми бе запечатал думите на Грег, които тогава ми се сториха толкова самонадеяни. Доставяше ми удоволствие да крещя, исках да изкрещя и други неща, което и направих. — „Който не работи, не трябва да яде в «Би Джийс»“ — провикнах се. Тържествувах, но мъжът, изглежда, не разбираше чувствата ми и ме хвана над лакътя, сякаш се нуждаех от утеха.

— Да, наистина измъдриха нещо. До война така и не се стигна.

— Ясно — казах все така победоносно. — И аз, разбира се, не съм на острова, така ли?

— Не си.

— Той е плод на въображението ми.

— Да.

— И, естествено, лодката не съществува.

— Съществува, ти се качи на нея.

— Но на борда й нямаше котки.

— Имаше, когато те откриха, с теб имаше две котки. Бяха страшно мършави. Едва оживяха.

Беше подло от негова страна да не ми противоречи за всичко. Подло, но предвидимо. Реших да сменя тактиката. Ще се правя на изненадана и леко развълнувана.

— Не разбирам — казах и се пресегнах да го хвана за ръката. — След като е нямало война, защо съм била в лодката?

— Заради Грег — каза той едва ли не със злорадство, сякаш най-сетне съм си признала нещо. — Бягаше от него. Оказва се, че хората, страдащи от устойчивия синдром на жертвата, често изпитват силно чувство на вина, когато в края на краищата все пак решат да побегнат. И тъкмо тогава дойдоха лошите новини от север. Те ти послужиха за оправдание. Ти екстериоризираше нещата, пренасяше своята обърканост и тревожност върху света. Това е нормално — добави той

покровителствено, макар да бе очевидно, че не мисли така. — Напълно нормално е.

— Аз не съм единствената жертва наоколо — отвърнах аз. — Целият свят е в това положение, и то непрекъснато.

— Разбира се. — Съгласи се, без всъщност да ме слуша.

— Казаха, че щяло да има война. Казаха дори, че вече е започнала.

— Те непрестанно го говорят. Но сега нещата са се уредили.

— Ти така твърдиш. Добре де. И къде според твоята *версия* — натъртих на думата „версия“ — са ме намерили?

— На стотина мили източно от Даруин. Въртяла си се на място.

— Въртяла съм се на място — повторих аз. — Тъкмо това прави и светът. — Първо ми казва, че проектирам себе си върху света, после ми казва, че върша същото, което, както всички знаем, светът върши постоянно. Не беше особено интелигентно.

— А как ще обясниш окапването на косата ми?

— Боя се, че сама си я скубеш.

— А люценето на кожата ми?

— Трудни времена преживя, силен стрес. Не е нещо необичайно. Ще ти мине.

— А как ще обясниш това, че си спомням съвсем ясно всичко, което се случи, откакто съобщиха за избухналата война на север до идването ми на острова.

— Ами научният термин е „фабулиране“. Съчиняваш си история, съдържаща фактите, с които не си наясно или не можеш да приемеш. Запазваш няколко реални факта и измисляш нова история около тях. Особено в случаи на двоен стрес.

— Което значи...

— Жесток стрес в личния живот, съчетан с политическа криза във външния свят. Щом нещата на север се влошат, пациентите ни винаги се увеличават.

— Сега остава да ми кажеш, че е имало десетки побъркани, които обикалят морето, въртейки се на място.

— Да, няколко. Четирима-петима души. Но повечето пациенти не стигнаха чак до плаване с лодка. — По тона му си личеше, че решителността ми му е направила силно впечатление.

— И колко... пациенти общо имахте този път?

— Няколко десетки.

— Е, възхищавам се на фабулирането ти — казах аз, пробутвайки му обратно научния термин. Поставих го на мястото му. — Мисля, че се справи чудесно. Най-сериозно. — Сам се беше издал, разбира се. *Запазваш няколко реални факта и измисляш нова история около тях* — точно каквото направи.

— Радвам се, че отбелязваме някакъв напредък, Кет.

— Махай се и измъдри нещо — казах аз. — Между другото, има ли някакви новини за северните елени?

— Какви новини желаете да чуеш ти?

— Добри новини! — изкрещях. — Добри новини!

— Ще видя какво мога да направя по този въпрос.

Почувства се уморена, когато кошмарът я напусна; уморена, но победителка. Беше успяла да изкопчи от този изкусител най-лошото, което имаше да ѝ каже. Сега тя щеше да е в безопасност. Той, естествено, направи един куп груби грешки. *Радвам се, че отбелязваме някакъв напредък*: ето това изобщо не биваше да го изрича. Никой не обича да бъде покровителстван от собствения си ум. Това, което най-вече го издаде, беше забележката му за измършавелите котки. Та това беше най-забележителното нещо от пътуването ѝ, когато котките загладиха косъм, защото с удоволствие похапваха рибата, която тя ловеше.

Стигна до решението повече да не разговаря с тези мъже. Не можеше да ги спре да идват — беше сигурна, че ще я навестяват ноци наред, — но тя дума нямаше да обели. Беше се научила да си стиска очите по време на кошмарите; сега щеше да се научи да си запушва ушите и устата. Никакви изкушения. Нямаше да им се даде.

Ако трябваше да умре, какво пък толкова. Изглежда, се бяха натъкнали на много лоши ветрове; колко лоши, наистина, това щеше да разбере, когато се съвземе или когато умре. Притесняваше се за котките, но вярваше, че те ще могат да се грижат сами за себе си. Щяха да се върнат назад към природата. Вече го бяха сторили. Когато храната в лодката се свърши, те се заеха да ловуват. Или по-точно Пол се зае с това: Линда беше много натежала за подобно нещо. Пол ѝ

носеше дребни животинки, разни плъхове и мишки. Като го гледаше, Кет се просълзяваше.

Цялата работа беше, че умът ѝ се страхуваше от собствената си смърт, ето това реши тя най-накрая. Когато кожата ѝ се възпали и косата ѝ взе да окапва, умът ѝ се опита да измисли алтернативно обяснение. Сега тя дори знаеше научния термин за това: фабулиране. Къде го беше срещнала? Май го беше прочела в някое списание. Фабулиране. Запазваш няколко реални факта и измисляш нова история около тях.

Спомни си един разговор, който бе провела предишната нощ. Мъжът от съня ѝ каза, че отричала много неща в живота си. „Нали така?“ — попита той, а тя му отговори: „О, не, аз не отричам нещата.“ Забавно беше да погледне в миналото си; а освен забавно, беше и сериозно. Не биваше да се самозалъгва. Както правеше Грег, както правеха повечето хора. Трябва да видим нещата такива, каквито са; не можем повече да разчитаме на фабулирането. Само така ще оцелеем.

На следващия ден Кет Ферис се събуди на един малък, обрасъл с храсталаци остров в пролива Торес и видя, че Линда е родила. Пет шарени котенца, сгущени едно в друго, безпомощни и слепички, но иначе без дефекти. Цялото ѝ същество се изпълни с обич! Майката, разбира се, нямаше да ѝ позволи да погали котенцата, но нищо, това си беше нормално. Обзе я толкова щастие! Такава надежда!

5. КОРАБОКРУШЕНИЕТО

I

Започна се с една поличба.

Бяха заобиколили нос Финистер и плаваха на юг с попътен вятър, когато стадо делфини обкръжи фрегатата. Хората на борда се скупчиха на кърмата и по парапетите на палубите, удивени от умението им да се надбягват с кораб, който бодро напредва с деветдесет възела в час. Докато се любуваха на играта им, отекна вик. Някакъв юнга бе паднал през един от предните портици на бакборда. Подадоха оръдеен сигнал за бедствие, хвърлиха спасителен сал и фрегатата прекрати своя ход. Тези маневри обаче бяха извършени мудро, тъй че когато най-сетне спуснаха лодка с трима гребци, бе вече напразно. Не успяха да открият сала, камо ли момчето. То беше едва петнайсетгодишно и онези, които го познаваха, твърдяха, че е добър плувец; предположиха, че сигурно е доплувало до сала. Но дори и така, то несъмнено бе издъхнало на него след най-жестоки страдания.

Експедицията до Сенегал се състоеше от четири плавателни съда: фрегата, корвета, флейт и бригантина. Потеглиха от остров Екс на 17 юни 1816 г., общо 365 души пътници и екипаж. Сега продължаваха на юг с един човек по-малко. От Тенерифе натовариха провизии — скъпи вина, портокали, лимони, индийски смокини и всякакви зеленчуци. Тук им направиха впечатление разпуснатите нрави на местните люде: застанали пред вратите, островитянките от Санта Крус подканяха французите да влязат, уверени, че ревността на съпрузите им ще бъде излекувана от монасите на Инквизицията, които осъждаха тази брачна мания като заслепяващ дар от Сатаната. Склонните към размишления отдадоха това поведение на южното слънце, чиято жарка мощ, както се знае, стопява задръжките, присъщи на природата и морала.

От Тенерифе потеглиха на юг-югозапад. Силните ветрове и слабите навигационни умения разпръснаха флотилията. Останала сама, фрегатата прекоси Тропика на рака и мина покрай нос Барбас. Движеше се близо до брега, понякога на не повече от половин топовен хвърлей разстояние. Морето бе осеяно със скали и при отлив

бригантините отбягваха тези места. Тъкмо заобиколиха нос Бланк — или поне така си мислеха, — и ето че попаднаха в плитчини. Хвърляха лота на всеки половин час. На разсъмване мосю Моде, мичманът на вахта, направи нужните изчисления върху един кокоши кафез и заключи, че се намират досами Аргуиновия риф. Никой не обърна внимание на предупреждението му. И все пак дори неопитните мореплаватели успяха да забележат, че водата е променила цвета си; наоколо се стелеха водорасли, гъмжеше от риба. В тия спокойни води под ясното небе имаше опасност да заседнат. Лотът отчете осемнайсет клафтера, а скоро след това само шест. Обръщайки се срещу вятъра, фрегатата почти веднага се разтресе, после втори път, трети, сетне просто спря. Лотът показва дълбочина от пет метра и шейсет сантиметра.

За зла беда се бяха натъкнали на подводните скали по време на прилива; когато вълните се надигнаха и забушуваха, всякакви усилия да се освободят от хватката на рифа се оказаха напразни. С фрегатата несъмнено бе свършено. Лодките на борда не можеха да поберат всички и затова се реши да сковат сал за онези, които идваха в повече. После щяха да го извлекат с въжета до брега и така да се спасят до един. Планът беше безупречен, но както заявиха по-късно двама от оцелелите, той бе начертан върху сух пясък, разпръснат от повея на егоизма.

Сковаха здрав сал, разпределиха местата в лодките, извадиха запасите. Призори, когато водата в трюма достигна два метра и седемдесет сантиметра и помпите отказаха, се даде заповед за напускане на кораба. Последвалата неразбория обаче бързо задуши в прегръдката си безупречния план. Качваха се кой където свари, мяха нехайно кой каквото хване, изпозабравиха и изтърваха в морето сума ти храна. Салът трябваше да побере сто и петдесет души: сто и двайсет войници с техните офицери, двайсет и девет моряци и пътници, както и една жена. Но още щом се качиха петдесетина, салът, дълъг двайсет и широк седем метра, потъна три-четири педи под водата. Изхвърлиха натоварените бурета с брашно и той изплува; но щом и останалият народ се качи, пак се скри под водата. Когато пое и последния човек, салът бе вече хлътнал на метър под повърхността, при това така претъпкан, че нямаше къде игла да падне. Хората и отпред, и отзад бяха във вода до кръста. Вълните блъскаха в телата им изхвърлените

бурета с брашно; чувалът сухар, който им метнаха от кораба, моментално стана на каша.

Според предварителния план един от морските офицери трябваше да поеме командването на сала, но този офицер отказа да се подчини. В седем сутринта дадоха сигнал за отплаване и малката флотилия се отдалечи от изоставената фрегата. Седемнайсет души не пожелаха да я напуснат или се бяха изпокрили някъде, тъй че останаха да срещнат смъртта си на борда.

Четири лодки, подредени една зад друга, теглеха сала, предвождани от малък пинас, който мереше дълбочината. Щом лодките застанаха в права линия, от сала екнаха викове „Vive le roi!“ и се развя бяло знаме, вързано за щика на един мускет. Но тъкмо в този час на върховна надежда и упование за множеството на сала, към морските ветрове се прибави и повеят на егоизма. Дали поради себичност или неумелост, поради лош късмет или привидна необходимост, но онези в лодките съвсем скоро се освободиха от въжетата.

Когато го изоставиха, салът се намираще едва на две левги от фрегатата. Хората имаха вино, малко бренди, вода и по няколко залъка разкашкан сухар. Не разполагаха нито с компас, нито с морска карта. Без весла и рул нямаше как да направляват сала, нито пък да обуздават онези, които непрестанно се блъскаха един о друг, заливани от вълните. Бурята, извила се първата нощ, яростно залюшка сала; крясъците на хората се смесваха с грохота на талазите. Някои вързаха въжета за гредите и се вкопчиха в тях; стихията ги мятеше безмилостно. Призори въздухът се раздираше от жални вопли и неизпълними обети засипваха небесата. Всички се готвеха за неизбежната смърт. Невъзможно бе тази първа нощ да се вмести в човешка представа, която да не бледнее пред истината.

На следващия ден морето се укроти и у мнозина припламна надежда. При все това две момчета и един пекар, убедени, че не ще избегнат смъртта, казаха последно сбогом на останалите и доброволно се хвърлиха в прегръдката на морето. Същия този ден се появиха миражите. Някои съзираха суша на хоризонта, други — спасителни кораби и когато измамните им надежди се разбиваха в скалите, те потъваха в още по-дълбоко униение.

Втората нощ бе по-чудовищна от първата. Вълните се издигаха като планини и всеки миг заплашваха да преобърнат сала. Скупчените около ниската мачта офицери разпореждаха на войството от единия до другия край да дава отпор на беса на бурята. Неколцина мъже, очакващи скорошната гибел, отвориха бъчва вино, за да облекчат последните си часове, омаломощавайки силата на разума; и успяха, само че в един момент солената вода, нахлула през отвора на бъчвата, съсипа виното. Дваж по-вбесени, тези побъркани мъже си наумиха да докарат всеобщо крушение и с тази цел се спуснаха да режат въжетата, които скрепяваха сала. Обуздаването на размирниците прерасна в люта битка сред вълните и мрака на нощта. Най-сетне редът бе възстановен и в продължение на цял час на злощастния морски съд цареше спокойствие. В полунощ войниците отново се разбунтуваха и нападнаха висшестоящите с ножове и саби; онези без оръжие бяха дотолкова загубили разсъдък си, че се нахвърлиха на офицерите със зъби и нокти, които оставиха безброй кървящи рани. Един друг взеха да се блъскат в морето, да си трошат кокалите, да се колят; две бъчви вино и последните глътки вода изчезнаха сред вълните. Докато усмирят злодеите, салът се покри с трупове.

По време на първия бунт един матрос на име Доминик, който се бе присъединил към метежниците, бе запокитен в морето. Като чу жалните викове на коварния си подчинен, боцманът скоочи във водата, сграбчи изменника за перчема и успя да го завлече на сала. На главата на Доминик зееше рана от саблен удар. Превързаха го в мрака и клетникът се върна към живота. Но едва съвзел се, този кръгъл неблагоприятник пак се присъедини към бунтовниците, които се надигнаха повторно. Този път матросът срещна по-зла участ и далеч по-малко съчувствие; и загина същата нощ.

Оцелелите нещастници взеха да изпаднат в делириум. Едни скачаха в морето; други лежаха ни живи, ни умрели; някои жалки отрепки се нахвърлиха на събратята си с голи саби, настоявайки да получат „птиче крилце“. Боцманът, чиято храброст бе спасила Доминик, тъкмо се видя да кръстосва дивните поля на Италия, когато един от офицерите му каза: „Не съм забравил, че лодките ни изоставиха, не се бой. Току-що писах на губернатора и до няколко часа ще бъдем спасени.“ Блажено отпуснат в своя делириум, боцманът

отвърна следното: „Имаш ли пощенски гълъб да му достави тъй бързо молбата ти?“

Шейсетимата оцелели на сала разполагаха само с една бъчва вино и нищо друго. Събраха петлици от войнишките униформи и ги направиха на кукички за ловене на риба и така закривиха един щик, че да може да закачи дори акула. Когато обаче се появи акула, тя ухапа щика и със свирепо извиване на челюстите си го изправи наново, след което отплува.

За да удължат окаяното си съществуване, се наложи да прибегнат до крайности. Някои от оцелелите се нахвърлиха на трупове и си отрязаха парчета месо, които мигом погълнаха. Повечето офицери отказаха да ядат човешка плът, макар че един от тях предложи да я изсушат, та да е по-вкусна. Имаше такива, които се помъчиха да дъвчат портупей и патрондаши, както и кожените обшивки на шапките си, но не успяха да залъжат глада. Един моряк понечи да погълне собствените си екскременти, но не му се удаде.

Третият ден бе тих и слънчев. Опитаха се да поспят, ала кошмарите само подсилиха ужасните страдания, причинени от глада и жаждата. Салът, който сега носеше по-малко от половината първоначален жив товар, бе поизплувал — една неочаквана облага от среднощните бунтове. Въпреки олекването хората газеха във вода до колене и можеха да спят само прави, притиснати плътно един до друг. На четвъртата сутрин разбраха, че през нощта са умрели десетина техни събратя; дариха телата на океана, като си запазиха само едно за утоляване на глада. Към четири следобед ято летящи риби прехвъркна над сала и много от тях се заклециха в процепите и издатините. Вечерта изчистиха рибата, ала бяха тъй изгладнели, а порциите тъй нищожни, че мнозина си доядоха с месото на трупа, което, отделено от костите и почистено от жилите, не им се стори противно както преди. Дори офицерите го опитаха, поднесено в такъв вид.

От този ден насетне всички се научиха да ядат човешка плът. Следващата нощ щеше да им осигури нови запаси. Няколко испанци, италианци и негри, запазили неутралитет при предишните бунтове, подготвиха заговор да удавят офицерите и да избягат на брега — който според тях беше съвсем наблизо, — задигайки скъпоценностите и парите, които се съхраняваха в една торба, окачена на мачтата. И отново се разрази ужасна битка, която окървави водите над

злочастния сап. Когато този трети бунт най-сетне бе потушен, не бяха оцелели повече от трийсетина души и гредите изплуваха още по-нагоре. Едва ли имаше човек без рани, неспирно обливани от солената вода. Писъците бяха пронизителни.

На седмия ден двама войници се скриха зад последната пълна бъчва, пробиха дупка в дървото и засмукаха виното през сламка. Щом откриха двамата нарушители, мигом ги запратиха в морето съгласно въведените по необходимост закони.

Настана часът за най-трудното решение. При преброяването се оказа, че са вече дваисет и седем. Петнайсетина можеха да издържат още няколко дни, но шансовете за оцеляване на останалите, които бяха тежко ранени, а повечето и в делириум, бяха нищожни. Ала за времето, додето ги споходи смъртта, те щяха да продължат да хабят ограничените запаси. Изчислено бе, че виното, което можеха да си поделят, е всичко на всичко трийсет-четирийсет бутилки. Да оставят тежкоранените на половин дажба бе все едно да ги подложат на мъчителна смърт. И тъй, след спорове, пропити с убийствено отчаяние, петнайсетте здрави взеха решение, че болните им побратими трябва да бъдат удавени за благо на всички тях, които имаха шанс да оцелеят. Трима моряци и един войник, претръпнали от постоянната гледка на смъртта, извършиха тези гнусни, но наложителни екзекуции. Здравите бяха отделени от нездравите, както чистите от нечистите.

След това свирепо жертвоприношение последните петнайсет корабокрушенци изхвърлиха в морето всичкото си оръжие, като си запазиха само една сабя, ако се наложи да срежат въже или дърво. Оставаше им препитание за шест дни, през които да чакат смъртта.

И тогава се случи нещо, което всеки изтълкува посвоему. Една бяла пеперуда — от вид, разпространен във Франция — запърха над главите им и кацна на платното. На някои, подивели от глад, дори тя им се стори примамлива хапка. Други възприеха пъргавостта на гостенката като насмешка над самите тях, проснати изнурено и неподвижно под нея. А пък за трети тази най-обикновена пеперуда бе знак свише — небесен вестител, бял като Ноевия гълъб. Дори скептично настроените, които отказаха да съзрат в нея Божия промисъл, си казваха, макар и с плаха надежда, че пеперудите прелитат на кратки разстояния от сушата.

Ала суша така и не се появи. Свирепа жажда ги изгаряше под палещото слънце и накрая започнаха да разквасват устни със собствената си урина. Отпиваха от тенекиени канчета, които първо потапяха в морето, та пикочта им да се изстуди по-скоро. Току открадваха нечие канче и после пак го връщаха на притежателя му, но вече пресушено. Един само не можа да се насили да пие урина, колкото и да бе жаден. Сред тях имаше и лекар, който отбеляза, че урината на някои била по-пивка, отколкото на други. После добави, че непосредствената полза от поглъщането на урина била, че много скоро отново се отделя такава.

Един армейски офицер откри лимон, който възнамеряваше да запази само за себе си; разпалените молби обаче му внушиха колко е опасно да проявяваш егоизъм. Намериха и трийсет скилидки чесън, които отново ги настроиха един срещу друг; ако не бяха изхвърлили всичкото оръжие освен една сабя, пак щеше да се лее кръв. Имаше две стъкленици, пълни със спиртен разтвор, предназначен за промивка на зъби; една-две капки от този алкохол, неохотно предоставен им от притежателя му, предизвикваха приятен гъдел по езика, който, макар и за кратко, притъпяваше жаждата. Смученето на късчета олово поразхлаждаше устата. Едно шишенце, което някога бе съдържало розова есенция, минаваше от ръка на ръка; те вдъхваха оскъдните пари и ароматът, задържал се в него, им действаше успокояващо.

На десетия ден неколцина, току-що получили дажбата си вино, замислиха да се опият и да свършат със себе си; наложиха се дълги увещания, додето ги разколебаят. Около сала закръжиха акули и някои войници, съвсем обезумели, скочиха да се къпят пред очите на огромните риби. Разчитайки, че брегът не може да е много далече, осмина си стъкмиха по-малък сал, с който да се спасят. Сковаха го от няколко трупи, с ниска мачта и хамак за платно; но неустойчивостта му при изпитанията на вода доказа безразсъдността на начинанието им, така че го изоставиха.

На тринайсетия ден от тяхното изпитание слънцето се извиси на безоблачно небе. Петнайсетте клетници вече бяха изrekli молитвите си към Всевишния и си бяха раздали винената дажба, когато един пехотен капитан вдигна очи към хоризонта и съгледа кораб, за чиято поява извести с възклицания. Всички те благодариха на Бога и изпаднаха в неистова радост. Изправиха обръчи от бъчвите за вино, на

които завързаха носни кърпи. Един от тях се покатери на върха на мачтата и развя тези знаменца. Бяха се втренчили в хоризонта и се мъчеха да отгатнат накъде плава корабът. Някои считаха, че приближава с всяка минута; други твърдяха, че се движи в обратната посока. Половин час висяха разпънати между надеждата и страха. Сетне корабът изчезна.

От радостната възбуда се хвърлиха в безбрежното отчаяние; завидяха на онези, чиято участ бе отредила да умрат преди тях. После, търсейки утеха в съня, си опънаха навес от парче плат и легнаха на сянка. Решиха да опишат преживелиците си, всички да се подпишат отдолу и да приковат този разказ за върха на мачтата с надеждата да стигне до семействата им и до Негово величество.

Бяха прекарвали два часа в най-мъчителни размишления, когато старшият артилерист, решил да се придвижи към предната част на сала, излезе изпод навеса и съзря „Аргус“ на половин левга разстояние, издул платна и полетял към тях. Дъхът му спря. „Спасени сме! — извика той, прострял ръце. — Вижте бригантината насреща!“ Всички заликуваха. Дори ранените успяха да прилязат до задния край на сала, за да виждат по-добре как избавителите приближават. Запрегръщаха се един друг, а радостта им стана два пъти по-силна, когато разбраха, че дължат спасението си на французи. Развяваха кърпи и благодаряха на Провидението.

„Аргус“ сви платна и застана от дясната им страна, на половин пистолетен изстрел разстояние. Петнайсетте оцелели, най-здравият от които едва ли би издържал още два дни на сала, бяха качени на борда. Полагайки всячески грижи, капитанът и екипажът на бригантината разпалиха у тях мъждукащия пламък на живота. Двама от корабокрушенците, по-късно описали своите изпитания, стигнаха до заключението, че са били спасени по чудо — пръстът Божий се виждал и с просто око.

Плаването на фрегатата бе започнало с една поличба и бе завършило с ехо. Когато злополучният сал, вързан за лодките, потегли към брега, на борда на пробитото корито останаха седемнайсет души. Изоставени по своя воля, те тутакси затършуваха из кораба, търсейки онова, което заминаващите не бяха взели и морето не бе погълнало. Намериха сухар, вино, бренди и бекон, с които можеха да преживеят някой и друг ден. В началото владееше спокойствие, тъй като

другарите им бяха обещали да се върнат за тях. Но след като изминаха четирийсет и два дни без знак за избавление, дванайсет от седемнайсетте твърдо решиха да се доберат до сушата. С тази цел сковаха втори сал от дъските на фрегатата, които стегнаха със здрави въжета. Качиха се на него, но също като предшествениците си нямаха весла и навигационни уреди и разполагаха единствено с просто платно. Взеха със себе си малко провизии и трохи съхранена надежда. Много дни по-късно някакви маври, живеещи на бреговете на Сахара, поданици на султан Заид, откриха останки от техния сал и известиха за това в Атар. Решиха, че хората на втория сал несъмнено са станали плячка на онези морски чудовища, които често се срещат край бреговете на Африка.

А накрая, може би като насмешка, прозвуча ехото на ехото. На борда на фрегатата бяха останали петима. Няколко дни след отплаването на втория сал един моряк, непожелал да се качи на него, също направи опит да достигне брега. Поради невъзможност да си скове трети сал, той отплава върху кокоши кафез. Нищо чудно това да бе същият онзи кафез, върху който мосю Моде бе изчислил колко пагубен е курсът на фрегатата в онази ранна утрин, когато се удариха в рифа. Кафезът обаче потъна и морякът се удави, когато бе едва на половин кабелт разстояние от „Медуза“.

II

Как да превърнем бедствието в произведение на изкуството?

В днешни дни това става автоматично. Избухва атомна електроцентрала? Най-много след година ще имаме такава пиеса на лондонска сцена. Извършено е покушение над президент? Чакайте книга или филм, а после книга по филма или филм по книгата. Война? Моля да заповядат романистите. Серия ужасяващи убийства? Ослушайте се и ще чуете как гръмко прииждат поетите. Трябва да го проумеем това бедствие, няма спор. А за да го проумеем, се налага да си го представим, за което е нужно да се опрем на нечие творческо въображение. Трябва също така да му намерим оправдание, а и да го простим, поне малко. Защо се развилня така Природата, защо извърши това безумие Човекът? Е, поне се роди изкуство. Може би в края на краищата това е смисълът на бедствията.

Преди да започне картината, той си обръснал главата, факт всеизвестен. Обръснал я, за да не се среща с хора, затворил се в ателието си и излязъл чак когато завършил своя шедьовър. Така ли е било?

Флотилията потеглила на 17 юни 1816 г.

„Медуза“ се ударила в подводните скали на 2 юли 1816 г. следобед.

Оцелелите на сала били спасени на 17 юли 1816 г.

Савини и Кореар публикували своите преживелици през ноември 1817 г.

Платното за картината било купено на 24 февруари 1818 г.

Платното било пренесено в по-голямо ателие и отново опънато на статива на 28 юни 1818 г.

Картината била завършена през юли 1819 г.

На 28 август 1819 г., три дни след откриването на Салона на живописиста, Луи XVIII разгледал картината и — както пишело в „Монитор Юниверсел“ — отправил към художника „една от онези

крайно уместни реплики, които едновременно оценяват творбата и окуражават художника“. Кралят казал: „Мосю Жерико, вашето корабкрушение съвсем не е гибелно.“

Творецът започнал с намерение да се придържа към житейската истина. Прочел написаното от Савини и Корсар; срещнал се с тях, подробно ги разпитал. Открил досие на случая. Издирил корабния дърводелец, който бил сред оцелелите, и му поискал да направи макет на своя някогашен сал. Върху него поставил восъчни фигурки на корабкрушенците. Около статива наредил собствените си рисунки на отсечени глави и отрязани крайници, за да насити атмосферата с тленност. Завършеното платно съдържа лица, в които се разпознават Савини, Корсар и дърводелецът. (Как ли са се чувствали, докато са позирали за тази възстановка на техните страдания?)

Докато рисувал, бил съвършено спокоен, научаваме от Антоан Алфонс Монфор, ученик на Орас Верне; тялото и ръцете му се движели едва доловимо, а леката руменина на лицето издавала вгълбеността му. Рисувал направо върху бялото платно, на което бил нахвърлял само груби контури. Докато имало светлина, не спирал да работи безпощадно, което се дължало и на технически причини: гъстите, бързо съхнещи маслени бои, които използвал, изисквали всеки започнат участък да се завърши още същия ден. Преди това, както знаем, си бил обръснал рижите къдрици и главата му напомняла хотелска табелка с надпис „Моля, не безпокойте“. Но той не бил самотен: позиращи, ученици и приятели продължавали да идват в къщата, където съжителствал с младия си помощник Луи-Алексис Жамар. Сред моделите, които използвал, бил младият Дьолакроа, който представлявал мъртвия, проснат по очи с протегнатата лява ръка.

Да започнем с това, което не е нарисувал. Не е нарисувал:

- 1) Сблъсъка на „Медуза“ с подводните скали;
- 2) Захвърлянето на въжетата и изоставянето на сала;
- 3) Среднощните бунтове;
- 4) Необходимия канибализъм;
- 5) Масовото убийство с цел самозащита;

- 6) Появата на пеперудата;
- 7) Корабокрушенците, затънали във вода до кръста или до прасците, или до глезените;
- 8) Същинския момент на спасяването.

С други думи, първата му грижа не е била: 1) политическа; 2) символична; 3) театрална; 4) да ни шокира; 5) да ни разтърси; 6) да ни разчувства; 7) да документира; или 8) да е недвусмислен.

Бележки:

1) Салът на „Медуза“ бил трагично бедствие, сензационна новина и картина; а също и кауза. Бонапартистите нападнали монархистите. Поведението на капитана на фрегатата е израз на: а) некомпетентността и корупцията сред роялистката флота; б) коравосърдечията на управляващата класа към по-низшите съсловия. Паралелите със засядането на правителствения кораб биха били едновременно флагрантни и несръчни.

2) Савини и Кореар, живи свидетели и съавтори на първото описание на корабокрушението, внесли петиция до правителството за обезщетения за жертвите и наказване на виновния команден състав. Когато казионното правосъдие им отказало пренебрежително, те се обърнали чрез своята книга към по-висшия съд на общественото мнение. По-късно Кореар станал издател и памфлетист, чиято книжарничка, наречена „При останките на «Медуза»“, се превърнала в сборище на недоволните от режима. Можем да си представим картинно описание на мига на изхлузването на въжетата: проблясваща на слънцето вдигната брадва; офицер, седнал с гръб към сала, небрежно разхлабва един възел... Би се получил чудесен памфлет в картини.

3) Бунтът е сцената, която Жерико без малко щял да нарисува. Съхранени са няколко ескиза. Нощ, стихия, гигантски вълни, раздрано платно, извадени саби, хора, политащи в морето, ръкопашен бой, голи тела. Какво му е лошото? Преди всичко, че напомня на един от ония кръчмарски побоища в евтините уестърни, където всеки човек в кадър върши нещо — я забива юмрук, я запокитва стол, я троши бутилка в

нечия глава или виси на полилея и мята из въздуха тежки ботуши. Много екшън, много нещо. А можеш да кажеш повече, показвайки по-малко.

По всеобщо мнение запазените етюди, изобразяващи бунта, наподобяват традиционните версии на Страшния съд с отделянето на праведниците от грешниците и отпращането на размирниците в ада. Такава алюзия би била подвеждаща. На сала е тържествувала не добродетелта, а силата и милостта била оскъдна. Подтекстът на тази версия би бил, че Бог е на страната на офицерското съсловие. Може пък по онова време да е бил. Ной спадал ли е към тази класа?

4) В западната живопис канибализмът почти не е застъпен. От прекалено благоприличие ли? Едва ли: западното изкуство не се свени да изобразява извадени очи, отрязани глави в торби, жертвена мастектомия, обрязване, разпъване на кръст. Още повече, че канибализмът е бил езическа практика, която е могла удобно да бъде заклеймена с четката на художника, докато подмолно настървява публиката. Просто някои теми, изглежда, са по-често рисувани от други. Да вземем например Ной, човека от офицерското съсловие. Изненадващо е с колко малко картини на Ковчега разполагаме. Има разни образци на американския примитивизъм и едно мрачно платно на Якопо Басано в „Прадо“, но няма много други, които да идват наум. Адам и Ева, Изгонването от Рая, Благовещение, Страшният съд — всички те присъстват в творбите на големите майстори. Но Ной и неговият Ковчег? Ключов момент в историята на света, морска буря, екзотични животни, божествена намеса в човешките дела: всички необходими елементи са налице. Каква би могла да е причината за тази иконографска оскъдица? Може би липсата макар и на една-единствена велика творба, изобразяваща Ковчега, която да събуди интерес към темата и да я популяризира? Да не би пък на библейската история да й куца нещо: може би художниците единодушно са сметнали, че Потопът не показва Господ Бог в най-добрата му светлина.

Жерико е направил една скица на човекоядството на сала. Подчертаният антропографски момент е въплътен в един корабкрушенец с яки плещи, заръфал лакътя на доста мускулест труп. Ефектът е едва ли не комичен. Уцелването на верния тон винаги би било проблем.

5) Всяка картина е уловен миг. Какво ще си помислим, гледайки сцена, в която трима моряци и един войник изхвърлят хора в океана? Че жертвите са вече мъртви? Ако ли не, че сега ги погубват заради скъпоценностите им? Карикатуристите, които срещат затруднения при предаване на контекста на своите шеги, често си помагат с удобни надписи на билбордове пред вестникарските будки. При живописиста еквивалентната информация трябва да влезе в заглавието: МРАЧНА СЦЕНА НА САЛА НА „МЕДУЗА“, В КОЯТО ОТЧАЯНИТЕ КОРАБОКРУШЕНЦИ, СМАЗАНИ ОТ УГРИЗЕНИЯ, ОСЪЗНАВАТ, ЧЕ ЗАПАСИТЕ СА ОСКЪДНИ, И ВЗЕМАТ ТРАГИЧНОТО, НО НАЛОЖИТЕЛНО РЕШЕНИЕ ДА ПОЖЕРТВАТ РАНЕНИТЕ, ЗА ДА СИ ОСИГУРЯТ ШАНС САМИТЕ ТЕ ДА ОЦЕЛЕЯТ. Е, това е предостатъчно.

Между другото, картината „Салът на «Медуза»“ не се е казвала „Салът на «Медуза»“. Тя е била записана в каталога на годишния Салон на живописиста като „Scène de naufrage“ — „Сцена на корабокрушение“. Предпазлив политически ход? Може би. Но заглавието е същевременно и полезно указание за публиката: това е картина, а не мнение.

6) Не е трудно да си представим появата на пеперудата, изобразена от други художници. Но тя някак си доста грубичко се стреми да въздейства на чувствата. Дори да се преодолее проблемът с емоционалния тон, има две основни затруднения. Първо, появата ѝ няма да изглежда реална, макар да отговаря на действителността; истинското невинаги е достоверно. Второ, бяла седем-осем сантиметрова пеперуда на сал от сто и четирийсет квадрата наистина създава проблеми с мащаба.

7) Ако салът е под водата, не може да се нарисува. Фигурите до една ще стърчат от морето като строен полк Венери Анадиомени^[1]. Освен това липсата на сал поражда композиционни проблеми: ако всички са прави, понеже легнат ли ще се удавят, платното ще се задръсти с вертикали; за такова нещо се иска свръхизобретателност. По-добре да се изчака да умрат още хора, та салът да изплува и да може да се борава свободно с хоризонталната плоскост.

8) Лодката на „Аргус“, спряла отстрани, корабокрушенците протягат ръце, катерят се със сетни сили, трогателен контраст между лицата на спасявани и спасители, сцена на изнемога и радост —

всичко това би било много въздействащо, няма съмнение. Жерико направил няколко скици на този миг на избавление. Можело е да се получи въздействащо изображение; но това е някак си... прекалено недвусмислено.

Ето това не е нарисувал.

Какво тогава е нарисувал? Какво всъщност ни се струва, че е нарисувал? Нека погледнем творбата, както би я видял един невежа. Внимателно разглеждаме „Сцена на корабокрушение“ без познания по френска военноморска история. Разглеждаме я с неизкушено око. Виждаме корабокрушенци на сал, които махат на миниатюрно корабче на хоризонта (не можем да не отбележим, че плавателният съд в далечината не е по-голям, отколкото би била онази пеперуда). Първоначално допускаме, че това е мигът на съзирането, водещ до избавлението. Предположението ни се дължи донякъде на неизтощимото ни предпочитание към хепиенда, но също и на склонността ни да се запитваме повече или по-малко съзнателно: как щяхме да узнаем за корабокрушенците, ако не бяха спасени?

Какво подкрепя това предположение? Корабът е на хоризонта, слънцето също е на хоризонта (макар и да не се вижда), обагряйки го в златисто. Изгрев, заключаваме ние, и кораб, пристигащ със слънцето, възвестяващ новия ден, надеждата и избавлението; черните облаци отгоре (много черни) скоро ще изчезнат. Ами ако е залез? Изгревът и залезът лесно се бъркат. Ако се окаже залез и корабът е на път да изчезне като слънцето, а корабокрушенците ги чака безнадеждна нощ, черна като облаци отгоре? Озадачени, ние поглеждаме издутото платно на сала да видим дали ветровете го приближават или отдалечават от избавлението и да преценим има ли изгледи този гибелен облак да се разпръсне; но няма на какво да се опрем — на картината вятърът не духа вертикално, а от дясно на ляво, пък и рамката ни прерязва всякаква по-подробна информация за времето отдясно. А после, както си се колебаем, изниква трета вероятност: може да е изгрев и при все това спасителният кораб да не плава към корабокрушенците. Това би бил най-гадният удар от страна на съдбата: слънцето изгрява, *но не за вас*.

Неизкушеното ни око капитулира и — макар с неохота и раздражение — отстъпва гледането на осведоменото ни око. Нека сравним „Сцена на корабокрушение“ с описанието на Савини и

Кореар. Веднага става ясно, че Жерико не е нарисувал развяването на носните кърпи, довело до същинското избавление: онзи момент е различен, бригантината внезапно е изникнала край сала и всички ликуват. Не, художникът е пресъздал първото зърване на „Аргус“, когато се е появил на хоризонта за онзи подлъгващ половин час. Сравнявайки мазките с печатното слово, моментално забелязваме, че Жерико не е изобразил корабокрушенеца на мачтата, вдигнал изправените обръчи от бъчва с носни кърпи на върха. Вместо него той е предпочел човек, когото другите придържат върху самата бъчва и който развява цял чаршаф. Размишляваме малко върху тази промяна и накрая признаваме предимствата ѝ: реалността предлага на художника образ, наподобяващ маймуна на прът, а изкуството — по-устойчив фокус и допълнителен вертикал.

Но хайде да не прибързваме с познанията. Пак да отправим въпроса към докачливото неизкушено око. Да се откажем от прогнозите за времето и да видим какво може да се заключи по личния състав на сала. Нека да започнем с преброяване на хората. На борда има дваисет души. Двама махат активно, един сочи, и той активно, двама се молят енергично плюс един, който оказва мускулна подкрепа на махащата фигура върху бъчвата: шестима казват „да“ на надеждата и спасението. Освен тях има други петима (двама легнали по очи, трима проснати възник), които изглеждат мъртви или умиращи в момента, а също и един белобрад старец, загърбил съгледания „Аргус“, в поза на оплаквач: шестима „против“. Помежду тях (и в пространствен, и в емоционален план) има още осем фигури. Един, който се колебае между молитвата и по-действената подкрепа, трима, наблюдаващи с безизразни лица размахващия чаршафа; един, който го наблюдава с изтерзан поглед; двама в профил, взрени респективно в отминалите и идващите вълни; плюс една неясна фигура в най-тъмния и повреден участък от платното — стиснал глава в ръце (и забил нокти в черепа си?). Шест, шест и осем: няма абсолютно мнозинство.

(Дваисет ли? Осведоменото око е озадачено. Нали Савини и Кореар твърдят, че оцелелите са само петнайсет? Значи онези петима, за които се предполагаше, че са припаднали, всъщност вече са безнадеждно мъртви? Да. Ами къде тогава ще вместим бракуването, предприето от последните петнайсет, хвърлили в морето дванайсетте си ранени другари? Жерико е изтеглил от дълбините някои от тях, да

подпомогнат неговата композиция. В такъв случай губим ли гласовете на мъртвите в референдума „Надежда или отчаяние“? Процедурно — да, но когато оценяваме настроението на картината — не.)

И тъй, композицията е балансирана, шестима „за“, шестима „против“, осем с неясна позиция. Нашите две очи, неизкушеното и осведоменото, леко примижали, шарят по платното. Все повече и повече се отклоняват от явния фокус на вниманието — махация върху бъчвата — към скръбната фигура на преден план вляво, единствения човек, гледащ към нас. Той придържа на скута си младеж, който е мъртъв според направените от нас изчисления. Старецът е загърбил всичко живо на сала: позата му е поза на примирение, печал, отчаяние; той допълнително се откроява от другите чрез посивелите си коси и червения плат, който предпазва врата му от изгаряне. Все едно случайно се е дотърлил тук от друг жанр. Някой залутал се Пусенов старец може би? (Глупости, отсича окото на познавача. Да е на Пусен? По-скоро е на Герен и Гро, ако искаш да знаеш. А мъртвият „Син“? Една мешавица от Герен, Жироде и Прудон.) Какво прави този „Отец“? а) оплаква мъртвия (негов син?, приятел?), легнал в скута му; б) осъзнава, че няма да бъдат спасени; в) мисли си, че дори да бъдат спасени, му е все едно, след като държи смъртта в ръцете си? (Между другото, отбелязва осведоменото око, невежеството наистина затруднява гледането. Никога нямаше да ти дойде наум, че Отецът и Синът са смекчен канибалски мотив, нали? Като композиционна група те се появяват и по-рано, в единствената запазена скица на Жерико на сцената на човекоядството; и всеки образован съвременник, който я види, непременно ще се сети за Дантевото описание на скръбящия граф Уголино в кулата в Пиза сред трупове на рожбите си, чиито глави гризе. Сега ясно ли е?)

Каквото и да решим, че мисли старецът, присъствието му се налага така мощно в творбата, както присъствието на махация. Този противовес предполага следния извод: че картината е уловила в ход онова първо виране в „Аргус“. Корабът се е появил преди четвърт час и може да постои още петнайсетина минути. Някои продължават да си мислят, че приближава към тях; други се колебаят и чакат да видят какво ще стане; трети — включително и най-мъдрата глава на сала — знаят, че се отдалечава от тях и че няма да бъдат спасени. Този старец

ни подтиква да възприемем „Сцена на корабокрушение“ като саркастична метафора на съкрушената надежда.

Онези, които са съзерцавали картината на Жерико в Салона на живописиста през 1819 г., почти без изключение са знаели, че това са корабокрушенците от сала на „Медуза“, знаели са, че корабът на хоризонта ги е качил на борда си (макар и не първия път), а също и че случилото се по пътя за Сенегал е било грандиозен политически скандал. Но достигналата до нас картина надживява житейската история. Религията запада, иконите остават; трагедията е забравена, но изображението ѝ все още има магнетично въздействие (невежето око ликува — какво оскърбление за просветеното). В днешни дни, когато гледаме „Сцена на корабокрушение“, ни е трудно да се разгневим истински на Юг Дюроа дьо Шомаре, ръководителя на експедицията, или на министъра, който го е назначил, или на морския офицер, отказал да поеме командването на сала, или на моряците, разхлабили теглещите въжета, или пък на разбунтувалите се войници. (Историята на света прави нашето съчувствие по-демократично, това си е самата истина! Не са ли оскотели войниците от дългото воюване? Не е ли бил капитанът жертва на родители, които са го глезили? Можем ли да се обзаложим, че самите ние ще се държим героично при подобни обстоятелства?) Времето свежда случилото се до щрихи, цветове, емоции. Модерни и незнаещи, ние наново си представяме какво се е случило: за оптимистичното златисто небе ли гласуваме или за скърбящия старец? Или в крайна сметка ще приемем и двете версии? Окото може да превключи от едно настроение на друго, от едно тълкуване на друго: това ли е целял художникът?

8а) Малко е оставало да нарисова следното. Два маслени етюда от 1818 г., които от всички разработки са композиционно най-сходни със завършената творба, все пак съдържат една значима разлика: бригантината, на която махат корабокрушенците, е много по-близо. Ясно се виждат очертанията ѝ, платната, мачтите. Застанала е странично в най-десния край на платното и току-що е започнала мъчително плаване по масления хоризонт. Личи си, че още не е забелязала сала. Въздействието на тези подготвителни картини е живо, кинетично: имаме чувството, че бясното махане на

корабокрушенците може да повлияе на следващите няколко минути и че вместо да е застинал миг, картината ще се изтласка в собственото си бъдеще, поставяйки въпроса: Ще отплава ли корабът отвъд рамката, преди да забележи сала? В сравнение с нея крайната версия на „Корабокрушение“ не е така заредена с действие, а зададените въпроси не са така отчетливи. Сигналите за спасение са по-вяли, а случайността, от която зависи животът на корабокрушенците, поужасяваща. Какъв е шансът да бъдат спасени? Нищожен като капка в морето.

Осем месеца той не напуснал ателието си. Някъде по това време си направил автопортрет, от който е втренчил в нас онзи свъсен, доста подозрителен поглед, свойствен за художниците, застанали пред огледало; с чувство за вина решаваме, че самите ние сме обект на неодобрение, но всъщност то малко или много е насочено към седящия насреща. Брадата е подкастрирана и едно гръцко кепе с пискюл покрива късата коса (да, чули сме, че се е обръснал, когато е започнал картината, но за осем месеца косата пораста доста: колко ли още пъти му се е наложило да я стриже нула номер?) Заприличва ни на пират — твърдо решен и настървен да завладява със своя маслен сал. Между другото плътните му мазки са удивителни. По размаха на щриха Монфор предположил, че Жерико използва доста дебели четки; но в сравнение с четките на другите художници, били малки. Малки четки и гъсти, бързо съхнещи бои.

Трябва да запомним как е работил. Изкушени сме да обобщаваме схематично, да сведем осем месеца до една картина и няколко етюда и това е нормално; но по-добре да се въздържим от подобна преценка. Той е доста висок, як и жилав, със стройни крака, които някои сравняват с краката на младежа, обздващ жребеца в центъра на картината му „Конни надбягвания в Барбъри“. Застанал пред статива, художникът работи тъй вгълбено, че всяко скръцване на стол би прекъснало невидимата нишка между окото му и върха на четката. Рисува своите огромни фигури направо на платното, воден само от леки контури. Някъде по средата на осемте месеца картината напомня наредени пред бяла стена скулптури.

Трябва да го запомним в уединението на ателието — как променя, поправя, греша. Познавайки резултата от тези месеци, се престава да надникнем в процеса. Започваме от шедьовъра и си проправяме път назад през захвърлените идеи и недовършените платна. Но за него изоставените идеи са били просто миг вълнение и той е разбирал едва накрая това, което ние приемаме за даденост от самото начало. Ние сме тези, които смятаме заключението за неизбежно, а не той. Защо не се постареем да отчетем случайността, сполучливите решения, дори заблужденията? Обясняваме си нещата само с думи, но те не казват всичко. Една картина може да бъде представена като поредица от решения, обозначени от 1) до 8а), но нека помним, че това са само анотации на чувствата. Не бива да забравяме страховете и вълненията. Художникът не се носи безметежно надолу по течението към слънчевото езеро на този завършен образ, а се опитва да плава в откритото море на разнопосочните течения.

Да, започва се с вяност към житейската истина, но когато творческият процес напредне, верността към изкуството става по-висше кредо. Бедствието не е било такова, каквото е изобразено; броят е сбъркан; канибализмът е сведен до литературна препратка; композиционната група Отец и Син има твърде немощно документално оправдание, а групата върху бъчвата съвсем никакво. Салът е излъскан като за официалната визита на някой гнуслив монарх, човешките мръвки са грижливо скътани някъде и всички коси са загладени като новите четки на художника.

В последната фаза преобладава грижата за формата. Той изтегля фокуса, реже от платното, наглася. Вдига хоризонта, снишава го (ако махащата фигура е под него, целият сал ще попадне в мрачната прегръдка на морето; ако свали хоризонта, много ще засили надеждата). Жерико отрязва заобикалящите участъци от море и небе, хвърляйки ни на сала, все едно искаме, или не. Увеличава разстоянието между сала и спасителния съд. Сменя позите на фигурите си. В колко картини има толкова много главни герои, загърбили публиката?

А какви здрави мускулести гърбове имат те! В този момент сме малко смутени, но не бива. Наивният въпрос често се оказва най-същественният. Хайде, нека да попитаме: *Защо оцелелите пращат от здраве?* Чудесно е, че Жерико издирва дърводелеца и се сдобива с

макет на сала, но... но щом си е направил труда салът му да е наред, защо не се е погрижил и за хората на него? Ясно защо е вдигнал махащата фигура в отделен вертикал, защо е добавил трупове да му подобрят композицията. Но защо всички тела, дори труповете, пращят от здраве и енергия? Къде са раните, охлузванията, кръвта, следите от глада и болестите? Тези хора са поглъщали собствената си урина, изгризали са кожата на шапките си, яли са месата на другарите си. Петима от петнайсетте не издържали дълго след спасението. Е, тогава защо са с вид на шампиони по тежка атлетика?

Когато телевизионните компании снимат филми за концентрационните лагери, погледът ни — все едно неизкушен или осведомен — винаги бива привличан от онези статисти в затворнически пижами. Главите им може да са обръснати, раменете увиснали, лакът на ноктите изтрит, и все пак те кипят от жизненост. Докато ги гледаме как се редят на екрана за купичка овесена каша, в която надзирателят се изхрачва презрително, си представяме как после преяждат в павилиона край снимачната площадка. Дали „Сцена на корабокрушение“ не предвещава тази аномалия? Ако беше друг художник, можеше да се замислим. Но не и при Жерико, портретиста на лудостта, труповете и отсечените глави. Веднъж той спрял на улицата свой приятел, болен от жълтеница, и го уверил, че изглежда направо красив. Такъв художник едва ли би се стреснал от плът на ръба на изтощението.

И тъй, да си представим нещо друго, което не е нарисувал — „Сцени на корабокрушение“ с преразпределени роли, възложени на помършави същества. Само кожа и кости, с гноясали рани, с изпити лица: такива детайли безпроблемно биха изтръгнали от нас съчувствие. Солените ни сълзи ще се смесят със солената вода от платното. Не, не става, много ще е прозрачно. Изпосталелите клетници в дрипави дрехи са в един и същи емоционален регистър с пеперудата — първите бързо ни тласкат към безнадеждност, тя пък ни носи бързо успокоение. Този трик лесно успява.

Ала Жерико търси по-дълбок отклик от голото съчувствие и негодуванието, макар че тези две емоции могат да влязат в платното му en route, като стопаджии на магистрала. Въпреки своята тема „Сцена на корабокрушение“ пращи от мускули и динамика. Фигурите на сала са като вълните: под тях, ала и през тях намира енергията на океана.

Ако бяха нарисувани в достоверна изнемога, щяха да са най-обикновени сълзящи чешмички, а не същински фонтани, от които изригват чувства. Защото окото бива повлечено — не подмамвано, не увещавано, а тласкано от мощни струи — ту към върха при махащата фигура, ту към безутешния старец, ту към проснатия труп в десния долен ъгъл, чрез който се потапяме в истинските вълни. Това е, защото фигурите са достатъчно яки, за да станат проводници на тези мощни, дълбоки чувства, които събужда в нас платното, и да ни пренесат на плещите си през потоците от надежда и отчаяние, въодушевление, паника, примирение.

Какво се е случило? Картината май се е изтръгнала от котвата на историята. Това вече не е „Сцена на корабокрушение“, а още по-малко „Салът на «Медуза»“. Ние не само си представяме страховитите страдания на обречения сал, не само се превръщаме в страдалците. Те стават самите нас. И тайната на картината се съдържа в модела на нейната енергия. Погледнете я още веднъж: вижте буйния водовъртеж, който бушува в тези мускулести гърбове, протягащи ръце към точицата, носеща спасение. Какво цели всичкото това напъгане? Няма формален отговор на основния стремеж на картината, както няма отклик на повечето човешки чувства. Не само на надеждата, но на всяко трудно постижимо стремление: амбиция, омраза, любов (най-вече любов). Колко рядко чувствата ни срещат обекта, който заслужават. Колко напусто изпращаме зов; колко мрачно е небето; колко огромни вълните. Всички сме загубени в морето, люшкани между надеждата и отчаянието, махащи на нещо, което може би никога не ще дойде да ни спаси. Бедствието се превръща в изкуство; но това не е процес на омаловажаване и смаляване. Той е освобождаващ, уголемяващ, обясняващ. Бедствието става изкуство: в края на краищата такъв е неговият смисъл.

А какво ще кажете за онова по-ранно бедствие, Потопа? Е, иконографията на Ной, човека от офицерското съсловие, започва както можем да си представим. През първите десетина-петнайсет християнски века Ковчегът (обичайно рисуван като сандък или саркофаг, за да се подчертае, че спасителната мисия на Ной е предвещание на Христовото бягство от гроба) се появява често в цветни гравюри, стъклописи, храмови скулптури. Ной е бил много популярна личност: можем да го открием на бронзовите порти на „Сан

Дзено“ във Верона, на западната фасада на катедралата в Ним и на източната стена на катедралата в Линкълн; той плава във фреските на „Кампо Санто“ в Пиза и флорентинската „Санта Мария Новела“; той пуска котва в мозайките на Монреал, в Баптистерия на Флоренция и „Сан Марко“ във Венеция.

Но къде е великата живопис, прочутите изображения, до които водят те? Какво става — пресъхват ли водите на Потопа? Не съвсем; но водите са отклонени от Микеланджело. В Сикстинската капела Ковчегът (вече с формата на плаваща естрада, а не на кораб) за пръв път загубва своето композиционно превъзходство и е изтикан в дъното на сцената. Предното пространство е изпълнено с измъчените фигури на онези обречени праисторически видове, осъдени да загинат, докато избраникът Ной и фамилия са спасени. Ударението пада върху нещастните, изоставените, отритнатите грешници, върху изличените Божии нелюбимци. (Можем ли да допуснем, че Микеланджело рационалистът, изпълнен със съчувствие, заклеява завоалирано Божията коравосърдечност? Или пък тук се изявява религиозният Микеланджело, изпълняващ договора си с Папата и показващ ни какво може да се случи, ако не поемем правия път? Може би решението е било съвсем естетско — художникът е предпочел уродливите тела на прокълнатите пред още една послушно нарисувана картина на още един дървен Ковчег.) Каквато и да е била причината, Микеланджело е преориентирал — и отново съживил — темата. Балдасаре Перуци го е последвал, а също и Рафаел; художниците и илюстраторите все повече се съсредоточавали върху обречените, а не върху спасените. И след като това нововъведение станало традиция, самият Ковчег отплавал все по-надалеч, отстъпвайки към хоризонта, както „Аргус“, когато Жерико се доближавал до окончателното си изображение. Вятърът продължава да духа и приливите да напират: понякога Ковчегът стига до хоризонта и изчезва зад него. В Пусеновия „Потоп“ не се вижда кораб; пред нас е само тълпата изтерзани люде, неумеещи да плуват, за първи път изведени на преден план от Микеланджело и Рафаел. Стариият Ной е отплавал от историята на изкуството.

Три реакции на „Сцена на корабкрушение“:

а) Критиците от Салона на живописиста недоволствали, че макар те лично да са запознати със събитията, които отразява картината, нямало стилистични белези, подсказващи националността на жертвите, под чие небе се случва трагедията, периода, в който се случва. Там била цялата работа.

б) През 1855-а Дьолакроа си спомня реакцията си отпреди близо четирийсет години, когато за пръв път видял „Медуза“: „Така ме порази, че когато излязох от ателието, хукнах да тичам и бягах като луд през целия път до Рю дьо ла Планш, където живеех тогава, в далечния край на квартала Сен Жермен.“

в) На смъртния си одър Жерико реагира при споменаването на картината с думите: „Bah, une vignette!“

И ето го него — мига на безкрайната агония върху сала, възвисен, преобразен, оправдан от изкуството, опънат на платно и лакиран образ в рамка, излаган в известни картинни галерии, за да осветлява човешката ситуация, непроменим, окончателен, вечен. Това ли остава за нас? Дори това не. Хората умират; саловете гният; творбите на изкуството също не са пощадени. Емоционалната структура на картината на Жерико — люшкане между надеждата и отчаянието — е подсилена от боите: на сала има участъци с ярки багри в рязък контраст с възможно най-тъмни петна. С цел сянката да стане колкото се може по-черна, Жерико използвал големи количества катран, за да постигне лъскавата потискаща чернота, която търсел. Но катранът е химически неустойчив и още от онзи момент, когато Луи XVIII разгледал картината, та до днес повърхността бавно и неизбежно се руши. „Дошли-недошли на този свят — казва Флобер, — и от нас започват да се откъртват парченца.“ Веднъж завършен, шедьовърът не остава в покой: той продължава да се движи надолу. Най-големият ни познавач на Жерико потвърждава, че картината е „неспасяемо повредена“. А при внимателно вглеждане в рамката несъмнено ще се установи, че тя е населена с дървояди.

[1] Венера Анадиомена — Венера, излизаща от морето (гр.), — рисувана от Енгър, Бьоклин, Тициан. — Б.пр. ↑

6. ПЛАНИНАТА

Цък, цък, цък, цък, цък. Цак. Цък, цък, цък, цък. Цак. Приличаше на леко разстроен часовник, сякаш времето бе изпаднало в делириум. Това обяснение може би е подходящо, разсъждаваше полковникът, но не и вярно. Човек трябваше да се придържа към фактите докрай, до самия край. А той знаеше, че не е вярно. Не беше нито времето, нито дори някакъв далечен часовник.

Полковник Фъргюсън лежеше в студената квадратна спалня на студената си квадратна къща на три мили от Дъблин и слушаше долитащото отгоре цъкание. Беше един часът сутринта в безветрена ноемврийска нощ през 1837 г. Дъщеря му Аманда седеше до леглото му и четеше някакви религиозни дивотии. Профилът ѝ беше скован и нацупен. Свещта до ръката ѝ гореше със спокоен пламък, което изразяваше повече от онова, дето онзи потящ се глупак, титулуваният доктор, бе успял да каже за сърцето на полковника.

Чисто и просто ме дразни, помисли си полковникът. Той лежеше на смъртния си одър и се подготвяше за забравата, а тя бе седнала да чете последния трактат на отец Ной. Остана си непокорна до самия му край. Полковник Фъргюсън отдавна се беше отказал от опитите да проумее това. Как така любимото му дете не бе успяло да наследи нито инстинктите му, нито изградените с толкова труд възгледи? Това го вбесяваше. Ако не обожаваше дъщеря си, би я сметнал за малоумна. И все пак, въпреки всичко, въпреки това живо опровержение от плът и кръв, той бе убеден, че светът е способен на прогрес, а човекът — на възход и вярваше в победата над суеверието. В крайна сметка всичко беше толкова объркващо.

Цък, цък, цък, цък. Цак. Цъкването продължаваше отгоре. Четирипет силни почуквания, а после едно слабо ехо. Полковникът усещаше, че шумът отвлича вниманието на Аманда от четенето, макар тя да не се издаваше. Той просто чувстваше тези неща, след като бе живял близо до нея толкова години. Знаеше, че тя не е дотам погълната от

преподобния Авраам. Сама си беше виновна, че баща ѝ я познаваше толкова добре. Нали ѝ бе казал да се ожени, когато онзи лейтенант, чието име никога не можеше да си спомни, бе поискал ръката ѝ. А тя и тогава беше опърничава. Каза, че обича баща си повече от униформения си кандидат. Полковникът отвърна, че това не е разумна причина, а и той само щял да ѝ умре в ръцете. Тя заплака и рече, че не бива да говори така. Полковникът обаче се оказа прав, нали? Логично, а?

Аманда Фъргюсън остави книгата в скута си и уплашено погледна към тавана. Бръмбарът беше вестител. Всички знаеха, че звукът вещае близката смърт на някого от дома. Това беше вековна мъдрост. Аманда погледна, за да види дали баща ѝ е още буден. Полковник Фъргюсън бе затворил очи и дишаше през носа си, като пуфтеше протяжно и равномерно подобно на ковашки мех. Аманда обаче го познаваше достатъчно добре и подозираше, че баща ѝ може да блъфира. Би било типично в негов стил. Вечно ѝ правеше номера.

Както например когато я беше завел в Дъблин в един бурен февруарски ден през 1821-ва. Аманда беше на седемнайсет години и носеше навсякъде със себе си скицник — така както сега не се разделяше с религиозните трактати. В последно време с вълнение следеше статиите за изложбата в Египетската зала на Бълок на Пикадили, Лондон, където бе изложена великата картина на мосю Жерико, дълга седем и висока пет метра, която изобразяваше оцелелия екипаж на френската фрегата „Медуза“ на сала. Петдесет хиляди души бяха платили един шилинг за вход и шест пенса за екскурзовод, за да видят този нов шедьовър на чуждестранното изкуство, изложен редом с такива постоянни експонати като великолепната колекция на мистър Бълок, съдържаща дващест и пет хиляди фосила, и неговия Пантерион от препарирани диви зверове. А сега платното бе пристигнало в Дъблин и бе изложено в Ротондата при вход от един шилинг и осем пенса и екскурзовод за пет пенса.

Аманда беше избрана сред петте си братя и сестри заради уменията си да рисува с акварел — или поне такава беше официалното оправдание на полковник Фъргюсън за това, че за пореден път бе последвал естествените си предпочитания. Само че вместо в обещаната Ротонда баща ѝ я заведе на конкурентната атракция, рекламирана в брошурата на „Сондърс Бюлетин“, заради която

великата картина на мосю Жерико не постигна в Дъблин успеха, който бе пожънала в Лондон. Полковник Фъргюсън заведе дъщеря си в Павилиона, където гледаха „Морската перистрефична панорама на крушението на френската фрегата «Медуза» и фаталния сал“ на господата Маршал, вход за предните места един шилинг и осем пенса, за задните десет пенса, а децата могат да седнат отпред на половин цена. „В павилиона цари пълен уют, поддържан с чугунени печки“.

Ако в Ротондата бяха изложени някакви си седем на пет метра неподвижна боя, тук се предлагаха близо хиляда квадратни метра движещо се платно. Пред очите им се разгръщаше огромна картина, или по-скоро поредица от картини: не една-единствена сцена, а цялата история на корабкрушението бе разказана пред тях. Епизодите се редяха, по нижещото се платно танцуваха цветни светлини, а един оркестър подчертаваше драматичността на събитията. Публиката непрекъснато избухваше в аплодисменти, а полковник Фъргюсън току побутваше дъщеря си при по-важните моменти от спектакъла. В шестата сцена онези френски клетници на сала бяха представени почти в същата поза като на картината на мосю Жерико. Колко по-величествено беше обаче, отбеляза полковник Фъргюсън, да гледаш тяхната трагична съдба с движение и цветни светлини, придружени с музика, която той съвсем не намясто разпозна като „Vive Enrico!“

— Това е бъдещето — отбеляза ентузиазирано полковникът на излизане от Павилиона. — Онези художници да си гледат четките.

Аманда не отговори, но на следващата седмица се върна в Дъблин с един от братята си и този път отиде в Ротондата. Там тя се захласна от възхищение пред платното на мосю Жерико, което, макар и статично, излъчваше според нея много светлина, движение и — посвоему — музика. Всъщност картината съдържаше много повече от тези неща, отколкото просташката Панорама. Когато се върна, Аманда каза това на баща си.

Полковник Фъргюсън кимна любезно на тази проява на нахалство и инат, но запази спокойствие. На пети март обаче той самодоволно показва на любимата си дъщеря нова реклама в „Сондърс Бюлетин“, според която мистър Бълок намалил — „бил е принуден да намали“, разтълкува подтекста полковникът — цената на входния билет за своя неподвижен експонат на някакви си десет пенса. В края на месеца полковник Фъргюсън ѝ съобщи новината, че французката

изложба в Ротондата е закрыта поради липса на посетители, докато Панорамата на господата Маршал още се въртяла по три пъти на ден пред публика, която се радвала на пълен уют благодарение на чугунените печки.

— Това е бъдещето — повтори полковникът през юни същата година, след като отиде сам на заключителното представление в Павилиона.

— Новостта не е белег за качество — отвърна дъщеря му твърде самонадеяно за годините си.

Цък, цък, цък, цък. Цак. Престореният сън на полковник Фъргюсън ставаше все по-неспокоен. Дявол да го вземе, мислеше си той, трудна работа било това кончината. Просто не те оставят да издъхнеш, не и както ти искаш. Принуден си да умреш както другите искат, а това е досадно, колкото и да ги обичаш. Той отвори очи и се приготви да поправи дъщеря си за седемстотен път през съвместния им живот.

— Това е любов — каза внезапно той. — Любов и нищо друго.

Аманда учудено свали поглед от тавана и се взря в баща си с насълзени очи.

— Това е любовният зов на *xestobium rufo-villosum*, за бога. Съвсем просто е. Ако сложиш едно от тези бръмбарчета в кутийка и почукаш с молив по масата, то ще се държи по абсолютно същия начин. Ще те помисли за женска и ще си удря главата в кутийката, докато се опитва да стигне до теб. Понеже стана въпрос за това, защо не се омъжи за онзи лейтенант, като ти казвах? Ама нали си непокорна, дявол го взел. — Той се протегна и хвана ръката ѝ.

Дъщеря му обаче не отговори. Очите ѝ все така преливаха от сълзи, а цъкането отгоре продължи и полковникът биде надлежно погребан преди края на годината. По този въпрос предсказанията на доктора и на злокобния бръмбар бяха успели да съвпадат.

Скръбта на Аманда по баща ѝ беше придружена с притеснения за неговия онтологически статут. Нима упоритият му отказ да признае Божия промисъл и непочтителната употреба на името Господне дори на смъртния му одър означаваха, че полковникът ще бъде заточен в дълбокия мрак, в някакво мразовито кътче, нестоплено от чугунените печки. Мис Фъргюсън знаеше, че Бог е справедлив, но милостив. Тези, които приемаха повелите му, щяха да бъдат съдени с цялата строгост

на законите, но Бог щеше да се отнесе нежно към невежия дивак в тъмната джунгла, който нямаше откъде да получи просветление, и да му даде втори шанс. Само че дали категорията „невеж дивак“ се простираше до обитателите на студени квадратни къщи близо до Дъблин? Дали болката, която подобни неверници носеха цял живот с перспективата за забрава, би прераснала в по-сетнешни мъки, задето са отхвърлили Бога? Мис Фъргюсън се боеше, че може да е така.

Как бе могъл баща ѝ да не признае Бог, Неговият извечен промисъл и същностната му доброта? Доказателството за тази промисъл и за Неговата милостивост бе видно в Природата, която бе предоставена от Бог, за да ѝ се наслади Човекът. Това не означаваше, както бяха решили някои, че Човекът може безсъвестно да граби Природата, за да вземе каквото му трябва; всъщност Природата заслужаваше по-голямо уважение като Божие творение. Но Бог бе създал и Човека, и Природата и бе положил Човека сред тази природа като ръка в ръкавица. Аманда често размишляваше за плодовете — те бяха толкова разнообразни и все пак всеки от тях бе идеално пригоден за наслада на Човека. Например дърветата, които даваха ядивни плодове, бяха сътворени лесни за катерене, тъй като бяха много пониски от горските дървета. Плодовете, които омекваха, като узреят, например кайсията, смокинята или черницата, и можеха да бъдат наранени при падане, се явяваха на късо разстояние от земята; докато твърдите плодове, които не се бояха от натъртване, като ореха, кокоса или кестена, се явяваха на значителна височина. Някои плодове, като черешата и сливата, бяха създадени за устата; други — ябълката и крушата — пасваха точно на ръката; а трети, като пъпеша, бяха сътворени по-едри, за да бъдат разделени в семеен кръг. Четвърти пък, като тиквата, бяха достатъчно големи, за да ги споделиш с цялата махала; а много от тези по-едри плодове имаха по външната си кора вертикални черти за по-лесно разрязване на порции.

Ако Аманда откриваше в света божествен промисъл, светъл ред и строга справедливост, баща ѝ бе виждал само хаос, случайност и зло. И все пак и двамата изучаваха един и същ свят. Веднъж по време на един от многобройните им спорове го бе помолила да размисли върху хармонията в семейство Фъргюсън, които живееха сплотено и се обичаха, и да каже дали те също са следствие от хаоса, случайността и злото. Полковник Фъргюсън, който не можеше да понесе мисълта да

уведоми дъщеря си, че човешкото семейство е рожба на същия импулс, който кара бръмбара да удря главата си в кутийката, отвърна, че според него те са щастлива случайност. Дъщеря му възрази, че в света има твърде много случайности, а това говори за закономерност.

Отчасти, мислеше си Аманда, тук ставаше въпрос за гледна точка. Баща ѝ виждаше в просташкия спектакъл с цветни светлини и музика истинско изображение на една грандиозна морска трагедия, докато за нея реалността се предаваше най-добре чрез просто, статично платно с боя по него. Преди всичко обаче това бе въпрос на вяра. Няколко седмици след посещението на Перистрефичната панорама баща ѝ я возеше бавно с лодка по живописното езеро в съседното имение на лорд Ф. Подтикнат от някаква своя асоциация, той започна да критикува вярата ѝ в реалността на Ноевия ковчег, който полковникът наричаше саркастично „Мита за Потопа“. Аманда не бе обезсърчена от това обвинение. В отговор тя попита баща си дали вярва в реалността на Пантериона от препарирани зверове на мистър Бълок, изложени в Египетската зала на Пикадили, Лондон. Баща ѝ учудено отвърна, че, естествено, Пантерионът съществува, при което дъщеря му изрази престорено удивление. Тя вярваше в реалността на нещо, случило се по Божия воля и описано в Светото писание, което се четеше и помнеше от хиляди години, а той вярваше в съществуването на нещо, описано на страниците на „Сондърс Бюлетин“, за който хората забравяха на следващата сутрин. Кой от двата източника, настояваше тя с упорит и излишно подигравателен поглед, е по-достоверен?

През есента на 1839-а след дълъг размисъл Аманда Фъргюсън предложи на мис Логан да идат на експедиция до Аргури. Мис Логан беше жизнена и явно практична жена, около десет години по-възрастна от мис Фъргюсън. Навремето тя бе привързана към полковника, но без помисъл за любовна авантюра. По-важното в случая беше, че тя бе пътувала до Италия преди няколко години, когато работеше за сър Чарлс Б.

— Съжалявам, но не съм запозната с това място — отвърна отначало мис Логан. — Много ли е далеч от Неапол?

— Намира се по склоновете на планината Арарат — отговори мис Фъргюсън. — Името Аргури произлиза от две арменски думи, които означават „посади лоза“. Там Ной се е върнал към

селскостопанските си занимания след Потопа. Древната лоза, посадена от ръцете на самия Патриарх, все още дава плод.

Мис Логан прикри удивлението си от тази любопитна информация, но се почувства задължена да зададе още няколко въпроса.

— С каква цел ще ходим там?

— За да се помолим за душата на баща ми. В планината има манастир.

— Доста път е дотам.

— Надявам се, че си струва човек да го измине.

— Разбирам. — Отначало мис Логан изглеждаше скептична, но после лицето ѝ просветна. — Значи ще прием вино? — Тя си припомняше пътуванията си в Италия.

— Там това е забранено — отвърна мис Фъргюсън. — Традицията не позволява.

— Традицията ли?

— Добре де, Бог. Бог е забранил това заради порока, на който се е поддал Патриархът.

Мис Логан, която великодушно позволяваше да ѝ четат Библията, но сама не беше особено прилежна в разгръщането на страниците, за миг се обърка.

— Пиянството — поясни мис Фъргюсън. — Пиянството на Ной.

— Ааа, да.

— Монасите от Аргури имат право да ядат гроздето, но не и да оставят сока му да ферментира.

— Ясно.

— Освен това там има древна върба, пораснала от една от дъските на Ноевия ковчег.

— Разбирам.

И така, решиха да предприемат това пътуване. Щяха да тръгнат през пролетта, за да избегнат маларията на по-късните сезони. Всяка от тях имаше нужда от походно легло, надуваем дюшек и възглавница; щяха да вземат от Оксли джинджифилова есенция, малко качествен опиум, хинин и слабителни; преносима мастилница, кибрит и достатъчно количество немска прахан; чадъри, за да се пазят от слънцето, и вълнени пояси, за да не им се схваща кръстът нощем. След известни колебания решиха да не вземат нито преносима вана, нито

кафеварка. Затова пък сметнаха за необходими два бастуна с железен връх, сгъваем нож, два яки ловни камшика, с които да държат на разстояние глутниците кучета, които сигурно щяха да срещнат, и малко полицейско фенерче, тъй като бяха предупредени, че турските хартиени фенери са безполезни по време на буря. Взеха си дъждобрани и тежки палта, тъй като не разчитаха мечтата за вечно слънчево време на лейди Мери Мортли Монтагю да се сбъдне за поскромни пътешественички. Мис Логан реши, че барутът е най-подходящият подарък за турските селяни, а хартията за писма — за висшите класи. Бе разбрала, че обикновеният компас би зарадвал мюсюлманина, помагайки му да определи посоката, накъдето да насочи молитвите си; мис Фъргюсън обаче не беше склонна да помага на неверниците в техните религиозни заблуди. Накрая жените добавиха към багажа си две стъклени шишенца, които възнамеряваха да напълнят с гроздов сок от лозата на Ной.

От Фалмут до Марсилия пътуваха с правителствения пощенски параход, след което се довериха на френските превозни средства. В началото на май бяха приети от британския посланик в Константинопол. Когато мис Фъргюсън обясни мащаба и целта на тяхното пътуване, дипломатът я огледа: тъмнокоса жена на средна възраст с изпъкнали черни очи и пълни червени бузи, които изтласкваха устните ѝ напред и им придаваха леко нацупен вид. Само че тя изобщо не бе склонна към флиртуване: в естественото ѝ изражение се смесваха благоразумие и самоувереност — една комбинация, която остави посланика безразличен. Той схвана по-голямата част от думите ѝ, без да я дарява с пълното си внимание.

— А — каза той накрая, — преди няколко години се говореше, че някакъв руснак е успял да стигне до върха на планината.

— Парот — отвърна без усмивка мис Фъргюсън. — Боя се, че не е руснак. Доктор Фридрих Парот. Професор в Дорпатския университет.

Посланикът кимна косо, сякаш бе малко неучтиво от нейна страна да знае повече от него за местните случки.

— Струва ми се подходящо и справедливо първият покорител на планината, където е спрял Ноевият ковчег, да носи име на птица — продължи мис Фъргюсън. — Без съмнение това, че фамилията му означава папагал, е част от великата Божия промисъл за всички нас.

— Не ще и дума — отвърна посланикът, като потърси с поглед някакво обяснение от мис Логан за личността на нейната работодателка. — Не ще и дума.

Останаха в турската столица една седмица, но определено недостатъчно дълго, за да може мис Логан да свикне с грубо втрещените погледи, отправяни към нея по хотелските маси. След това двете жени се оставиха в ръцете на „Фаваид-и-Османие“ — турска транспортна компания, която щеше да ги превози до Трабзон. Параходът беше претъпкан и според мис Логан по-мръсен от всичко, което бе виждала дотогава. На първата сутрин тя излезе на палубата и бе посрещната от цели трима ухажори, всеки от които бе накъдрил косата си и отдалеч лъхаше на бергамот. Оттам нататък мис Логан, макар да бе наета като по-опитна в пътуванията, се затвори в каютата си. Мис Фъргюсън сякаш не забелязваше подобни неудобства и изглеждаше силно заинтригувана от тълпата пасажери, пътуващи трета класа; от време на време тя се връщаше в каютата със забележка или въпрос, предназначени да изтръгнат мис Логан от мрачното ѝ настроение. Работодателката искаше да знае защо всички туркини са настанени от лявата страна на юта — дали зад това разпределение не се криеха някакви съображения, били те светски или религиозни? Мис Логан не можеше да ѝ даде отговор. Откакто Неапол остана зад гърба им, тя се чувстваше все по-несигурна. И потръпваше от най-лекия полъх на бергамот.

Когато мис Логан си бе позволила да тръгне на пътешествие към азиатската част на Турция, тя бе подценила упоритостта на мис Фъргюсън. Мързеливият мулетар, ханджията мошеник и подкупният митничар срещаха една и съща демонстрация на непоколебима воля. Мис Логан вече не помнеше колко пъти се бе забавял багажът им, колко пъти откриваха, че освен показаните тескерета им трябва и буюрулту, тоест специално разрешително; но мис Фъргюсън, с помощта на един драгоман, чийто независим ум бяха надушили отрано, настояваше, изискваше и успяваше да постигне своето. Тя беше вечно готова да разговаря според обичаите на страната, да седне с някой земевладелец например и да отговаря на въпроси като дали Англия е по-малка от Лондон, кое от двете принадлежи на Франция и колко по-голяма е турската флота от тези на Англия, Франция и Русия, взети заедно.

Освен това мис Логан бе очаквала, че пътуването, макар и с религиозна цел, ще предложи приятни възможности за рисуване — заниманието, което първоначално бе сплотило работодателка и придружителка. Само че антиките не криеха никакъв чар за Аманда Фъргюсън; тя нямаше желание да разглежда езическите храмове на Август, нито останките на колоните, за които се предполагаше, че са издигнати в чест на император Юлиан Отстъпник. Добре поне, че показваше интерес към природните пейзажи. Докато пътуваха навътре от Трабзон, приготвили камшици за очакваните кучешки глутници, двете виждаха мохерни кози по склонове, обрасли с дъбове-джуджета, тъмножълти лози и натежали от плод ябълкови градини; чуваха скакалците, които сякаш издаваха по-остър и по-настойчив звук от английските си братовчеди; виждаха залези в изумителни оттенъци на лилавото и розовото. Редяха се ниви с царевица, опиум и памук; тук-там избуяваха рододендрони и жълти азалии; виждаха се червенокраки яребици, папуняци и сини гарги. В планините Зиргана един едър елен бавно отвърна на погледа им от опасно близко разстояние.

В Ерзурум мис Логан успя да убеди работодателката си да посетят християнската църква. Отначало хрумването се оказа добро, тъй като мис Фъргюсън откри в гробището плочи и кръстове, чийто келтски вид напомняше за родната ѝ Ирландия; набожното ѝ изражение се озари от одобрителна усмивка.

Но тази неочаквана снизходителност бе краткотрайна. На излизане от църквата двете жени забелязаха млада селянка, която оставяше оброк в една цепнатина до вратата. Оказа се, че става въпрос за човешки зъб, сигурно един от нейните собствени. При внимателно вглеждане цепнатината се оказа пълна с жълтеещи резци и гниеещи кътници. Мис Фъргюсън се изказа рязко по въпроса за суеверията на простолюдието и отговорността на свещениците. Според нея тези, които проповядват словото Божие, трябваше да бъдат съдени според него и да бъдат наказвани по-строго за всяко провинение.

Навлязоха в Русия, като на граничния пост наеха нов водач — брадат кюрд, който твърдеше, че е запознат с изискванията на чужденците. Мис Фъргюсън се обръщаше към него на език, който звучеше на придружителката ѝ като смесица от руски и турски. Отдавна бяха отминали дните, когато отличният италиански на мис Логан им беше от полза; започнала пътуването като гид и преводач, тя

чувстваше, че се е превърнала в обикновена натрапница с не по-висок статут от този на отхвърления драгоман или новонаетия кюрд.

При навлизането си в Кавказ те смутиха няколко ята пеликани, чиято наземна грозота изчезна като по чудо, щом полетяха. Раздразнението на мис Фъргюсън от случката в Ерзурум започна да отшумява. Докато преминаваха източния хребет на връх Арагац, те се взираха в откриващата се пред погледа им величава планина Арарат. Билото ѝ бе скрито от венец бели облаци, които блестяха прелестно на слънцето.

— Това е ореол — възкликна мис Логан. — Като на ангелите.

— Права си — отвърна мис Фъргюсън с леко кимване. — Хора като баща ми не биха се съгласили, разбира се. Биха казали, че подобни сравнения са въздух под налягане. Буквално. — Тя се усмихна сухо, а въпросителният поглед на мис Логан я подкани да продължи. — Те биха ни обяснили, че ореолът от облаци е съвсем естествено явление. През нощта и няколко часа след зазоряване върхът се вижда изцяло, но когато равнината се посгрее от утринното слънце, топлият въздух се издига и на определена височина се превръща в пара. В края на деня, когато отново захладнява, ореолът изчезва. Това не изненадва... науката — каза тя, като наблегна неодобрително на последната дума.

— Тази планина е вълшебна — рече мис Логан.

— Тази планина е *свещена* — поправи я работодателката ѝ, като въздъхна отегчено. — Струва ни се, че за всичко има две обяснения. Затова ни е дадена свободна воля — за да можем да изберем вярното. Баща ми не можеше да разбере, че неговите обяснения се основават на вярата също толкова, колкото и моите. Вярата в нищото. За него всичко беше пара, облаци и издигащ се нагоре въздух. Само че кой е създал парата, кой е създал облациите? Кой е направил така, че точно планината на Ной всеки ден да бъде благословена с ореол от облаци?

— Именно — каза мис Логан, което не изразяваше точно съгласие.

През същия ден срещнаха арменски свещеник, който им съобщи, че никой никога не е изкачвал и няма да изкачи планината, към която са тръгнали. Когато мис Фъргюсън любезно спомена името на доктор Парот, свещеникът я увери, че има грешка. Може би тя бъркаше Масис, както той назоваваше на своя език великата Арарат, с

намирация се далеч на юг вулкан, наричан от турците Сипан Даа. Преди най-сетне да намери своето място, Ноевият ковчег се ударил в Сипан Даа и отчупил върха му, с което открил огнените недра на земята. Тази планина била достъпна за човека, но не и Масис. По този въпрос поне християни и мюсюлмани били на едно мнение. И освен това, продължи свещеникът, нима доказателството не се намира в самото Свето писание? Планината пред тях бе родното място на цялото човечество; като се извини с любезен смях пред дамите за неделикатната тема, той се позова на думите на Спасителя към Никодим, които гласят, че човек не може повторно да влезе в майчината си утроба и пак да се роди.

На раздяла свещеникът извади от джоба си малък черен амулет, който дългите векове бяха огладили. Каза им, че било парченце от смолата на Ноевия ковчег и много помагало против беди. Понеже дамите проявили такъв интерес към планината Масис, може би...

Мис Фъргюсън любезно отхвърли предложението, като изтъкна, че ако наистина е невъзможно да се изкачи планината, не би било за вярване амулетът наистина да е парченце от кораба на Патриарха. Арменецът обаче не виждаше никаква несъвместимост между двете твърдения. Можело птичка да го е донесла, както гълъбът — маслиновия лист. Можело пък някой ангел да е сторил това. Нима преданията не разказваха как свети Яков три пъти се опитвал да изкачи Масис и на третия път един ангел му казал, че това е забранено, и му дал парче дърво от Ковчегата? Нима манастирът „Свети Яков“ не бе издигнат на същото място?

Разделиха се със свещеника, без да сключат сделката. Засрамена от думите на Бог към Никодим, мис Логан пренасочи мислите си към смолата: нея ли използваша художниците, за да направят сенките в картините си по-черни? От своя страна мис Фъргюсън беше само ядосана — първо от опита да се вложи някакъв глупав смисъл в текст от Светото писание, а после и от безсрамно комерсиалното поведение на свещеника. Тя все повече се удивляваше на източното духовенство, което не само толерираше вярата в чудотворната сила на човешките зъби, но дори търгуваше с фалшиви религиозни реликви. Това беше чудовищно. Тези хора трябваше да бъдат наказани. И това сигурно щеше да се случи. Мис Логан погледна учудено работодателката си.

На следващия ден пресякоха труднопроходимо поле от тръстика и остра трева, разнообразено само от колонии дропли и черните шатри на някакво кюрдско племе. След като похапнаха мазно сирене и осолена съомга от езерото Гокча, двете жени се изправиха сред дъхация на праскови въздух и впериха взор в планината на Ной. Хребетът пред тях се състоеше от два отделни купола: Голям Арарат, исполински масив с форма на църковен купол, и Малки Арарат, с около хиляда метра по-нисък, елегантен конус с гладки и симетрични страни. Мис Фъргюсън смяташе, че не си въобразява, като вижда в съответната форма и височина на двата купола възплъщение на първичното разделение на човешката раса между двата пола. Тя не сподели тази своя мисъл с мис Логан, която се бе оказала лишена от всякакъв усет за трансценденталното.

Сякаш за да потвърди делничната нагласа на ума си, в същия момент мис Логан довери, че от малка се питала как така Ковчегът е успял да се спре на планината. Дали връхът се е издигнал сред вълните и е пробил кила, като по този начин е задържал кораба? Как иначе Ноевият ковчег е избегнал пропадането, когато водите са спаднали?

— И други преди теб са си задавали този въпрос — отвърна мис Фъргюсън с подчертана липса на любезност. — Марко Поло твърдял, че планината имала формата на куб, което би обяснило нещата. Баща ми сигурно би се съгласил с него, ако бе обърнал внимание на този въпрос. Само че, както виждаме, случаят не е такъв. Тези, които са изкачвали върха на Голям Арарат, твърдят, че малко под него има долина с лек наклон. Била приблизително наполовина на Грийн Парк в Лондон — уточни тя, сякаш в противен случай мис Логан не би могла да разбере думите ѝ. — Тази долина би представлявала естествено и безопасно място за акостиране.

— Значи Ноевият ковчег не е спрял на самия връх?

— Светото писание не твърди подобно нещо.

Когато приближиха селцето Аргури, разположено на височина над хиляда и осемстотин метра над морското равнище, температурата на въздуха стана по-мека. На три мили под селцето видяха първите свещени насаждения на отец Ной. Лозите тъкмо бяха прецъфтели и тук-там сред листата висяха мънички тъмнозелени гроздове. Един селянин остави грубата си мотика и заведе неочакваните посетителки при селския старейшина, който прие предложения от тях барут с

любезна благодарност, но без учудване. Понякога мис Логан се дразнеше от подобна учтивост. Старейшината се държеше така, сякаш групички бели жени непрекъснато му подаряваха барут.

Мис Фъргюсън се показва почитателна, но делова. Разбраха се покъсно следобеда някой да ги заведе до манастира „Свети Яков“; щяха да пренощуват в селото, а на другия ден щяха да се върнат в църквата, за да се молят.

Манастирът се намираше до рекичката Аргури в долната част на голям каньон, който стигаше почти до самия връх на планината. Състоеше се от кръстовидна църква, чиито камъни бяха изсечени от втвърдена лава. До нея като прасенца до свиня бяха долепени различни малки сгради. В двора ги очакваше един свещеник на средна възраст, а зад него се издигаше куполът на „Свети Яков“. Отецът бе облечен в просто расо от син шевиот с островърха капуцинска качулка; брадата му беше дълга и прошарена; на краката си имаше вълнени персийски чорапи и обикновени чехли. Едната му ръка държеше броеница, а другата беше скръстена на гърдите в знак на гостоприемство. Нещо подтикваше мис Логан да коленичи пред пастора на църквата на Ной, но се въздържа заради присъствието и сигурното неодобрение на мис Фъргюсън, която отхвърляше голяма част от религиозното държане като твърде „папска“.

Дворът изглеждаше по-скоро селскостопански, отколкото манастирски. До стената бяха нахвърлени чували зърно; три овце бяха дошли от близкото пасище и никой не ги закачаше; от земята се разнасяше миризма на гранясало. Архимандритът ги покани с усмивка в килията си, която се оказа една от малките сгради, долепени до външната стена на църквата. Докато ги превеждаше през дузината дворове, той докосваше лакътя на мис Фъргюсън, стараяйки се любезно, но напълно ненужно да я упътва.

Монашеската килия имаше дебели кирпичени стени и варосан таван, поддържан от здрава централна подпора. Над един сламеник висеше грубовата икона на неразпознаваем светец; миризмите от двора се усещаха и тук. На мис Логан обстановката ѝ се стори възхитително проста, но мис Фъргюсън я сметна за мизерна. Поведението на архимандрита също събуди различни тълкувания: мис Логан откри в него сърдечна искреност, а работодателката ѝ — само лукаво раболепие. Мис Фъргюсън сякаш бе изчерпала запасите си от учтивост

по време на дългото пътуване към Арарат и сега се бе отдала на каменно безразличие. Когато архимандритът предложи на двете дами да пренощуват в манастира, тя отказа лаконично; когато той продължи да предлага гостоприемството си, отговорът ѝ беше груб.

Архимандритът продължи да се усмихва и според мис Логан настроението му все още изглеждаше приветливо. В този момент се появи слуга с поднос, на който бяха поставени три рогови чаши. Вода от река Аргури, помисли си мис Логан; или може би онова възкисело мляко, което им бе предлагано много пъти от любезни овчари. Само че слугата се върна с мях вино и по даден знак наля от него в роговите чаши. Архимандритът вдигна своята към двете жени и я пресуши, при което слугата отново му наля.

Мис Фъргюсън отпи. После зададе на архимандрита въпроси, които предизвикаха силно безпокойство у мис Логан. Това чувство бе засилено от необходимостта да чакат водачът им да преведе.

— Това е вино, нали?

— Точно така. — Свещеникът се усмихна, сякаш подканяше жените да се насладят на този местен вкус, който явно беше още непознат в тяхната далечна страна.

— То се прави от грозде, нали?

— Съвършено вярно, госпожо.

— Кажете ми, къде расте гроздето, от което е направено това вино?

Архимандритът разпери ръце и показва с жест околността.

— И кой е посадил лозите, от които се бере това грозде?

— Великият ни прародител, нашият общ отец Ной.

Мис Фъргюсън обобщи досегашния разговор, макар че според нейната придружителка това беше ненужно.

— Вие ни поднасяте ферментирал гроздов сок от лозите на Ной?

— За мен е чест, мадам — усмихна се отново архимандритът. Той явно очакваше ако не изрична благодарност, то поне някакъв израз на удивление. Вместо това мис Фъргюсън се изправи, взе недокоснатото вино от мис Логан и върна двете чаши на слугата. Без да каже и дума, тя напусна килията на архимандрита, мина през двора толкова бързо, че три овце инстинктивно я последваха, и тръгна надолу по склона. Мис Логан направи неопределени жестове към свещеника, а после забърза след работодателката си. Мълчаливо

прекосиха отрупани с праскови градини; отминаха хладно овчаря, протегнал към тях купа мляко; безмълвно се върнаха в селото, където мис Фъргюсън с възродена пресметната любезност попита старейшината дали може незабавно да им осигури място за нощуване. Старецът предложи собствената си къща — най-голямата в Аргури. Мис Фъргюсън благодари и предложи в замяна малък пакет захар, който беше приет с пълна сериозност.

Вечерта в стаята им бе сложена маса, не по-висока от музикантско столче. Дадоха им лаваш — хляб на тънки питки, нарязано на парчета студено овнешко, твърдо сварени яйца, обелени и разрязани на две, както и плодове, подобни на къпини. Не им поднесоха вино или защото такъв бе обичаят в тази къща, или защото разказът за посещението им в манастира бе стигнал до ушите на старейшината. Вместо това за пореден път пиха овче мляко.

— Това е светотатство — каза най-сетне мис Фъргюсън. — Светотатство. На планината на Ной. Този свещеник живее като фермер. Кани жени да останат при него. Прави вино от гроздето на Патриарха. Това е светотатство.

Мис Логан знаеше, че не бива да отговаря, а още по-малко да се застъпва за добронамерения архимандрит. Само отбеляза наум, че обстоятелствата на посещението им са ги лишили от възможността да разгледат върбата, израснала от дъска от Ноевия ковчег.

— Трябва да изкачим планината — каза мис Фъргюсън.

— Но ние не знаем как.

— Ще я изкачим. Грехът трябва да бъде пречистен с вода. Греховете на света са били пречистени от водите на Потопа. Този монах върши двойно светотатство. Ще напълним шишетата си със сняг от свещената планина. Чистият сок от гроздето на Ной, който търсехме, е превърнат в нечист. Вместо него ще вземем свещена вода. Това е единственият начин да спасим пътуването си.

Доста стъписана, мис Логан кимна по-скоро в знак на примирение, отколкото на съгласие.

Тръгнаха от селцето Аргури в утрото на 20 юни 1840 г. от Христа, придружени само от кюрдския си водач. Старейшината със съжаление им разказа за убеждението на селяните, че планината е свещена и никой не бива да се изкачва по-високо от манастира „Свети Яков“. Самият той споделял това убеждение. Той не се опита да

разубеди двете жени, но настоя да даде на заем пистолет на мис Фъргюсън. Тя го окачи на колана си, макар да нямаше нито намерение, нито умения да го използва. Мис Логан взе малка торбичка с лимони, както я посъветваха.

Жените язدهа, вдигнали бели чадъри, за да се пазят от утринното слънце. Като вдигна очи, мис Фъргюсън отбеляза, че ореолът от облаци вече е започвал да обвива върха на планината. Ежедневно чудо, каза си тя. Няколко часа сякаш напредваха бавно; минаваха през гол участък от фин пясък и жълтеникава глина, сред които стърчаха само няколко закърнели, бодливи храсти. Мис Логан забеляза няколко пеперудки и много гущери, но дълбоко в себе си бе разочарована, че се виждат толкова малко от животните, слезли от Ноевия ковчег. Трябваше да си признае, че в глупостта си си беше представяла склоновете на планината като зоопарк. Господ обаче бе казал на животните да се пръснат по земята, да се плодят и множат. И те явно се бяха подчинили.

Слизаха в скалисти долини, през никоя от които не минаваше и най-малкото поточе. Планината беше суха като варовика в Съсекс. А после, малко по-нависоко, тя изведнъж ги учуди със зелени пасища и розови храсти с нежни цветове. Заобиколиха един хребет и попаднаха на малък лагер — три-четири груби шатри с жълтеещи стени и черни покриви от козя кожа. Мис Логан бе леко обезпокоена от внезапната поява на тази група номади, чието стадо се виждаше надолу по склона, но мис Фъргюсън насочи коня си право към тях. Един страшен на вид мъж, чиято рошава коса приличаше на покрива на собствената му шатра, протегна към тях напукана паница. Тя съдържаше възкисело мляко, примесено с вода, и мис Логан отпи с известни опасения. Двете кимнаха, усмихнаха се и продължиха по пътя си.

— Според теб това не беше ли естествен жест на гостоприемство? — попита внезапно Аманда Фъргюсън.

Мис Логан помисли върху този странен въпрос.

— Да — отвърна тя, защото и преди бяха срещали такова държане.

— Баща ми би казал, че това е първичен подкуп, целящ да отклони гнева на непознатите. За него това бе въпрос на убеждения. Той би казал, че тези номади са като бръмбарите.

— Като бръмбарите ли?

— Баща ми се интересуваше от бръмбарите. Той твърдеше, че ако сложиш някое бръмбарче в кутийка и почукаш по капачето, то ще ти отговори, като си мисли, че си женско бръмбарче, което му предлага ръката си.

— Не смятам, че те се държаха като бръмбари — каза мис Логан, като внимаваше да покаже чрез тона си, че това е само личното ѝ мнение и тя ни най-малко не иска да обиди полковник Фъргюсън.

— Нито пък аз.

Мис Логан не разбираше напълно мисловната нагласа на своята работодателка. След като бе изминала толкова голямо разстояние, за да се помоли за баща си, тя всъщност непрекъснато спореше със сянката му.

При първия стръмен склон на Голям Арарат те завързаха конете си на една трънка и ги спънаха. Оттук нататък щяха да продължат пеша. Мис Фъргюсън, със слънчобран в ръка и пистолет на колана си, вървеше напред с уверената стъпка на праведница; мис Логан, размахваща торбичката с лимоните, се мъчеше да не изостава по все по-трудния терен; а кюрдският им водач, натоварен с багажа, вървеше последен. Трябваше да прекарат две нощи в планината, ако искаха да стигнат снега.

Бяха се изкачвали усилено цял следобед, тъй че малко преди седем часа, когато цветът на небето омекваше до прасковено, тримата си почиваха върху една плоска скала. Отначало не различаха шума, нито пък се сетиха какво означава той. Само чуха тих тътен, гранитно гъргорене, но не бяха сигурни дали то идва отгоре или отдолу. После земята под нозете им започна да вибрира и се разнесе шум, подобен на гръм — но скрит, потиснат, ужасяващ гръм, гласът на някой прастар подземен бог, който вилнее срещу заточението си. Мис Логан погледна изплашено работодателката си. Аманда Фъргюсън тъкмо насочваше бинокъла си към манастира „Свети Яков“, а на лицето ѝ бе изписано превзето доволство, което шокира придружителката ѝ. Мис Логан беше късогледа и затова разбра какво става не от лични наблюдения, а от израза на мис Фъргюсън. Когато най-сетне ѝ подадоха бинокъла, тя можа да се увери, че всички покриви и всички стени на манастирската църква и на селцето, което напуснаха едва тази сутрин, бяха срутени от силното земетресение.

Мис Фъргюсън се изправи и бързо поднови изкачването си.

— Няма ли да помогнем на оцелелите? — попита озадачено мис Логан.

— Няма да има такива — отвърна работодателката ѝ и добави с по-остър тон: — Те би трябвало да са очаквали това наказание.

— Наказание ли?

— За тяхното неподчинение. За това, че са правили вино от гроздето на Ной. Задето са построили църква и после са светотатствали в нея. — Мис Логан погледна предпазливо Аманда Фъргюсън, чудейки се как да ѝ каже, че по нейното скромно и некомпетентно мнение наказанието е твърде сурово.

— Това е свещена планина — каза студено мис Фъргюсън. — Планината, на която е спрял Ноевият ковчег. Тук и малкият грях е голям грях.

Мис Логан не наруши ужасеното си мълчание, а само последва работодателката си, която се изкачваше по едно каменно дърво. Горещ мис Фъргюсън я изчака и се обърна към нея.

— Ти очакваш Бог да бъде като върховния съдия в Лондон. Очакваш да обясни делата си с дълга реч. Богът на тази планина е Бог, който от целия свят е спасил единствено Ной и неговото семейство. Не забравяй това.

Мис Логан беше сериозно обезпокоена от тези изказвания. Нима мис Фъргюсън сравняваше земетресението, разрушило Аргури, със самия Велик потоп? Нима уподобяваше спасението на две бели жени и един кюрд на пощадяването на Ной и неговото семейство? Когато се подготвяха за експедицията, двете жени научиха, че магнитният компас е безполезен в тези планини, защото скалите са пълни с желязо. Явно имаше и други начини да загубиш ориентир.

Какво търсеше тя на планината на Ной редом с фанатизирана поклонничка и брадат селянин, с когото не можеше да общува, докато земята под тях се взривяваше като барута, донесен за дар на местните вождове? Всичко ги теглеше да тръгнат надолу, а те продължаваха нагоре. Кюрдът, който според нея би побягнал при първия земен трус, още вървеше с тях. Може би смяташе да им пререже гърлата, докато спят.

През нощта си починаха и още при изгрев-слънце продължиха да се изкачват. Белите им чадъри изпъкнаха рязко на фона на суровия планински терен. Пред тях имаше само голи скали и камъни; никаква

растителност освен лишеи; и нямаше нито капчица вода. Със същия успех можеха да са на луната.

Вървяха, докато не стигнаха до първата пряспа сняг, натрупана в дълга, тъмна цепнатина по склона на планината. Бяха на деветстотин метра от върха, малко под ледения корниз на Голям Арарат. Именно тук издиганият се от равнината въздух се превръщаше в пара и създаваше чудотворния ореол. Небето над тях изглеждаше все по-ярко зелено, почти без нюанси на синьо. На мис Логан ѝ беше много студено.

Двете бутилки бяха напълнени със сняг и поверени на водача. По-късно мис Логан се опитваше да си представи странно ведрия израз и уверената поза на своята работодателка, когато тръгваха надолу; мис Фъргюсън демонстрираше задоволство, което граничеше с горделивост. Бяха изминали не повече от неколкостотин метра — кюрдът водеше, мис Логан вървеше последна — и минаваха по един неравен сипей, когато мис Фъргюсън падна. Тя залитна напред и настрани и се хлъзна десетина метра надолу по склона, преди кюрдът да успее да я хване. Мис Логан спря учудено, защото работодателката ѝ бе загубила равновесие на малък участък твърда скала, която не би трябвало да представлява опасност.

Когато стигнаха до нея, мис Фъргюсън се усмихваше, явно без да се плаши от кръвта. Мис Логан не позволи на кюрда да я превърже, а само прие ивици от ризата му за тази цел, след което настоя той да се обърне с гръб. След около половин час двамата отново изправиха ирландката на крака и пътуването продължи. Мис Фъргюсън се бе облегнала на ръката на водача със странно безгрижие, сякаш той я развеждаше из катедрала или зоопарк.

През останалата част от деня изминаха само едно късо разстояние, защото мис Фъргюсън се нуждаеше от чести почивки. Мис Логан пресмяташе колко далеч са завързани конете им и резултатът не я ободри. Към смрачаване попаднаха на две малки пещери, които мис Фъргюсън сравни с отпечатъци от Божия палец по склона на планината. Кюрдът влезе предпазливо в първата от тях, като душеше за диви зверове, а после ги извика да влязат. Мис Логан стъкми постелите и попуши малко опиум, а водачът изчезна след няколко неразбираеми за нея жеста. Върна се час-два по-късно с няколко сухи,

хилави храста, които бе успял да изтръгне от скалата. Той накладе огън, а мис Фъргюсън легна, пи малко вода и заспа.

Когато се събуди, тя заяви, че няма сили, а костите ѝ са се схванали. Не изпитвала глад. Този ден останаха в пещерата, като се надяваха състоянието на мис Фъргюсън да се подобри до следващата сутрин. Мис Логан се замисли за настъпилите в нейната работодателка промени след пристигането им в планината. Целта на пътуването им беше да се застъпят за душата на полковник Фъргюсън. Въпреки това досега не се бяха молили; Аманда Фъргюсън сякаш още спореше с баща си, а Господ, когото тя славеше, явно не бе от ония богове, които биха простили с лека ръка греховете на полковника. Дали мис Фъргюсън не бе разбрала или поне решила, че душата на баща ѝ е изгубена, прокудена, осъдена? Това ли се беше случило?

На смрачаване мис Фъргюсън каза на придружителката си да напусне пещерата, докато тя говори с водача. Това изглеждаше излишно, тъй като мис Логан не разбираше и дума турски, руски, кюрдски или каквато и смесица да използваха другите двама; но все пак се подчини. Застанала пред пещерата, тя гледеше бледожълтата луна и се страхуваше да не би някой прилеп да се удари в косата ѝ.

— Искам да ме преместите така, че да виждам луната. Вдигнаха болната внимателно, сякаш беше старица, и я сложиха до входа на пещерата. — Утре тръгнете още на разсъмване. Няма значение дали ще се върнете, или не. — Мис Логан кимна. Не възрази, защото знаеше, че няма смисъл; не заплака, защото знаеше, че ще я укорят за това. — Аз ще си припомням Светото писание и ще чакам Божията воля. На тази планина Божията воля е съвсем явна. Не мога да си представя по-добро място, откъдето да ида при Него.

През нощта Мис Логан и кюрдът се редуваха да бдят над нея. Луната, вече почти пълна, осветяваше пода на пещерата, където лежеше Аманда Фъргюсън.

— Баща ми би пожелал и музика към нея — каза болната по едно време. Мис Логан се усмихна в знак на съгласие, което подразни работодателката ѝ.

— Ти не можеш да знаеш какво имам предвид. — Мис Логан отново се съгласи.

Последва мълчание. Сухият студен въздух бе напоен с дима от изгорелите храсти.

— Той смяташе, че картините трябва да се движат. Със светлини и музика. Смяташе, че в това е бъдещето. — Мис Логан, по-благоразумна отпреди, реши, че е най-безопасно да не отговаря. — Но той грешеше. Виж луната. Луната няма нужда от музика и цветни светлини.

Мис Логан спечели един малък, последен спор — по-скоро с настойчивост, отколкото с думи — и мис Фъргюсън остана с двете бутилки разтопен сняг. Прие също и няколко лимона. На зазоряване мис Логан, която сега носеше пистолета, тръгна с водача надолу по планината. Бе изпълнена с решителност, но не знаеше какво да прави. Предполагаше например, че щом жителите на Аргури не смееха да изкачват планината преди земетресението, сега още по-малко биха пожелали да го сторят. Можеше да се наложи да потърси помощ в по-далечно село.

Конете бяха изчезнали. Кюрдът издаде дълъг гърлен звук, който явно изразяваше разочарование. Мис Логан предположи, че животните са се паникьосали, докато земята под тях се е тресяла, разкъсали са въжетата си и са избягали от планината. По-късно, докато вървеше зад кюрда към село Аргури, тя се сети за друго обяснение: може би бяха откраднати от онези гостоприемни номади, които бяха срещнали първата сутрин.

Манастирът „Свети Яков“ беше напълно разрушен и те го подминаха, без да спират. Когато наближиха руините на Аргури, кюрдът даде знак на мис Логан да почака, докато той огледа селото. Двайсет минути по-късно се върна, клатейки глава с израз, който не се нуждаеше от превод. Докато заобикаляха срутените къщи, мис Логан не можа да не забележи, че земетресението е погубило всички жители, но е оставило непокътнати лозите, които — ако можеше да се вярва на мис Фъргюсън — бяха причината за тяхното изкушение и тяхното наказание.

Отне им два дни, докато стигнат до населено място. В едно планинско село на югозапад водачът я остави в къщата на арменски свещеник с приличен френски. Тя обясни, че трябва незабавно да се сформира спасителен отряд, който да се изкачи на Голям Арарат. Свещеникът отвърна, че несъмнено кюрдът вече организира такъв. Нещо в поведението му подсказваше, че той не вярва особено много тя

да е покорила по-голямата част от Масис, която, както знаеха и селяните, и Божиите служители, беше недостъпна.

Цял ден мис Логан чака кюрдът да се върне, но той не се появи; когато на следващия ден попита за него, ѝ казаха, че е напуснал селото минути след като я е завел в къщата на свещеника. Тя се ядоса и изплаши от такова достойно за Юда предателство и изказа възмущението си пред арменския свещеник, който кимна и предложи да се помоли за мис Фъргюсън. Мис Логан прие, макар да се питаше каква ли е ползата от обикновената молитва там, където хората даваха зъбите си като дар за Бога.

Едва няколко седмици по-късно, докато лежеше в задушната си каюта на мръсния параход от Трабзон, тя си спомни, че през цялото време кюрдът бе изпълнявал заповедите на мис Фъргюсън с точност и почителност; освен това самата тя нямаше откъде да знае какво е станало между тях през последната нощ в пещерата. Може би мис Фъргюсън бе наредила на водача да заведе придружителката ѝ до безопасно място и да я изостави.

Освен това мис Логан си спомни падането на работодателката си. Минаваха по сипей, имаше безброй лесно свличащи се камъни и бе трудно да запазиш равновесие, но точно в този момент прекосяваха по-лек наклон, а мис Фъргюсън бе застанала върху плоска гранитна плоча. Арарат беше магнетична планина, където компасите не работеха и не бе трудно да изгубиш равновесие. Не, не беше това. Въпросът, който тя избягваше, бе дали мис Фъргюсън не бе причинила сама падането си, за да постигне или потвърди онова, което искаше да постигне или потвърди. Когато за пръв път се изправиха пред увенчаната с ореол планина, мис Фъргюсън бе заявила, че за всичко има две обяснения, всяко от които изисква да упражниш вяра, и че свободната воля ни е дадена, за да можем да изберем едното от тях. Тази дилема щеше да занимава мис Логан дълги години.

7.

ТРИ ОБИКНОВЕНИ ИСТОРИИ

I

Аз бях нормален осемнайсетгодишен младеж: задръстен, притеснителен, неопитен и заядлив, интензивно образован, грубоват в общуването, емоционално изригващ. Но поне всички останали осемнайсетгодишни младежи, които познавах, бяха такива, затова смятах, че съм нормален. Готвех се да продължа да уча в университет и тъкмо си бях намерил работа като възпитател в частно училище. Изчетената от мен литература ми предсказваше ярки роли — например гувернант в старо каменно имение, където пауните са накацали по тисовия плет, а в запечатаната пещера на отшелника са открити вкаменели кости; или пък като наивно създание в някое ексцентрично частно училище на границата с Уелс, където е пълно с червендалести пияници и прикрити похотливци. Очаквах безгрижни момичета и невъзмутими икономи. Знаете каква е социалната поука: меритократът се заразява със снобизъм.

Реалността се оказа по-близка, в околността. Преподавах един срок в занималнята на частно училище на половин миля от къщи и вместо да прекарвам лениво дните си с чаровни дечица, чиито майки, задължително с капели, се усмихват снизходително, но все пак флиртуват с мен през някой безкраен, осеян с пухчета от топола спортен ден, аз подготвих за изпити сина на местния букмейкър (той ми зае колелото си: аз го строших) и дъщерята на адвокатата на предградието. И все пак половин миля е голямо разстояние за онези, които никога не са пътували, а на осемнайсет и най-леките промени в живота на едно момче от средната класа привличат и възбуждат. Към училището вървеше и едно семейство, което живееше в голяма къща. Всичко тук беше различно и следователно по-добро: тежките месингови кранчета, извивката на перилата, истинските картини с маслени бои (и ние си имахме картина с маслени бои, но не чак толкова истинска), библиотеката, която някак си беше нещо повече от една стая книги, мебелите, които бяха достатъчно стари, за да бъдат проядени от дървояди, и небрежното отношение към наследените неща. В коридора висеше ампутираният край на весло, върху който със

златни букви бяха изписани имената на осмина колежани, всеки от които бе получил такъв трофей в слънчевите предвоенни дни; тази вещ ми се струваше изключително екзотична. В градината пред къщата имаше противовъздушно скривалище, което у дома би предизвикало срам и би било усърдно замаскирано с вечнозелени растения; тук то пораждаше само шеговита гордост. Семейството подхождаше на къщата. Бащата беше шпионин; майката бе бивша актриса, а синът носеше ризи с висока яка и жилетки с двуредно закопчаване. Има ли смисъл да продължавам? Ако навремето бях чел достатъчно френски романи, щях да знам какво да очаквам; естествено, тук се влюбих за пръв път. Но това е друга история, или поне друга глава.

Училището беше основано от дядото, който още живееше тук. Макар да бе на около осемдесет и пет години, той едва отскоро бе изваден от списъка на преподавателите от някой по-сръчен мой предшественик. От време на време го виждахме да обикаля из къщата в кремавото си ленено сако и колежанската си вратовръзка — той би държал да знаете, че е завършил в Кеймбридж, „Гонвил и Каюс“, — и каскет (у дома каскетът беше нещо обикновено; тук той изглеждаше помпозно и вероятно означаваше, че някога си ходил на лов с хрътки). Старецът все търсеше „своя клас“, но никога не го намираше и говореше за „лабораторията“, която не беше нищо повече от задна кухня с газов котлон и течаща вода. През топлите следобеди той седеше пред входната врата с преносим радиоапарат „Робъртс“ (както научих, изцяло дървената конструкция давала по-добро качество на звука от онези пластмасови или метални апарати, на които се възхищавах) и слушаше коментарите на мачове по крикет. Казваше се Лорънс Бийсли.

Като изключим прадыдо ми, той беше най-старият човек, когото бях виждал. Възрастта и общественото му положение събуждаха у мен обичайната смесица от страхопочитание и наглост. Старческата му разпуснатост — отдавнашните лекета по дрехите, висящата от брадичката му белезникава като белтък слюнка — събуждаха у мен младежки гняв срещу живота и неговото неизбежно западане; чувство, което плавно прерасна в омраза към човека, изпаднал в това състояние. Дъщеря му го хранеше с детски консерви, което отново потвърждаваше за мен мрачната ирония на съществуването и показваше колко достоен за презрение е този старец. Аз му съобщавах

измислени резултати от крикет. „84 при 2, мистър Бийсли“ подвиквах аз, докато той дремеше на слънцето под високата глициния. „Уест Индис 790 при обявени три“ — настоявах аз, докато му носех подноса с детското пюре. Съобщавах му резултати от мачове, които никога не бяха играни, измислени резултати, невъзможни резултати. Той кимваше в отговор и аз се измъквах, като се кисках на дребната си жестокост, доволен от факта, че не съм такова добро момче, за каквото ме мислеше той.

Петдесет и три години преди да се запознаем, Лорънс Бийсли пътувал втора класа на борда на „Титаник“. Бил на трийсет и пет, наскоро бил изоставил работата си като директор на научната секция в Дълуич Колидж и прекосявал Атлантика — поне според по-късните семейни легенди, — за да ухажва без особен ентузиазъм някаква американка с наследство. Когато „Титаник“ се ударил в айсберг, Бийсли избягал с полупразната спасителна лодка 13 и бил прибран от „Карпатия“. Сред сувенирите в стаята на този осемдесетгодишен ветеран имаше одеяло, на което бе избродирано името на кораба спасител. По-скептичните членове на семейството му твърдяха, че буквите са се появили върху одеялото доста след 1912-а. Освен това те се забавляваха да обсъждат дали дядо им не е избягал от „Титаник“ в женски дрехи. Нима името на Бийсли не беше изпуснато от първоначалната версия на списъка със спасените, но затова пък включено сред удавниците в официалното съобщение за броя на загиналите? Нима не беше твърде вероятно този фалшив труп и мистериозен оцелял да се е крил зад рокля и тънък гласец, докато не стигнал благополучно Ню Йорк, където набързо изоставил маскировката си в тоалетната на някой подлез?

Аз с удоволствие подкрепях тази теория, защото тя потвърждаваше моята представа за света. През есента на същата година щях да закрепя на огледалото в стаята си листче със следните думи: „Животът е измама и всичко го показва; така си предполагам, така се и оказва.“ Случаят Бийсли потвърждаваше това; героят от „Титаник“ беше фалшификатор на одеяла и травестит узурпатор; колко справедливо бе следователно от моя страна да му казвам измислени резултати от крикет. Ако погледнем нещата в по-едър план, теоретиците твърдят, че животът се свежда до оцеляване на най-способните: нима хипотезата Бийсли не доказваше, че „най-

способните“ са само най-хитрите? Героите, истинските рицари, тези с най-добрите гени, дори капитанът (най-вече капитанът!) са потънали достойно заедно с кораба, докато страхливците, паникьорите и измамниците са намерили начин да се промъкнат в спасителна лодка. Нима това не доказваше, че човешките гени непрестанно се влошават и лошата кръв изтласква добрата?

Лорънс Бийсли не споменавахе нищо за женски дрехи в книгата си „Загубата на «Титаник»“. Настанен в бостънски клуб от американското си издателство „Хотън Мифлин“, той бе написал разказа си за шест седмици; книгата излязла има-няма три месеца след описаното в нея корабокрушение и после била преиздавана периодично. Тя бе направила Бийсли един от най-известните оцелели корабокрушенци от „Титаник“ и през следващите петдесет години — почти до времето, когато аз се запознах с него — той бе редовно търсен за консултации от морски историци, киносценаристи, журналисти, колекционери на сувенири, досадници, автори на конспиративни теории и отегчителни адвокати. Когато други кораби биваха потопени от айсберги, в дома му звъняха журналисти, които го караха да си представи съдбата на жертвите.

Около четирийсет години след избавлението си той бил нает като консултант на филма „Незабравимата нощ“, сниман в Пайнуд. Голяма част от снимките били правени нощем с умалена версия на кораба, готов да потъне в море от надиплено черно кадифе. Бийсли наблюдавал действието заедно с дъщеря си няколко вечери поред, така че следващите редове се основават на нейния разказ. Бийсли, естествено, бил заинтригуван от възродения и отново килнат „Титаник“. Всъщност той много държал да бъде сред статистите, които се тълпели отчаяно до парапета при потъването на кораба — може да се каже, че горял от нетърпение да преживее наужким алтернативна версия на историята. Режисьорът на филма обаче също така упорито отказвал да снима този консултант, който не притежавал необходимата карта от актьорския съюз. Бийсли, който умеел да се справя с кризисни ситуации, фалшифицирал пропуска, за да си осигури достъп до ерзаца „Титаник“, облякъл се в костюм от началото на века (дали ехото може да докаже истинността на повтаряното от него?) и се наредил между статистите. Прожекторите били включени и струпаните до парапета пътници започнали да се вайкат за предстоящата си смърт в

надипленото черно кадифе. Едва в последния момент, когато камерите били готови да снимат, режисьорът забелязал, че Бийсли е успял да се промъкне до парапета на кораба; като взел високоговорителя си, той наредил на аматьора измамник да бъде така добър да слезе от борда. И така за втори път в живота си Лорънс Бийсли напуснал „Титаник“ малко преди той да потъне.

Като интензивно образован осемнайсетгодишен младеж аз бях запознат с допълнението на Маркс към теорията на Хегел; историята се повтаря, първия път като трагедия, втория път като фарс. Тогава видях и илюстрацията на този процес. Години по-късно още не съм виждал по-добра.

II

Какво всъщност е правел Йона в корема на кита? Тази история се изплъзва като риба, както и може да се очаква.

Всичко започнало, когато Господ Бог заръчал на Йона да иде да плаши с гнева Му жителите на Ниневия — един град, който въпреки Божия навик да унищожава греховните градове все още — необяснимо и упорито — тънел в грях. Йона, който не харесал задачата по неуточнени причини, може би свързани със страха да не би гуляещите ниневчани да го убият с камъни, избягал. В Йопия се качил на кораб, заминаващ към най-далечната точка на познатия по него време свят: Тарсис в Испания. Разбира се, той не си бил дал сметка, че Господ знае точно къде се намира, да не говорим, че упражнявал оперативен контрол върху ветровете и водите на Източното Средиземноморие. Когато се развихрила невиджана буря, суеверните моряци хвърлили жребий, за да узнаят кой е причината за тази беда, и късата сламка, счупената плочка от домино или даматата пика била изтеглена от Йона. Незабавно го метнали през борда и също тъй незабавно той бил погълнат от огромна риба, или по-точно от кита, който Бог насочил към него специално с тази цел.

Три дни и три нощи се молил Йона в корема на кита и тъй убедително обещаващ занапред да се подчинява, че Бог наредил на рибата да повърне разкаялия се. Естествено, при следващата поръчка за Ниневия Йона направил каквото се искало от него. Отишъл и заплашил греховния град с унищожение, каквото било постигнало всички греховни градове по Източното Средиземноморие. Тогава гуляещите ниневчани се разкаяли, също като самия Йона в корема на кита; при което Бог решил все пак да пощади града. Йона, който бил преживял толкова много, за да предаде новината за унищожението, естествено, ужасно възнегодувал, че въпреки добре известния си навик да разрушава градове Бог в крайна сметка е променил мнението си. На всичко отгоре Бог, който обичал да показва кой командва, разиграл на своя подчинен притча. Първо накарал от земята да поникне растение, което да пази Йона от слънцето (под „растение“ трябва по-конкретно

да разбираме нещо като рицин или *Palma Christi* с бързия ѝ растеж и широките ѝ листа), а после само с махване на копъринена кърпичка изпратил червей, за да подгризе въпросното растение и да остави Йона да се пържи на жегата. Бог разяснил така разиграното театро по следния начин: тебе ти е жал за растението, дете те изостави, нали? Затова и аз ще пожаля Ниневия.

Е, не е кой знае каква история. Както и в по-голямата част от Стария завет, в нея потискащо липсва свободна воля, а дори и илюзията за такава. Бог държи всички карти и печели всички ръце. Не се знае само как ще ги разиграе този път — дали ще започне с двойка коз и ще стигне до асото, дали ще почне с асото и ще слезе до двойката, или ще ги размеси. И тъй както параноичните шизофреници винаги са непредсказуеми, този елемент придава някакъв тласък на разказа. Но какво да правим с това растение? Като логически аргумент то не е много убедително: всеки може да види, че има огромна разлика между едно рициново насаждение и град с 12 000 души. Освен ако работата не е тъкмо там и Богът на Източното Средиземноморие не цени създанията си по-малко от едно маслодайно храстче.

Ако разглеждаме Бог не като главен герой, упражняващ морален тормоз, а като автор на тази история, трябва да му отнемем точки за сюжет, мотивация, напрежение и изграждане на характерите. И все пак в това банално и доста отблъскващо нравоучително съчинение има един изключителен мелодраматичен щрих — онази работа с кита. Технически погледнато, китовата страна на нещата съвсем не е добре изградена; животното е също такава пионка като Йона; неговата чудотворна поява тъкмо когато моряците изхвърлят Йона през борда, намирисва много на *deus ex machina*; и на всичкото отгоре „голямата риба“ изпада от разказа веднага след като е изпълнила наративната си функция. Дори растението е описано по-добре от горкия кит, който не е нищо повече от плаваща килия, където Йона прекарва три дни на покаяние за неуважението си към съда. Бог побутва с пръст плувналия в мас пандиз като дете адмиралче, което мести флотата си по морски карти.

И все пак, въпреки всичко китът обира овациите. Ние забравяме алегоричната поука от историята (как Вавилон поглъща непокорния Израил), не се интересуваме особено дали Ниневия е пощадена, или не, нито пък какво се е случило с повърнатия пророк, но определено

помним кита. Джото го изобразява как дъвче бедрата на Йона, като от устата му стърчат само коленете и бясно мятаните се ходила. Брьогел, Микеланджело, Кореджо, Рубенс и Дали също така илюстрират историята. В Гуда има един стъклопис, на който Йона пристъпя от устата на рибата, сякаш слиза от челюстите на ферибот. Йона (рисуван както като мускулест фавн, така и като брадат старец) се радва на иконография, на чийто престиж и разнообразие Ной определено би завидял.

Какво толкова ни омагьосва в приключението на Йона? Дали моментът на поглъщането, дали люшкането между опасност и спасение, когато си представяме как самите ние по чудо избягваме опасността от удавяне само за да бъдем изядени живи? Дали трите дена и трите нощи в корема на кита, представата за затваряне, задушаване, усещането, че си жив погребан? (Веднъж, когато се возех на нощния влак от Лондон до Париж, аз се оказах в заключеното купе на заключен вагон в заключения трюм на ферибота под водната повърхност; тогава не се сетих за Йона, но може би моят кошмар е приличал на неговия. А дали пък не става въпрос за по-класически вид страх: навярно представата за пулсиращия стомах събужда ужаса от насилственото връщане в утробата?) дали пък най-въздействащ не е третият елемент в тази история, освобождението, доказателството, че има спасение и справедливост след чистилицето на затвора? Също като Йона ние се лашкаме по бурното море на живота, преживяваме привидна смърт и сигурно погребване, но после получаваме заслепително възкресение, когато вратите на ферибота се отворят и ние се връщаме към светлината и отново познаваме Божията любов. Това ли е причината този мит вечно да изплува в паметта ни?

Може би; а може би съвсем не. Когато излезе филмът „Челюсти“, мнозина се опитваха да обяснят въздействието му върху зрителите. Навярно филмът засягаше някаква първична метафора, някакъв архетипен сън, познат по целия свят? Или пък използваше сблъсъка на водната стихия със земята и така будеше безпокойството ни от идеята за амфибианизма? Дали пък не ставаше въпрос за факта, че преди милиони години нашите хрилести предшественици са изпъззели от водата и оттогава ние непрестанно сме парализирани от мисълта за връщането си в нея? Английският романист Кингсли Еймис стига до следното заключение по повод филма и възможните му

интерпретации: „Става въпрос за страха да не те излапа някоя адски голяма акула.“

В крайна сметка тук се крие въздействието, което все още ни оказва историята за Йона и кита: страхът да не те погълне някое голямо животно, страхът да не те схрускат, сдъвчат, преглътнат и полеят с глътка солена вода и стадо аншоа за десерт; страхът от ослепяване, тъмнина, задушаване, удавяне, потапяне в китова мас; страхът, че ще те лишат от сетива, което, както знаем, подлудява хората; страхът, че ще умреш. Ние реагираме също толкова живо като всяко друго боящо се от смъртта поколение, след като някой садистичен моряк е измислил тази история, за да сплаши новия юнга.

Разбира се, ние си даваме сметка, че този разказ не може да се базира на истина. Ние сме образовани хора и умеем да различим мита от действителността. Да, човек може да бъде погълнат от кит, признаваме ние, но попаднал в стомаха, не би могъл да оцелее. Като начало ще се удави, а ако не се удави, ще се задуши; а най-вероятно ще умре от сърдечен удар, когато огромната паст зейне пред него. Не, невъзможно е човек да оцелее в търбуха на кита. Знаем каква е разликата между мит и реалност. Ние сме образовани хора.

На 25 август 1891 г. Джеймс Бартли, трийсет и пет годишен моряк от кораба „Източна звезда“, бил погълнат от кашалот близо до Фолкландските острови:

„Помня всичко много добре от мига, в който паднах от кораба и усетих как краката ми се удрят в нещо меко. Погледнах нагоре и видях как един едроробрен свод в бледорозово и бяло се спуска над мен; в следващия миг почувствах, че ме отнасят надолу с краката напред и разбрах, че ме поглъща кит. Той ме всмукваше все по-навътре и по-навътре; една стена от плът ме обви от всички страни, но притискането не беше болезнено, а месото поддаваше като мека гума при най-лекото ми движение.

Изведнъж се оказах в нещо като чувал, много по-голям от тялото ми, но абсолютно тъмен. Опипах наоколо и ръцете ми намериха няколко риби, някои от които, изглежда, бяха още живи, тъй като се въртяха из пръстите ми и се изплъзваха обратно към краката ми. Скоро почувствах силно главоболие, а дишането ми ставаше все по-трудно и по-трудно. Освен това стана ужасно горещо; топлината ме поглъщаше, като непрекъснато се усилваше. Очите ми станаха на въглени; бях

убеден, че съм осъден да загина в търбуха на кита. Това ме измъчваше непоносимо, а страшната тишина в този ужасен затвор ме потискаше. Опитвах се да се изправя, да движа ръцете и краката си, да извикам. Всяко действие беше станало невъзможно, но мисълта ми беше странно ясна; и напълно разбирайки жестоката си участ, най-накрая изгубих съзнание.“

По-късно кашалотът бил убит и издърпан до „Източна звезда“, чийто екипаж, без да знае колко близо е изгубеният им другар, прекарал остатъка от деня и част от нощта в дране на плячката. На другата сутрин закачили стомаха на една кука и го издърпали на палубата. Отвътре сякаш се долавяло леко, спазматично движение. Моряците, които очаквали някоя едра риба или може би акула, разпорили стомаха и открили Джеймс Бартли. Той бил в безсъзнание; лицето, шията и ръцете му били избелени от стомашните сокове, но още бил жив. Две седмици бил в дерилиум, а после започнал да се възстановява. След време си възвърнал здравето, само дето киселините били премахнали пигментите от непокритата част на кожата му. Той останал албинос до смъртта си.

Мосю дьо Парвил, научен редактор на „Journal des Débats“, разгледал случая през 1914 г. и заключил, че разказите на капитана и екипажа са „правдоподобни“. Съвременните учени обаче твърдят, че Бартли не би могъл да оцелее повече от няколко минути в корема на кита, какво остава да чака половин ден нищо неподозиращите моряци от кораба-майка да освободят този съвременен Йона. Но дали да вярваме на днешните учени, никой от които не е бил в търбуха на някой кит? Сигурно бихме могли да направим компромис с професионалния скептицизъм, като предположим съществуването на въздушни джобове (дали китовете страдат от газове като всички останали?) или стомашни сокове, чиято ефикасност е влошена вследствие на някаква китова болест.

Ако пък сте учен или ви глождят стомашни съмнения, погледнете на въпроса от този ъгъл. Много хора (между които и аз) вярват в мита за Бартли, също както милиони са вярвали в мита за Йона. Макар да ви се струва фалшива, историята е била преразказана, нагласена, осъвременена; тя е стигнала по-близо до нас. По въпроса за Йона четете Бартли. А един ден ще има случай, на който дори вие ще повярвате — някакъв моряк ще попадне в устата на кит и ще излезе

жив от стомаха му; може би не след половин ден, може би само след половин час. И тогава хората ще повярват в мита за Бартли, породен от мита за Йона. Важното е това, че митът не ни връща към някакво първоначално събитие, поукрасено от колективната памет, а сочи към нещо, което още не се е случило, но трябва да се случи. Митът ще се превърне в действителност, колкото и да не ни се вярва.

III

В осем вечерта в събота, 13 май 1939 г., лайнерът „Сейнт Луис“ напуснал своето пристанище в Хамбург. Той бил туристически кораб и повечето от 937-те пасажери, записали се за неговото трансатлантическо пътешествие, носели визи, в които се твърдяло, че са „туристи, пътуващи за удоволствие“. Тези думи обаче били твърде далеч от истината, както и целта на пътуването им била да избягат подалеч от родината. Почти всички били евреи, бегълци от нацистка държава, която възнамерявала да ги лиши от собствеността им, да ги транспортира и изстреби. Всъщност много от тях вече били лишени от собственост, тъй като на емигрантите от Германия не се разрешавало да вземат със себе си повече от десет райхсмарки. Тази наложена бедност ги правела по-лесна мишена за пропагандата: ако заминели само с разрешената сума, те били описвани като дрипави Untermenschen, които се разбягват като плъхове; а ако успели да надхитрят системата, ставали икономически престъпници, които бягат с крадени пари. Всичко това било нормално.

„Сейнт Луис“ плавал под флаг с пречупен кръст, което било нормално; екипажът му включвал половин дузина агенти на Гестапо, което също било нормално. Параходната компания била инструктирала капитана да дава по-евтино месо на това пътуване, да махне луксозните стоки от магазините и безплатните пощенски картички от общите помещения; капитанът обаче гледал да заобикаля подобни заповеди и бил обявил, че това пътуване трябва да прилича на другите курсове на „Сейнт Луис“ и да бъде колкото се може по-нормално. Затова, когато евреите дошли на борда от земята, където били презирани, систематично унижавани и затваряни, те открили, че макар по закон корабът да е част от Германия, въпреки свастиката на знамето и големите портрети на Хитлер в общите помещения германците тук са любезни, внимателни и дори изпълнителни. Това било ненормално.

Никой от тези евреи, половината от които жени и деца, нямал намерение да се връща в Германия в близкото бъдеще. Въпреки това в съответствие с правилника на параходната компания те били

задължени да си купят билети за отиване и връщане. Казали им, че тези пари трябва да покрият „непредвидени случайности“. Когато бегълците слезели в Хавана, линията „Хамбург-Америка“ щяла да им издаде фактура за неизползваната част от билета. Самите пари отивали в специална сметка в Германия: ако някога се върнели там, евреите можели да ги получат обратно. Дори и онези, които били освободени от концентрационни лагери при строгото условие да напуснат веднага фатерланда, били задължени да платят двойната сума.

Заедно с билетите си бегълците били купили разрешителни за слизане от кубинския директор на имиграционните служби, който бил дал лична гаранция, че няма да срещнат трудности при влизането в неговата страна. Тъкмо той ги бил определил като „туристи, пътуващи за удоволствие“; по време на плаването някои пасажери, особено младите, успели да осъществят забележителния преход от презрени Untermenschen към търсеци удоволствие туристи. Може би бягството им от Германия им се е струвало също тъй чудотворно като спасението на Йона от кита. Всеки ден имало храна, пиене и танци. Въпреки предупреждението на Гестапо към екипажа относно престъпването на Закона за защита на немската кръв и чест по време на пътуването сексуалните отношения продължили нормално. Към края на прекосяването на Атлантика бил проведен традиционният карнавал. Оркестърът свирел Глен Милър; евреите се били облекли като пирати, моряци и хавайски танцьорки. Някои по-отворени момичета се появили като ханъми от харем, покрити с фереджета от чаршафи — трансформация, която по-религиозните пасажери сметнали за неприлична.

В събота, 27 май, „Сейнт Луис“ акостирал в пристанище Хавана. В четири сутринта звъннал сигналът за сбор; а половин час по-късно ударил гонгът за закуска. До лайнера се приближили лодки, в някои от които имало продавачи на банани и кокосови орехи, а в други — приятели и роднини, които крещели имената на пасажерите. Корабът плавал под карантина, което било нормално. Капитанът трябвало да удостовери пред властите на пристанище Хавана, че никой на борда не е „идиот, умопобъркан или болен от неприятна за околните или заразна болест“. Когато с това било приключено, имиграционните офицери започнали да преглеждат документите на пасажерите и да им казват къде точно на кея могат да намерят багажа си. Първите петдесет

бегълци се били събрали до стълбата и чакали лодката, която трябвало да ги отведе до сушата.

Имиграцията, също като емиграцията, е процес, в който парите са не по-малко важни от законовите принципи, а често и далеч по-сигурни от тях. Парите доказват на страната приемник (или в дадения случай на транзитната страна), че новопристигналите няма да бъдат бремене за държавата. Освен това парите могат да подкупят служителите, които трябва да вземат това решение. Кубинският директор на имиграционните служби бил спечелил много пари от предишните кораби с евреи; президентът на Куба не успял да измъкне толкова. Затова на 6-ти май президентът издал указ, с който се отменяла валидността на туристическата виза, ако истинската цел на пътуването е имиграция. Отнасял ли се този указ за пътниците на борда на „Сейнт Луис“, или не? Корабът бил отплавал от Хамбург след прокарването на закона, но, от друга страна, разрешителните за слизване били издадени по-рано. Това бил въпрос, който изисквал много аргументи и пари. Номерът на президентския указ бил 937, а както може би са забелязали суеверните, толкова били и пътниците на борда на „Сейнт Луис“.

Получило се забавяне. На деветнайсет кубинци и испанци било разрешено да слязат, както и на трима пасажери с редовни визи; оставащите около 900 евреи чакали новините за преговорите, които включвали кубинския президент, неговия директор на имиграционните служби, корабната компания, местното благотворително дружество, капитана на кораба и един адвокат, долетял от нюйоркския щаб на Комитета за съвместно разпределение. Тези преговори продължили няколко дни. Трябвало да се вземат под внимание фактори като пари, гордост, политически амбиции и общественото мнение в Куба. Капитанът на „Сейнт Луис“, макар да се отнасял с недоверие както към местните политици, така и към собствената си компания, бил убеден поне в едно: че ако Куба се окаже недостъпна, Съединените щати, за които повечето от неговите пасажери имали визи, сигурно щели да ги приемат по-рано от обещаното.

Някои от така изоставените пътници били по-малко уверени и се разстройвали от несигурността, забавянето и жегата. Били чакали толкова дълго, за да стигнат до безопасно място, а сега били толкова близо до него. Приятели и роднини продължавали да обикалят лайнера

в малки лодки; един фокстериер, изпратен по-рано от Германия, бил носен всеки ден и показван към палубата и собствениците си. Сформирал се пътнически комитет, на който корабната компания предоставила възможност за телеграфиране; молби за ходатайство били отправени към влиятелни личности, включително и към съпругата на кубинския президент. В това време двама пасажери направили опит за самоубийство, единият с инжекция и приспивателни, а другият — като си прерязал вените и скочил в морето; и двамата оцелели. След това, за да се предотвратят по-нататъшни опити, имало нощни патрули; спасителните лодки били винаги готови, а корабът бил осветен от прожектори. Тези мерки напомняли на някои от евреите за концентрационните лагери, които току-що били напуснали.

„Сейнт Луис“ нямало да отплава от Хавана празен, след като остави своите 937 пътници; 250 души били купили билети за обратния курс към Лисабон. Едно от предложенията било да бъдат пуснати поне 250 евреи, за да се освободи място за новите пътници. Как обаче да избереш онези 250, на които да бъде позволено да слязат от Ковчега? Кой да раздели чистите от нечистите? Или да се хвърля жребий?

Случаят „Сейнт Луис“ не бил никакъв потулен, местен въпрос. Пътуването било следено от германската, британската и американската преса. „Der Stürmer“ отбелязал, че ако евреите решат да поемат обратно към Германия, трябва да бъдат настанени в Дахау и Бухенвалд. Междувременно в пристанище Хавана американски репортери успели да се качат на борда на онова, което те може би прибързано кръстили „корабът, който посрами света“. Тази публичност определено не помогнала на пътниците. Ако срамът принадлежал на целия свят, защо една конкретна страна, която вече била приела много еврейски бегълци, трябвало да го поема толкова често? Светът явно не чувствал срама си достатъчно силно, за да бръкне в портфейла си. Кубинското правителство съответно гласувало да откаже влизане на имигрантите и наредило на „Сейнт Луис“ да напусне териториалните води на острова. Това, както добавил президентът, не означавало, че преговорите са приключили, а само, че той няма да разглежда по-нататъшни предложения, докато корабът не напусне пристанището.

Колко струват бегълците? Зависи колко отчаяни са те, колко са богати закрилниците им и колко алчни са домакините. В света на

визите и паниката продавачът владее положението. Цените са произволни, спекулативни и непрекъснато се променят. Адвокатът от Комитета за съвместно разпределение направил първоначално предложение за 50 000 долара при благополучното слизване на евреите, но му било отвърнато, че сумата трябва най-малко да се утрои. Но защо да не се утрои повторно? Директорът на имиграционните служби, който вече бил получил по 150 долара на глава за отменените визи, предложил на корабната компания такса от 250 000, за да спомогне за отменянето на указ 937. Специалният посредник на президента, изглежда, смятал, че евреите могат да слязат за един милион долара. Накрая кубинското правителство определило цена от 500 долара за всеки евреин. В тази сума имало известна логика, тъй като толкова трябвало да дадат всички официални емигранти в страната. И така 907-те пасажери на борда, които вече били платили билетите си за отиване и връщане, както и визите си и били оставени с по десет германски марки, щели да струват 453 500 долара.

Когато лайнерът включил двигателите си, група жени хукнали към стълбицата за слизване и били отблъснати с пистолети от кубинската полиция. През шестте си дни в пристанище Хавана „Сейнт Луис“ бил станал туристическа атракция и заминаването му било наблюдавано от около 100 000 души. Капитанът бил получил разрешение от началниците си в Хамбург да отплава за всяко пристанище, което би приело пътниците му. Отначало той плавал бавно във все по-широки кръгове, като чакал да го извикат обратно в Хавана; после се отправил на север за Маями. Когато корабът приближил американския бряг, той бил посрещнат от американски брегови катер. Това гостоприемство обаче се оказало фалшиво; катерът трябвало да предаде на „Сейнт Луис“, че няма право да навлиза в териториалните води на САЩ. Държавният департамент вече бил решил, че щом евреите са върнати от Куба, те няма да бъдат допуснати в Съединените щати. Тук парите не били толкова пряк фактор: високата безработица и постоянната ксенофобия били достатъчни аргументи.

Доминиканската република предложила да приеме бегълците срещу стандартната пазарна цена от 500 долара на глава, но това само повтаряло кубинската тарифа. Венецуела, Еквадор, Чили, Колумбия, Парагвай и Аржентина също били помолени да приемат пътниците;

всички отказали сами да трият срама на света. В Маями имиграционният инспектор заявил, че на „Сейнт Луис“ няма да бъде разрешено да акостира в никое американско пристанище.

След като му бил отказан достъп до целия американски континент, лайнерът продължил на север. Хората на борда вече съзнавали, че скоро ще трябва да завият на изток и неизбежно да се отправят обратно към Европа. Тогава, в 4:50 ч. следобед на 4 юни, събота, получили съобщение. Явно президентът на Куба бил дал разрешение евреите да слязат на остров Пайнс — бивша наказателна колония. Капитанът обърнал кораба и отново се отправил на юг. Пасажерите извадили багажа си на палубата. Тази вечер около масата отново се възцарил духът на онази карнавална нощ.

На следващата сутрин, на три часа път от остров Пайнс, корабът получил телеграма. Разрешението за слизване още не било потвърдено. Комитетът на пасажерите, който по време на кризата изпращал телеграми до видни американци с молба за намеса, не можел да реши към кого още да се обърнат. Някой предложил кмета на Сейнт Луис в щата Мисури, като решил, че може би съпадението на имената ще събуди съчувствие; веднага изпратили телеграма.

Кубинският президент бил поискал по 500 долара на човек плюс допълнителна гаранция, която да покрие храната и спането през транзитния период на остров Пайнс. Американският адвокат бил предложил (според кубинското правителство) общо 443 000 долара, но заявил, че тази сума трябва да покрие не само бегълците от „Сейнт Луис“, но и още 150 евреи на два други кораба. Кубинското правителство не можело да приеме това контрапредложение и оттеглило своето. В отговор адвокатът се съгласил на пълната сума. Правителството на свой ред изразило съжаленията си, че предложението вече е оттеглено и не може да бъде възобновено. „Сейнт Луис“ сменил курса си и повторно потеглил на север.

Когато корабът започнал обратното пътуване към Европа, английското и френското правителство били неофициално запитани дали техните страни биха приели евреите. Британците отвърнали, че биха предпочели да разглеждат този проблем в по-широкия контекст на въпроса за бегълците в Европа, но евентуално биха били склонни да разгледат въпроса за по-нататъшното приемане на евреите в Англия след завръщането им в Германия.

Имало непотвърдени или неосъществими предложения от президента на Хондурас, от един американски филантроп и дори от някаква карантинна станция в зоната на Панамския канал; корабът продължил да плава. Комитетът на пасажерите отправял молби към политически и религиозни водачи из цяла Европа, макар че посланията трябвало вече да бъдат по-кратки, тъй като корабната компания била оттеглила предоставените им безплатни телеграфически услуги. Едно от направените по това време предложения било най-добрите плувци измежду евреите да скачат през борда на определени интервали, като така принуждават кораба да спре и да обърне. Това щяло да забави приближаването му към Европа и да предостави повече време за преговори. Идеята не била приета.

Немското радио обявило, че тъй като никоя страна не се съгласява да приюти евреите от кораба, фатерландът се чувства задължен да ги приеме обратно и да ги настани. Не било трудно да се досетят къде ще бъдат настанени. Нещо повече, щом „Сейнт Луис“ бил принуден да върне товара си от престъпници и пропаднали типове обратно в Хамбург, това доказвало, че привидната загриженост на света е чисто лицемерие. Никой не искал дрипавите евреи и следователно никой нямал право да критикува приема, който фатерландът би оказал на тези мръсни паразити при тяхното завръщане.

Тъкмо по това време група млади евреи се опитали да отвлекат кораба. Те завладели мостика, но били разубедени от капитана. Той от своя страна кроял планове да подпали „Сейнт Луис“ близо до Бийчи Хед, което би задължило нацията, извършваща спасителните операции, да приеме пътниците му. Този отчаян жест като нищо щял да бъде осъществен. Най-накрая, когато мнозина били изгубили надежда и лайнерът приближавал Европа, белгийското правителство обявило, че ще приеме двеста от пътниците. През следващите дни Холандия се съгласила да вземе 194, Англия 350, а Франция 250.

След като пропътувал 10 000 мили, „Сейнт Луис“ акостирал в Антверпен, на 300 мили от отправната си точка. Хуманитарни дейци от четирите страни вече се били срещнали, за да обсъдят разпределението на евреите. Повечето от хората на борда имали право на евентуално влизане в Съединените щати и следователно били получили номер в американската квота. Хуманитарните дейци спорели

за пътниците с малки номера, тъй като тези бегълци щели да напуснат страните им най-бързо.

В Антверпен една пронацистка младежка организация разпространила позиви със следния текст: „Ние също искаме да помогнем на евреите. Ако дойдат при нас, те ще получат по едно безплатно въже и по един дълъг пирон.“ Пътниците слезли от кораба. Тези, които били допуснати в Белгия, били качени на влак със заключени врати и заковани прозорци; казали им, че това се прави за тяхната собствена безопасност. Онези, които били приети в Холандия, веднага били изпратени в лагер, обграден с бодлива тел и охраняван от кучета.

На 21 юни, събота, британският контингент от „Сейнт Луис“ хвърлил котва в Саутхамптън. Те пресметнали, че морските им странствания са продължили точно четирийсет дни и четирийсет ноци.

На първи септември започнала Втората световна война и пасажерите от „Сейнт Луис“ споделили съдбата на евреите в Европа. Шансовете им за живот се менели в зависимост от страната, в която били разпределени. Съществуват разногласия относно броя на оцелелите.

8. СРЕЩУ ТЕЧЕНИЕТО!

ПОЩЕНСКА КАРТИЧКА

Джунглата

Скъпа,

Едва намерих време за картичка — тръгваме след половин час. Снощи за последен път пихме „Джони Уокър“ и отсега нататък или местна огнена вода, или нищо. Спомни си какво ти казах по телефона и не се подстригвай твърде късо. Обичам те.

Твоят най-силен цирков акробат.

ПИСМО 1

Скъпа моя,

Пътувах 24 часа с автобус, чието табло бе окичено със св. Христофоровци, или каквото там е местното съответствие. Не бих имал нищо против шофьорът да използва някаква по-силна магия — доброто старо християнство май нямаше кой знае какъв ефект върху карането му. Когато не мислиш как да не си изповръщаш червата при всеки остър завой, гледката е великолепна. Огромни дървета, планини — такива ми ти работи. Купих картички. В момента целият екип е малко превъзбуден — ако чуя още веднъж вица за онзи, дето „щял да каракяса“, ще удуша някого. Е, това е нормално в подобни случаи. Не че съм правил нещо такова досега де. Сигурно ще бъде голям майтап. Дано има полза от всичките инжекции, дето ми ги биха, за да не пипна бери-бери и прочие.

Освен това е такова облекчение да идеш някъде, където не те познават. Знаеш ли, въпреки брадата и очилата в Каракас пак разпознаваха лицето ми. На летището, разбира се, но това е естествено. Не, смешно беше. Познай къде ме бяха гледали? Не в онзи елитарен филм за страха по сценарий на Пинтър, дето взе Златната палма; нищо подобно. Затова пък бяха гледали онова гадно

американско сериалче, дето го снимах за Хал Шавиразкажаиграта. *Още* го въртят тук. По улицата децата ми викат: „Хей, миста Рик, как сте?“ Какво ще кажеш? Мизерията тук е ужасна. Все пак след Индия нищо не може да ме учуди. А ти как подстрига косата си? Надявам се да не си направила някоя глупост, само и само да ми отмъстиш, че заминах. Знам ви вас жените, уж само ще я скъсиш за опит, а после ще кажеш, че Педро от фризьорския салон те увещава да не си я пускаш за момента, а после пък трябвало да си в най-добрата си форма за някоя сватба и не можело да идеш рошава. И накрая изобщо не си я пускаш; ако не коментирам, ще решиш, че съм почнал да ти харесвам късата прическа, а пък ако ти напомням, ще решиш, че ти досаждам, така че няма измъкване. И не е честно да твърдиш, че е заради брадата ми, защото брадата не е по моя вина, просто през въпросния век в джунглата не са се бръснали. Да, *знам*, че си я пуснах прекалено рано, но аз съм си такъв, обичам да почна да се вживявам в ролята колкото се може по-бързо. Нали знаеш как Дърк разправя, че почвал от обувките и щом намерел подходящите, знаел какъв е героят му; е, при мен е лицето. Съжалявам, ако това е първото нещо, което виждаш сутрин, но все пак не всяка може да се похвали, че спи с йезуит. Много е горещо, имам проблеми с прането. *Още* взимам онези хапчета за корем. Говорихме с Вик за сценария и той каза да не се тревожа, но на този етап всички така разправят, нали? Казах му същото, което казах и на теб по телефона — тоест не може ли героят ми да е малко по-човечен, защото публиката в днешно време не си пада по свещеници. Вик каза, че ще говорим по-нататък. С Мат се разбираме добре — очевидно ще си съперничим, когато почнем работа, но той съвсем не е толкова параноичен, колкото очаквах. Малко прекалява с фамилиарниченето, но такива са си янките. Разправих му моята най-сълзлива история, той ми разказа своята и излезе, че и двамата сме ги чували и преди! Напихме се като свине последната вечер в града и накрая танцувахме сиртаки в един ресторант. Мат се опита да троши чинии, но ни казаха, че местният обичай не бил такъв, и ни изхвърлиха! Да не говорим, че ни накараха да платим чиниите.

Знаеш ли как викат тук на пощите? „Богородица на комуникациите“. Сигурно трябва да паднеш на колене за експресна доставка. Не че скоро съм виждал пощи. Бог знае дали ще успея да пратя това писмо, преди да стигнем джунглата. Може да срещнем

някой приятелски настроен туземец с чаталеста пръчка, който да върви в нужната посока, та да му се усмихна и да му връча писмото (шегувам се). Не се тревожи за мен. Обичам те.

Чарли

ПИСМО 2

Скъпа,

Ако потърсиш в албума снимките от оня умопомрачителен купон, ще видиш, че нещо липсва. Не се тревожи, у мен е. Онази снимка, на която си направила муцунка. Малко си се поизмокрила, защото от два-три дни вали като из ведро, но още нямаш нищо против да те целувам за лека нощ. Занапред може и да се поизмачкаш малко, защото дълго време няма да спим в хотели. Отсега нататък сме скаути и ще живеем в биваци и палатки. Надявам се да мога да се наспивам. Толкова е трудно да играеш с хъс, когато си подремнал едва няколко часа. Все едно, вече сме навътре в джунглата. Непрекъснато ни бавят. Както обикновено — уговаряш се, че еди-кога си ще се появиш с толкова и толкова хора и с толкова багаж и човекът ще ви закара до следващия град. Щом обаче те види, той се преструва, че нещата са се променили и не ти е казал петнайсет, а петдесет, а и без това цените са се повишили и т.н., докато не получи проклетия си подкуп. Господи, в такива случаи ми иде да закрепя с пълно гърло: „Искам да работя!“ Всъщност веднъж го направих, направо брадясах от яд; отидох до бандита, който се опитваше да ни одере по три кожи, заврях си лицето в носа му и изкрещях: „Искам да работя, за бога, оставете ме да работя!“, но Вик каза, че нямало полза.

По-късно. Мат плакаше в реката, когато един от жичкаджиите дойде и му каза, че е малко опасно. Имало някакви мънички рибки, които усещали топлината или нещо такова и можели да плуват нагоре по струята урина. После се вмъквали в пишката, разтваряли си перките и си стояли там. Меко казано, ужасно. Жичкаджията разправяше, че нямало начин да ги изкараш оттам, били като отворен чадър и трябвало да идеш в болница да ти отрежат всичките такъми. Мат не знаеше дали да вярва, но можеш ли да рискуваш? Сега-засега никой не плакае в реката.

По-късно. Бръмчахме нагоре по реката късно следобед, слънцето беше започнало да потъва над онези огромни дървета, а ято големи

птици, чапли или нещо подобно, излитаха като розови хидроплани, както каза някой, и изведнъж вторият асистент скочи на крака и изкрещя: „Това е рай, това е шибаният рай!“ А всъщност аз се чувствам малко потиснат. Съжалявам, че те занимавам с това, не е честно, защото сигурно ще съм свеж като репичка, когато получиш писмото. Проклетият Мат ме ядосва. Какъв грандоман! Ще речеш, че никой освен него не се е снимал във филми. Гледа да се сдуши с целия екип, за да му бъде по-леко пред камерите, тъй че той да изглежда с пет години по-млад, а на мен да ми лъщи носът. Честно казано, Вик не е достатъчно строг за тази работа. Мен ако питаш, шефът на студиото трябва да е робовладелец, а не чувствителен висшист, записал кино, защото му харесвали облаците у Антониони, и впоследствие превърнал се в неясен nouvelle Deutscher със слабост към проклетия Truthspiel. На какво прилича това — четирийсет души да бършат в джунглата само защото сме се вързали на идеята му да влезем в кожата на двама извънредно умрели йезуитски свещеници. Не знам как смята екипът, но Вик сто на сто е измислил някаква теория. Що за дивотия — ние да ходим пеша, а оборудването да пристига с хеликоптер! Дори не ни дава да използваме радиотелефона, докато не свърши пътешествието. Приятелката на оператора чака бебе и той искаше да се обади в Каракас, но Вик каза „не“.

Отвратително време. Жегата няма край. Потя се като прасе, сомте un rogo. Още се притеснявам за сценария. Мисля, че ще трябва да нанесе някои поправки в ролята си. Никакъв шанс за пране, освен ако не срещнем някое племе перачки, които да чакат пред някоя от ония цинкови бараки, които видяхме в Прованс, нали се сещаш? Тази сутрин видях проклетия ламаринен знак на „Кока-кола“ на един търговски пункт. Отиваш, ей богу, на стотици мили от всякакво населено място, а хората на „Кока-кола“ пак са стигнали преди теб и са осрали пейзажа. А може и някое приятелче на Мат да го е сложило, за да се почувства колегата като у дома си. Извинявай за това.

С обич, Чарли

писмо 3

Ей, хубавице!

Извинявай за мрънкането в края на последното писмо. Сега всичко е по-добре. Като начало пак започнахме да пишкаме в реката.

Питахме Рибчо Жичко, както му викаме, откъде знае за рибката, дето плувала по урината, а той вика, че бил гледал някакъв дебел изследовател по телевизията да го разправя, което звучеше правдоподобно. Но като го поразпитахме още малко, той направи фатална грешка. Каза, че оня изследовател си бил направил специални гащи за безопасно пишкане в реката. Взел броня за крикет, отрязал малко от предницата и пъхнал вътре цедка за чай. Какво ще кажеш? Ако ще лъжеш, поне не украсявай, това е правилото. Не пресолявай манджата. Тъй че всички се посмяхме на жичкаджията, смъкнахме си циповете и, щем не щем, пишкахме в реката. Само Рибчо не пишка, защото трябваше да пази достойнството си и да твърди, че е истина.

Това ни поразвесели, както можеш да си представиш, но най-добре ни се отрази контактът с индианците. Ако може да се съди по срещнатите тук по пътя бандити (това „тук“, ако искаш да го видиш в ученическия си атлас, е някъде до Мокапра), кой би очаквал индианците да удържат на думата си? По-късно Мат каза, че бил почти убеден, че гоним вятъра, а и аз признах, че мисля същото. Да, но те бяха тук, и четиримата, точно където казаха, че ще дойдат: на един завой на реката, голи-голенички, както ги е майка родила, изправени, макар и това да не ги правеше особено високи, и втренчени в нас без капка страх. И без капка любопитство, което беше странно. Човек би очаквал да искат да го пипнат или нещо такова. А те просто стояха, сякаш не те, а ние бяхме странните. Кое то си е точно така, като се замислиш. Гледаха ни, докато разопаковахме всичко, а после тръгнахме. Не ни предложиха да носят нещо, което малко ни учуди, но пък те не са носачи, нали? Има още 2 дни до останалата част от племето и до реката, която търсим. Изобщо не можехме да видим пътеката, която следваха. Явно хората от джунглата имат удивително чувство за ориентация. Ти тук със сигурност би се загубила, ангелче, както не можеш да намериш пътя от Шепърдс Буш до Хамърсмит, без да питаш полицаия^[1]. Вървахме близо два часа, после спряхме да пренощуваме и ядохме рибата, която индианците бяха уловили, докато ни чакаха. Много съм уморен, но пък денят беше страхотен. Целувам те.

По-късно. Цял ден вървим. Добре, че тренирах във фитнес залата. Някои от нас се задъхаха след първия половин час, което не ме учудва, защото обикновено единственото им упражнение е да пъхнат

крака под някоя маса и да забият зурли в гаванката. А, да, и да вдигат ръка, за да поръчат още една бутилка. Мат е в доста добра форма след всичките снимки на открито, в които мускулите му лъщят от зехтин (макар и не чак толкова добра, колкото би трябвало да бъде), и двамата с него поизпотихме екипа, като казахме, че профсъюзните правила не се отнасят за джунглата. Никой не искаше да изостане! Рибчо Жичко, който беше поувесил нос, откакто го уличихме в лъжа, реши, че е ужасно смешно да нарича индианците „Седящия бик“ и „Тонто“, но те, естествено, не го разбираха, а ние го срязахме. И без това не беше смешно. Невероятни са, индианците де. Ходят чисто голи през джунглата, страшно подвижни са и никога не се уморяват. Убиха маймуна със стрелички. Ядохме я за вечеря, е, не всички, погнусливите плюскаха консервирано телешко. Аз опитах маймуната. Приличаше на месо от волска опашка, но по-червено. Малко жилаво, ама вкусно.

Вторник. Бог знае кога ще пристигне пощата. В момента даваме писмата на Рохас — той е четвърти асистент и освен това е местен, затова го назначихме за пощальон. Това означава, че просто слага писмата в найлонова торбичка, за да не ги изядат бръмбари, дървояди и т.н. Като дойде хеликоптерът, Рохас ще предаде пощата. Тъй че бог знае кога ще получиш тези редове.

Липсваш ми (кратка пауза, за да надам своя циркаджийски вой). Днес трябваше да се срещнем с племето, но не сме в достатъчно добра форма. Бас държа, че някои са очаквали да ни карат с коли през джунглата, а на всеки десет-петнайсет километра да има камиони с храна и момичета с гирлянди от цветя да им сервират хамбургери и пържени картопки. Дебелият Дик, звукотехникът, сто на сто си е взел хавайска риза!

Все пак трябва да му се признае на Вик, от години не е сниман филм с такова съотношение между екип и бюджет. Двамата с Мат играем без дубльори (добрият стар Норман трябваше да договори доста повече пари по тази клауза). Даже храната не идва всеки ден — хеликоптерът пристига веднъж на три дни, защото Вик смята, че щял да ни разконцентрира. Удивително, нали? Студиото е съгласно на всичко.

Не, сладурче, няма нищо странно, както много добре знаеш. В студиото смятат Вик за гений и били готови да му дадат колкото

поиска, докато онези типове от застрахователната компания не се заяли, задето големи филмови звезди падат от кану, не прегледали списъка и не намерили двама-трима, които киноиндустрията може да си позволи да загуби^[2]. Аз понякога съм лошо момче, но те смятат, че няма да напусна работата посред джунглата; а Мат е темпераментен, което значи, че обикновено не работи, ако не му бутнат пликче бял прах, но май го е отказал, пък и не виждам никакви пласъори да се лашкат между дърветата като Тарзан. Съгласихме се с условията на Вик, защото вътре в себе си също го смятаме за гений.

Чудя се дали не сглупих, като ядох от онази маймуна снощи. Днес това определено ме забавя, а и Мат често клечеше зад храстите.

По-късно. О, извинявай: сряда. Стигнахме до племето. Най-великият ден в живота ми. Естествено, след деня, когато срещнах теб, сладурче. Появиха се изведнъж, когато прехвърлихме билото на един хълм и видяхме реката под нас. Изгубената река и до нея — изгубеният народ; удивително. Доста са ниски и изглеждат пълни, но всъщност всичко е само мускул. Пък и момичетата са хубави (не се тревожи, ангелче, пълни са с болести). Странното е, че не видяхме никакви старци. Може пък да са изостанали някъде. Само че ние мислехме, че цялото племе се движи заедно. Интересно. Освен това свърших противокомарните средства — поне онова, силното. Много ме изпохапаха гадовете. Вик каза да не се тръшкам — да не би отец Фърмин да е имал мазило против комари? Аз пък му заявих, че автентичността е хубаво нещо, но моите заклетни почитателки не искат да ме гледат на големия екран с ей такива петна по лицето. Вик изтъкна, че изкуството искало жертви. Аз му казах да върви по дяволите.

Четвъртък. Стъкмихме лагера до брега на реката. Всъщност направихме два лагера — един за бели (повечето от които са кафяви на червени петна) и един за индианците. Аз исках да построим голям общ лагер. Част от екипа бяха против, защото се страхуваха да не им откраднат часовниците (представи си), а други бяха „за“, та да можели по-добре да огледат индианките (представи си). Вик каза, че идеята да има два лагера била добра, защото навремето сигурно е било така и индианците щели да бъдат психологически подготвени да играят предците си. Аз пък му заявих, че само търси оправдание на снобизма си. Спорът стана твърде разгорещен и накрая изпратихме един от

водачите да говори с индианците. Оказа се, че те и без това не искат да делят лагера си с нас. Странно, нали?

Идва вертолетът, така че ще приключвам.

С любов, Чарли

ПИСМО 4

Скъпа Пипс,

Първо рандеву! Домъкнаха камерата и останалото оборудване. Голяма емоция (но не и за индианците, които не обръщаха внимание). Храна, цигари. И нищо против комари — можеш ли да повярваш? На всичкото отгоре Вик не позволява да ни носят вестници, което ме вбесява. Не сме деца, нали така? Едва ли играта ми ще се влоши, ако прочета някой брой на „Индипендънт“ отпреди две седмици. Или греша? Не мога да повярвам, че ни позволява да получаваме писма. Не че имаше нещо за Чарли. Наистина ти казах да пишеш само в краен случай, но не говорех сериозно. Надявам се, че си разбрала.

Петък. Виж, знам, че не искаш да говорим за това, но според мен тази кратка раздяла ще ни се отрази добре. В много отношения. Наистина. И без това вече съм стар за ергенски живот. „КРАЙ НА ЕРГЕНСКИЯ ЖИВОТ“, КАЗВА „ЛОШОТО“ МОМЧЕ ЧАРЛИ. Обичам те.

Скъпа Пипа, може би индианците ми влияят така (днес е събота). Те са толкова открити и прями. Ходят си голи-голенички, говорят каквото мислят, правят каквото си искат, ядат, когато са гладни, любят се, сякаш това е най-естественото нещо на света^[3], и лягат, за да умрат, щом стигнат края на живота си. Наистина впечатляващо. Не казвам, че мога да стана като тях, поне не веднага; просто ги чувствам страшно близки. Едва ли не ми се струва, че съм изпратен тук, за да получа житейски урок. Разбираш ли ме? Всичко е наред, сладурче, не мисля да се връщам с кост, забодена в носа, но затова пък смятам да изоставя закостенелите идеи. Онази глупост с Линда... знам, че се разбрахме да не говорим за това, но се чувствам такъв простак. Мъчно ми е, че те нараних. Че не ти казах истината. Тук, където изгубената река тече до краката ми, сред птици, чиито имена не знам дори на английски, аз съм щастлив, че сме заедно.

Неделя. Не е само разстоянието, магията или други подобни. Има нещо в самото място. Нали си спомняш как американските

астронавти се върнаха от луната напълно променени, защото бяха видели, че земята е само една малка и далечна планета? Доколкото се сещам, някои от тях станаха религиозни или превъртяха, но важното е, че всички бяха променени. И с мен става горе-долу същото, само че вместо в технологичното бъдеще аз се върнах назад във времето. Всъщност това последното не го мисля. Всички в екипа смятат индианците за страшно примитивни, защото не познавали радиото. Аз пък мисля, че са страшно напреднали и зрели именно защото не познават радиото. Те ме учат на нещо, без да го съзнават. Започвам да гледам на нещата в перспектива. Господи, толкова съжалявам за Линда.

Понеделник. Дълго време се приготвихме, а после заваля. Една от индианките ме учи на своя език. Не се тревожи, катеричке, сигурен съм, че бъка от болести^[4]. Опитвах се да разбера как се наричат, нали разбираш, как се казва племето. И познай какво излезе — ТЕ НЯМАТ ИМЕ! Нито за племето си, нито за езика си. Не е ли невероятно! Изключително зряло. Все едно изхвърлят национализма през прозореца.

Вторник. Сега, когато започнахме, се чувстваме наистина добре. Сработихме се чудесно. Никакви глупави профсъюзни правила. Всеки се старая да *допринесе* нещо. Сигурен съм, че се дължи на влиянието на индианците. Така трябва да бъде.

Сряда. Мисля, че акцентът ми се подобрява. Има една птица, която се нарича ткарни, нещо като голям бял щъркел. Мисля, че така се пише. Е, аз казвам „ткарни“, когато една от тях излита или каца на водата, а индианците намират това за извънредно смешно. Превиват се от смях. Е, те пък как казват „Чарли“...

Четвъртък. Нищо особено. А, да, ухапаха ме най-малко 8000000000000000 комара. Мат пуска тъпи шеги. Ако се вгледаш внимателно, краката му са криви, кълна ти се.

Петък. Като се замислиш, наистина е удивително. Някакво си индианско племе, съвсем непознато, дори си нямат име. Преди стотина години двама мисионери йезуити се натъкват на тях, докато се опитват да се върнат към Ориноко; индианците им построяват сал и ги карат на неколкостотин мили на юг, докато въпросните Божии служители им проповядват Евангелието и се опитват да ги накарат да носят „Левис“. Малко преди да стигнат до целта си, салът се преобръща, мисионерите едва не се удавят, а индианците изчезват. Разтварят се в джунглата и

никой повече не ги е виждал, докато хората на Вик не ги намерили преди една година. А сега те ни помагат да направим абсолютно същото, само че един век по-късно. Умирам да разбера дали племето си спомня. Дали нямат някаква легенда за това как са закарали двама облечени като жени бели мъже до голямата водна анаконда на юг или както там го представят? Или пък белите мъже са изчезнали от племенната памет също така безследно, както племето е изчезнало за нас? Толкова въпроси. А какво ще стане, когато си заминем? Нима отново ще потънат в забрава за още двеста-триста години? Или ще изчезнат завинаги, унищожени от някакъв вирус, а от тях ще остане само един филм, в който те играят предците си? Едва ли ще успее да намеря отговор.

Бог да те благослови, дъще, повече не съгрешавай.^[5]

Твой Чарли

Не получих нищо от теб нито в неделя, нито в сряда. Надявам се Рохас да донесе нещо утре. Не исках да кажа да не ми пишеш въобще, каквото и да съм твърдял. Все пак ще изпратя това писмо.

ПИСМО 5

Мила,

Този свещенически тоалет несъмнено е възможно най-неудобната дреха за придвижване през джунглата. Кара ме да се потя като прасе, *comme un porc*. Питам се как ли е запазвал достойнството си отец Фърмин. Може да се каже, че той е страдал за вярата си така, както аз страдам за изкуството си.

Неделя. Господи, познай какво стана! Снощи дебелият Дик, звукотехникът, пикаел в реката, когато един от индианците отишъл развълнуван при него и започнал да прави знаци, да се мъчи да говори с езика на жестовете, да маха с ръце, сякаш плува и така нататък. Дик не разбирал какво става, всъщност си помислил, че му предлагат секс, което е абсурдно за всеки, който е виждал индианките. Най-накрая туземецът изтичал да доведе Мигел — един от водачите. Последвали още жестове и обяснения, след което Дик си закопчал панталона с бясна скорост. Познай какво се оказало? Индианецът му разправил за онази малка рибка, която живеела в реката и... нали се сецаш? Не е особено вероятно този конкретен туземец от това конкретно племе да е гледал английска телевизия по същото време като Рибчо Жичко. А пък

не ми се вярва Рибчо да е научил достатъчно добре местното наречие, за да ни скрои подобен номер. Затова трябваше да приемем, че през цялото време е бил прав! Който се смее последен, се смее най-добре.

Понеделник. Ето нещо смешно: макар индианците сякаш да разбират горе-долу какво правим — те не възразяват да повтарят една сцена няколко пъти и не се плашат от насоченото към тях голямо око, — явно не разбират същността на актьорската игра. Наистина те играят предците си и са напълно съгласни (срещу няколко сувенирчета с Мики Маус) да ни построят сал, да ни закарат с него нагоре по реката и да бъдат снимани как гребат. Но отказват да правят каквото и да било друго. Ако Вик ги помоли да застанат по различен начин или да използват пръта еди-как си и се опита да им покаже, те просто не го слушат. Отказват категорично. Ние караме сала така и няма да го правим по различен начин само защото някакъв си бял мъж ни гледа през една смешна машина. Другото е още по-невероятно. Те смятат, че когато аз и Мат сме облечени в йезуитски дрехи, наистина сме йезуити! Мислят, че ние сме отишли някъде, а междувреме са се появили двама други в черни дрехи. Отец Фърмин е за тях също толкова реален, колкото и Чарли, макар за моя радост те да харесват Чарли повече. Само че не можеш да ги убедиш какво става. Колегите смятат това за адски тъпо, но аз се питам дали пък то не е признак на необикновена зрялост. Другите мислят, че племето е толкова примитивно, че още не е открило актьорската игра. Аз се чудя дали не е обратното, дали те не са цивилизация — може би първата по рода си на земята, — която е надраснала преструвките. Един вид тъй като вече не са им нужни, те са забравили за тях и вече не ги разбират. Би било страхотно!

Сряда. Трябва да ти разкажа повече за работата. Не върви зле. Сценарият не е какъвто си го спомнях, но пък винаги става така, най-често защото го променят. Не е много трудно да се работи с Мат. Помолих гримьорката да му сложи няколко ухапвания от комар, но той отказа категорично. Каза, че искал за разнообразие този път той да бъде красавецът. Голям майтап — очевидно дълбоко в себе си се мисли за голям хубавец! По-добре да не му споменавам как според теб лицето му прилича на осолено телешко.

Четвъртък. Случи се нещо ужасно. Наистина ужасно. Един от индианците падна от сала и се удави. Реката просто го отнесе.

Гледахме водата, която беше доста буйна, и чакахме да изплува на повърхността, но това не стана. Естествено, решихме да спрем работа през този ден. Познай обаче какво стана? Индианците изобщо не искаха да чуят за нещо подобно. Страхотни кинаджии!

Петък. Мисля си за вчерашната случка. Ние бяхме много разстроени от индианците. Та този човек сигурно е бил нечий брат, съпруг или нещо подобно, но никой не плака. Аз едва ли не очаквах, че като спрем да нощуваме, ще има някаква церемония — не знам точно какво, примерно да изгорят вързоп дрехи. Нищо подобно. Лагерният живот беше весел както обикновено. Чудя се дали пък и без това не са харесвали удавника, но това би било твърде банално. Може пък да не правят разлика между живота и смъртта. Може би не смятат като нас, че той си е „отишъл“ — или поне не смятат, че си е отишъл напълно. Стигнахме до по-красива част от реката. Споделих това с Мат, а той каза: „Ей, не знаех, че имаш хипарска кръв.“ Мат съвсем не е най-духовният и изтънчен човек на света. Той вярва, че човек сам трябва да си проправи път в живота, да върви изправен, да стреля точно, „да сваля мацките“, както се изразява той, и да плюе в лицето на всеки, който му навреди. Това му е цялата философия. Смята индианците за сладки дечица, които още не са измислили видеото. Намирам, че е много смешно човек като него да играе йезуит, който води теологически спорове в джунглата. Всъщност той е един от онези практични американски актьори, които оставят имиджмейкърите си да направляват кариерата им. Казах му, че смятам да си взема шест месеца почивка и да играя в провинциални театри, за да усетя отново какво е да играеш на живо и да имаш истинска публика. Мат реагира така, сякаш му бях казал, че имам нервно разстройство. Кой каквото ще да казва, според мен само на сцената можеш да се научиш да играеш. Мат може да си върти лицето във всички посоки и да присвива очи, като знае, че малолетните му почитателки ще се подмокрят. Да, но умее ли да играе с тялото си? Може да съм старомоден, но според мен много американски актьори знаят само да ходят наперено и толкова. Опитах се да обясня всичко това на Вик, но той каза, че аз съм се справял добре, Мат също се справял добре и двамата сме щели да си паснем страхотно на екрана. Понякога ми се иска той да *чуваше* какво му говоря. А, тъкмо пристигна пощата, или по-точно хеликоптерът. Все още няма нищо от теб.

Мила Пипа,

Виж, знам, че се разбрахме да не говорим за това и сигурно не е честно, защото не знам в какво настроение ще бъдеш, когато получиш това писмо, но не може ли просто да идем да живеем в провинцията и да имаме деца? Не, не съм паднал в реката или нещо подобно. Нямах си представа колко добре ми се отразява престоят тук. Спрях да пия кафе следобед и почти не пуша. Индианците не го правят, нали така? Индианците нямат нужда да подкрепят могъщата компания „Филип Морис“ от Ричмонд, Вирджиния. Когато имат проблем, понякога дъвчат някакво зелено листенце, което сигурно е техният еквивалент на цигарата, която запалваш, ако режисьорът се държи като надут пуяк. Защо тогава и аз като тях да не намаля цигарите? А и това с Линда. Знам, че сигурно не искаш да чуваш повече името ѝ и в такъв случай не бих го споменавал, но не беше ли то проблемът в Лондон? Кое то няма нищо общо с нас. Проклетият Лондон с мръсотията, с гадните улици и пиячката. Това в градовете не е живот, не мислиш ли? Смятам също така, че градовете карат хората да лъжат. Ще повярваш ли? Тези индианци никога не лъжат, също както не умеят да играят. Никакви преструвки. Изобщо не смятам това за примитивно, а намирам, че е адски зряло. Сигурен съм, че са такива, защото живеят в джунглата, а не в градовете. Прекарват цялото си време сред природата, а тя може да прави всичко друго, но никога не лъже. Просто си върши работата, както би казал Мат. Върви изправена и стреля точно. Понякога е сурова, но никога не лъже. Затова мисля, че истината е в провинцията и бебетата. И като казвам „провинция“, нямам предвид едно от онези селца до магистралите, където хората са като нас и си купуват австралийско шардоне, а акцент можеш да чуеш само докато слушаш „Арчърс“ във ваната. Имам предвид някое наистина затънтено място — може би Уелс или Йоркшир.

Неделя. На въпроса за бебетата. Странно, но пак индианците ме наведоха на тази мисъл. Нали помниш как ти писах, че са удивително здрави и няма никакви старци, макар да смятахме, че цялото племе се движи заедно? Е, най-накрая накарах Мигел да ги пита и излезе, че те не живеят повече от 35 години. Значи съм грешал, като мислех, че са

страшно здрави и добра реклама на джунглата. Всъщност само необикновено здравите оцеляват. Какъв обрат. Въпросът е, че аз в момента съм по-стар от повечето хора в племето и това ме стряска. Но ако живеем в провинцията, аз няма да се връщам всяка вечер изтощен и да очаквам да се грижиш за мен, а вместо това да намирам вресящо бебе. Ако приемам само големите роли и отказвам да участвам в телевизионни дивотии, ще заминавам само когато има снимки, а през останалото време наистина ще съм при теб и детето. Разбираш ли? Мога да му направя кошарка и да му купя един от онези големи Ноеви ковчези с всички животни, а освен това мога да взема една от онези раници за носене на бебета, каквито индианците използват от векове. Тогава ще тръгна да се разхождам из полята, за да ти се махнем и двамата малко от главата. Какво ще кажеш? Между другото, наистина съжалявам, че ударих Гавин.

Понеделник. Малко съм потиснат, скъпа. Водихме безумен спор с Вик за една реплика. Шест проклетни думи, но аз *знаех*, че отец Фърмин не би ги произнесъл. Аз *живея* в кожата на този човек от три месеца, а Вик иска да ме учи как да говоря! Той каза в такъв случай да ги пренапиша и аз се мъчих един час, а накрая той реши, че не било убедително. Въпреки всичко се опитахме да изиграем репликата така и познай какво стана — проклетият Мат каза, че и на него не му звучало убедително. Аз пък казах, че той не може да различи ред думи от магистрала кокаин, а на всичкото отгоре лицето му прилича на пушено телешко. Ама че тъп филм.

Вторник. Още ми кипи.

Сряда. Невероятно! Нали ти писах, че индианците не знаят какво е актьорска игра. През последните два дни Фърмин и Антонио се държат все по-враждебно един към друг (което не е трудно, като се има предвид какви са ни отношенията с Мат в момента), а индианците видимо се вълнуват и следят спора от своята част на сала, сякаш животът им зависи от това — което в известен смисъл си беше така, защото ние спорехме дали те имат право да бъдат покръстени и да спасят душите си. Не знам как са го усетили. Все едно, днес снимахме сцената, в която Мат ме удря с греблото по главата уж случайно. Разбира се, греблото беше от леко балсамово дърво (не че индианците можеха да знаят това), но аз съвестно се строполих, а Мат започна да се преструва, че е станало случайно. Индианците трябваше да гледат

така, сякаш според тях двамата бели мъже в рокли са се побъркали. Само че не го направиха. Много от тях дотичаха при мен и започнаха да ме милват по лицето, да ми мокрят челото и да издават някакви плачевни звуци, а трима се обърнаха към Мат много заплашително. Невероятно! Щяха да му направят нещо, ако той не се беше изхитрил да си свали расото и отново да се превърне в Мат, което ги успокои. Удивително! Тук беше само нашият Мат, а отвратителният отец Антонио беше изчезнал. После аз бавно се изправих на крака и те започнаха да се смеят — щастливи, че не съм умрял. Добре, че Вик продължи да снима, така че не изпуснахме нищо. Той смята, че можем да го включим някак си във филма, което ме радва, защото, ако индианците реагират така на мен и Мат, може би ефектът върху публиката ще бъде същият.

Четвъртък. Вик казва, че отзивите от студиото за вчерашната схватка не били особено блестящи. Обзалагам се, че проклетият Мат му влияе — сигурно знае, че камерата го е хванала как трепери от страх. Аз предложих да изчакаме да видим заснетите кадри и Вик се съгласи, но на мен ми стана неприятно. Толкова за тяхното Truthspiel: когато се получи, не го използват.

Петък. Мисля, че сценарият не е много свестен, а и бюджетът е твърде малък, но в този филм поне се говори за нещо. Искам да кажа, че той не бяга от големите въпроси. В повечето филми няма никакви идеи — все повече и повече се убеждавам в това. Рибчо Жичко може да си пее „Два попа в джунглата“ по мелодията на „Червени платна по залез“, но всъщност става въпрос за един конфликт, който е неизменна част от всеки живот и всяка цивилизация. Дисциплината срещу либералността. Придържането към буквата на закона срещу следването на общия му дух. Средства и цели. Да постъпваш правилно в името на една заблуда или да грешиш в името на нещо добро. Как велики идеи като Църквата затъват в бюрокрация. Как християнството започва като религия на мира, но в крайна сметка става не по-малко жестоко от другите религии. Същото може да се каже за комунизма и така нататък, за всяка велика идея. Според мен този филм би звучал много предизвикателно в Източна Европа, и то не защото се разказва за свещеници. Друг е въпросът дали ще го разпространяват там. Казах на Рибчо, че във филма се крие и послание за профсъюзите, ако те успеят да го открият. Той каза, че ще го потърси.

Слънчице, нали ще помислиш по въпроса за бебетата?

Твой Чарли

P.S. Днес се случи нещо странно. Не е сериозно, но ме кара да си задам някои въпроси за индианците.

P.P.S. Нямам представа защо не пишеш.

ПИСМО 7

Мила моя Пипа,

Проклетата джунгла. Край няма. Ужасни рояци мухи, хапещи гадинки и бръмчащи твари. През първите две-три седмици си мислиш, че всичко е много необикновено и няма значение, че си изпохапан, защото това се отнася и за всички останали, с изключение на Мат с неговите мазила от НАСА и маската на пушеното му телешко лице. Само че насекомите не спират. След известно време ти се приисква джунглата да си вземе почивен ден. Искат ти се да извикаш: „Хайде, джунгло, днес е неделя, стига толкова!“, докато тя вилнее по 24 часа на ден. Не знам. Може би проблемът не е в джунглата, а във филма. Чувстваш как напрежението се покачва. Мат и аз се ежим все повече — и наужким, и наистина. Филмът прелива и в свободните ни часове. Дори и индианците вече не са сигурни, че аз не съм Фърмин през цялото време, а Мат не е Антонио. Сякаш мислят, че аз *по принцип* съм Фърмин, но от време на време се преструвам на някакъв бял мъж на име Чарли. Наистина с главата надолу.

Неделя. Онова за индианците. Честно казано, малко се ядосах, като разбрах, но вече почвам да разбирам тяхната гледна точка. Нали ти казах, че уча езика — учителката ми е много сладка и чисто голичка, но ти не се притеснявай, ангелче, сигурен съм, че бъка от зарази. Излиза, че половината от думите, на които ме е учила, са грешни. Те са истински думи, само че значат друго. Едно от първите неща, които научих, беше „ткарни“, което значи — или поне тя ми каза, че значело — един бял щъркел, каквито тук се срещат често. Колкото пъти видех тази птица да прелита край нас, аз виках „ткарни“, а индианците се заливаха от смях. Накрая се оказа (разбрах това не от Мигел, а от втория ни водач, който много-много не говори), че „ткарни“ е индианската дума — по-точно казано, една от многото им думи — за оная работа. Същата, до която се качва малката рибка, ако не внимаваш. Това се отнася за половината думи, на които ме научи

онази лисичка. Знам близо 60, а половината от тях се оказаха фалшиви — или са неприлични, или значат нещо съвсем друго. Както можеш да си представиш, много се ядосах, но всъщност това показва, че индианците имат страхотно чувство за хумор. Затова реших да им покажа, че разбирам от майтап, и следващия път, когато край нас премина голям щъркел, аз се направих, че не знам как се казва, и попитах учителката си. Тя каза „ткарни“ със сериозно изражение. Аз я погледнах много озадачено и отвърнах, че не може да е „ткарни“, защото ето това е „ткарни“ (не, не си го извадих или нещо подобно — само го посочих). Оттогава тя разбра, че играта е свършила, и започна да се смее. Аз също се разсмях, за да покажа, че не се сърдя.

Понеделник. Вече сме към края... Остава само най-важната сцена. Първо ще имаме два дни почивка. Мисля, че идеята е глупава, но явно профсъюзите притискат Вик. Той смята, че е добре да си презаредим батериите преди голямата сцена. Е, който плаща, той поръчва музиката. Спокойно, скъпа. Аз всъщност не говоря така, правя го, за да дразня Мат, макар обикновено да не се получава, тъй като той е много дебелокож и смята, че всички говорят така. Значи излиза, че го правя за собствено забавление. „Хей, Мат, който плаща, той поръчва музиката“ — казвам му аз, а той кима като някой пророк в „Десетте Божи заповеди“. Както и да е, планът е днес и утре да почиваме, после два дни да репетираме преобръщането на сала и в петък да сме готови за велики дела. Може би Вик все пак е прав — трябва да бъдем в най-добрата си форма. Не само да го направим сносно, а да го изпипаме отвсякъде. По договор трябва да сме вързани с въжета, ако стане нещо. Не се притеснявай, съкровище, всъщност не е опасно. Ще заснемем няколко кадъра сред бързеите, но истинското преобръщане няма да бъде там. Имаме машини, които разпенват водата, а тези от реквизита направиха няколко скалички, които ще бъдат закотвени към дъното на реката и ще изглеждат като истински. Така че не се притеснявай. Нямам търпение да стигнем дотам, макар че, естествено, пак водихме спорове. По сценарий двамата свещеници падат във водата, единият си удря главата в скала, а другият го спасява. Само че кой какво да направи? Двамата са се хванали за косите по време на плаването и защитават противоположни доктрини — единият е много авторитарен и твърд (аз), а другият много либерален и мек с индианците (Мат). Според мен би било много по-ефектно, ако хардлайнерът, от когото

зрителите очакват да остави другия да потъне, вземе, че го спаси, макар да смята за светотатствен плана му да покръсти индианците. Да, ама не — Мат спасява мен. Вик твърди, че така било станало навремето, а Мат казва, че така пишело в сценария, който бил чел в Тъпвил, Северна Дакота или където там си развява шапката, и друго нямало да играе. „*Никой* няма да спасява Мат Смейтън“, каза той. Наистина го каза, представяш ли си? „*Никой* няма да спасява Мат Смейтън“. Аз пък му казах, че ще имам това предвид, ако го видя да виси с главата надолу от някой ски лифт. Така че всичко ще върви по сценарий.

Вторник. Още един ден почивка.

По-късно

По-късно

По-късно

Твой Чарли

ПИСМО 8

Господи, Пипа. Просто не можех да продължа предишното писмо. Пълно с весели новини от всеки снимачен ден. Просто не можех да го продължа, не и след онова, което се случи. Но аз съм добре. Наистина, добре съм.

По-късно. Горкият Мат. Добро момче беше. Е, можеше да те подразни, но и свети Франциск от Асизи би ти вдигнал кръвното с работа като тази. Той би прекарал цялото си време, като зяпа проклетите птички в джунглата, вместо да си чете ремарките. Съжалявам, скъпа. Знам, че е проява на лош вкус. Просто не знам как да започна. Много съм потиснат. Горкият Мат. Чудя се как ще чуеш новините и какво ще си помислиш.

Проклетите индианци. Мисля, че ще умра. Едва държа химикала. Потя се като прасе, *comme un porc*. Наистина те обичам, Пипа. Това ме крепи.

Ч.

Писмо 9

Изваждам снимката ти със сладката муцунка и я целувам. Нищо друго няма значение, освен теб и бъдещите ни деца. Нека го направим,

Пипа. Майка ти ще бъде доволна, нали? Питях Рибчо дали има деца, а той каза, че имал и че те били зеницата на окоето му. А аз го прегърнах ей така. Това движи света, нали?

Истина е това, което казват. Иди в джунглата, за да откриеш какви са всъщност хората. Вик е мрънкало, винаги съм го знаел. Само оплаква проклетия си филм. Аз му казах да не се притеснява, защото винаги може да продаде мемоарите си на някой вестник. Не му хареса.

Защо го направиха? Защо го направиха?

Твой Ч.

P.S. Ще ми се да беше писала. Би ми помогнало.

ПИСМО 10

Можех да бъда аз. Със същия успех можех да бъда аз. Кой решава? Дали някой решава? Ей ти там горе, в небето! Има ли някой там?

Цял ден си мисля за това. Питях Рибчо дали има деца, а той каза, че те са зеницата на окоето му. После се прегърнахме пред всички и оттогава се чудя какво означава това. Зеницата на окоето ми. Какво значи това? Казваш такива думи и всички те разбират, но ако се вгледаш по-внимателно, не можеш да ги проумееш. Така е и с филма, и с цялото пътуване. Като тръгваш, си мислиш, че много добре знаеш кое какво е, но ако спреш и го погледнеш, няма никакъв смисъл и си казваш, че отначало всички са се престрували, че има смисъл, а ти си повярвал. Разбираш ли? Като с индианците и фалшивите скали от декора. Гледаха ги, гледаха ги и колкото повече ги гледаха, толкова по-малко разбираха. В началото смятаха, че това са скали, а накрая не знаеха нищо. Личеше си по лицата им.

Сега ще дам това писмо на Рохас. Преди малко той мина отук и каза, че това е третото писмо, което пиша днес. Предложи да ги слагам в един плик и да пестя от пощенски марки. Аз станах и, кълна ти се, се превърнах за миг в отец Фърмин и извиках: „Слушай, Богородице на комуникациите, аз ще пиша и ти ще предаваш толкова шибани писма, колкото искам.“ Е, Фърмин не би казал „шибани“, разбира се, но тонът беше същият. Строг и непримирим към всяко несъвършенство в света. Е, по-добре да му се извиня, иначе може да изхвърли всички писма.

Твой Ч.

ПИСМО 11

Докато чакам хеликоптера

Мила Пипа,

Като се измъкнем оттук, ще направя следните неща: ще изпия най-големия скок в Каракас, дявол го взел. Ще се потопя в най-голямата вана, която могат да ми предложат в Каракас, дявол го взел. Ще проведе най-дългия телефонен разговор с теб. Представям си как ще вдигнеш телефона и ще чуя гласа ти, сякаш съм отишъл до магазина за цигари и съм се позабавил. После ще ида в британското посолство и ще си купя „Дейли Телеграф“, дори да е отпреди няколко седмици; ще чета неща, които обикновено не бих и погледнал, например новините от природата, ако има такива. Искам да ме уведомяват, че лястовиците вече гнездят и че ако имам късмет, ще видя язовец. Обикновени неща, които се случват непрекъснато. Ще прегледам резултатите от мачовете по крикет и ще се преструвам, че съм стар играч от провинцията, който следи мача с раиран блейзър и с розов джин в ръка. Може да прочета и рубриката за новородени бебета. На Ема и Никълс се е родила дъщеричка Сузи, сестра на Александър и Бил. Милите ми Александър и Бил, ще кажа аз, сега можете да си играете със Сузи. Бъдете нежни с нея, цял живот я закриляйте, тя е малката ви сестричка, трябва да я пазите като зеницата на окото си. Господи, Пипа, аз плача, по лицето ми се стичат сълзи.

С обич: Ч.

ПИСМО 12

Каракас, 21 юли

Скъпа Пипа,

Не го вярвам, просто не може да бъде! Най-сетне стигаме онова, което на майтап наричаме цивилизация, най-сетне намираме телефон, който става за презокеански разговори, най-сетне идва моят ред на опашката, най-сетне се свързвам с къщи, а ти си излязла. „Абунат не отговаря, сър“. Опитвам отново. „Абунат пак не отговаря, сър.“ Пробвам трети път. „Окей, сър, абунат пак не отговаря.“ Къде си? Не искам да се обаждам на никой друг. Не искам да звънна на майка ти и да кажа: „Да, имахме малко неприятности, но сега сме вече в Каракас и

Мат е мъртъв, да, чула си го по новините, но не ми се обсъжда това.“
Просто искам да говоря с теб, мила, а не мога.

Опитвам пак.

Опитвам пак.

Добре значи, взех си бутилка скоч от 50 лири и ако студиото не я плати, никога повече няма да работя за него. Освен това прибрах един куп от тази тъничка хотелска хартия за писма. Другите отидоха да се разхождат из града. Аз не мога. Все си спомням последната ни вечер тук — бяхме в същия хотел и така нататък, — спомням си как двамата с Мат излязохме и се натряскахме като свине, играхме сиртаки и ни изхвърлиха от заведението, а Мат сочеше към мен и викаше на келнерите: „Хей, не познавате ли миста Рик от «Паркуей Пенинсула»“, но те не ме познаха и ни накараха да платим за чиниите.

Бяхме си взели почивните дни и ни оставаха само три работни. През първата сутрин репетирахме при бързеите, и то доста енергично. Вик и екипът бяха на брега, а Мат и аз бяхме на сала заедно с десетина индианци с прътове и гребла. За по-сигурно салът бе вързан с дълго въже за едно дърво на брега, за да спре, ако индианците не успеят да го удържат. Мат и аз също бяхме вързани с въжета, както е по договор. Сутринта репетирахме на бързеите и се получи добре, а следобед повторихме на плиткото с машината за разпенване. Смятах, че не ни трябва още един ден репетиции, но Вик настояваше. Затова на следващата сутрин отново отидохме на бързеите, но този път си носехме и радиомикрофони. Вик не беше решил дали ще прави дубъл на кадъра. Вързахме въжето за дървото, екипът се разположи на брега, а ние се приготвихме да минем три-четири пъти покрай камерата. Аз и Мат бяхме толкова заети да спорим дали да покръстваме индианците, или не, че не забелязахме опасността зад нас, която публиката може да види сама. Милион пъти мислих за това, което се случи, но още нямам обяснение. Стана на третия път. Вик ни даде знак, започнахме спора и изведнъж забелязахме нещо странно. Вместо десетина индианци на сала имаше двама, всеки от които стоеше до задния му край и държеше само един прът. Сигурно сме си помислили, че Вик е поискал да опитаме така, защото Мат и аз вече бяхме почнали да се караме, което показва какъв професионалист беше той, след като продължи така, сякаш нямаше нищо нередно. Аз също между другото. На края на сцената забелязахме, че за разлика от обикновено индианците не

забиват прътовете си в дъното, за да възпрат сала. Продължаваха да го оттласкват и Мат им извика: „Хей, спрете!“, но те не му обърнаха внимание. Реших, че сигурно искат да изпробват въжето, но тогава двамата с Мат се обърнахме едновременно и видяхме накъде ни насочват — право към едно място с много бързеи и скали. Разбрах, че въжето се е скъсало или нещо такова. Закресяхме, но шумът на реката ни заглушаваше, а и не знаехме езика; а после се оказахме във водата. Докато се преобръщяхме, мислех за теб, Пипа, честна дума. Просто видях лицето ти и се опитах да мисля за теб. Помъчих се да плувам, но течението и проклетото расо ми пречеха — а после нещо ме храсна в ребрата, сякаш някой ме срита. Помислих си, че съм пътник, че съм се ударил в някоя скала, предадох се и изгубих съзнание. Всъщност въжето, с което бях вързан, изведнъж се е опънало. Не си спомням нищо друго до момента, когато бях на брега, плюех вода и повръщах в калта, докато тоноператорът ме удряше по гърба и ми натискаше корема с юмруци. Моето въже издържа, но въжето на Мат се скъса. Това е, такъв ни бил късметът.

Всички бяха в шок, както можеш да си представиш. Някои се опитаха да тръгнат покрай брега — нали знаеш как понякога човек се хваща за клоните на дърветата на миля надолу по реката. Да, но не стана така. Тези неща са само за филмите. Мат беше изчезнал, а и колегите не можаха да стигнат на повече от стотина стъпки, защото в джунглата няма пътеки. „Защо бяха само двама? — повтаряше Вик. — Защо само двама?“ Потърсиха индианците, които им бяха помогнали да нагласят апаратурата, но не ги намериха. Върнаха се в лагера, но намериха само преводача Мигел, който дълго бил разговарял с един от индианците, а когато се обърнал, всички останали били изчезнали.

Тогава отидохме да видим какво е станало с въжето около дървото. Нищичко не беше останало от него, което беше странно, защото го бяхме вързали с един от онези сложни възли, които просто не могат да се изхлузят. Сто на сто така е било по договор. Адски съмнително. После говорихме с Мигел и излезе, че индианецът е започнал онзи дълъг разговор много преди нашия инцидент. Значи сигурно са знаели какво ще се случи. Като отидохме в лагера, видяхме, че са задигнали всичко — дрехи, храна и оборудване. За какво са им били дрехите? Та те ходят голи.

Адски дълго чакахме хеликоптера, да ти кажа. Индианците бяха отмъкнали радиотелефоните (щяха да свият и камерата, ако имаха как да я носят), а в Каракас помислили, че просто са се развалили, така че дойдоха както обикновено. Двата дни чакане ни се сториха два месеца, дявол го взел. Аз си мислех, че въпреки инжекциите съм пипнал някаква шибана треска. Като ме извадили от реката и изпомпали водата от корема ми, първото, което съм казал, било „сто на сто бъка от бацили“, а екипът избухнал в истеричен смях. Не си спомням, но е в мой стил. Мислех, че съм пипнал бери-бери и компания. Ужас!

Защо го направиха ли? Все се връщам към този въпрос. Защо? Повечето колеги смятат, че индианците са го направили, защото са примитивни — нали разбираш, цветнокожи, никога не се доверявай на местните и така нататък. Това са глупости. Никога не съм ги смятал за примитивни, а те винаги казваха истината (освен когато ме учеха на езика си) и бяха сто пъти по-надеждни от някои бели. Първо си помислих дали не сме ги засегнали, без да разберем — дали не сме обидили боговете им или нещо подобно. Но просто за нищо не можах да се сетя.

Според мен въпросът е дали няма някаква връзка с онова, което се е случило преди сто години. Може да е случайно съвпадение. Просто случайно потомците на онези индианци с преобърнатия сал караха друг сал, който се обърна почти на същото място в реката. Може би на тези индианци им идва до гуша да возят йезуити срещу течението и просто инстинктивно избухват и ги изхвърлят зад борда. Не е много вероятно, нали? Другата възможност е между двете случки да има връзка. Поне аз така си мисля. Струва ми се, че индианците — нашите индианци — са знаели какво е станало с отец Фърмин и отец Антонио преди толкова години. Такива неща се разказват, докато жените мачкат корените от маниока и прочие. Тези йезуити сигурно играят важна роля в историята на индианците. Помисли си как случката се е предавала от поколение на поколение и е ставала все по-цветиста и преувеличена. И тогава се появяваме ние — друга група бели мъже, сред които също има двама души с черни поли. Те също искат индианците да ги возят със сал по Ориноко. Разбира се, има някои разлики, например тази едноока машина, но в общи линии си е същото, а и ние им казваме, че ще свърши по същия начин и салът ще се преобърне. Трудно е да се сетя за аналогия, но представи си, че

живееш в Хейстингс през 2066-а и виждаш как към теб идват кораби, от които слизат хора с островърхи шлемове и ризници, предлагащи ти много пари, ако извикаш крал Харолд, за да го прострелят в окото. Би се изкушила да се съ согласиш, нали? А после ще се запиташ *защо* искат да го направят. Едно от нещата, които би си помислила — това е моя идея, Вик не беше убеден, — би било дали те (тоест ние) не са се върнали, за да разиграят случилото се по някакви изключително важни за тяхното племе причини. Може би индианците са си помислили, че е нещо религиозно, като честването на петстотингодишнината от построяването на някоя катедрала.

А има и друг вариант — индианците може да са следили спора на йезуитите и да са го разбирали много по-добре, отколкото предполагаме. Свещениците, тоест аз и Мат, спорят дали да покръстят индианците. Горедолу по времето, когато салът се преобърна, аз печелех спора. Отец Фърмин беше по-старши в йерархията и беше против покръстването, поне докато индианците не изоставят някои от мръсните си привички. Може би туземците са разбрали това и са преобърнали сала, за да се опитат да убият отец Фърмин (мен!), така че отец Антонио да оцелее и да ги покръсти. Какво ще кажеш? Само че първия път отец Фърмин оцелял и те избягали от страх, а втория път те видяха, че са убили Антонио, и избягаха, защото плановете им се бяха объркали.

Дали е така? Знам само, че е много по-сложно, отколкото ще изглежда във вестниците. Не бих се изненадал, ако Холивуд изпрати самолет, за да бомбардира индианците и да ги накаже за смъртта на Мат. Или пък ще направят римейк — да, по дяволите, това звучи много по-вероятно. Кой ще получи ролята на Мат? Какъв шанс в кариерата. Представяш ли си.

Изглежда, ще трябва да висим тук около седмица. Проклетото студио и шибаните му адвокати. Явно снимките трябва да бъдат официално прекратени, а това отнема време.

Ще занеса писмото на Богородица на комуникациите и ще го пусна експресно. Друго си е да го дам на истински пощальон.

С цялата ми любов,

Чарли

Никога не се дръж така с мен, разбра ли? Едва излязох от шибаната джунгла, след като без малко не умрях, а ти ми затваряш телефона. Както се опитвах да ти обясня, тя е тук по работа, чисто съвпадение. Знам, че се държах като свиня, comme un porc, но те моля да прочетеш всичките ми писма от джунглата и да разбереш, че съм нов човек. Още преди да тръгна, ти казах, че между мен и Линда всичко е свършено. Не мога да ѝ казвам къде да работи, нали? Да, знаех, че тя ще бъде в Каракас, и не ти казах — това наистина беше лошо от моя страна, но по-добре ли щеше да бъде, ако ти бях казал? И изобщо как разбра? Не, тя не е тук, доколкото знам и доколкото ме интересува, е на Антилските острови. За бога, Пипа, нима пет години не значат нещо?

Твой Чарли

P.S. Пращам го с експресна поща.

P.P.S. Каракас е мръсна дупка. Ще висим тук поне до четвърти.

P.P.P.S. Обичам те.

ТЕЛЕГРАМА

МОЛЯ ОБАДИ СЕ НА ЧАРЛИ ХОТЕЛ ИНТЕРКОНТИНЕНТАЛ
СПЕШНО ТОЧКА ОБИЧАМ ТЕ ЧАРЛИ ТОЧКА

ТЕЛЕГРАМА

ЗА БОГА ОБАДИ СЕ ИНТЕРКОНТИНЕНТАЛ ТРЯБВА ДА
ГОВОРИМ СПЕШНО ТОЧКА ОБИЧАМ ТЕ ЧАРЛИ

ТЕЛЕГРАМА

ЩЕ ТИ СЕ ОБАДЯ ПО ОБЯД ТВОЕ ВРЕМЕ ЧЕТВЪРТЪК
ТРЯБВА ДА ОБСЪДИМ МНОГО НЕЩА ТОЧКА ЧАРЛИ

ТЕЛЕГРАМА

ПО ДЯВОЛИТЕ ВДИГНИ ТЕЛЕФОНА ПИПА ИЛИ МИ СЕ
ОБАДИ ТОЧКА ЧАРЛИ

ПИСМО 14

Скъпа Пипа,

Тъй като ти не отговаряш на телеграмите по причини, които самата ти знаеш най-добре, аз ти пиша, за да те уведомя, че няма да се връщам веднага. Имам нужда от време и пространство, за да се отърся от ужасните неща, които ми се случиха и към които ти не проявяваш особен интерес, но освен това и да преосмисля настоящите ни отношения. Едва ли трябва да ти казвам, че те обичам въпреки всичко, тъй като това, изглежда, само те дразни по причини, известни единствено на теб, които ти не искаш нито да обясниш, нито да коментираш. Ще ти се обадя, когато реша какво да мисля за всичко това.

Чарли

P.S. Изпращам писмото с експресна поща.

P.P.S. Ако тая история има нещо общо с оня гадняр Гавин, аз лично ще му счупя шибания врат. Трябваше да го ударя много по-силно. И в случай, че не си забелязала, той не би могъл да играе и пластмасова жаба. Никакъв талант. Никакъв хъс.

ПИСМО 15

Санта Лучия
Не знам си кой гаден ден

Слушай, кучко, измитай се от живота ми, хайде, просто се измитай. Винаги си проваляла всичко, нищо друго не можеш да правиш. Приятелите ми казваха, че само ще си сложа таралеж в гащите, ако те пусна да живееш при мен, а аз, глупакът, не им повярвах. Господи, ако мислиш, че аз съм егоист, виж се в огледалото. Разбира се, че съм пиян, какво си мислиш, само така мога да спра да мисля за теб. А сега ще се натряскам като свиня. Във виното е шибаната истина.

Чарли Фурията

P.S. Пращам писмото с експресна поща.

ТЕЛЕГРАМА

ВРЪЩАМ СЕ В ЛОНДОН В ПОНЕДЕЛНИК ПЕТНАЙСЕТИ
ТОЧКА АКО ОБИЧАШ ДОТОГАВА ИЗНЕСИ СЕБЕ СИ И ВЕЩИТЕ
СИ ОТ АПАРТАМЕНТА ТОЧКА ОСТАВИ КЛЮЧА ТОЧКА КРАЙ
ТОЧКА

[1] Шегувам се. ↑

[2] Шегувам се. Или почти. Сигурен съм, че няма опасност. ↑

[3] Не го казвам от личен опит. ↑

[4] Нещо като любима фраза на екипа. Ако някой започне да говори за секс или да бройка индианките, винаги се намира кой да му каже „сигурно бъка от болести“. В Лондон едва ли звучи толкова смешно. ↑

[5] Шегувам се! ↑

1/2.

В СКОБИ

Искам да ви кажа нещо за нея. Настъпил е онзи среднощен час, когато завесите не пропускат светлина, единственият шум от улицата е хленчът на някой прогонен Ромео, а птиците още не са започнали своите рутинни, но ободрителни занимания. Тя лежи на една страна с гръб към мен. Не мога да я видя в тъмното, но мога да ви начертая картата на тялото по приглушеното ѝ дишане. Когато е щастлива, тя спи с часове в една и съща поза. Наблюдавал съм я през онези мътни часове на нощта и ви уверявам, че не помръдва. Разбира се, това може да се дължи просто на добро храносмилане и хубави сънища, но аз го приемам като белег на щастие.

Нашите нощи са различни. Тя заспива като човек, който се оставя да го носят топлите води на прилива и спокойно се люлее върху тях до сутринта. Аз заспивам по-неохотно, боря се с вълните — ако денят е бил хубав, не искам да го пускам да си отиде, ако е бил лош, още се ядосвам. Различни води текат през нашите часове на безсъзнание. Понякога от леглото ме изстрелва страхът от времето и смъртта, ужасът от приближаващата празнота; стъпил на пода, хванал главата си с две ръце, изкрещявам безпомощно (и за мое разочарование неизразително) „не, не, не“, докато се събуждам. Тогава се налага тя да успокои с милувки паниката ми, сякаш къпе куче, пристигнало с лай от мръсната река.

Макар и по-рядко, нейният сън също бива прекъсван от някой крясък и тогава е мой ред да я прегърна закрилнически. Аз съм напълно буден, а тя ми предава през сънени устни причината да извика, „Много голям бръмбар“, казва, сякаш не би ме безпокоила заради по-дребно насекомо; или „стъпалата бяха хлъзгави“; или просто „нещо гадно“ (което, струва ми се, че нищо не значи, но тя често го повтаря). Тогава, изхвърлила от съня си тази влажна жаба или тази шепа тиня, тя въздъхва и потъва в пречистен сън. Аз лежа буден, стискам лигавото земноводно или въртя из ръцете си прогизнали

боклуци, едновременно изплашен и възхитен от нея. (Между другото, не смятам своите кошмари за по-възвишени. Сънят прави страха демократичен. Ужасът от загубената обувка или пропуснатия влак не е по-незначителен, сравнен със страха от терористично нападение или ядрена война). Изпитвам възхищение, защото тя се справя далеч по-добре от мен със задачата на съня, която всички ние трябва да изпълняваме всяка нощ до смъртта си. Тя подхожда към нея като опитен пътешественик, който не се плаши от ново летище. Аз пък лежа нощем с невалиден паспорт и бутам скърцаща количка за багаж към грешната лента.

И така... тя спи, легнала на една страна с гръб към мен. Обичайните стратегии и пренамествания не са успели да предизвикат наркоза и затова решавам да се настаня до нея до зигзага на тялото ѝ. Докато намествам крак до пресеца ѝ, чиито мускули са отпуснати от съня, тя усеща какво правя и без да се събужда, посяга с лявата си ръка и отмята косата от раменете си, за да мога да се сгуша до голия ѝ врат. Винаги когато прави това, аз потръпвам от любов, трогнат от неизменността на този сънен жест. Очите ми се навлажняват и едва се удържам да не я събудя, за да ѝ кажа колко я обичам. В този миг тя несъзнателно докосва някаква тайна ос на чувствата ми към нея. Разбира се, не знае това; никога не съм ѝ казвал за това мъничко изящно нощно удоволствие. Всъщност предполагам, че сега ѝ казвам...

Мислите ли, че е будна, когато прави това? Предполагам, че звучи като съзнателна любезност — мил жест, който обаче едва ли означава, че корените на любовта стигат под венеца на съзнанието. Сигурно имате право на скептицизъм: не трябва да угаждаме прекалено на любимите, които съперничат по суета на политиците. И все пак мога да ви дам и друго доказателство. Нали разбирате, косата пада върху раменете ѝ. Само че преди няколко години, когато ни обещаха, че лятната жега ще продължи с месеци, тя се подстрига късо. Вратът ѝ беше открит за целувки по цял ден. А в мрака, когато лежахме под един чаршаф и аз се покривах с калабрийска пот, когато сърцевината на нощта беше по-кратка, но все пак трудно преодолима — тогава, когато се обръцах към разтегнатото S до мен, тя се опитваше да вдигне несъществуващата коса от врата си.

„Обичам те — шепна аз на този спящ врат. — Обичам те.“ Всички романисти знаят, че изкуството им живее чрез опосредстването. Когато се изкушава да поучава, писателят трябва да си представя капитан в открито море, който вижда задаващата се буря, тича от уред към уред и крещи заповеди по високоговорителя. Само че под палубата няма никого; двигателите никога не са били инсталирани, а веригата се е скъсала преди векове. Капитанът може да изглежда много убедително и да заблуди не само себе си, а и част от пасажерите; макар съдбата на техния плаващ свят да зависи не от него, а от лудите ветрове и надигащите се вълни, от айсбергите и неочакваните подводни рифове.

И все пак естествено е от време на време един романист да се дразни от недоизказаното в литературата. В долната част на „Погребението на граф Оргас“ от Ел Греко има редица ъгловати, опърпани оплаквачи. Те гледат в различни посоки с израз на сценична скръб. Само един е отправил поглед извън картината и ни наблюдава с мрачни, иронични очи — между другото доста скептически. Прието е да се смята, че това е самият Ел Греко. Аз направих това, казва той. Аз го нарисувах. Аз нося отговорност и затова съм с лице към вас.

Поетите сякаш пишат за любовта по-лесно от белетристите. Преди всичко те владеят онова гъвкаво „аз“ (когато кажа „аз“, след един-два абзаца ще искате да знаете дали имам предвид Джулиан Барнс или някой измислен герой; един поет може да снове между двете интерпретации и да бъде хвален както за дълбоките си чувства, така и за обективността си). Освен това поетите могат да превръщат лошата любов — егоистичната, дребнавата любов — в добра любовна поезия. Ние, прозаистите, не владеем тази възхитителна, нечестна трансформация. Ние можем да превръщаме лошата любов единствено в проза за лоша любов. Затова завиждаме (и гледаме с малко недоверие) винаги когато поетите говорят за любовта.

А те пишат неща, които наричат любовна поезия. Тя се събира в книги, озаглавени „Световна антология на великите любовници по случай Свети Валентин“ или нещо подобно. После идват любовните писма; те се събират в антология на любовните писма „Златното перо“ (може да се поръча по пощата). Никой жанр обаче не отговаря на името „любовна проза“. Звучи нелепо, почти парадоксално. Любовна проза: наръчник на дръвника. Търсете я в раздела за дърводелство.

Канадската писателка Мейвис Талант твърди следното: „Въпросът какво представлява любовната двойка като такава в крайна сметка е единствената останала загадка; когато я разрешим, няма да имаме нужда от литература — нито пък от любов.“ Когато за пръв път прочетох това, сложих в полето шахматния знак „!?!“, с който се отбелязва потенциално страхотен, но може би неблагоприятен ход. С времето обаче думите ѝ ми звучат все по-убедително и знакът бе променен на „!!“.

„От нас ще оцелее едничка любовта.“ Филип Ларкин стига предпазливо до това заключение в стихотворението си „Гробница в Арундел“. Стихът ни изненадва, защото голяма част от творчеството на този поет е изтъкано от сбръчканата материя на разочарованието. Приемаме с готовност ободрителните думи, но трябва първо да се намръщим прозаично и да се запитае наистина ли е верен този поетичен акорд. Така ли е? Наистина ли от нас ще остане любовта? Добре би било. Би било хубаво любовта да е енергиен източник, който да продължи да свети след смъртта ни. Първите телевизори след изключване оставяха петънце светлина в средата на екрана, което постепенно се смаляваше от големината на флорин до гаснещо зрънце. Като момче наблюдавах този процес всяка вечер и смътно исках да го задържа (подрастващата ми меланхолия го уподобяваше на човешкото съществуване, което неумолимо гасне в една тъмна вселена). Дали и любовта не тлее така малко след като апаратът е бил изключен? Аз самият не го виждам. Когато и двамата влюбени умрат, любовта им също умира. Ако от нас оцелее нещо, то ще да е друго. От Ларкин ще остане не любовта, а поезията му; това е очевидно. Винаги когато прочета края на „Гробница в Арундел“, се сещам за Уилям Хъскисън. Навремето си той е бил известен политик и финансист, но днес си го спомняме само защото на 15 септември 1830 г., при откриването на железопътната линия между Ливърпул и Манчестър, той е станал първият човек, прегазен от влак (той е станал този човек, бил е превърнат в това). Дали Уилям Хъскисън е обичал? Дали любовта му е била дълговечна? Не знаем. От него е останал единствено мигът за фаталното невнимание; смъртта му е дала второстепенна роля в поучителен филм за историята на прогреса.

Обичам те. Като начало е добре да поставим тези думи на някой висок рафт; в квадратна кутия зад стъкло, което можем да счупим само

с лакът; или в трезор. Не трябва да ги оставяме да се търкалят из къщата като кутийка с витамин С. Ако тези думи са ни подръка, ще ги използваме, без да се замисляме; няма да можем да се сдържим. О, да, казваме, че няма да го правим, но пак се изкушаваме. Ще се напием, ще се почувстваме самотни или — най-вероятно — просто ще ни се прииска и ето думите излитат, употребени, омърсени. Предполагаме, че може да сме влюбени, и опитваме думите, за да видим дали подходат. Как можем да знаем какво мислим, докато не чуем какво казваме? Недейте, така не става. Това са велики думи; трябва да сме сигурни, че ги заслужаваме. Чуйте ги пак: *Обичам те*. Сказуемо и допълнение: семпло, безупречно изречение. Подлогът липсва, което намеква за самоизличаването на влюбения. Глаголът го обхваща и слива лицето на говорещия с неговото състояние, докато устните се закръглят и издават леко напред като за целувка. *Обичам те*. Колко сериозно, колко претеглено, колко натоварено със смисъл звучат тези думи.

Представям си, че съществува фонична конспирация между езиците на света. Сякаш са взели общо решение тази фраза винаги да звучи като нещо, което трябва да се заслужи, да се достигне, да се спечели. *Ich liebe dich*: среднощен, цигарено дрезгав шепот, в който подлог и допълнение щастливо се римуват. *Je t'aime*: различна процедура, при която подлогът и допълнението слизат от сцената първи, за да можем да се насладим напълно на дългата гласна на обожанието. (Грамматиката също успокоява, като слага допълнението второ, за да не се окаже внезапно, че възлюбеният е друг.) *Я тебя люблю*: допълнението отново е на утешителното второ място, но този път — въпреки загатнатата рима между подлог и допълнение — има намек за трудности, които трябва да бъдат преодолени. *Ti amo*: може би звучи малко като аперитив, но затова пък е пълно със структурална убедителност, като подлогът и сказуемото, деецът и делото отново са скрепени в една дума.

Забравете аматьорския подход. Аз с удоволствие бих предоставил проекта на някоя филантропична фондация, поставила си за цел да разшири човешкото познание. Нека назначат екип изследователи, които да проверят тази фраза на всички езици на света, да видят как се променя, да открият какво означават звуците ѝ за тези, които ги чуват, да разберат дали изпитаното щастие се променя в

зависимост от богатството на формулировката. Въпрос от залата: Съществуват ли племена, в чийто речник липсват думите „обичам те“? Или всички са измрели?

Трябва да държим тези думи във витринката на шкафа. А когато ги извадим, много да внимаваме с тях. Мъжете казват „обичам те“, за да накарат жените да легнат с тях; жените казват „обичам те“, за да накарат мъжете да встъпят в брак с тях; и двата пола казват „обичам те“, за да прогонят страха, да се убедят в чувството чрез думата, да се успокоят, че обещаното състояние е дошло, или да се заблудят, че не си е отишло. Трябва да се пазим от подобна употреба. „Обичам те“ не трябва да излиза на пазара, не трябва да става разменна монета, търговска стока, не трябва да ни носи печалби. Тази фраза ще го направи, ако ѝ позволим. Но нека я пазим, за да я прошепнем на врат, от който е била отметната липсващата коса.

В момента съм далеч от нея; може би сте се досетили. Презокеанският телефон ми праща подигравателно всезнаещо ехо. „Обичам те“, казвам аз и преди тя да отговори, чувам металното си алтер ехо да отвръща „обичам те“. Това не ме задоволява; ехото прави думите ми публични. Опитвам отново със същия резултат. „Обичам те, обичам те“ — прилича на песничка, популярна един месец и после отпратена в клубовете, където затлъстели рокери с мазни коси и копнеж в гласа я използват, за да разсъблекат полюшващите се момичета от първия ред. „Обичам те, обичам те“ звучи, докато китаристът се киска, а езикът на барабаниста лежи мокър в отворената му уста.

Трябва да бъдем прецизни в любовта, в думите и жестовете ѝ. Ако тя ще ни спаси, трябва да я гледаме така прямо, както трябва да се научим да гледаме смъртта. Трябва ли любовта да бъде преподавана в училище? Първи срок: приятелство; втори срок: нежност; трети срок: страст. Защо не? Учат децата как да готвят, да поправят коли и да се чукат, без да забременяват; предполага се, че децата умеят тези неща много по-добре от нас, но каква полза ще имат, ако не познават любовта? От тях се очаква да се справят сами. Природата трябва да поеме управлението като автопилот на самолет. Само че Природата, на която прехвърляме отговорността за всичко, което не разбираме, не е особено добра на автоматичен режим. Доверчивите девиси, омъжени насила, откривали, че Природата съвсем не дава всички отговори,

когато изключиш осветлението. На тях им казвали, че любовта е Обетованата земя, Ноевият ковчег, с който една двойка може да избегне Потопа. Може и да е кораб, но на него се шири антропофагия; кораб, управляван от сивобрад маниак, който те удря по главата с гоферова тояга и може всеки момент да те хвърли през борда.

Нека започнем отначало. Дали любовта ни прави щастливи? Не. Може би любовта ощастливява обичания от нас човек? Ни най-малко. Аз, разбира се, вярвах, че тя носи щастие. Та кой не е мислил така (и все още го вярва, някъде под палубата на душата си?). Така твърдят всички книги, всички филми; така завършват хиляди приказки. Та за какво е любовта, ако не разрешава всички проблеми? Нима не можем по силата на собствените си копнежи да стигнем до извода, че веднъж постигната, любовта облекчава всяка болка и действа като естествен аналгетик?

Двама души се обичат, но не са щастливи. Какво заключение можем да си извадим? Че единият от тях всъщност не обича другия; че се обичат *донякъде*, но не *достатъчно*? Аз оспорвам това донякъде, оспорвам това достатъчно. Обичал съм два пъти в живота си (което ми се струва доста много) — веднъж щастливо, веднъж нещастно. Именно нещастната любов ме научи на най-много неща за естеството на това чувство, макар не веднага, а години по-късно. Дати и детайли — попълнете ги по избор. И все пак аз бях влюбен и обичах дълго време, в продължение на години. Отначало бях безумно щастлив, преизпълнен със солипсистична радост; но през повечето време бях озадачаващо, досадно нещастен. Нима не я обичах достатъчно? Знам, че не беше така — заради нея отложих половината си бъдеще. Може би тя не ме обичаше достатъчно? И това не е вярно — тя се отказа от половината си минало заради мен. Живеехме един до друг години наред и се чудехме къде е грешката в измисленото от нас уравнение. Взаимната любов не даваше щастие. А ние упорито настоявахме на обратното.

По-късно осъзнах в какво съм вярвал. Ние смятаме любовта за активна сила. Моята любов я *прави* щастлива; нейната любов ме *прави* щастлив; как би могло да не бъде вярно? И все пак не е: тази постановка предполага погрешен концептуален модел. Тя приема, че любовта е магическа пръчица, която развързва орфания възел, пълни шапката с кърпички и премрежва въздуха с гълъбови криле. Само че

моделът не е взет от фокусничеството, а от атомната физика. Моята любов не може да я *направи* щастлива, а само да отключи в нея способността за щастие. Сега нещата изглеждат по-разбираеми. Как така не мога да я направя щастлива, как така тя не може да ме *направи* щастлив? Много просто: очакваната от вас атомна реакция не се получава, защото лъчът, с който обстрелвате частиците, има погрешна дължина на вълната.

Но любовта не е атомна бомба, затова нека потърсим по-просто сравнение. Пиша тези редове в дома на един приятел в Мичиган. Нормална американска къща с всички играчки, които технологията може да измисли (освен устройство за производство на щастие). Той ме докара тук вчера от летището в Детройт. Като спряхме пред къщата му, бръкна в жабката за дистанционното; с едно майсторско натискане на копчето вратата на гаража се отвори. Тъкмо този модел предлагам. Пристигате вкъщи — или поне така си мислите — и като стигнете до гаража, се опитвате да направите обичайния си фокус. Нищо не се получава; вратите остават затворени. Пак опитвате. Отново нищо. Отначало объркани, после притеснени, а накрая побеснели и недоумяващи, вие седите пред гаража с включен мотор; седите седмици, месеци, години и чакате вратите да се отворят. Само че сте в чужда кола, пред чужд гараж и чакате пред къща, която не е вашата. В това е един от проблемите: сърцето не е сърцевидно.

„Да се обичаме или да мрем“, пише Одън, което кара Фостър да възкликне: „Тъй като написа «да се обичаме или да мрем», той може да ме накара да го следвам.“ Одън обаче не е бил доволен от този прочут стих от „Първи септември 1939“. „Това е пълна лъжа! — заявява той. — И без това ще умрем.“ Затова при следващото отпечатване на стихотворението той го променя на по-логичното „да се обичаме и да умрем“. По-късно съвсем го премахва.

Тази промяна от „или“ на „и“ е една от най-прочутите поправки в поезията. Когато за пръв път попаднах на нея, оцених честността, с която критикът Одън редактира Одън поета. Ако един стих звучи брилянтно, но не е верен, да го няма — подобен подход е възхитително лишен от самовлюбеност. Сега не съм толкова сигурен. „Да се обичаме и да умрем“ определено има на своя страна логиката; освен това е също толкова интересен по въпроса за човешкото съществуване, също толкова впечатляващ като „да слушаме радио и да умрем“ или „да

размразим хладилника и да умрем“. Одън с право се отнася с подозрение към собствената си реторика; но да кажем, че стихът „да се обичаме или да мрем“ е лъжлив, защото и без това умираме (или защото онези, които не обичат, не издъхват на секундата), означава ограничен поглед или къса памет. Има също толкова логични и победителни начини да прочетем варианта „или“. Първият и най-очевиден е следният: трябва да се обичаме, защото в противен случай може да се избием едни други. Вторият гласи: трябва да се обичаме, защото, ако любовта не стопли живота ни, все едно че сме мъртви. Със сигурност не е „пълна лъжа“ да твърдиш, че хората, които получават удовлетворение от други неща, водят празен живот като раци позъори, които кръстосват морското дъно с чужди черупки.

Това е трудна територия. Трябва да бъдем прецизни и не бива да ставаме сантиментални. Ако решим да противопоставим любовта на такива жилави, мускулести понятия като власт, пари, история и смърт, не трябва да се увеличаем от самодоволство или снобски неясноти. Враговете на любовта печелят от нейните неопределени искания и от огромната ѝ склонност към изолационизъм. Откъде да започнем тогава? Любовта може да ни донесе щастие, а може и да не успее; и в двата случая обаче преди всичко ни зарежда с енергия. Нима някога сте говорили толкова добре, нима сте спали толкова малко, нима някога сте се любили с такава готовност, както когато сте се влюбили за пръв път? Анемичните започват да сияят, а нормално здравите стават нетърпими. Освен това тя ни вдъхва самоувереност. Чувствате, че за пръв път през живота си стоите изправен; способен сте на всичко, докато трае това чувство, нищо не е в състояние да ви спре. (Може би трябва да направим следното разграничение: любовта вдъхва увереност, а сексуалните завоевания само развиват егото.) Освен това тя прояснява погледа, като че ли избърсва предното ви стъкло. Нима някога сте виждали нещата тъй ясно, както при първото си влюбване?

Ако разгледаме природата, ще видим ли къде се появява любовта? Не. Има няколко биологични вида, които избират партньор за цял живот (макар че представете си възможностите за изневяра по време на дългото миграционно плуване или на нощните полети); но, общо взето, виждаме само употреба на сила, доминиране и сексуално удобство. Феминистките и техните противници тълкуват природата различно. Феминистката търси примери за безкористно поведение в

животинското царство и вижда, че тук-там мъжкият има задължения, които човешкото общество определя като „женски“. Да вземем например кралския пингвин; мъжкият мъти яйцето, като го носи на краката си и с месеци го предпазва от антарктическият климат чрез една гънка в долната част на корема си... Да, отвърща опонентът ѝ, но я виж тюлена, наречен морски лъв! Лежи си по цял ден на плажа и чука всяка срещната женска. За съжаление е вярно, че поведението на морския лъв е по-показателно за мъжете от това на пингвина. А като познавам пола си, аз съм склонен да се усъмня в мотивацията на последния. Мъжкият пингвин може просто да е съобразил, че ако живееш на Антарктида, най-умното е да си стоиш вкъщи и да гледаш яйцата, като изпратиш женската да лови риба в ледените води. Той може просто да се е погрижил за собственото си удобство.

Защо ни е тогава любовта? Не е особено необходима, нали? Можем да строим бентове като бобрите и без любов. Можем да организираме сложни общества като пчелите и без любов. Можем да изминаваме дълги разстояния като албатроса и без любов. Можем да заровим главата си в пясъка като щрауса и без любов. Можем да изчезнем като вид подобно на птицата додо и без любов.

Дали любовта не е полезна мутация, която помага на вида да оцелее? Струва ми се, че не. Може например да е била имплантирана у нас, за да могат воините да се бият по-смело, носейки у себе си топлия спомен за домашното огнище? Едва ли: историята на света ни учи, че новият вид острие на стрелата, способният генерал, пълният стомах и перспективата за грабеж са решаващите фактори във войната, а не сантименталните войничета, които хленчат за дома си.

Дали в такъв случай любовта не е лукс, възникнал в мирни времена, като плетенето на дантели? Нещо приятно и сложно, но маловажно? Нещо, възникнало случайно и наложено от културата, което би могло да бъде и друго? Понякога си мисля, че е тъкмо така. Навремето в северозападните щати имало племе индианци (не си измислям), които живеели необикновено лесен живот. Били прекалено изолирани, за да имат врагове, а земята, която обработвали, била удивително плодородна. Достатъчно било да хвърлят през рамо едно бобено зърно и растението пониквало и се отрупвало с шушулки. Хората били здрави и доволни и не успели да развият склонност към вътрешни войни. В резултат на това разполагали с много време.

Несъмнено били майстори в дейностите, в които се усъвършенстват мързеливите общества: кошниците им били натруфени, сякаш в стил „Рококо“, еротичните им умения акробатични, а способностите им да предизвикват транс с помощта на смачкани листа все по-ефикасни. Не са ни известни тези аспекти на живота им, но знаем какво е било основното занимание през свободното им време. Те крадели един от друг. Това обичали да правят и това ценели. Когато се измъквали от своите вигвами, а откъм океана се задавал поредният безоблачен ден, те душели сладостния въздух и разпитвали съседите си какво са правили снощи. Отговорът бил срамежливо признание — или надута хвалба — за поредна кражба. Малкото сиво вълче откраднало одеялото на стареца Червено лице. Стига бе! Много напредва това Малко сиво вълче. А ти какво прави? Аз ли? А, само отмъкнах веждите от върха на тотема. Какво, пак ли? Колко досадно.

Така ли трябва да мислим за любовта? Тя не ни помага да оцелеем повече от кражбите на тези индианци. И все пак любовта ни придава индивидуалност и цел. Ако му отнемем веселата крадливост, това племе няма да може така лесно да се определи. Значи става въпрос за палава мутация? Любовта не ни трябва за разпространението на расата; всъщност тя пречи на цивилизационния ред. Сексуалното влечение би било далеч по-просто, ако не трябваше да се тревожим за любовта. Бракът би бил далеч по-безпроблемен и може би по-траен, ако не копнеехме за любов, не изпадахме в екстаз при появяването ѝ и не се страхувахме, че ще си отиде.

Ако разгледаме историята на света, ще се изненадаме, че любовта присъства в нея. Тя е израстък, уродливост, нелепо допълнение към дневния ред. Напомня ми за онези раздробени номера на улици, които по нормалните критерии на картите не би трябвало да съществуват. По-миналата седмица отидох на следния адрес: Йонг Стрийт № 2041½. Сигурно собственикът на № 2041½ в някакъв момент е решил да продаде малък парцел, на който впоследствие била построена тази полуобозначена, полупризната къща. И все пак в нея съвсем удобно могат да живеят хора и да я наричат дом... Тертулиан твърди, че християнската вяра е истинска, защото е невъзможна. Може би любовта е толкова важна, защото не съществува по необходимост.

Тя е центърът на моя свят. Арменците вярват, че центърът на света е Арарат; само че планината била разделена между три империи,

а арменците не получили нищо, ето защо преставам с това сравнение. *Обичам те*. Отново съм вкъщи и след думите ми няма насмешливо ехо. *Je t'aime. Ti amo* (със сода). А ако нямаште език, на който да я славословите, бихте направили следното: бихте скръстили ръце в китките, с обърнати навътре длани, бихте допрели скръстените китки до сърцето си (добре де, до средата на гърдите си); после бихте отместили леко ръце напред и бихте ги отворили в посока към любимия. Това е не по-малко красноречиво от думите. Представете си всички възможни нежни вариации, нюансите, постигнати с целунати ръце, срещнати длани и игриви пръсти, чиито заоблени възглавнички носят доказателството за нашата индивидуалност.

Но срещнатите длани заблуждават. Сърцето не е сърцевидно, това е един от проблемите ни. Нима не си представяме някаква симетрична фигура, чиято форма загатва, че любовта събира две половини, две отделности, в едно цяло? Представяме си този изчистен символ изчервен до алено и от вълнение, и от възбуда. Учебниците по медицина не ни разочароват веднага; тук сърцето е начертано така, че прилича на лондонското метро. Аорта, лява и дясна белодробна вена, лява и дясна подключична артерия, лява и дясна коронарна артерия, лява и дясна сънна артерия... изглежда елегантно, целенасочено, стабилна мрежа от помпащи тръбички. Казваме си, че тук кръвта сигурно тече навреме.

Важни факти:

— сърцето е първият орган, който се оформя у ембриона; още когато сме не много по-големи от бобено зърно, сърцето ни вече е видимо и пулсира;

— у детето сърцето е пропорционално много по-голямо, отколкото у възрастните: 1/130 от общото тегло на тялото в сравнение с 1/300;

— с годините размерът, формата и разположението на сърцето подлежат на значителни изменения;

— след смъртта сърцето приема формата на пирамида.

Волското сърце, което купих в „Коригънс“, тежеше около 1 кг и струваше две лири и 42 пенса. Най-големият животински екземпляр, който освен това може да се отнесе и към човека. „Той имаше волско сърце“ е фраза от литературата на Империята, от приключенските книги, от детството. Онези смелчаци с островърхи шлемове, убиващи носорози с един-единствен изстрел на пистолета си, докато дъщерята на полковника се крие страхливо зад баобаба, може да са имали простовати обноски, но ако съдим по този вол тук, сърцата им са били доста сложни. Органът беше тежък, тумбест, кървав и здраво стегнат като силен юмрук. За разлика от картата на метрото в учебника по анатомия реалността предлагаше нещо затворено, което ревниво криеше тайните си.

Разрязах го заедно с една приятелка рентгеноложка. „Не му е оставало много на този вол“ — отбеляза тя. Ако сърцето принадлежало на един от нейните пациенти, той нямало да може да премине през още много джунгли.

Малкото ни пътешествие бе осъществено с помощта на остър кухненски нож. Прорязахме си път през левия атриум и лявата камера, като се възхитихме на обширното преддверие от мускули. Погалихме копринената облицовка, бръкнахме с пръсти в раните при изхода. Вените бяха еластични, а артериите — кафеникави и здрави. Един посмъртен съсирек лежеше като тъмночервен плужек в лявата камера. Често губехме пътя си из това компактно парче месо. Двете половини на сърцето не се откъсваха така лесно, както си бях представял, а се бяха вкопчили отчаяно една в друга подобно на давещи се влюбени. Разрязахме два пъти една и съща камера, като мислехме, че сме открили другата. Възхитихме се на стройната система от клапи и на chordae tendineae, които пречат на всяка клапичка да се отваря прекалено много: здрави ремъчета на парашута, които предотвратяват износването на тъканта.

Когато приключихме с него, сърцето остана да лежи върху омацания вестник през целия ден, принизено до не особено обещаващ обяд. Прерових готварските книги, за да видя какво мога да приготвя от него. Намерих само една рецепта — пълнено сърце, сервирано с варен ориз и резенчета лимон, но тя определено не заслужаваше името, дадено ѝ от датчаните, които я бяха измислили. Те наричат това ястие „Страстна любов“.

Помните ли онзи парадокс на любовта, на първите седмици и месеци от Страстната любов (пише се с главна буква, като рецептата) — парадокса на времето? Вие сте влюбени и в този миг във вас се борят гордостта и недоверието. Част от вас иска времето да забави ход: нали това, казвате си вие, е най-хубавият период от целия ми живот. Аз съм влюбен, искам да се насладя на чувството, да го изуча, да лежа, отмаял от него; нека този ден да трае вечно. Това е поетичната ви страна. Освен нея обаче съществува и прозаична страна, която настоява времето да не се бави, а да побърза. Откъде знаеш дали това е любовта, шепне прозаичната ви страна като скептичен адвокат, та нали тя е тук едва от няколко седмици или месеци. Не можеш да знаеш дали чувствата са истински, ако ти (и тя) не изпитвате същото най-малко след година; това е единственият начин да докажете, че не правите лекомислена грешка. Минете през този етап, колкото и да е приятен, възможно най-бързо; едва тогава ще можете да разберете дали *наистина* обичате.

Снимките се проявяват във ваничка с течност. Преди това сме разполагали само с празни листа фотохартия, затворени в непропускащ светлина плик; сега тя придобива функция, образ, увереност. Пускаме бързо снимката във фиксажа, за да запазим този ярък и крехък миг, да направим образа по-отчетлив, непроменим, стабилен поне за няколко години. Представете си обаче, че пъхнете снимката във фиксажа, но химикалите са изветрели? Прогресът, аморфната промяна, която чувствате, може да не се стабилизира. Виждали ли сте как някоя снимка неумолимо се осветява, докато накрая цялата ѝ повърхност става черна, а празничният миг е заличен?

Нормално ли е състоянието любов, или не? Статистически, разбира се, то е ненормално. В една сватбена снимка интересните лица не са тези на младоженците, а на обкръжаващите ги гости: по-младата сестра на булката (нима това страхотно нещо ще ми се случи и на мен?), по-големият брат на младоженеца (дали тя ще го измами както онази кучка мен?), майката на булката (как лети времето), бащата на младоженеца (ако момчето знаеше онова, което знам сега — ако аз самият го знаех навремето), свещеникът (интересно как дори най-мълчаливите стават красноречиви при тези старинни обети), намръщеният младеж (защо изобщо искат да се женят?) и така нататък. Централната двойка е в съвсем ненормално състояние — опитайте се

обаче да им го кажете. Те се чувстват много по-нормални от когато и да било. *Това* е нормално, казват си те един на друг; всичко предишно, което смятахме за нормално, съвсем не е било такова.

И тази увереност, че са нормални, тази убеденост, че тяхната същност е била проявена и фиксирана от любовта и поставена във вечна рамка, им придава трогателна арогантност. Това определено е ненормално: нима има друг случай, в който арогантността е трогателна? Ето. Погледнете отново фотографията: вижте под щастливо разкритите зъби сериозното самодоволство на мига. Как бихте могли да останете безучастни? Двойките, които вдигат шум около любовта си (та нали никой преди тях не е обичал — не и истински, нали?), може да ви дразнят, но не могат да предизвикват подигравки. Дори когато се намира нещо, което да накара емоционалния конформист да присвие устни — някаква очевидна разлика във възрастта, външния вид, образованието или претенциите, — в този миг двойката е покрита с гланц: пенестата плюнка на смеха може да бъде изтрита. Младежът, хванат под ръка с по-възрастна жена, повлеканата до контето, светската дама до аскета: всички те се чувстват изключително нормални. И това трябва да ни затрогне. *Те* изпитват снизхождение към нас, защото ние не сме толкова очевидно, толкова лудо влюбени; и все пак трябва да бъдем дискретно снизходителни към тях.

Не ме разбирайте погрешно. Не препоръчвам един вид любов за сметка на друг. Не знам дали благоразумната или безразсъдната любов е по-добра, дали имотната или безпаричната любов е по-сигурна, дали хомосексуалната или хетеросексуалната любов е по-пламенна, дали брачната или безбрачната любов е по-силна. Може да се изкушавам от дидактиката, но това не е рубрика за съвети към читателя. Не мога да ви кажа дали сте влюбени, или не. Щом трябва да питате, вероятно не сте, това е единственият ми съвет (а може и той да е погрешен). Не мога да ви кажа кого да обичате, нито пък как: онези училищни курсове ще ви учат не само как да обичате, а и как да не го правите (също като творческото писане — не можеш да научиш някого да пише, можеш само да му посочиш къде греши и да му спестиш време). Но мога да ви кажа защо да обичате. Защото историята на света, която спира при половинката къща на любовта само за да я срине, е абсурдна без нея. Историята на света става брутално самодоволна без любов.

Нашата случайна мутация е необходима, защото е безполезна. Любовта няма да промени историята на света (онази глупост за носа на Клеопатра е само за сантименталните), но ще направи нещо далеч по-важно: ще ни научи да гледаме историята в очите и да не обръщаме внимание на надменната ѝ походка. Не приемам условията ти, казва любовта на историята: съжалявам, но не ме впечатляваш, и между другото си облякла много смешна униформа. Разбира се, ние не се влюбваме, за да се борим с егото на света, но това е един от сигурните ефекти на любовта.

Любов и истина, това е жизнената връзка, любов и истина. Били ли сте някога по-искрени, отколкото при първото си влюбване? Виждали ли сте света тъй ясно? Любовта ни кара да видим истината, задължава ни да говорим искрено. В ложето на любовта лъжите нямат място: звучи като парадокс от учебник по философия за начинаещи. И нещо повече (и по-малко): това е описание на един морален дълг. Не премрежвай поглед, не изпускай ласкателен стон, не имитирай оргазъм. Казвай истината с тялото си дори тогава — особено тогава, — когато тази истина не е мелодраматична. Леглото е едно от първите места, където можеш да излъжеш, без да те хванат, където можеш да крещиш и пъхтиш в мрака, а после да се хвалиш как си се „представил“. Сексът не е актьорска игра (колкото и да се възхищаваме от собствения си сценарий); смисълът на секса е в истината. Начинът, по който се прегръщате в мрака, определя отношението ви към историята. Това е всичко.

Историята ни плаши; ние позволяваме на датите да ни торможат.

*В хиляда четирстотин деветдесет и второ лето
Колумб преплавал смело безбрежните морета.*

И какво от това? Нима хората са станали по-мъдри? Нима са престанали да строят гета, в които да продължат преследванията? Нима са спрели да правят старите грешки или пък нови, или пък нови версии на старите? (Нима историята наистина се повтаря, първия път като трагедия, втория — като фарс? Не, това звучи твърде гръмко, твърде обмислено като процес. Историята просто се оригва и ние

отново вкусваме онзи сандвич с лук, който е изяла преди няколко века.)

Датите не ни казват истината. Те ни крещят — наляво, надясно, наляво, надясно, нагоре, глупаво парвеню такова. Те искат да ни накарат да мислим, че винаги се развиваме, винаги вървим напред. Какво обаче се е случило след 1492 г.?

*В хиляда четирстотин деветдесет и трето
преплавал той обратно безбрежните морета.*

Ей такива дати харесвам. Нека честваме 1493, а не 1492 г.: завръщането, а не откритието. Какво се е случило през 1493 г.? Предсказуемата слава, разбира се, кралските почести, хералдичното издигане на герба на Колумб. Но и следното: преди отплаването била обявена награда от 10 000 мараведи за онзи, който пръв зърне Новия свят. Един обикновен моряк спечелил тази награда, но когато експедицията се върнала, Колумб я поискал за себе си (гълъбът все още грубо измества враната от историята). Морякът се върнал разочарован в Мароко, където, казват, станал ренегат. Интересна година е била тази 1493-та.

Историята не е онова, което се е случило. Историята е само онова, което ни казват историците. Има схема, план, движение; тя е походът на демокрацията; тя е гоблен, поток на събития, сложен наратив с вътрешни връзки и удобни обяснения. Един добър сюжет ни води към друг. Отначало имало крале и архиепископи с малко задкулисно божествено дрънчене, после идват походът на идеите и движението на масите, после дребни местни събитийца, които означават нещо по-голямо, но през цялото време има връзки, прогрес, значение, това е довело до онова, това се е случило заради онова. А ние, читателите на историята, търсим в схемата надежда за предстоящ щастлив завършек. Придържаме се към историята, като че ли тя е серия картини в изложбена зала, творби на жанровата живопис, чиито герои ние лесно можем да си представим как отново оживяват. А всъщност тя прилича по-скоро на мултимедиен колаж, в който боята се нанася с валяк, а не с четка от камилски косъм.

Историята на света? Просто гласове, отекващи в мрака; образи, които светят няколко века, а после гаснат; разкази, стари приказки, които понякога се припокриват; странни връзки, маловажни асоциации. Лежим в болничното легло на настоящето (какви хубави чисти чаршафи дават в днешно време), а във вената ни капят новините на деня. Мислим си, че знаем кои сме, макар да не сме сигурни защо сме тук и колко ще ни се наложи да останем. Докато се гърчим в бинтована несигурност — дали се лекуваме по собствено желание? — ние си измисляме фабули. Скалъпваме истории, за да прикрием фактите, които не знаем или не можем да приемем; запазваме няколко истински факта и изтъкваме около тях нова история. Само фабулирането на сюжети успокоява паниката и болката ни; и това ние наричаме история.

Едно нещо трябва да призная на историята. Тя много добре умее да открива разни неща. Ние се опитваме да ги прикрием, но тя не ни оставя. Времето е на нейна страна, времето и науката. Колкото и бясно да зачеркваме първите си мисли, историята винаги намира начин да ги прочете. Заравяме скришом жертвите си (удушени принцове, облъчени от радиация северни елени), но историята открива какво сме сторили с тях. Струваше ни се, че винаги сме изгубили „Титаник“ в мастиленочерните дълбини, но те ни го върнаха. Неотдавна намериха и останките на „Медуза“ близо до мавританския бряг. Всички знаеха, че няма вероятност там да има съкровище; след сто седемдесет и пет години откриха само няколко медни пирона от корпуса на фрегатата и две-три оръдия. И въпреки това я откриха.

Какво друго може да прави любовта? Ако ще я продаваме, нека изтъкнем, че тя е отправна точка за гражданските добродетели. Не можеш да обичаш някого, ако ти липсва способност за съчувствие, ако не можеш да видиш чуждата гледна точка. Няма как да бъдеш добър любим, добър артист или добър политик, ако не притежаваш това качество (можеш да го имитираш, но не това имам предвид). Покажете ми тирани, които са били велики влюбени. Нямам предвид велики любовници; всички знаем, че властта е афродизиак (а също и автоафродизиак). Дори и нашият демократичен герой Кенеди обслужвал жените така, както работникът на конвейера пръска с боя кола след кола.

През последните отмиращи хилядолетия на пуританство има един повтарящ се дебат относно връзката между сексуалната ортодоксалност и упражняването на властта. Ако президентът не може да си държи панталона закопчан, трябва ли да изгуби право да ни управлява? Ако един обществен служител мами жена си, значи ли това, че има вероятност да измами и електората? Лично аз предпочитам да ме управлява женкар, отколкото някой педантичен стар ерген или примерен съпруг. Тъй както престъпниците обикновено се специализират в престъпленията си, покварените политици се специализират в порока: сексуалните манияци се занимават с чукане, а подкупните служители — с корупция. В такъв случай е по-логично да избираме доказаните женкари, вместо да ги гоним от политиката. Не казвам, че трябва да ги оправдаваме — напротив, трябва да разгласяваме вината им. Като използваме това полезно чувство, ще ограничим греховете им до сферата на еротиката и ще получим балансираща честност в управлението им. Поне такава е моята теория.

Във Великобритания, където повечето политици са мъже, Консервативната партия има традиция да интервюира съпругите на потенциалните кандидати. Това, естествено, е унизителен разговор, при който жената е разпитвана от местните членове на партията, за да се установи нейната нормалност. (Разумна ли е? Стабилна ли е? Цветът на кожата ѝ подходящ ли е? Правилни ли са възгледите ѝ? Да не е леконравна? Дали ще изглежда добре на снимки? Можем ли да я пуснем да агитира?) Задават много въпроси на тези жени, които послушно се състезават една с друга по подкрепяща тъпота, а те тържествено се кълнат в общата си вяра в ядрените оръжия и семейните ценности. Само че никой не ги пита най-важното: обича ли ви съпругът ви? Въпросът не бива да бъде схващан като практически (има ли скандали в брака ви?), нито като сантиментален; това е проверка на способността на кандидата да представлява други хора. Това е тест за способността му да съпреживява.

Трябва да бъдем точни в любовта. А може би вие искате описания? Как изглеждат краката ѝ, гърдите ѝ, устните ѝ, какъв е цветът на косата ѝ? (Е, съжалявам.) Не, да бъдем точни в любовта означава да обръщаме внимание на сърцето, на неговите импулси, убеждения, истината и силата му — и неговите недостатъци. След

смъртта сърцето се превръща в пирамида (то винаги е било едно от чудесата на света); но дори и приживе сърцето никога не е сърцевидно.

Сравнете сърцето с мозъка и вижте разликата. Мозъкът е симетричен, сегментиран, разделен на две половини така, както според представите ни би трябвало да изглежда и сърцето. Мислите си, че можете да се справите с мозъка; това е орган на възприятието, който приканва към разбиране. Мозъкът изглежда разумен. Наистина е сложен с всички онези бръчки, браздички, вдлъбнатини и гънчици; прилича на корал и ви кара да се чудите дали не се променя непрекъснато, като тихомълком расте, без да забележите. Мозъкът има тайни, макар че когато се обединят археолозите, строителите на лабиринти и хирурзите, те несъмнено ще успеят да разтълкуват загадките му. Боя се обаче, че сърцето, човешкото сърце, е пълна каша.

Любовта е антимеритна, антимеритна: затова лошата любов все пак е добра. Може да ни прави нещастни, но все пак настоява, че меритното и материалното невинаги ни управляват. Религията е станала или слабовато безлична, или безнадеждно луда, или просто делова — и замества духовността с благотворителни фондове. Изкуството, набрало увереност от упадъка на религията, заявява, че може да надхвърли света (и остава, остава! Изкуството побеждава смъртта!), но тази новина не е достъпна за всички, а и да е достъпна, невинаги е приета добре. Затова религията и изкуството трябва да се преклонят пред любовта. Тя ни придава човечност и загадъчност. Тя ни прави повече от онова, което сме.

Разбира се, меритистичната логика напада любовта; тя напада всичко. Според нея любовта се свежда до феромоните. Това сърдечно обвързване, тази яснота на погледа, тази енергия, тази морална увереност, тази екзалтация, тази гражданска добродетел, това промълвено „обичам те“ са все предизвикани от лека миризма, изпускана от единия партньор и несъзнателно доловена от другия. Ние сме просто по-голяма версия на онзи бръмбар, който удря главата си в кутийката, щом чуе звука от молива. Вярваме ли в това? Е, нека повярваме за миг, защото то прави триумфа на любовта още по-величествен. От какво е направена цигулката? От парчета дърво и ивици от овнешки черва. Нима тази конструкция принизява музиката, нима я прави банална? Напротив, прави я още по-възвисена.

Не казвам, че любовта ще ви направи щастливи — в никакъв случай не казвам това. По-скоро съм склонен да вярвам, че тя ще ви направи нещастни: или веднага, като ви измъчи с несъвместимост, или години по-късно, когато дървоядът ще е свършил своята работа и тронът на епископа ще се разпадне. Но ние можем да вярваме в това и все пак да настояваме, че любовта е единствената ни надежда.

Тя е единствената ни надежда, дори да ни изменя, въпреки че ни изменя, тъкмо защото ни изменя. Дали не губя прецизността? Търся точното сравнение. Любов и истина, да, това е най-важната връзка. Всички знаем, че обективната истина е недостижима, че когато нещо се случи, получаваме множество субективни истини, които оценяваме и преработваме до фабулата на историята, до версия за онова, което „наистина“ се е случило, видяно от птичи поглед. Тази птича версия е фалшификат — очарователен, невъзможен фалшификат като онези средновековни картини, които показват всички етапи от Страстите Христови едновременно в различни части на платното. Но макар да знаем това, трябва да вярваме, че обективната истина е постижима; или поне да вярваме, че е 99% постижима; или ако не можем да вярваме в това, поне да сме убедени, че 43% обективна истина е по-добре от 41%. Ако не мислим така, сме загубени, защото изпадаме в измамен релативизъм и ценим версията на един лъжец също толкова, колкото и на друг, вдигаме ръце пред голямата загадка и признаваме, че победителят има право не само на плячката, но и на истината. (Между другото, чия истина предпочитаме — на победителя или на победения? Дали гордостта и съчувствието изкривяват събитията по-силно от срама и страха?)

Така е и с любовта. Трябва да вярваме в нея, иначе сме загубени. Може да не я постигнем или може да я постигнем и да открием, че тя ни прави нещастни; но все пак трябва да вярваме в нея. В противен случай ще капитулираме пред историята на света и пред нечия чужда истина.

Нещо ще се обърка в тази любов; сигурно ще стане така. Този сгърчен орган, като парчето волско месо, е затворен и изменчив. Съвременният модел на вселената е ентропията, което на ежедневен език означава „всичко отива по дяволите“. Но когато любовта ни измени, трябва да продължим да вярваме в нея. Нима във всяка молекула е закодирано, че всичко ще се обърка, че любовта ще се

провали? Може и така да е. И все пак трябва да вярваме в любовта, също както трябва да вярваме в свободната воля и обективната истина. А когато любовта се провали, нека обвиним историята на света. Ако тя ни беше оставила на мира, можехме да продължим да бъдем щастливи. Любовта ни си е отишла и за това е виновна историята.

Но това все още предстои. Може би никога няма да се случи. Нощем светът може да бъде предизвикан. Да, точно така, можем да го направим, можем да нокаутираме историята. Развълнуван, аз се въртя и ритвам леко. Тя се размърдва и устните ѝ изпускат подземна, подводна въздишка. Не трябва да я будя. Сега ми се струва, че съм открил велика истина, но на сутринта сигурно ще видя, че не си е заслужавало да я безпокоя. Тя въздъхва по-леко, по-нежно. Усещам картата на тялото ѝ в мрака до мен. Обръщам се на една страна в успореден на нейния зигзаг и зачаквам съня.

9. ПРОЕКТЪТ „АРАРАТ“

Следобедът е хубав, а вие карате по крайбрежието на Северна Каролина — тук брегът на Атлантическия океан репетира за Флорида Кийс. Прекосявате Къритък Саунд от Пойнт Харбър към Андерсън, после поемате на юг по 158 магистрала и скоро стигате до Кити Хоук. Отвъд дюните ще видите Националния мемориал на братята Райт, но него може да го пропуснете, той не е най-запомнящото се нещо в градчето. Не, от него ще запомните ето това: отдясно на пътя, от западната му страна, с нос към океана стои Ноев ковчег. Голям колкото плевня, с дървен, боядисан в кафяво корпус. Когато обърнете заинтригувано глава, ще осъзнаете, че става въпрос за църква. Там, където обикновено е изписано името на кораба и евентуално пристанището, където е регистриран, ще прочетете неговата функция: ЦЕНТЪР ЗА БОГОСЛУЖЕНИЕ. Предупредили са ви, че в двете Каролини трябва да очаквате какви ли не религиозни чудатости, така че видяното ви прилича на фундаменталистка приумица, доста забавна в известен смисъл, но все пак не, не спирате.

В седем вечерта се качвате на ферибота от нос Хатерас до остров Окракоук. Голям студ е, пролетта едва е настъпила, чувствате се премръзнал и изгубен в тъмнината, сред черните води, а Голямата мечка виси наопаки сред блестящото небе, взето под наем от Юнивърсъл Пикчърс. Фериботът също се чувства несигурен и огромните му светлини прорязват вълните на двайсет метра пред носа; шумно, но не особено уверено той се провира между маркиращите светлини — червени, зелени и бели. Едва сега, когато излезете на палубата и дъхът ви замръзне, си спомняте за онова копие на Ноевия ковчег. Разбира се, то е там с определена цел и ако се бяхте позамислили, вместо само весело да повдигнете крак от педала на газта, можехте да усетите смисъла му. Стигнахте до мястото, откъдето Човекът за пръв път овладя въздуха, но ето че ви припомниха за по-

древните и по-съдбоносни времена, когато Човекът за пръв път е овладял моретата.

Ноевият ковчег не бе още издигнат там през 1943 г., когато Спайк Тиглър, който едва от година-две носеше дълги панталонки, отишъл в Кити Хоук с баща си. Помните ли го Спайк Тиглър? Човекът, който хвърли футболна топка на луната. Онзи, дето метна топката на луната, ей богу! Точно така. Най-дългият пас в историята на националната футболна лига, четиристотин метра право в изригналите ръце на един вулканичен кратер. Тъчдаун! Това изкрещя той, а думите му отекнаха до нас тук долу, на земята. Тъчдаун Тиглър, така го наричаше проточилото враг човечество поне едно-две лета. Тъчдаун Тиглър, човекът, който скри футболна топка в капсулата си. (Как е успял?) Спомняте ли си, че когато го попитаха защо го е направил, той каза с напълно сериозна физиономия: „Винаги съм искал да се пробвам при Редскинс. Надявам се, че са гледали.“ Не само го били гледали, ами после следили и пресконференцията му и му писали, и го помолили да им даде топката срещу сума, която и днес би изглеждала твърде прилична. Спайк обаче я беше оставил в онзи пепелив кратер — в случай, че някой защитник от Марс или Венера мине оттам.

Тъчдаун Тиглър: така го бяха нарекли на плаката, опънат над централната улица в Уейдсвил, Северна Каролина — малко градче с една банка и бензиностанция, която трябва да служи и като бар, за да има поне минимална печалба. УЕЙДСВИЛ ГОРДО ПОСРЕЩА НАЙ-ДОСТОЙНИЯ СИ СИН ТЪЧДАУН ТИГЛЪР. Всички излязоха навън през онова горещо утро на 1971-ва, докато Тиглър се возеше в лимузина на филмова звезда със свален гюрук. Дори Мери-Бет, която двайсет години по-рано бе позволила на Спайк известни волности, коствали й една-две тревожни седмици, и която рядко казваше добра дума за него, докато той не бе избран в екипажа на „Аполо“, излезе на улицата и напомни на хората около нея — тя вече им бе опреснила паметта един-два пъти, — че навремето тя и Спайк са били, хм... много близки. Още тогава знаех, че ще стигне далеч, твърдеше тя. Колко далеч го остави да стигне, Мери-Бет, попита една от остроумните млади женички в града, а Мери-Бет се усмихна блажено като Богородица в книжка за оцветяване, тъй като знаеше, че и в двата случая реномето й може само да се вдигне.

Междувременно Тъчдаун Тиглър стигна до края на главната улица и зави до фризьорския салон с табелка „Не се коси“, където можеха да се погрижат и за пудела ви, ако го занесете отзад; и докато оркестърът неспирно свиреше „И толкоз прекрасно е, знай/ да се върнеш във родния край...“, Спайк Тиглър бе поздравен три пъти от едната страна на улицата и три пъти от другата. Кабриолетът се движеше бавно, защото след първата триумфална обиколка Спайк се бе изправил, за да го видят всички, а всеки път, когато лимузината пъплеше покрай бара бензиностанция, собственикът Бък Вайнхарт се провикваше: „Или я карай, или я дой!“ — в чест на някогашния навик на Спайк да обижда с тези думи бавните шофьори, когато двамата с Бък обръщаха градчето с главата надолу. Шест пъти Бък се провикна: „Хей, Спайк, или я карай, или я дой!“, а Спайк, набит и тъмнокос, му кимваше приятелски.

По-късно на обяда в ресторант „Уейдсвил“ (който навремето му се бе струвал луксозен, но сега му приличаше на погребално бюро) завърналият се герой, който изглеждаше непознат с късо подстриганата си коса и градския костюм, придаващ му вид на кандидат-президент, произнесе реч за това колко е важно винаги да помниш откъде си тръгнал, а присъстващите оцениха думите му по достойнство. Един от тях дори предложи в чест на достойния си гражданин, стъпил на Луната, Уейдсвил да бъде преименуван на Лунсвил — идея, която бе обсъждана няколко седмици, а после тихо замря, отчасти заради възраженията на старата Джеси Уейд, последната жива внучка на Рубен Уейд — човека, който в началото на века бе решил, че това място е добро за отглеждане на тикви. Тиквите не ги биваше особено, но това не беше причина да се обижда паметта на основателя.

Спайк Тиглър невинаги беше толкова популярен в Уейдсвил, колкото през 1971-ва; навремето не само майката на Мери-Бет го смяташе за беснотия и съжаляваше, че войната свърши твърде бързо и младият Тиглър не бе изпратен на изток, за да се бие с японците, вместо с половината град. Той беше на петнайсет, когато падна бомбата над Хирошима — едно събитие, което дори и майката на Мери-Бет не одобряваше по чисто логични причини; но Спайк не се размина с войната и след време бе изпратен да лети на F-86 над река Ялу. Двайсет и осем мисии и два свалени МиГ-15. Достатъчен повод за

почести в Уейдсвил, макар Тиглър да не се завърна тогава, а доста по-късно. Както самият той щеше да изтъкне по време на първото събиране на дарения в ресторант „Лунен прах“ (дори Джеси Уейд одобри смяната на името), животът на човека, на всеки човек, се движи между бягството и завръщането. Бягство и завръщане, бягство и завръщане, като отливите и приливите в пролива Албърмарл и по река Паскуотанк край Елизабет Сити. Всички тръгваме с отлива и се връщаме с прилива. Някои от публиката дори не бяха напускали Уейдсвил през по-голямата част от живота си, така че не можеха да изкажат мнение, а по-късно Джеф Клейтън отбеляза, че когато предишната година минал през Файетвил и Форт Браг, за да посети Световната голф зала на славата в Пайнхърст и се върнал навреме за полагаемата му се бира при Алма, пътуването съвсем не му приличало на прилива в река Паскуотанк; но пък какво разбираше Джеф Клейтън. Всички се съгласиха, че на Спайк може да се вярва, защото той бе ходил не само по света, а и — както чудесно го каза Джеси Уейд — извън света.

Спайк Тиглър свърза отправната точка от цикъла на бягството и завръщането с деня, в който баща му го бе завел в Кити Хоук, дълго преди макетът на Ноевия ковчег да бъде превърнат в център за богослужение. По това време там бяха само равната писта, равното небе и след тях, от другата страна на пустия път, по който едва присветваше по някой далечен камион, равните дюни и тихо шумящото море. Докато другите деца се заплесваха по червилото и джаза на бързивите градове, Спайк бе запленил от спокойната простота на земята, морето и небето в Кити Хоук. Поне така твърдеше по време на друга вечеря за набиране на средства и хората му повярваха, макар нито Мери-Бет, нито Бък Вайнхарт да го бяха чували да говори така навремето.

Хората в родния град на Спайк Тиглър бяха убедени демократи и още по-убедени баптисти. В неделята след пътуването до Кити Хоук Спайк изрази твърде неуважителен ентузиазъм към братята Райт пред Църквата на светената вода и Джеси Уейд каза на тринайсетгодишното момче, че ако Бог е искал хората да летят, е щял да им даде криле. „Но Бог иска да караме кола, нали?“, отвърна младият Спайк с малко неучтив бързина и посочи лъснатия пакард, с който възрастната дама бе изминала разстоянието от двеста метра до църквата. При което

бащата на Спайк му напомни, че да не беше неделя, би било съвсем богоугодно да зашлеви на сина си един шамар. Тъкмо този разговор помнеха жителите на Уейдсвил от пътуването на Спайк до Кити Хоук някъде през 1943 г., а не приказките за земя, вълни и небе.

Минаха няколко години, бомбата в Хирошима падна твърде рано според майката на Мери-Бет, а Спайк откри, че макар Бог да не му бе дал кола, баща му от време на време бе склонен да му заема своята. В топлите вечери той и Бък Вайнхарт се забавляваха, като избираха някой бавен автомобил по второкласен път и пъплеха след него, докато решетката на радиатора им едва не застържеше багажника му. После, докато го задминаваха, двамата крещяха в един глас: „Или я карай, или я дой!“ В същата тази кола и горе-долу по същото време Спайк каза на Мери-Бет с ококорени от нетърпение очи: „Ако Бог не искаше да го използваме, би ли ни надарил с него?“ — реплика, която забави постигането на желанието му с няколко седмици, тъй като Мери-Бет бе по-религиозна от младия Спайк, а и без това този метод на ухаждане не беше от най-убедителните. Няколко седмици по-късно обаче Спайк седеше на задната седалка и мълвеше: „Наистина мисля, че не мога да живея без теб, Мери-Бет“, и това явно свърши работа.

Скоро след това Спайк замина; чуха, че летял на „F-86 Сейбър“ в Корея и пречел на комунистическите МиГ-ове да прелетят над река Ялу. Дотам го бяха отвели низ от събития и емоции, невинаги логически свързани, тъй че ако Спайк трябваше да разкаже живота си в комикси, в първото каре щеше да нарисова себе си как стои на дюните в Кити Хоук и гледа към морето; във второто — как стисва гърдите на Мери-Бет, без тя да го отблъсне, и си мисли „Бог няма да ме убие за това, не може да го направи“; после как двамата с Бък карат привечер и чакат първите звезди да изгреят. Любовта към машините също оказа влияние, разбира се, както и патриотизмът и чувството, че изглежда много добре в синята си униформа; и все пак в известен смисъл най-старите му спомени бяха най-ясни. Това искаше да каже Спайк, когато на вечерята за набиране на средства през 1975-а за пръв път заговори как животът ти се връща там, откъдето е започнал. Все пак той постъпи благоразумно, като не навлезе в подробности, иначе за нищо на света не би получил дарение от Мери-Бет.

Когато Спайк напусна Уейдсвил, той остави зад себе си не само колата на баща си и недоволната Мери-Бет, а и вярата си. Макар че

прилежно попълни „баптист“ във всички военни формуляри, той не мислеше за Божиите заповеди, нито за небесната благодат, нито за спасението — дори и през мрачните дни, когато един от колегите му летци — не, един от приятелите му — беше свален. Да загубиш приятел е едно, а да бръщолевииш за Бога — съвсем друго. Спайк беше пилот, човек на науката, инженер. Може и да признаваше Бог на хартия, също както отдаваше почести на по-старшите офицери в базата, но усещаше себе си най-истински, най-близък до момчето, което бе стигнало от взетата на заем кола до ревящия в небето изстребител, тогава, когато се издигнеше високо и разпереше сребърните си криле над река Ялу. Тъкмо тогава се чувстваше най-силен и най-самотен. Това беше животът и в тези мигове той не разчиташе на никой друг, освен на самия себе си. На носа на своя самолет Спайк бе изписал лозунга „Или ще ги караме, или ще ги доим!“ като предупреждение към всеки МиГ, имал нещастieto да се озове прекалено близко до лейтенант Тиглър.

След войната в Корея той се прехвърли в школата за летци изпитатели в Патуксънт Ривър, Мериленд. Когато руснаците изстреляха първия си спътник и проект „Меркурий“ бе разработен, Спайк се записа за участие, макар нещо в него — а и немалка част от колегите му — да настояваше, че за първите полети могат да използват и опитни шимпанзета — по дяволите, те точно това и правеха! От теб се искаше само да се возиш в ракетата; ти си багаж, от който стърчат жици, парче месо за научно изследване. Спайк не бе много разочарован, когато не го избраха в първата седморка, но все пак съжаляваше; следващия път отново предложи услугите си и го приеха. Статията и снимката му на първа страница на „Файетвил Обзървър“ накараха Мери-Бет да му прости и да му пише; но тъй като жена му Бети изживяваше период на ревливост, Спайк се престори, че е забравил момичето от Уейдсвил, и не отговори на писмото ѝ.

През лятото на 1974-та Спайк Тиглър стъпи на луната и хвърли футболна топка на четиристотин метра. Тъчдаун! Това стана през трийсетминутния период, в който не им бяха определени никакви задачи и двамата астронавти можеха да правят всичко, което им се стореше интересно. Е, Спайк открай време искаше да знае колко надалеч може да се хвърли футболна топка в този разреден въздух, а сега вече разбра. Тъчдаун! Гласът от контролната зала нямаше нищо

против, нито пък другият астронавт Бъд Стомовиц възрази, когато Спайк каза, че ще иде да си вземе топката. Заподскача през мъртвия пейзаж като оплетен в тръбички заек. Луната му се стори груба и неугледна, а прахът, който се вдигаше под стъпките му и после бавно се слягаше, приличаше на пясък от някой мръсен плаж. Топката му лежеше до малко кратерче. Спайк я ритна лекичко в сухата вдлъбнатина, а после се обърна, за да погледне разстоянието, което бе изминал. Луноходът едва се виждаше — мъничка и крехка като паяче играчка с бръмчаща батерия. Спайк не обичаше да разсъждава по време на мисия — във всеки случай работната програма беше съставена така, че не предполагаше време за мислене, — но все пак отбеляза, че той и Бъд (плюс Майк, който още кръжеше над тях в командния модул) бяха стигнали възможно най-далеч от останалата част на човешкия род. Вчера наблюдаваха как изгрява луната и въпреки шегичките гледката беше тъй възхитителна, че сърцето ти се преобръщаше. А сега, на това място, Спайк чувстваше, че е стигнал до ръба на нещата. Изминеше ли още десет метра, можеше просто да падне от крилото на света и да се сгромоляса презглава в дълбините на космоса. Макар да знаеше, че е физически невъзможно това да се случи, Спайк Тиглър се чувстваше именно така.

Точно в този миг един глас му каза: „Открий Ноевия ковчег.“

— Не те разбрах — отвърна той, като си мислеше, че е Бъд.

— Нищо не съм казал. — Този път беше гласът на Бъд. Спайк го позна, пък и думите долитаха през слушалките както обикновено. Другият глас сякаш идваше направо, все едно бе около него, вътре в него, близо до него, силен, но задушевен.

Спайк измина десетина метра обратно към лунохода, когато гласът повтори заповедта си: „Открий Ноевия ковчег.“ Спайк продължи да подскача леко по лунната повърхност, като се чудеше дали някой не си прави шега с него. Никой обаче не би могъл да сложи касетофонче в шлема на скафандъра му — нямаше място, той би забелязал, от базата не биха разрешили. С такъв номер можеш да побъркаш някого, а макар някои от колегите му астронавти да имаха странно чувство за хумор, все пак се ограничаваха с неща като това да издълбаят парченце от пъпешовия ти резен, да сипят горчица в дупката и да върнат парченцето. Нищо сериозно като това тук.

„Ще го откриеш в планината Арарат в Турция — продължи гласът. — Намери го, Спайк.“

Повечето физически реакции на Спайк се следяха с електроди и той предположи, че когато в базата прегледат тази част от мисията му, ще видят как в този момент иглите са заподскачали лудо по кардиограмата му. В такъв случай той не би се посвенил да измисли някакво обяснение. За момента просто искаше да помисли върху думите, които беше чул, и да разбере какво могат да означават те. Затова, когато се върна в лунохода, Спайк каза, че е чул някакъв шум в приемника си, и отново стана нормален астронавт, тоест летец изпитател, превърнат в шимпанзе, превърнат в национален герой, превърнат в каскадьор, потенциален конгресмен или бъдещ почетен член на управителния съвет на дузина корпорации. Той не бе първият човек, стъпил на луната, но никога нямаше да има толкова астронавти, че хората да спрат да се дивят, да му се радват и да го награждават. Спайк Тиглър знаеше част от предимствата, а Бети — много повече; това ги бе предпазило от развод на няколко пъти. Той смяташе, че се е оженил за високо атлетично момиче с хубава фигура, което четеше „Радостта от готвенето“ по време на медения им месец и премълчаваше страховете си, когато той се връщаше късно в базата; Бети обаче се оказа много по-запозната от него с репродуктивните свойства на долара. „От теб летенето, от мен мисленето“, казваше му от време на време тя, което звучеше като шега, или поне и двамата гледаха да се преструват, че е само шега. Затова Спайк Тиглър се върна към мисията си и изпълни работната си програма, без никой да заподозре, че нещо се е променило, че всичко се е променило.

След приземяването дойде личният поздрав от Белия дом, после медицинският преглед, отчетът, първият телефонен разговор с Бети, първата *нощ* с Бети след кацането... и славата. В пулсиращите градове, към които винаги се бе отнасял с недоверие — надменния Вашингтон, циничния Ню Йорк и побъркания Сан Франциско, — Спайк Тиглър беше много известен; а в Северна Каролина беше *адски* известен. Главата му бе окичена със серпентини като спагети; дясната му ръка разбра колко изтощителни са поздравите; той бе целуван, прегръщан, потупван — къде по-леко, къде по-силно. Малки момченца бъркаха в джоба на жилетката му и безсрамно си просеяха лунен прах. Преди всичко хората просто искаха да бъдат край него за няколко мига, да

вдишат издишания от него въздух, да се дивят на човека от космоса, който в същото време беше от съседния окръг. След няколко месеца всенародно глезене щатските власти в Северна Каролина, изпълнени с гордост и известно собственическо чувство към своето момче, обявиха, че ще го наградят с медал на специална церемония. Всички се съгласиха, че няма по-подходящо място от Кити Хоук, на равната земя под равното небе.

През онзи следобед бяха произнесени подходящи слова, но Спайк ги чуваше само донякъде; Бети беше с нов тоалет и дори с капела и се нуждаеше от уверения, че изглежда страхотно, което си беше така, но тя не го вярваше. На врата му бе окачен голям златен медал с Кити Хоук от едната страна и капсулата на „Аполо“ от другата; ръката на Спайк беше смилана още няколко десетки пъти; през цялото време, докато се усмихваше и кимаше учтиво, той си мислеше за онзи миг на луната, в който бе чул гласа.

В губернаторската лимузина разговорът бе сърдечен, да не кажем ласкателен, а Бети изглеждала толкова добре, че Спайк искаше да ѝ го каже, но се притесняваше от губернатора и жена му. Говориха си както обикновено за гравитацията, за подскачането по луната, за изгряващата земя и „кажи де, как ходехте по нужда“, когато внезапно, тъкмо пред Кити Хоук, Спайк видя Ноевия ковчег до пътя. Изглеждала огромен, с издигнати нос и кърма и дървен корпус. Губернаторът любезно проследи погледа на Спайк, който се завъртя на 180 градуса, а после отвърна на неизказания му въпрос:

— Някаква църква — каза той. — Скоро я вдигнаха. Сигурно е пълна с животни. — Губернаторът се разсмя, а Бети внимателно се присъедини към него.

— Вярвате ли в Бог? — попита го внезапно Спайк.

— Щях ли да съм губернатор на Северна Каролина, ако не вярвах? — долетя веселият отговор.

— Не, питам вярвате ли в Бог — повтори Тиглър с прямота, която лесно би могла да бъде разтълкувана като нещо нежелано.

— Моля те, скъпи — укори го тихо Бети.

— Мисля, че почти стигнахме — каза съпругата на губернатора, като оправи с бялата си ръкавица едно плисе на роклята си.

Вечерта в хотелската стая Бети отначало бе склонна към снизхождение. Сигурно напрежението му се отразява, помисли си,

колкото и да е приятно. Дори и тя не би искала да се качва по трибуните и да разказва за петдесети път на хората какво е било и колко горда се чувства, дори и наистина да се чувства горда и наистина да иска да им го разкаже за петдесети път. Затова отначало тя се държа майчински, попита го дали не е уморен и се помъчи да получи някакво обяснение защо нито веднъж през *целия скапан ден* не е казал и дума за тоалета ѝ, като че ли не знае, че тя се притеснява дали минзухарено жълтото ѝ отива. Нищо обаче не се получи и затова Бети, която не можеше да заспи, без да обсъди нещата, попита мъжа си дали иска нещо за пиене и защо се е държал толкова странно точно преди церемонията и изтъкна, че ако го интересува нейното мнение, най-бързият начин да провали бъдещата си кариера, която се бяха разбрали да започне, е, като вземе да пита разни губернатори дали вярват в Бога.

— За кого се мислиш, Спайк?

— Животът ми се промени — отвърна той.

— Да не би да се опитваш да ми кажеш нещо? — Бети по принцип беше ревнива и не можеше да не забележи колко писма получава един известен мъж от непознати жени, от всички бивши и потенциални Мери-Бетита по света.

— Да — отвърна той. — Човек се връща там, откъдето е започнал. Изминах 240 000 мили, за да видя луната, а се оказа, че земята е по-интересна за гледане.

— *Наистина* имаш нужда от нещо за пиене. — Тя спря на половината път до хладилния бар, но Спайк нито каза нещо, нито помръдна, нито направи някакъв жест. — Дявол да го вземе, аз също имам нужда да пийна нещо. — Тя седна до съпруга си с възкисел нектар в ръка и зачака.

— Когато бях малък, баща ми ме заведе в Кити Хоук. Бил съм на дванайсет-тринайсет години. Това ме направи летец. От онзи ден нататък исках да стана точно това.

— Знам, миличко. — Тя взе ръката му.

— Записах се във флота. Бях добър летец. Прехвърлиха ме в Пакс Ривър. Кандидатствах за проект „Меркурий“. Отначало не ме приеха, но аз не се отказах и накрая ме одобриха. Включиха ме в проект „Аполо“. Преминах всички тренировки. Кацнах на луната...

— Знам, миличко.

— ... и там... там... — продължи той, като стисна ръката на Бети и се приготви за пръв път да сподели с нея, — там Бог ми каза да открия Ноевия ковчег.

— Аха.

— Току-що бях хвърлил топката. Хвърлих топката, намерих я, ритнах я в едно кратерче и се чудех дали съм извън обсега на камерите и дали ще свирят фал, ако ме видят, когато Бог ми заговори. „Открий Ноевия ковчег.“ — Спайк погледна жена си. — Все едно ми каза: „Станал си голям мъж, стигнал си до луната, а какво правиш? Хвърляш футболни топки. Време е да оставиш детинщините“ — ето това ми каза Бог.

— Откъде си сигурен, че е бил Бог, скъпи?

Спайк не обърна внимание на въпроса.

— Не казах на никого. Знам, че не съм халюцинирал. Аз наистина го чух, но си мълчах. Може би не бях съвсем сигурен, може би исках да забравя. И какво стана? Точно в деня, когато отиваме в Кити Хоук, откъдето започна всичко, виждам проклетия Ноев ковчег. „Не забравяй какво ти казах“ — това е знакът, нали? Ясно като бял ден. Това е смисълът. „Иди си вземи медала, но не забравяй какво ти казах.“

Бети отпи глътка уиски.

— И какво смяташ да правиш, Спайк? — Обикновено, когато обсъждаха кариерата му, тя казваше „ние“, а не „ти“; този път обаче предпочете да използва единствено число.

— Не знам още. Осъществявам.

Психиатърът от НАСА, с когото се консултира Бети, кимаше усърдно, сякаш да намекне, че тя трябва да му каже нещо далеч по-фрапиращо, преди той да хвърли писалката си и да признае, че на човека му хлопа дъската, че съпругът ѝ е луд за връзване. След като спря да кима, той каза, че заедно с колегите си е предвиждал известни „адаптационни проблеми“ — в крайна сметка да идеш на луната и да видиш земята оттам сигурно те кара да се чувстваш като първия човек, застанал на главата си и видял света от долу на горе. Това можело да повлияе на „поведенческите ти структури“, а като се вземел предвид и стресът от полета, и огромната публичност на мисиите, не бивало да се учудваме на едно-две „измествания на реалността“ и нямало причини да смятаме, че ефектът от тях би бил сериозен или дълготраен.

— Не отговорихте на въпроса ми.

— Какъв въпрос? — Психиатърът не беше разбрал, че тя го е питала нещо.

— Дали моят съпруг... не знам какъв научен термин бихте използвали, докторе, дали моят съпруг е перко?

Психиатърът отново заклати глава, този път хоризонтално, а не вертикално, даде ѝ примери за „дезориентация на възприятията“, прегледа формулярите на Спайк, на които съвсем ясно бе написано „баптист“, а на Бети ѝ се стори, че психиатърът би бил по-учуден, ако Спайк *не беше* чул Бог да му говори на луната. Когато тя го попита дали Спайк е халюцинирал, той отвърна само: „А вие как мислите?“, което според Бети не помогна особено много на разговора. Всъщност изглеждаше, че *тя* е лудата, щом се съмнява в съпруга си. Тази среща доведе до две неща: първо, Бети си тръгна с чувството, че е предала съпруга си, вместо да му помогне; и второ, когато три месеца по-късно Спайк помоли да го освободят от космическата програма, никой не възрази особено силно на молбата му, стига всичко да станеше тихомълком, защото от доклада на психиатъра ставаше ясно, че Спайк е луд за връзване, стопроцентов перко с разхлопана дъска, и че при повнимателно вглеждане може да се окаже, че според него луната е направена от синьо сирене. Затова го прехвърлиха на кротко място в отдела за връзки с медиите, после отново при летците изпитатели, но година след като бе подскачал в сивата пепел, Спайк Тиглър пак стана цивилец, а Бети се чудеше какво става, когато изтървеш на хляба мекото.

Щом Спайк обяви, че е запазил „Лунен прах“ за първото набиране на средства, Бети се зачуди дали не е най-добре да затвори „Радостта от готвенето“ и да поиска развод. Цяла година Спайк не бе направил нищо друго, освен че един ден излезе и си купи Библия. След това започна да се губи вечер, а жена му го откриваше на задната веранда. Светото писание бе разтворено на коленете му, а очите му бяха вдигнати към звездите. Приятелките ѝ изразяваха уморително съчувствие: все пак сигурно не било лесно да се върнеш *от там горе* и да се адаптираш към ежедневието. Бети беше наясно, че славата на „Тъчдаун Тиглър“ щеше да се носи с години без всякакво усилие, а освен това тя можеше да разчита на подкрепа (защото „известност, последвана от побъркване“ не бе просто американско, а направо патриотично явление); и все пак тя се чувстваше измамена. Толкова

години се бе жертвала за кариерата на Спайк, толкова години го следва при всяко назначение, без да имат истински дом, толкова време чакаше и се надяваше на голямата отплата... а после, когато часът удари и от машината започнаха да се сипят долари, какво правеше Спайк? Вместо да протегне шапка и да ги хване, той седи на задната веранда и зяпа звездите. Запознайте се със съпруга ми — онзи с Библията в скута, със скъсаните панталони и странния поглед. Не, никой не го е бил, той просто изгърва на хляба мекото.

Когато Бети попита Спайк какво да облече за първото събрание в „Лунен прах“, в гласа ѝ имаше известен сарказъм; а когато той отвърна, че винаги е харесвал минзухарено жълтия тоалет, който си бе купила за връчването на медала в Кити Хоук, тя отново чу в себе си един глас (определено не Божи) да ѝ шепне думата „развод“. Показа се обаче, че той говори сериозно; преди да излязат, на два пъти повтори колко добре изглежда тя. Бети не можа да не забележи, че той се е променил. Напоследък винаги говореше сериозно и казваше само това, което мисли — нищо повече. Сякаш беше оставил шегите, закачките и щуротиите в онова кратерче при футболната топка (това беше тъп номер, като се замислиш, и тя трябваше да се усети по-рано). Спайк беше станал сериозен; беше станал скучен. Все още казваше, че я обича, и Бети му вярваше, макар понякога да се чудеше дали това е достатъчно за една жена. Но бе загубил живеца си. Ако това означаваше да изоставиш детинщините, според Бети последните си имаха добрите страни.

На първото събрание за набиране на средства ресторант „Лунен прах“ беше пълен. Там бяха почти всички съграждани на Спайк плюс няколко репортери и един фотограф. Бети се страхуваше от най-лошото. Представяше си заглавия като „БОГ МИ ГОВОРИ“, ТВЪРДИ БИВШ АСТРОНАВТ и ЛЕТЕЦЪТ ОТ УЕЙДСВИЛ — ЛУД ЗА ВРЪЗВАНЕ. Тя седеше нервно до съпруга си, докато местният свещеник го приветстваше с „добре дошъл“ в енорията, където бе израснал. Последваха ръкопляскания; Спайк взе нежно ръката ѝ и не я пусна, докато не стана на крака, за да говори.

— Хубаво е да се завърнеш — каза Спайк и обходи с поглед залата, като кимаше на онези, които познаваше. — Знаете ли, че само преди един-два дни седях на задната си веранда, гледах звездите и си мислех за детството си в Уейдсвил. Трябва да съм бил на петнайсет-

шестнайсет години и предполагам, много палав. Джеси Уейд, Бог да я прости, сигурно много от вас помнят Джеси, ми каза: „Млади човече, ако продължаваш така да крещиш и да тичаш, един ден просто ще излетиш.“ Баба Джеси явно е знаела това-онова, защото много години по-късно аз тъкмо това и направих, макар за жалост тя да не доживя да види, че пророчеството ѝ се е сбъднало. Мир на душата ѝ.

Бети беше страшно учудена. Спайк играеше номер. Мъжът ѝ играеше на съгражданите си страхотен номер. Никога не бе говорил с толкова топлота за Уейдсвил, нито пък ѝ бе разказвал историята за баба Уейд, а сега сипеше спомени и се подмазваше на тия хора. Разказа им куп истории за детството си, а после за живота на астронавта, нали затова бяха дошли, но не пропускаше да изтъкне, че без самите тях не би стигнал по-далеч от Файетвил, че именно те са го пратили на луната, а не онези умници с жици в ушите от базата на хиподрума. Освен това той говореше със старото си чувство за хумор, което Бети смяташе за изгубено. А после каза, че в живота на всеки човек се редуват бягство и завръщане, бягство и завръщане като покачването и спадането на река Паскуотанк (тъкмо тогава Джеф Клейтън си помисли, че не бе изпитал нищо подобно, когато ходи в Залата на славата) и обясни, че човек винаги се връща при хората и нещата, от които е тръгнал. Така както той бе напуснал Уейдсвил преди години, а сега отново бе тук; така както през цялото си детство редовно бе идвал в Църквата на светената вода, по-късно се бе отклонил от Божия път, но сега отново се бе върнал към него — нещо, което Бети не знаеше, но не се учуди.

И ето че са стигнали, продължи той, до сериозната част от вечерта и до целта на това събиране (тук Бети затаи дъх, като си мислеше „луд за връзване“, как ще реагират хората, когато им каже, че Бог му е заръчал да остави топката в кратера и да иде да търси Ноевия ковчег). Но отново се оказа, че е подценила Спайк. Той не спомена лунните наставления на Всевишния нито веднъж. На няколко пъти заговори за вярата си и за вечното завръщане, разказа за трудностите, с които се е сблъскал в космическата програма; и когато най-сетне започна да споделя как е размишлявал върху тези неща, докато гледал звездите от задната си веранда, и как му се струвало, че е дошло времето всички да се върнем там, откъдето сме дошли, как смятал да организира експедиция в търсене на останките от Ноевия ковчег,

който, както е известно, се намира на планината Арарат близо до границата между Турция и Иран, думите му звучаха смислено и логично. Всъщност проект „Арарат“ би трябвало да бъде следващата задача на НАСА; а слушателите биха могли да заключат, че НАСА се държи твърде себично, материалистично и тесногръдо, като се ограничава с космически полети, след като има други проекти, по-близки до сърцето и душата на данъкоплатеца, които биха могли по-добре да оползотворят съвременната им техника.

Страхотен номер, невероятен номер, мислеше си Бети, докато съпругът ѝ слизаше от подиума сред оживени аплодисменти. Дори не бе споменал за пари, а само бе помолил съгражданите си да го почетат с присъствието си, да изслушат идеите му, та ако решат, че мисли разумно, той да потърси хора, които да му помогнат. Това е моят Спайк, промълви неволно Бети, макар и много различен от онзи, за когото се бе омъжила.

— Мисис Тиглър, какво мислите за проекта на съпруга си? — попита я един репортер, докато тя и Спайк се държаха за ръце пред фотографа от „Файетвил Обзървър“.

— Аз съм стопроцентово зад него — отвърна тя, като отправи към Спайк булчинска усмивка. Вестникът отпечата коментара ѝ, а журналистът дори успя да отбележи колко възхитително ѝ стоят роклята и шапката с цвят на горчица. („Горчица! — каза Бети на Спайк. — Тоя сигурно яде говеждото си с минзухари.“) Когато се прибраха, Спайк изглеждаше зареден с енергия, какъвто не го бе виждала от година и нещо насам, така че и дума не можеше да става той да заседне с Библията си на задната веранда; вместо това той буквално я завлече в спалнята, където от известно време само спяха. Макар и неподготвена за това, Бети съвсем не бе недоволна и промърмори нещо относно банята. Спайк каза, че няма да се занимават с това, а Бети много го харесваше такъв властен.

— Обичам те — каза Спайк малко по-късно.

Няколкото реда във „Файетвил Обзървър“ доведоха до статия в „Грийнзбъро Нюз енд Рекърд“, която накара редица вестници да го споменат накратко сред новините. Последва мълчание, но Спайк запази спокойствие, като си спомняше за празничните огньовете, които бе гледал като дете — сякаш нищо не се случва, а после изведнъж всичко лумва в пламъци. Оказа се прав, защото изведнъж той блесна

на първите страници на „Вашингтон Поуст“ и „Ню Йорк Таймс“. Дойде телевизията, последвана от нова група вестникари, а след тях чужди телевизии и чужди вестници и Бети и Спайк работеха усилено през цялото време (те отново бяха едно цяло, както в началото), за да подготвят проекта „Арарат“. Репортерите получаваха списъци с последните дарения, все едно дали ставаше въпрос за петдесет долара от съседно паство или въжета и палатки от известен магазин. Скоро в двора на Спайк и Бети се появи голям дървен термометър на кампанията; всеки понеделник сутрин Спайк излизаше с четка в ръка, за да отбележи покачването на живака.

Съвсем естествено Спайк и Бети обичаха да сравняват това критично време с изстрелването на ракета: очакването е вълнуващо, изстрелването носи тръпка, но докато не видиш как тежката сребърна тръба майка се поклаща на хълбоците си и си пробива път към небесата, винаги има шанс за публичен и много смущаващ провал. Каквото и да казваше Бети, след като бе решила да застане стопроцентово зад съпруга си, тя не искаше това. Бети не беше особено религиозна и дълбоко в сърцето си не знаеше какво да мисли за преживяното от Спайк на луната, но тя знаеше какво значи шанс. След като съпругът ѝ прекара година в изучаване на Библията, а приятелките ѝ се държаха толкова съчувствено, че ѝ идеше да закреши, съвсем не бе зле Спайк отново да стане знаменитост. След проекта „Аполо“ идваше проектът „Арарат“ — какво по-очевидно от това развитие, от тази малка азбучна стъпка? И никой в нито един вестник не бе предположил, че на Спайк му хлопа дъската.

Съпругът ѝ се справяше много добре и нито веднъж не спомена как Бог в ролята на президента Кенеди е започнал всичко. Така на Бети ѝ беше по-лесно да привлече хора, които биха били предпазливи, ако надушеха нещо шантаво в плановете им. Дори губернаторът на Северна Каролина реши да прости нетактичния въпрос на Спайк относно искреността на вярата му и благосклонно прие да председателства благотворителна вечеря със 100 долара куверт в „Шарлот“. На подобни събития Бети носеше минзухарено жълто с постоянство, което приятелките ѝ считаха за ненужно, да не кажем старомодно; Спайк обаче твърдеше, че този цвят му носи късмет. Когато разговаряше с репортерите, той от време на време ги молеше да споменат роклята на жена му, която, както сигурно са забелязали, е с

цвят на горчица. Някои вестникари, от мързел или далтонизъм, послушно изпълняваха, което караше Спайк да се кикоти, когато четеше вестниците.

Освен това той стана гост на няколко религиозни телевизионни предавания. Понякога Бети потръпваше от притеснение, когато поредният проповедник с официален костюм се включваше след рекламите, за да приветства зрителите със съобщението, че Божията любов е като спокойния център на тайфуна, а един от днешните гости наистина е бил в тайфун и може да разкаже колко спокойно е в центъра и как това означава, че християнството те кара непрекъснато да вървиш напред, защото не можеш да стоиш неподвижен в тайфуна, и тук стигаме до втория ни гост, Спайк Тиглър, който се е движил дори по-бързо от тайфун, но сега търси онзи спокоен център, абсолютния покой, слава на Бога. Спайк, който се бе върнал към астронавтската прическа и синия си костюм, отговаряше учтиво и нито веднъж не спомена — макар проповедникът да би бил възхитен да го чуе, — че Бог е бил точно там, в шлема му, и му е шепнал на ухото. Изглеждаше мил, непретенциозен и искрен, което привличаше чековете към проекта „Арарат“ с ръководител Бети Тиглър, която, естествено, си плащаше заплата.

Съставиха комитет: преподобният Ланс Гибсън, уважаван или поне известен в по-голямата част от щата, малко фанатичен според някои, но не чак толкова, че да плаши парите на разумните хора; доктор Джими Фългуд, бивша баскетболна звезда, понастоящем геолог и водолаз, който щеше да придаде научен авторитет на експедицията; и самата Бети — председател, координатор и ковчезник. Губернаторът прие да присъства в списъка като почетен патрон на експедицията. Не успяха да накарат властите да ги признаят за фондация, но всичко останало вървеше гладко.

Някои от по-начетените журналисти обичаха да питат Спайк откъде е толкова сигурен, че Ноевият ковчег се намира на планината Арарат. Нима в Корана не пишело, че се е спрял на планината Юди, на неколкостотин километра оттам, близо до границата с Ирак? А според юдейската традиция мястото било някъде в Северен Израел. Тук Спайк пускаше в ход чара си и отвърщаше, че всеки има право на собствено мнение и ако някой израелски астронавт иска да го търси в Израел, нека опита; а ако някой мюсюлмански астронавт реши да провери в

Ирак, в това също няма нищо лошо. Скептичните репортери си тръгваха с впечатлението, че Тиглър може да е простодушен, но в никакъв случай не и прост.

Други пък задаваха въпроса дали Ноевият ковчег — ако приемем, че можем да открием теоретичното му местоположение — няма да е изгнил или изяден от термити през последните няколко хиляди години. Спайк не се връзваше на подобни номера и не им казваше, че Ноевият ковчег не може да е изгнил или изяден от термити, защото Божията заповед ясно показваше, че все нещо ще е останало от него. Наместо това той се позоваваше на Библията, която репортерът, изглежда, си беше забравил, но според която Ноевият ковчег е бил направен от изключително здраво гоферово дърво, което вероятно е устойчиво на гниене и термити; след това Спайк даваше примери за различни неща, запазени като по чудо през вековете — например замръзналите в ледници мамути, чието месо беше прясно като пържолите в месарницата отсреща; накрая изтъкваше, че ако нещо се е запазило през вековете благодарение на Божията воля, нима не е логично това да е Ноевият ковчег?

Преподобният Ланс Гибсън се консултира с църковни историци в баптистки университети относно съвременните догадки за местоположението на реликвата, а Джими Фългуд разучи вероятните ветрове и течения по време на Потопа. Когато двамата свериха резултатите, най-обещаваща изглеждаше една местност по югоизточния склон на планината на няколко километра от върха. Спайк се съгласи да започнат търсенето оттам, но не бе ли по-логично да тръгнат от върха и да слизат спираловидно, за да покрият систематично цялата територия? Джими каза, че този подход звучи смислено, но е неприложим в техническо отношение, така че Спайк се примири. От своя страна Джими предложи на Спайк да използва връзките си в НАСА, за да получи набор въздушни фотографии на планината, които да увеличат и да видят дали на тях има нещо, напоящо Ноевия ковчег. Спайк призна, че подобна стъпка е логична, но пък Бог едва ли би искал да търсим най-лесния начин. Нима проектът не беше в известен смисъл християнско поклонение? Древните поклонници винаги са минавали през трудности. Макар Спайк да нямаше нищо против да вземат най-добрите въжета, палатки,

обувки и ръчни часовници, той би искал да се чувства напътван от нещо по-висше от съвременните технологии.

Църковната дейност на преподобния Гибсън го възпрепятстваше да тръгне с тях за Турция, но той щеше да им осигурява духовна подкрепа и непрестанно да напомня на Всевишния, че двама членове на комитета са тръгнали по Негови дела в чужда страна. Бети щеше да остане вкъщи и да отговаря на медиите, които неминуемо щяха да я засипят с въпроси. Експедицията в състав Спайк и Джими щеше да тръгне през юли същата година, тоест 1977-а. Отказаха да дадат приблизителна дата на връщане. Който се опитва да надхитри Бог, каза преподобният Гибсън, сам себе си надхитря.

Получиха различни провизии от доброжелатели, църковни общности и магазини за ловни принадлежности; докато отваряше колетите, които продължаваха да пристигат до самото навечерие на отпътуването, Бети се чудеше как ли приемат някои хора проекта. Част от даренията съвсем не изглеждаха християнски. Един поглед в стаята с инвентара на експедицията би създал впечатлението, че Спайк и Джими са голи бегълци, изпратени като наемни убийци да обезлюдят Източна Турция.

Оставиха купища стари дрехи, няколко автомата, четири гранати, една гарота и четири хапчета за самоубийство, дарени от някакъв фанатик. Багажът им включваше леки палатки, витамини, японски фотоапарат с увеличител, кредитни карти, пътнически чекове на „Америкън Експрес“, маратонки, половин литър бърбън, топли чорапи и бельо, голям найлонов плик корнфлейкс, за да се хранят здравословно, хапчета против разстройство, инфрачервени очила за нощно виждане, хапчета за пречистване на водата, замразена и вакуумирана храна, подкова за щастие, фенерчета, конец за зъби, резервни батерии за електрическите им самобръсначки, два ножа, достатъчно остри, за да срежат вековно дърво или да изкормят някой нападател, крем против комари, лосион против слънце и Библия. Когато Джими тайно прерови багажа, намери сгъната футболна топка и малка помпа за надуването ѝ; той ги върна внимателно с одобрителна усмивка. Когато Спайк тайно прерови багажа, откри пакет презервативи, които изхвърли и никога не спомена пред Джими. Комитетът обсъди какво да вземат като израз на добра воля към селяните в Източна Турция. Бети предложи цветни картички със

снимка на Спайк на луната, но съпругът ѝ възрази, че това би било неуместно, тъй като целта на пътуването им е да прославят не себе си, а Бога. Помислиха още малко и взеха двеста значки с образа на президента Джими Картър и първата дама, прекрасната Розалин — един приятел на преподобния Гибсън им ги даде на по-ниска цена, тъй като копнееше да се отърве от тях.

Отлетяха за Анкара, където трябваше да вземат смокинги под наем за официалната вечеря при посланика. Спайк прикри разочарованието си от факта, че повечето гости искаха да говорят за космически полети и съвсем не напиреха да го разпитват за проекта „Арарат“. По-късно те се държаха безразлично, да не кажем направо скъпернически, когато в речта си след вечерята Спайк помоли съотечествениците си за дарения.

Явно писмото на Бети, изпратено до Ерзурум чрез „Интерчърч Травъл“, не беше пристигнало, защото вместо поискания джип или ландроувър им дадоха голям мерcedes. Тръгнаха на изток към Хорасан, а после на югоизток и отново на изток до Догубаязит. Пейзажът беше красив, едновременно бледозелен и бледокафяв. Ядоха пресни кайсии и раздаваха образа на усмихнатото семейство Картър на малки дечица, някои от които изглеждаха доволни, макар други да продължаваха да мрънкат за долари или поне за химикалки. Навсякъде имаше военни, което наведе Спайк на мисълта, че областта сигурно има някакво стратегическо значение. Джими с изненада научи, че само преди стотина години връх Арарат, или както упорито го наричаха местните хора, Агри Даги, е бил на границата на три велики империи — Русия, Персия и Турция, а планината е била поделена между тях.

— Не е честно Съветският съюз да получи част от нея — каза Джими.

— Тогава е нямало Съветски съюз — отвърна Спайк. — Когато са били просто руснаци, те са били християни като нас.

— Може би Бог им е отнел тяхната част от планината, когато са станали Съветски съюз.

— Може би — отвърна Спайк, който не бе съвсем сигурен кога са се променили границите.

— Вероятно не е искал тази свещена планина да попадне в ръцете на неверниците.

— Разбирам какво искаш да кажеш — рече малко раздражено Спайк, — но мисля, че и турците не са точно християни.

— Те не са чак такива неверници като руснаците — заяви Джими, който не искаше да се откаже от теорията си още при първото възражение.

— Разбрано.

По пътя на север от Догубаязит Спайк извика на Джими да спре. Излязоха от колата и бившият астронавт посочи малко поточе. Водата в него течеше нагоре — бавно, но неоспоримо.

— Слава на Бога — възкликна Спайк Тиглър и коленичи за молитва. Джими наклони леко глава, но остана прав. След няколко минути Спайк се върна до мерцедеса и напълни две пластмасови шишета с вода от потока.

— Това е земя на чудесата — заяви той, когато колата отново потегли.

Джими Фългуд, геолог и водолаз, изчака да изминат няколко километра, а после се опита да обясни, че от научна гледна точка е невъзможно водата да тече нагоре. Всичко зависело от тежестта и налягането на водата по-високо в планината, а привидното изкачване било сравнително малък участък от общото спускане на потока. Доколкото знаел, явлението вече било описано. Спайк шофираше и кимаше весело.

— Можеш да го обясниш и така — отвърна накрая той. — Въпросът, е кой е накарал водата да тече нагоре? Кой я е сложил там, за да можем да я видим на път за Арарат? Бог, разбира се. Това е земята на чудесата — повтори той, като кимаше доволно.

Джими винаги бе смятал Спайк за оптимист, но тук, в Турция, спътникът му беше нетърпим. Не го тревожеха нито комарите, нито несполуките; бакшишите му бяха по християнски щедри, а всеки път, когато задминаваха някоя крава, той отваряше прозореца и крещеше или на собственика, или изобщо на полето: „Или я карай, или я дой!“ От време на време това дразнеше, но Джими беше стопроцентово финансиран от проекта „Арарат“, така че търпеше въодушевлението на Спайк, както би изтърпял и лошото му настроение.

Продължиха да карат, докато пътят не свърши и пред тях не се извисиха двата силуета на Голям и Малки Арарат.

— Като мъж и жена, а? — отбеляза Спайк.

— Какво искаш да кажеш?

— Като брат и сестра или като Адам и Ева. Големият връх и красивото малко връхче. Виждаш ли? „И създаде ги Господ мъж и жена.“

— Смяташ ли, че Бог е имал предвид точно това?

— Бог нищо не прави случайно — отвърна Спайк Тиглър. — Никога.

Джими Фългуд погледна двата силуета и премълча забележката, че Бети Тиглър е три-четири сантиметра по-висока от Спайк.

Провериха екипировката си, преди да се доверят на краката, с които ги бе дарил Господ. Оставиха бърбъна в багажника, защото почувстваха, че е грях да консумират алкохолни напитки на Божията планина; освен това нямаше да имат повече нужда от значките с Картър. Взеха пътническите си чекове, подковата и Библията. При прехвърлянето на провизиите Джими хвана Спайк да мушва сгънатата топка в раницата си. После тръгнаха по южните склонове на планината. Върлинестият бивш баскетболист вървеше на няколко метра зад изпълнения с енергия астронавт, като младши офицер, който следва генерала си. От време на време геоложките интереси на Джими го изкушаваха да спре и да разгледа скалата, но Спайк винаги настояваше да продължат.

Бяха сами в планината и това им се струваше страхотно. По ниските склонове виждаха гущери, а по-нагоре — ибекси и диви кози. Изкачиха се над царството на ястребите и мишеловите чак до снега, където единственото движение бе случайното шмугване на някоя дребна лисица. През студените нощи Джими водеше дневника на експедицията, а Спайк четеше Библията на голия съскащ пламък на газената лампа.

Започнаха от югоизточния склон, посочен единодушно от църквата и науката. Проверяха каменисти дерета и голи пещери. Джими не беше сигурен дали очакват да намерят целия Ноев ковчег, запазен непокътнат — в такъв случай вероятно нямаше как да го пропуснат — или само някакво по-голямо парче от него — например руля или може би някакви дъски, все още покрити със смола.

При първия груб оглед не откриха нищо, но това нито ги учуди, нито ги разочарова. Тръгнаха по снежния склон към върха. Към края на изкачването небето започна бавно да променя цвета си и когато

стигнаха догоре, то изглеждаше яркозелено. Тук беше пълно с чудеса. Спайк коленичи за молитва, а Джими се присъедини към него за кратко. Точно под тях се спускаше заснежена долинка, която стигаше до по-нисък връх. Тя би била идеалното място за Ноевия ковчег. Претърсиха я, но без успех.

Северният склон на планината беше прорязан от огромна цепнатина. Спайк посочи долния ѝ край на неколкостотин метра под тях и каза, че някога там имало манастир. С истински монаси и всичко останало. А после, през 1840 г., планината била разтърсена от страшно земетресение така, както куче тръска хванат в зъбите му плъх, и църквичката се срутила, както и селото под нея, чието име започвало с „А“. Всички загинали, ако не веднага, то няколко дни по-късно. Четири-пет дни след земетресението по цепнатината започнала да се спуска лавина от сняг и вода. Нищо не можело да се изпречи на пътя ѝ. Като Божие наказание. Снегът изтрил манастира и селото от лицето на земята.

Джими Фългуд кимна сериозно, докато слушаше. Това се е случило, когато тази част на планината е била в Съветския съюз, каза си той. Разбира се, тогава руснаците не са били комунисти, а християни, но това показва, че Бог е имал зъб на комунистите още преди да станат такива.

Търсиха в продължение на три седмици. Джими се питаше дали Ноевият ковчег не се намира дълбоко в ледената покривка, а Спайк се съгласи, че това е възможно, но Бог сигурно би им дал някакъв знак. Той нямаше да ги прати в планината, а после да скрие от тях онова, за което са дошли: Бог не беше такъв. Джими се съгласи. Търсиха Ноевия ковчег с невъоръжено око, с бинокли и с инфрачервени очила за нощно виждане. Спайк чакаше някакъв знак. Сигурен ли беше, че ще го разпознае? Може би трябваше да търсят според посоката на вятъра. Е, търсиха и по посоката на вятъра. Не намериха нищо.

Всеки ден, когато слънцето напечеше равнината под тях и топлият въздух се вдигнеше нагоре, около върха се извиваше ореол от облаци, който закриваше по-ниските склонове от погледа им; а всяка вечер въздухът се охлаждаше и облакът се разнасяше. В края на третата седмица слязоха, за да вземат още провизии от багажника на мерцедеса. Отидоха до най-близкото село, откъдето Спайк изпрати на Бети картичка, на която пишеше „Липсата на новини е добра новина“,

което според нея не звучеше толкова ясно, колкото можеше да се желае. После се върнаха в планината и търсиха още три седмици. През това време настана пълнолуние и Спайк всяка вечер гледаше луната, като си спомняше как настоящата му мисия бе започнала там горе, сред сивия прах. Една вечер Джими застана край него и също се загледа в бледожълтия, осеян с дупчици кръг. „Прилича на медена питка“, заключи той с нервен смях. „Отблизо напомня по-скоро на мръсен плаж“ — отвърна Спайк. Продължи да гледа нагоре в очакване на някакъв знак. Напразно.

По време на третия и последен поход в планината Спайк направи своето откритие. Бяха на неколкостотин метра под върха и тъкмо бяха преминали един коварен сипей, когато намериха две съседни пещери. Сякаш Бог бе пъхнал два пръста в скалата. С непоправимия си оптимизъм, който Джими великодушно търпеше, бившият астронавт пъргаво изчезна в едната; последва тишина, а после отекна вик. Геологът помисли, че спътникът му е срещнал мечка или дори страшния снежен човек, но викът прерасна почти без поемане на дъх в серия доволни възгласи.

Недалеч от входа на пещерата Джими откри Спайк Тиглър да коленичи в молитва. Пред него бе проснат човешки скелет. Джими се смъкна до Спайк. Дори и на колене бившата баскетболна звезда надвишаваше по ръст астронавта. Спайк угаси фенерчето си. Джими го последва. След няколко минути пълно мълчание в студения мрак Спайк промърмори: „Намерихме Ной.“

Джими не отговори. След малко отново включиха фенерчетата си и двата лъча почитателно осветиха скелета. Той лежеше с нозе към входа на пещерата и доколкото можеха да преценят, изглеждаше непокътнат. Между костите висяха няколко парцалчета плат — някои бели, други сивкави.

— Слава тебе, Господи — каза Спайк Тиглър.

Опънаха палатката си на няколко метра надолу по склона и претърсиха другата пещера. Спайк тайно се надяваше да намерят жената на Ной или може би корабния му дневник, но не откриха нищо. По-късно, когато се смрачи, в палатката се чу съскане на сгъстен въздух, а след това Спайк Тиглър хвърли топката си над скалите на Арарат в колебливите ръце на Джими Фългуд. И после пак, и още веднъж, и още веднъж. Бившият баскетболист връщаше зле, но Спайк

не се отчайваше. Продължаваше да му подава топката, докато не захладня. Осветяваше ги единствено изгряващата луна. Въпреки това Спайк виждаше безпогрешно; Джими чувстваше, че топката лети към него с нощната точност на прилеп.

— Хей, Спайк — извика той по едно време, — да не използваш инфрачервените очила?

Едва видимият му партньор се закиска в отговор.

След като похапнаха, Спайк взе фенерчето си и се върна в гробницата на Ной, както междувременно бе кръстил пещерата. Дали от тактичност или от суеверие, но Джими остана в палатката. Около час по-късно Спайк съобщи, че позата на скелета би позволила на умиращия Ной да гледа през входа на пещерата и да вижда луната. Същата онази луна, на чиято повърхност Спайк Тиглър бе стъпил неотдавна. „Слава тебе, Господи“, повтаряше той, докато затваряше ципа на палатката.

След известно време стана ясно, че нито един от тях не спи. Джими се покашля леко.

— Спайк — каза той с известна предпазливост. — Ами... струва ми се, че сме изправени пред проблем.

— Проблем ли? Изправени сме пред чудо! — отвърна Спайк.

— Да, наистина е чудо. Но и проблем.

— Кажи ми какво разбираш под „проблем“, Джими. — Тонът му беше весел, толерантен, почти снизходителен; тонът на полузащитник, който знае, че може да разчита на ръката си.

Джими продължи внимателно, тъй като сам не беше съвсем убеден.

— Да приемем, че просто разсъждавам на глас, Спайк, и в момента съм изпаднал в негативизъм.

— Добре. — В този момент нищо не можеше да помрачи настроението на Спайк. Смесицата от ентузиазъм и облекчение му напомняше за приземяването.

— Търсим Ноевия ковчег, нали така? Ти си... чул, че трябва да търсим Ноевия ковчег.

— Търсехме сребро, а открихме злато.

— Да де. Само се чудех... дали Ной не е тръгнал нанякъде след края на Потопа? Нали според Библията е живял още няколко века?

— Точно така. Триста и петдесет години. Нали си спомняш за онова село, за което ти казах на върха, Аргури? Ной го е основал. Посадил там лози. Направил първата си ферма. Съградил си наново дом.

— Това селото на Ной ли е било?

— Да. И то в съветския сектор — добави закачливо Спайк.

Джими се чувстваше все по-объркан.

— Значи Бог е позволил селото на Ной да бъде разрушено от земетресение?

— Сигурно си е имал причини. Както винаги. Е, това не е важно. Важното е, че се е заселил там. Може би се е преместил, а може би не. Но какво по-вероятно от това да се върне, за да бъде погребан на Арарат? Може да е почувствал бремето на годините. Сигурно си е набелязал тази пещера още в мига, в който е слязъл от кораба. В знак на благодарност и послушание към Бог е замъкнал старите си кости горе в планината. Също като слоновете в джунглата.

— Спайк, тези кости в пещерата не ти ли... не ти ли изглеждат малко... как да кажа... прекалено добре запазени? Питам само от любов към спора.

— Спокойно, Джими, добре се справяш.

— Но не ти ли изглеждат добре запазени?

— Джими, тук става въпрос за чудеса и знамения. *Естествено*, че ще са добре запазени. Ной не е бил кой да е. На колко години е умрял? На деветстотин и петдесет. Господ е бил много щедър към него. Щом костите му са могли да го носят хиляда години, едва ли ще изгният с обичайната скорост, нали?

— Разбирам, Спайк.

— Нещо друго да те тревожи? — Бившият астронавт нямаше нищо против съмненията на спътника си, тъй като бе уверен, че може да посрещне всяка топка.

— Какво ще правим сега?

— Ще разкажем на целия свят, какво друго? И той ще се възрадва. Много хора ще приемат християнството в резултат на нашето откритие. На този склон отново ще бъде построена църква. Църква над гроба на Ной. Може би под формата на неговия кораб. Или дори на „Аполо“. Това би било по-подходящо и би затворило цикъла.

— Разбирам идеята ти за завръщането, Спайк. И все пак, нека ти кажа нещо. Ти и аз сме хора на вярата.

— И на науката — каза астронавтът на геолога.

— Точно така. И като хора на вярата искаме да предпазим своите убеждения от ненужни подигравки.

— Разбира се.

— Значи може би трябва в качеството си на хора на науката да проверим онова, което сме открили като хора на вярата. И чак после да разгласим новината.

— Тоест?

— Тоест да си затваряме големите усти, докато не се проведат лабораторни тестове на дрехите на Ной.

Другата половина на палатката потъна в мълчание, тъй като Спайк за пръв път си даде сметка, че едва ли всички ще ръкопляскаат така, както при връщането му от луната.

— Според мен разсъждаваш правилно, Джими. Освен това ме караш да се чудя дали няма да имаме проблем с дрехите.

— Какво искаш да кажеш?

Сега Спайк на свой ред стана скептичен.

— Само предполагам. Нали си спомняш за голотата на Ной? Знаеш как синовете му са го покрили. Е, костите на Ной със сигурност са свещени, но дали това се отнася и за дрехите му? Не мисля, че трябва да цепим басма на правнуците на Тома Неверни. Представи си, че Ной е бил положен с погребалните си дрехи, но след няколко века те са се превърнали в прах и пепел. После дошъл някакъв поклонник, който сигурно не е могъл да се върне заради неверниците, и намерил тялото. Все едно, че отново видял голотата на Ной. Затова поклонникът е дал на Ной *своите* дрехи, което пък обяснява защо не е могъл да се върне и да разкаже за видяното. Това обаче може да създаде проблеми с лабораторните тестове.

— Прав си — отвърна Джими. Последва дълго мълчание, сякаш всеки от тях предизвикваше другия да направи следващата логична стъпка. Най-накрая Джими се престраши.

— Чудя се как стои въпросът в правно отношение.

— Аха — окуражи го Спайк.

— Според теб на кого принадлежат костите на Ной? Освен на Всевишния, разбира се.

— Съдебният процес може да отнеме години. Знаеш ги какви са адвокатите.

— Разбира се — отвърна Джими, който никога не беше влизал в съдебна зала. — Не мисля, че Бог би искал да ходим по съдилища. Все едно питаме кесаря и така нататък.

Спайк кимна и сниши глас, макар да бяха сами на свещената планина.

— Няма да им трябва целият скелет, нали?

— Сигурно. — Джими със съжаление каза сбогом на мечтата си да дойде един хеликоптер и да отнесе цялата им находка.

Без повече приказки бившият астронавт и геологът водолаз се върнаха в пещерата с треперещи фенерчета и се заеха да преценят кои части от скелета на Ной да пренесат през Източна Турция. Благодетието, удобството и алчността си казаха думата. Най-накрая взеха една костица от лявата ръка и един шиен прешлен, който се беше изтърколил от мястото си и бе паднал върху лявата плешка. Джими взе пръста, а Спайк прешлена. Решиха, че би било лудост да летят заедно.

Спайк мина през Атланта, но журналистите го нападнаха и там. Не, на този етап не можеше да им каже нищо. Да, проектът „Арарат“ бе стартирал добре. Не, нямаше никакви проблеми. Не, доктор Фългуд щеше да пристигне с друг полет, защото трябваше да свърши някои неща в Истанбул. Какви неща? Да, щеше да има пресконференция и да, Спайк Тиглър се надяваше да съобщи по-конкретни и може би радостни новини по този случай. Как се чувствате, мис Тиглър (цялата в минзухарено)? О, аз съм сто процента зад съпруга си. Страхотно се радвам, че той се върна.

След дълги колебания и молитви преподобният Гибсън се съгласи двете парченца от скелета на Ной да бъдат подложени на научен анализ. Изпратиха прешлена и пръста във Вашингтон чрез доверен посредник, който пък каза, че ги бил изкопал в Гърция. Бети изчакваше да види дали Спайк ще успее отново да се добере до мекото на хляба.

От Вашингтон съобщиха, че намерените кости са приблизително на сто и петдесет години, плюс-минус двайсет. Освен това добавиха, че прешленът почти със сигурност е женски.

Морската мъгла трепти неспокойно над черните води, докато фериботът пътува от нос Хатерас до остров Окраоук. Лъчът на

прожектора разсича водата пред носа. Всяка вечер капитанът трябва да налучква курса си като първия път. Бели, червени и зелени водещи светлини го насочват по пътя му. Излизате на палубата, свивате се от студа и вдигате очи нагоре, но този път мъглата е угасила звездите, така че не можете да прецените дали ще има луна. Отново свивате рамене и се връщате в опушената каюта.

На сто мили на запад, в ресторант „Лунен прах“, Спайк Тиглър държи бутилка с вода от потока, който тече нагоре, и обявява началото на втория проект „Аралат“.

10. СЪНЯТ

Сънувах, че съм се събудил. Това е най-старият сън на света и аз току-що го сънувах.

Бях в собственото си легло, което малко ме учуди, но след кратък размисъл ми се стори логично. В чие легло да се събудя? Огледах се и си казах: „Виж ти, виж ти, виж ти.“ Признавам, че не беше особено умно. Но пък кога ли намираме подходящите думи за важните събития?

На вратата се почука и една жена влезе едновременно настрани и заднишком. Би трябвало да изглежда странно, но не беше; напротив, изглеждаше грациозно и стилно. Тя носеше поднос и затова беше влязла така. Когато се обърна, видях, че е облечена в някаква униформа. Медицинска сестра? Не, приличаше по-скоро на стюардеса от непознатата за мен авиолиния.

— Рум сървис — каза тя с лека усмивка, сякаш не беше свикнала да обслужва или аз не бях свикнал да ме обслужват, или и двете.

— Рум сървис? — повторих аз. Там, откъдето идвам, такива неща се случват само във филмите. Седнах в леглото и установих, че съм гол. Къде ми беше изчезнала пижамата? Това беше нещо ново. Освен това се изненадах, че изобщо не се притеснявам тя да ме гледа гол до кръста. Това беше хубаво.

— Дрехите ти са в шкафа — каза тя. — Имаш време. Денят е твой. Утрешният също.

Погледнах подноса. Нека ви разкажа за тази закуска. Това без съмнение беше закуската на живота ми. Да вземем например грейпфрута. Знаете ги какви са грейпфрутите: как изпръскват ризата ти и как вечно се изплъзват от ръката ти, освен ако не ги придържаш с вилица или нещо подобно, как месото не иска да се отделя от твърдите ципи, а после изведнъж пада заедно с половината кора, как нагарча, но те кара да се чувстваш виновен, че го поръсваш със захар. Такива са си грейпфрутите, нали? Е, нека сега да ви разкажа за *онзи* грейпфрут.

Първо на първо, месото му беше розово, а не жълто и всяко парченце беше предварително отделено от ципата. Самият плод беше закрепен към чинията с някаква клечка, забита в дъното, така че не се налагаше да го държа, нито дори да го докосвам. Огледах се за захарта, но само по навик. Вкусът се състоеше от две части — ободряваща стипчивост, която бързо преливаше в сладост. Всяко зрънце (приблизително с размерите на попова лъжичка) се пръскаше поотделно в устата ми. Уверявам ви, това беше грейпфрутът на мечтите ми.

Отместих кората с царствен жест и вдигнах един кръгъл сребърен похлупак от гравирана чиния. Естествено, знаех какво ще намеря отдолу. Три филийки печен на грил бекон, изчистен от кожичките. Мазнината блестеше като огън. Рохкият жълтък на двете пържени яйца показваше, че маслото е било равномерно разпределено върху тях, а белтъкът беше поръбен с нежна златиста дантела. Не мога да ви опиша печения домати, мога само да ви кажа какъв не беше. Не беше разкашкана топка от люспи, жилки, семки и червена вода, а нещо компактно, годно за рязане, равномерно изпечено и с вкус на... да, това си го спомням — с вкус на домати. Наденичката: тя пък не беше лоясала кайма от конско месо, натъпкана в кондом, а тъмночервеникава и сочна — истинска... наденичка. Всички останали, които уж бях харесвал в предишния си живот, само можеха да ѝ подражават; сякаш се явяваха на прослушване, но нямаше да получат ролята. Имаше и чинийка под формата на полумесец със съответното капаче. Вдигнах го: да, там бяха кожичките от беконата ми, изпечени отделно и готови за гризкане.

Препечените филийки, мармаладът — можете да си ги представите, можете да помечтаете за тях. За чайника обаче трябва да ви разкажа. Чаят, естествено, беше страхотен, сякаш беше бран от личната свита на някой раджа. Що се отнася до чайника... Преди години ходих на екскурзия в Париж. Отделих се от групата и тръгнах да се разхождам там, където живеят умните хора. Е, поне там, където ядат и пазаруват. На един ъгъл видях кафене. Не изглеждаше особено луксозно и за миг се замислих дали да не седна там. Само че се отказах, защото на една от масите видях как един човек пие чай. Докато той си наливаше нова чаша, аз видях една приставка, която ми се стори олицетворение на лукса: от чучура на чайника, закачена на три изящни сребърни верижки, висеше цедчица. Когато човекът наклони чайника, за да напълни чашата си, цедчицата се плъзна, за да

улови листенцата. Не можех да повярвам, че някой сериозно е разсъждавал как да освободи този чаепиещ джентълмен от непоносимото бреме да държи нормална цедка със свободната си ръка. Тръгнах си от онова кафене с известно възмущение. А сега на подноса ми имаше чайник с емблемата на някакво шикозно парижко кафене. Към чучура му с три сребърни верижки бе прикрепена цедчица. Изведнъж започнах да разбирам смисъла.

След закуска оставих подноса на нощното си шкафче и отидох до гардероба. В него бяха всичките ми любими дрехи. Спортното сако, което продължавах да харесвам дори след като хората започнаха да казват: „Колко интересно, от втора ръка ли го купи? Още двайсет години, и отново ще излезе на мода.“ Панталонът от рипсено кадифе, който жена ми беше изхвърлила, тъй като дъното не можеше да се закърпи; някой обаче го бе закърпил и дрехата изглеждаше почти нова, но не чак толкова, че да не си я обичаш. Ризите ми протягаха към мен ръце и как не, след като никога досега не бяха глезени така — окачени на кадифени закачалки. Имаше обувки, чиято смърт бях оплаквал; чорапи, чиито дупки бяха изчезнали, вратовръзки, които бях виждал по витрините. Гардеробът ми не беше завиден, но не беше там въпросът. Аз се успокоих. Отново щях да бъда себе си. По-истински от всякога.

До леглото имаше шнурче с пискюл, което досега не бях забелязал. Дръпнах го, почувствах се леко неудобно и отново се мушнах в леглото. Когато сестрата стюардеса влезе, аз се плеснах по корема и казах:

— Знаете ли, с удоволствие бих закусил отново.

— Не се учудвам — отвърна тя. — Почти очаквах да го кажете.

Цял ден не станах от леглото. Ядох закуска за закуска, закуска за обяд и закуска за вечеря. Системата ми се стори добра. Утре щях да се тревожа за обяда. Или по-точно утре нямаше да се тревожа за обяда. Утре нямаше да се тревожа за нищо. Между закуската-обяд и закуската-вечеря (наистина започвах да оценявам системата с цедката — можеш да хапваш кроасан със свободната си ръка, докато си наливаш чая) си поспах добре. После се пъхнах под душа. Можех да вляза и във ваната, но там обикновено кисна с часове, затова предпочетох душа. Намерих халат, на чието джобче със златен конец бяха извезани инициалите ми. Халатът ми стана, но инициалите ми се сториха прекалено ярки. Не бях дошъл да се фръцкам като филмова

звезда. Както си зяпах златните криволици, те изчезнаха пред очите ми. Докато мигна, тях ги нямаше. Халатът ми се стори по-удобен с обикновения джоб.

На следващия ден се събудих и отново закусих. Всичко беше също толкова вкусно, както и предишните три пъти. Явно проблемът със закуската беше решен.

Бригита дойде да отнесе подноса и прошепна:

— Искаш ли да пазаруваме?

— Естествено. — Тъкмо това ми се въртеше в ума.

— Да идем да пазаруваме или да го направим оттук?

— Ами да идем. — Не ми беше съвсем ясно каква е разликата.

— Добре.

Навремето шурейт ми се бе върнал от десетдневна екскурзия във Флорида с думите: „Когато умра, не искам да ходя в рая. Искам да отида да пазарувам в Америка.“ Сега разбирах какво е имал предвид.

Когато стигнахме в супермаркета, Бригита ме попита дали предпочитам да вървя, или да се возя. Избрах второто, защото звучеше забавно. Тя не се изненада. Като се замисля, някои страни от работата й сигурно са малко досадни — всички реагираме горе-долу еднакво, нали така? Решихме да се возим. Количките за пазаруване бяха големи и имаха моторчета. Бръмчаха като автомобилчета от лунапарк, само че никога не се блъскаха благодарение на някакво електронно устройство за наблюдение. Тъкмо когато мислиш, че ще се разбиеш, возилото ти ловко заобикаля отсрещната количка. Много беше забавно да се опитваш да катастрофираш.

Системата беше елементарна. Разполагаш с пластмасова карта, която пъхаш в процепа до стоките, които искаш да купиш, и набираш желаното количество. След една-две секунди ти връщат картата. Стоките се изпращат и отчитат автоматично.

Прекарах страхотно в пазарската си количка. Спомням си, че навремето ми се случваше да видя малки дечица да седят в количката като в клетка, докато родителите им ги возят. Завиждах им — поне досега. А колко неща накупих! Обрах им почти всичкия розов грейпфрут. Поне така ми се стори. Купих закуска, обяд, вечеря, пазарувах за следобеден чай, аперитив или среднощен пир. Купувах плодове, които не бих могъл да назова, купувах нестандартни мръвки от познати животни и стандартни мръвки от животни, които не бях

вкусвал. В австралийския сектор намерих пържола от крокодилска опашка, филе от воден бивол и terrine de kangarou. Купих ги всичките. Опусках кулинарния щанд. Суфле от омар с черешова глазура — как бих могъл да устоя на нещо такова?

Що се отнася до щанда за алкохолни напитки... Никога не бях предполагал, че са измислени толкова начини за опиянение. Аз лично съм човек на бирата и твърдия алкохол, но тъй като не исках да изглеждам предубеден, закупих и няколко кашона вина и коктейли. Етикетите на бутилките услужливо ти даваха подробни сведения колко ще те замае съдържанието, като се вземе предвид полът, теглото и пълнотата ти. Имаше една марка прозрачен алкохол с много опърпан етикет. Казваше се „Пиян-залян“ (произведено в Югославия) и на етикета пишеше, че „Тази бутилка ще ви напие повече от когато и да било“. Не можех да не взема една каса, нали?

Добра работа свърших онази сутрин. Повече не би могло да се желае. Апропо, не ме гледайте снизходително. И вие не бихте правили нещо по-различно. Да кажем, че не идете да пазарувате — какво бихте вършили? Ще се срещате със знаменитости, ще правите секс или ще играете голф? Няма безкраен набор от възможности — това е едно от нещата, които трябва да запомните и за тук, и за там. Какво като съм отишъл да пазарувам — нормално е за хора като мен. Аз не бих ви гледал отвисоко, ако решите първо да се срещате със знаменитости, да се любите или да играете голф. И аз стигнах до това след време. Както казах, не сме толкова различни.

Когато се прибрах, бях... не точно уморен — тук не се изморяваш, — а по-скоро заситен. Пазарските колички бяха забавни; реших, че никога няма да се моря да вървя — всъщност, като се замисля, никой в супермаркета не вървеше. Дойде време за обяд и Бригита пристигна със закуската. След това подремнах. Очаквах да сънувам нещо, защото винаги сънувам, когато спя следобед. Този път не се получи. Странно защо.

Бригита ме събуди с избраните от мен чай и бисквити. Бяха със стафиди, сякаш създадени специално за хора като мен. Не знам вие как смятате, но аз цял живот съм се оплаквал, че в бисквитите не слагат достатъчно стафиди. Очевидно не трябва да бъдат прекалено много, иначе няма да се получи бисквитка, а купчинка стафиди, но винаги съм мислил, че съставките могат да се попроменят. Естествено, в полза

на стафидите — да речем петдесет на петдесет. Като се замисля, тези бисквити се казваха точно така: „Петдесет на петдесет“. Купих три хиляди пакета.

Отворих вестника, предвидливо оставен на подноса ми от Бригита, и едва не разлях чая си. Всъщност действително го разлях, само че вече не се притеснявах от такива неща. Причината беше на първа страница. Нормално, нали? „Лестър Сити“ бяха спечелили националната купа по футбол. Без майтап, „Лестър Сити“ бяха спечелили шибаната купа! Не можете да повярвате, нали? Е, може и да повярвате, ако не разбирате нищо от футбол. Аз обаче разбирам; цял живот съм бил фен на „Лестър Сити“ и все пак не можех да повярвам. Не че подценявам отбора си. Те са способни момчета, понякога играят много добре, но никога не печелят големи мачове. Често са ставали шампиони на Втора дивизия, но никога не са печелили в Първа. Виж, един път спечелиха второ място. Но що се отнася до купата... не мога да отрека, че през цялото време, когато бях от „Лестър Сити“ (и много преди това), те никога не са печелили националната купа. Често са стигали до финала, но никога не са отнасяли трофея. 1949, 1961, 1963 и 1969 са черните години, а една-две от тези загуби бяха по мое мнение особено незаслужени, по-конкретно... Добре де, виждам, че не се интересувате особено от футбол. Няма значение, важното е, че „Лестър Сити“ никога не са печелили нищо сериозно, а сега за първи път в историята на клуба бяха взели националната купа. Според вестника мачът е бил върховен. „Лестър Сити“ спечелили с 5:4 в продълженията, след като четири пъти изравнявали резултата. Каква игра! Каква смесица от майсторство и силен дух! Гордеех се с момчетата. Бригита със сигурност щеше да ми донесе видеокасетата на другия ден. Междувременно пийнах малко шампанско със закуската, която ядох за вечеря.

Вестниците бяха страхотни. В известен смисъл тях си спомням най-добре. „Лестър Сити“ спечелиха националната купа, както сигурно съм споменал. Открито бе лекарство против рака. Моята партия печелеше изборите, докато накрая всички разбраха, че идеите ни са правилни, и по-голямата част от опозицията премина на наша страна. Симпатични възрастни дами печелеха на комар всяка седмица. Изнасилвачите се покаяваха, биваха освободени и водеха безупречен живот. Летците се научиха как да предпазват самолетите си от

катастрофи. Всички ядрени оръжия бяха унищожени. Мениджърът на английския национален отбор избра целия тим на „Лестър Сити“ да представлява страната за световната купа и те я спечелиха, като на финала биха Бразилия с 4:1. Когато четях вестниците, мастилото не полепваше по ръцете ми, а новините не тормозеха ума ми. Децата отново бяха станали невинни същества; мъжете и жените се държаха мило едни към други, а дамските чорапогащи никога не пускаха бримки.

Какво друго върших през тази първа седмица? Както казах, играх голф, правих секс и се срещах със знаменитости, но нито веднъж не съжалих. Нека започна от голфа. Никога не съм бил особено добър на тази игра, но ми харесваше да се мотая на общинското игрище, където тревата е като весма на кокосов орех и никой не си играе да намества чимовете, защото и без това по земята има толкова много дупки, че не можеш да решиш коя си направил ти. Все пак бях виждал по-известните игрища по телевизията и ми беше интересно да опитам голфа на мечтите си. Още щом усетих как стикът докосва топката и я изпраща на неколкостотин метра, разбрах, че съм на седмото небе. Стиковете ми винаги тежаха точно колкото трябва; тревата беше сочна и повдигаше топката към мен като келнер с поднос; а моят кади (никога досега не съм имал кади, но този се държеше с мен, като че ли бях Арнолд Палмър) бе пълен с полезни съвети, макар да не ги натрапваше. Игрището си имаше всичко — потоци, езера и старинни мостове, заливчета като в Шотландия, тук-там цъфнал дрян и азалии от Огъста, букове, ели, орлова папрат и прецип. Хем беше трудно, хем ти даваше възможности. Завърших на шейсет и седмия удар, което беше с пет удара по-малко от стандарта на игрището и с двайсет по-малко, отколкото някога бях постигал.

Толкова бях доволен от представянето си, че когато се върнах, попитах Бригита дали не иска да спи с мен. Тя каза, че, естествено, би го направила с удоволствие, тъй като ме намирала за много привлекателен и макар да била виждала без дрехи само горната част от тялото ми, не се съмнявала, че останалото също е във форма; имало няколко дребни проблема (тя била влюбена в друг, в трудовия ѝ договор пишело, че ще я уволнят, ако има сексуални контакти с новопристигналите, а освен това имала лек сърдечен порок, което означавало, че всяко допълнително натоварване може да бъде опасно),

но ако ѝ дам няколко минутки, тя веднага ще си сложи сексапилно бельо. Аз размислих доколко е редно да осъществим моето предложение и когато тя се върна напарфюмирана и разголена, казах, че според мен трябва да се откажем. Тя беше много разочарована, седна срещу мен и скръсти крака (страшно приятна гледка), но аз бях непоколебим. Едва по-късно — всъщност на другата сутрин — си дадох сметка, че *тя* ми бе отказала. Никога не са ми отказвали толкова мило. Тук дори и неприятните неща са хубави.

Вечерта изпих голяма чаша шампанско към рибата и пържените картопки (тук няма махмурлук) и тъкмо заспивах с мисълта за майсторското задно завъртане, с което бях ударил топката на шестнайсетия удар, когато усетих как някой вдига завивките ми. Отначало помислих, че е Бригита, и се притесних за сърцето ѝ, за трудовия ѝ договор и за онзи, в когото беше влюбена, но когато я прегърнах и попитах „Бригита?“, гостенката ми отвърна шепнешком: „Не, не е тя.“ Гласът беше различен, леко дрезгав и с чуждестранен акцент, а после и още някои неща ми подсказаха, че жената в леглото ми е друга, въпреки че и Бригита си беше много привлекателна дама. Това, което се случи после — под „после“ не разбирам никакъв кратък период от време, — трудно може да се опише. Мога само да ви кажа, че сутринта бях завършил на шейсет и седмия удар, тоест подобрих местния рекорд с пет удара и личния си с двайсет, а вечерта в леглото се представих не по-малко блестящо. Нали разбирате, че не бих искал да критикувам скъпата си съпруга в това отношение; просто годините, децата и умората си казват думата и започват да си влияят зле един на друг. Все още е хубаво, но някак си правите само необходимото, нали? Аз не си бях давал сметка, че ако двама души си влияят зле, други двама могат да си влияят страхотно. Господи! Не съм знаел, че мога! Не съм знаел, че изобщо е възможно! Всеки от нас сякаш инстинктивно знаеше какво иска другият. Никога преди не съм се чувствал така. Не че, нали разбирате, искам да критикувам скъпата си съпруга.

Очаквах да се събудя уморен, но отново изпитах само чувство на приятна ситост, като след пазаруването. Нима бях сънувал? Не: на възглавницата имаше два дълги червени косъма, които потвърждаваха случилото се. Освен това цветът им доказваше, че гостенката ми определено не беше Бригита.

— Добре ли спа? — попита тя с малко лукава усмивка, когато дойде да ми донесе закуската.

— Вчера беше хубав ден — отвърнах аз малко помпозно, защото предполагам, че знае. — Съжалявам единствено за сърдечния ти порок.

— О, държа се — каза тя. — Моторът ще поработи още няколко хиляди години.

Отидохме да пазаруваме (още не ме мързеше толкова, че да пазарувам от стаята си), четох вестник, обядвах, играх голф, опитвах се да наваксам с четенето с помощта на един филм по Дикенс, ядох риба с картопки, угасих лампата и не след дълго правих секс. Хубав начин да прекараш деня, почти идеален според мен, пък и отново завърших на шейсет и седмия удар. Ако не бях улучил хрустите на осемнайсетия — мисля, че бях твърде самонадеян, — можех да стигна шейсет и шест, а защо не и шейсет и пет.

И така, животът продължи, както се казва. Минаха месеци — не знам точно колко, след известно време спираш да гледаш датата на вестника. Осъзнах колко правилно постъпих, като не спах с Бригита. Двамата с нея вече бяхме добри приятели.

— Какво ще стане, когато пристигне жена ми? — попитах я веднъж аз. Трябва да поясня, че тогава скъпата ми съпруга не беше с мен.

— Предполагам, че може би се тревожиш за това.

— Не, не ме безпокои *това* — казах аз, като имах предвид нощната си гостенка, защото цялата работа беше малко като бизнесмен в командировка, нали така? — Имах предвид изобщо.

— Няма изобщо. Зависи от теб. И от нея.

— Дали ще има нещо против? — попитах аз, като този път имах предвид по-конкретно своята посетителка.

— Ще ѝ кажеш ли?

— Мисля, че ще има проблеми — отвърнах аз, отново в най-общ план.

— Тук проблемите се решават — отговори тя.

— Щом казваш. — Започнах да се убеждавам, че всичко може да стане както го исках.

Например винаги съм си мечтал за следното. Е, не точно мечтал, но много съм го искал. Исках да ме съдят. Не, това звучи като да мечтаеш да ти отсекаат главата с гилотина, да те бият с камшик и така

нататък. Нищо такова. Исках да ме съдят, разбирате ли? Всички го искаме, нали? Исках... въз... някаква оценка, исках някой да прегледа живота ми. Обикновено това става само в съда или при психиатъра. На мен не ми се беше случвало и не съжалявах, защото не бях нито престъпник, нито побъркан. Аз съм нормален човек и исках нещо нормално. Исках оценка на живота си. Разбирате ли?

Един ден се опитах да кажа това на Бригита. Не бях сигурен, че мога да ѝ го обясня, но тя ме разбра веднага. Каза, че подобна молба била често срещана и лесно можело да се уреди. Така че няколко дни по-късно тръгнах да ме съдят. Помолих я да дойде с мен за морална подкрепа и тя се съгласи.

Стана точно както очаквах. Красива стара сграда с колони, на която бяха изписани много думи на латински, гръцки или нещо подобно. Имаше и прислужници в ливреи, така че се зарадвах, задето държах да облека нов костюм по този случай. Вътре имаше огромно стълбище, от онези, които се разделят на две, описват два полукръга в противоположни посоки и отново се събират на горния етаж. Навсякъде мрамор, излъскан месинг и махагонова ламперия, която никога нямаше да бъде надупчена от дървояди. Залата не беше голяма, но това нямаше значение. По-важното беше, че атмосферата е подходяща — официална, но не и потискаща. Беше почти уютно с това поизносено старо кадифе. И все пак тук се случваха сериозни неща. Пък и човекът, дето щеше да ме съди, беше приятен възрастен джентълмен. Държеше се малко бащински — не, по-скоро като чичо. Гледаше те дружелюбно право в очите и си личеше, че не обича празните приказки. Каза, че прегледал цялата ми документация. Тя беше пред него — историята на живота ми, всичко, което съм правил, мислил, казвал и чувствал, и доброто, и лошото. Папката беше доста дебела, както можете да си представите. Не бях сигурен дали имам право да го заговоря, но все пак се осмелих. Казах му, че вероятно чете доста бързо. Човекът отвърна, че има добър тренинг. Засмяхме се, а после той погледна часовника си — не, съвсем учтиво го направи — и ме попита дали искам да чуя присъдата си. Усетих, че изпъвам рамене и стискам ръцете си в юмруци, залепени до шева на панталоните ми. После кимнах и казах „Да, сър“, макар да се чувствах доста притеснен.

Той каза, че съм добре. Не, не се шегувам, точно така каза: „Ти си добре.“ Чаках да продължи, но той наведе очи и ръката му се премести

върху следващата папка. После ме погледна, усмихна се леко и каза: „Не, наистина си добре.“ Аз кимнах. Този път той наистина се върна към работата си, а аз се обърнах и излязох. Навън признах на Бригита, че съм малко разочарован, а тя отвърна, че така било с повечето хора и не трябвало да го приемам лично.

Горе-долу по това време започнах да се срещам с известни хора. Отначало бях срамежлив и молах само за филмови звезди и спортисти, от които се възхищавах. Запознах се например със Стив Маккуин и Джуди Гарланд, с Джон Уейн, Морийн О’Съливан, Хъмфри Богарт, Джийн Тиърни (винаги съм си падал по Джийн Тиърни) и Бинг Кросби. Срещнах се с Дънкан Едуардс и другите играчи на „Манчестър Юнайтед“, загинали в самолетната катастрофа над Мюнхен. Запознах се и с много бивши футболисти на „Лестър Сити“, чиито имена сигурно няма да ви говорят нищо.

След известно време разбрах, че мога да се срещна с когото си поискам. Запознах се с Джон Кенеди и Чарли Чаплин, с Мерилин Монро, с президента Айзенхауер, папа Йоан XXIII, Уинстън Чърчил, маршал Ромел, Сталин, Мао Дзедун, Рузвелт, генерал Дьо Гол, Линдбърг, Шекспир, Бъди Холи, Патси Клайн, Карл Маркс, Джон Ленън и кралица Виктория. Повечето бяха много приятни и, общо взето, се държаха естествено, а не надуто или снизходително. Съвсем като истински хора. Поисках да се запозная с Исус Христос, но молбата ми не се прие добре и аз не настоях. Срещнах се с Ной, но, естествено, имахме малък езиков проблем. Някои хора искаха само да видя. Например никога не бих желал да стисна ръката на Хитлер, но ми уредиха да се скрия зад едни храсти, а той да мине край мен с отвратителната си униформа.

Познайте какво стана по-нататък. Започнах да се тревожа. Например за здравето си. Не е ли странно? Може би заради Бригита и нейния сърдечен порок изведнъж започнах да си въобразявам, че ми има нещо. Кой би повярвал? Почнах да се увличам по модерните диети; купих си гладиатор и тренировъчно колело; вдигах тежести; намалих солта и захарта, животинските мазнини и тортите със сметана; дори сведох дозата си „Петдесет на петдесет“ до половин пакет дневно. От време на време се тревожех за косата си, за возенето в супермаркета (дали тези колички са наистина толкова безопасни?), за сексуалната си форма и за баланса на банковата си сметка. Защо се

тревожих за този баланс, след като дори нямах банкова сметка? Представях си как връщат картата ми в супермаркета, чувствах се виновен заради огромния кредит, който ми бе отпуснат. С какво го бях заслужил?

Повечето време, естествено, се чувствах добре — и нищо чудно при цялото това пазаруване, голф, секс и срещи с известни хора. Но от време на време си мислех какво ще стане, ако не успея да завърша на осемнайсетия удар? Ако не мога да си позволя моите „Петдесет на петдесет“? Най-накрая споделих тези мисли с Бригита. Тя реши, че е време да бъда прехвърлен в други ръце. Обясни ми, че нейната работа била свършена. Натъжих се и попитах какво мога да й купя, за да покажа благодарността си. Тя отвърна, че си имала всичко, което й трябвало. Опитах се да напиша стихотворение, защото „Бригита“ се римува с „възхита“, но оттам нататък се сетих само за „плам“/ „ще те изям“ и се отказах, тъй като реших, че и преди е получавала подобни стихотворения.

След това ме пое Маргарет. Тя изглеждаше по-строга от Бригита. Носеше елегантни костюми и прическата ѝ беше безупречна. Приличаше на финалистка от конкурс за бизнесдама на годината. Малко се притеснявах от нея — не можех да си представя да ѝ предлага секс, както направих с Бригита. Донякъде очаквах тя да критикува начина ми на живот. Разбира се, това не стана. Само каза, че според нея вече съм добре запознат с всички начини за приятно прекарване на времето и че тя ще бъде на разположение, ако ми трябва нещо повече от практическа подкрепа.

— Кажи ми, нали е глупаво да се безпокоя за здравето си? — попитах я аз на първата ни среща.

— Напълно.

— И няма смисъл да се тревожа за парите, нали?

— Ни най-малко — отвърна тя.

Тонът ѝ обаче намекваше, че ако се замисля, вероятно ще открия нещо, за които си струва да се тревожа. Не бързах. Имах много време. Времето беше нещо, което винаги щеше да ми стига.

Аз може и да не съм най-големият мозък на света, пък и в предишния си живот предпочитах да правя това, което исках или което трябваше, а не да мисля за него. Нормално, нали? Ама като се видиш с повечко време, почваш да задълбаваш в мисленето и да си задаваш

някои по-сериозни въпроси. Като например кой управляваше това място и защо не го бях виждал? Винаги съм смятал, че има нещо като изпит или може би текущи оценки; но като изключим доста постната присъда на онова старче, което каза, че съм бил добре, никой не ме безпокоеше. Оставяха ме да се излеждам всеки ден и да тренирам голф. Дали можех да смятам всичко за даденост? Дали не очаквах нещо от мен?

А и тази работа с Хитлер. Скриваш се зад храста и той минава край теб — набита фигура с гадна униформа и фалшива усмивка на лицето. Да, наистина, видях го, задоволих си любопитството, но не можех да не си задам въпроса какво прави той тук. И той ли си поръчваше закуска като всички останали? Вече бях забелязал, че му позволяват да носи своите дрехи. Нима това значеше, че може да играе голф и да прави секс, ако поиска? Какъв беше редът тук?

Пък и аз с моите тревоги за здравето, парите и возенето в супермаркета. Вече не се безпокоях за самите неща, а се притеснявах от самото притеснение. Защо стана така? Дали не беше нещо повече от въпрос на адаптация, както беше предположила Бригита?

В крайна сметка голфът ме накара да се обърна към Маргарет за някои разяснения. Без съмнение през месеците и годините, когато тренирах на това прелестно, свежо игрище с всичките му трикове и изкушения (колко пъти изпрацах топката във водата на късия единайсети удар!), играта ми се подобри безкрайно. Така и казах един ден на моя кади Северяно: „Играта ми се подобри безкрайно.“ Той се съгласи и чак по-късно, между вечерята и секса, аз се замислих над думите си. Бях започнал с шейсет и седем удара и постепенно ги намалих. Преди известно време редовно постигах 59, а сега, под безоблачното небе, стигах до 52–53. Можех да изпратя топката на 300 метра без проблем, замахът ми беше съвършен, а дупките сякаш привличаха топката с магнит. Виждах как резултатът ми стига до 40 удара, после — важен психологически момент — минава бариерата 36, тоест два удара на дупка, а после продължава да намалява. „Играта ми се подобри безкрайно“, помислих си аз и си повторих наум думата „безкрайно“. Точно това, естествено, не можеше да стане: трябваше да има край на моето развитие. Един ден щях да завърша играта на осемнайсетия удар, да купя на Северяно няколко питиета, да отпразнувам резултата си с риба, пържени картопки и секс — а после

какво? Дали някой някога е завършвал играта на осемнайсетия удар, дори тук?

Маргарет не пристигаше при подръпване на шнурче с пискюл като русата Бригита; човек трябваше да помоли за разговор по видеофона.

— Притеснява ме голфът — започнах аз.

— Това не е много по моята специалност.

— Не, искам да кажа, когато дойдох, започнах с шейсет и седем удара на игра. Сега съм ги свел до петдесет.

— Това не ми звучи като проблем.

— И ставам все по-добър.

— Поздравления.

— А после някой ден ще завърша на осемнайсетия удар.

— Амбицията ти е достойна за възхищение. — Тя май ми се присмиваше.

— Само че какво ще правя после?

Тя се позамисли.

— Ами ще се опитваш всеки път да свършиш на осемнайсетия удар.

— Няма смисъл.

— Защо?

— Просто няма.

— Сигурна съм, че има и много други игрища...

— Проблемът остава — прекъснах я аз може би малко грубичко.

— Можеш да се прехвърлиш на друг спорт, нали? А щом и той ти омръзне, да се върнеш към голфа.

— Проблемът обаче пак си остава. Аз ще съм свършил играта на осемнайсетия удар. Голфът няма да бъде предизвикателство.

— Има много други спортове.

— И с тях ще стане същото.

— Какво закусваш всяка сутрин? — Когато й казах, кимна така, сякаш вече знаеше. — Виждаш ли? Едно и също. Закуската не ти омръзва.

— Вярно.

— Е, мисли за голфа като за закуската. Може би никога няма да ти омръзне да свършваш на осемнайсетия удар.

— Може би — казах скептично аз. — Май никога не си играла голф. Освен това има и още нещо.

— Какво?

— Умората. Тук не се уморявам.

— Това лошо ли е?

— Не знам.

— Умората може да се уреди.

— Сигурно — отвърнах аз. — Но бас държа, че ще бъде някаква приятна умора, а не от ония, от които ти иде да умреш.

— Не смяташ ли, че прекаляваш? — Маргарет говореше рязко, почти раздражено. — Какво искаше? На какво се надяваше?

Кимнах и разговорът приключи. Животът ми продължи. Още един израз, от който ме досмешава. Животът ми продължи, а аз станах безкрайно добър в голфа. Освен това правих какви ли не други неща:

— Отидох на няколко пътешествия.

— Научих се да карам кану, да се катеря по скали и да управлявам балон.

— Попаднах в какви ли не опасни ситуации и се измъкнах.

— Изследвах джунглата.

— Гледах съдебен процес (не бях съгласен с присъдата).

— Опитах се да стана художник (не бях толкова бездарен, колкото предполагах) и хирург.

— Влюбих се, разбира се, няколко пъти.

— Преструвах се, че съм последният (или първият) човек на земята.

Това не означава, че спрях да правя това, с което бях започнал. Спах с голям брой жени, понякога едновременно; ядях все по-странни и редки храни; срещнах се с всички известни хора, за които успях да се сетя. Например запознах се с всички възможни футболисти. Започнах с известните, после минах на онези, които ми харесват, но не са особено известни, после посредствените, после онези, чиито имена помнех, но не си спомнях как изглеждат или как играят; накрая поисках единствените, които не познавах, гадните, скучни, агресивни играчи,

които изобщо не харесвах. Не ми беше приятно да се запозная с тях — те бяха също толкова гадни, скучни и агресивни извън терена, както и на него, — но аз не исках да ми свършат футболистите. После и това стана. Помолих за нова среща с Маргарет.

— Запознах се с всички футболисти.

— Боя се, че и от футбол не разбирам.

— Освен това нищо не сънувам — оплаках се аз.

— Защо ти е да сънуваш? — отвърна Маргарет. — Защо са ти сънища?

Усетих, че в известен смисъл тя ме изпитва, за да разбере колко сериозно говоря. Дали ставаше въпрос за нещо повече от проблем на адаптацията?

— Мисля, че имам право на обяснение — заявих аз малко надутото.

— Питай каквото искаш. — Тя се облегна назад.

— Виж какво, искам да си изясня нещата.

— Амбицията ти е достойна за възхищение. — Говореше малко нафукано.

Реших да започна отначало.

— Гледай сега, това е раят, нали?

— О, да.

— Ами неделите?

— Не те разбирам.

— В неделя — продължих аз, — доколкото мога да преценя, защото вече много-много не гледам кой ден е, аз играя голф, пазарувам, вечерям, правя секс и не изпитвам угризения.

— Това не е ли... идеално?

— Не искам да бъда неблагодарен — казах предпазливо аз, — но къде е Бог?

— Бог. Бог ли искаш? Бог ли ти трябва?

— Нима от мен зависи?

— Точно от теб. Искаш ли Бог?

— Мислех, че нещата не стоят така. Според мен или има Бог, или няма. Във всеки случай не съм предполагал, че зависи от мен.

— Че от кого другико?

— Ооо...

— В днешно време раят е демократичен — каза тя, а после добави: — Ако пожелаеш да бъде де.

— Какво искаш да кажеш?

— Вече не натрапваме рая на хората — каза тя. — Вслушваме се в желанията им. Всеки може да получи каквото желае. Раят е такъв, какъвто го предпочитат хората.

— И какво искат обикновено?

— Ами нещо като продължение на живота. Само че... по-хубав, естествено.

— Секс, голф, пазаруване, вечеря, срещи с известни хора и никакви угризения? — попитах аз с леко отбранителен тон.

— Ами зависи. Но честно да ти кажа, разликите не са толкова големи.

— Не като в доброто старо време.

— А, навремето... — Тя се усмихна. — Разбира се, тогава не съм била тук, но наистина мечтите за рая са били много по-амбициозни.

— Ами адът?

— Какво адът?

— Има ли ад?

— Не, няма — отвърна тя. — Това е само необходима пропаганда.

— Просто се чудех, нали разбираш. Защото видях Хитлер.

— Много хора го правят. Той е нещо като... туристическа забележителност. Как ти се стори?

— А, не съм се *запознавал* с него — отвърнах твърдо аз. — Никога не бих стиснал ръката му. Само го гледах от храстите.

— А, разбирам. Много хора предпочитат този начин.

— Затова си помислих, че щом той е тук, значи няма ад.

— Разумно предположение.

— Само от любопитство искам да попитам какво прави *той* по цял ден? — Представих си го как ходи всеки следобед на Олимпийските игри в Берлин от 1936-а и гледа как немците печелят всичко, Джеси Оуенс пада, а после бившият диктатор се връща за малко зауеркраут, Вагнер и секс с гърдеста блондинка с чиста арийска кръв.

— Съжалявам, но ние уважаваме тайната на личния живот.

— Естествено. — Така беше правилно. Като се замисля, аз не бих искал всички да знаят какви ги върша.

— Значи няма ад?

— Е, има нещо, което *ние* наричаме ад. Само че е по-скоро туристическа атракция. Нали разбираш, да се изплашиш хубаво.

— Да се изплашиш хубаво, а не лошо? — уточних аз.

— Точно така. В наше време хората това искат.

— Знаете ли нещо за стария рай?

— За Едем ли? Да, знаем за стария рай. Има го в архивите.

— Какво е станало с него?

— Ами, така да се каже, фалира. Хората не го искаха вече. Не им трябваше.

— Но аз познавам доста хора, които ходеха на църква, кръщаваха си децата и никога не богохулстваха. С тях какво става?

— А, имаме и такива. И за тях сме се погрижили. Те се молят и отправят благодарности така, както ти играеш голф и правиш секс. Изглежда, им е приятно. Мисля, че имат това, което искат. Построили сме им много хубави църкви.

— Значи за тях Бог съществува?

— Определено.

— А за мен не?

— Така изглежда. Освен ако не искаш да промениш изискванията си към райа. Това не е в моята компетентност. Мога да ти кажа при кого да отидеш.

— Мисля, че засега имам достатъчно храна за размисли.

— Добре. Тогава до следващия път.

Тази вечер спях зле. В леглото бях разсеян, макар всички да се стараха много. Дали беше от храносмилането? Може би не сдъвках рибата както трябва. Ето, пак се тревожех за здравето си.

На другата сутрин свърших играта на шейсет и седмия удар. Северяно се държеше така, сякаш по-добре не ме беше виждал да играя, макар да знаеше, че мога да постигна двайсет удара по-малко. После попитах за посоката и тръгнах към единственото видимо място с лоши атмосферни условия. Както очаквах, адът беше голямо разочарование: бурята на паркинга беше може би най-хубавото нещо в него. Иначе имаше безработни актьори, които боцкаха други безработни актьори с вили и ги бутяха към казани с надпис „Разтопен

катран“. Фалшиви животни с пластмасови човки кълвяха трупове от стиропор. Видях Хитлер да се вози на влачето на ужасите, прегърнал млада германка с плитки. Имаше прилепи, скърцащи ковчези и воня на гниеща ламперия. Това ли искаха хората?

— Разкажи ми за стария Едем — помолих аз Маргарет на другата седмица.

— Ами той е бил горе-долу такъв, какъвто го описват. Нали това е принципът на рая — да имаш това, което искаш и което очакваш. Знаем, че някои смятат, че получаваш това, което си заслужил, само че никога не е било така. Налага се да ги разубедим.

— Ядосват ли се?

— Обикновено не. Хората предпочитат да получат каквото искат, а не каквото заслужават. Макар че някои се дразнеха, че други не са достатъчно малтретирани. Част от представата им за рая, изглежда, включваше изпращането на други хора в ада. Не е много християнско.

— А бяха ли... безплътни? Само дух и така нататък?

— Да. Те това искаха. Поне в някои епохи. Хората ту искат, ту не искат да бъдат безплътни души. В момента например всички много държат да запазят собственото си тяло и собствената си идентичност. Това може да се окаже фаза като всяка друга.

— Защо се усмихваш? — попитах аз. Бях леко учуден. Мислех, че работата на Маргарет е да отговаря на въпросите ми като Бригита. Тя обаче явно имаше собствено мнение и нямаше нищо против да го сподели.

— Само защото понякога ми се вижда странно колко упорито държат хората на телата си. Разбира се, понякога молят за лека пластична операция. Излиза, че един различен нос, опънати бузи или шепа силикон е всичко, което стои между тях и идеалното им „аз“.

— Какво стана със стария Едем?

— Ами продължи да съществува и след като построиха новите. Само че все по-малко се търсеше. Хората все се натискаха за модерните. Това не ни учуди особено. Ние тук сме далновидни.

— Какво стана с едемчаните?

Маргарет сви рамене малко самодоволно, като плановик, чиито прогнози са били изпълнени с точност до последната цифра след десетичната запетая.

— Ами измряха.

— Просто така? Искаш да кажеш, че сте затворили техния рай и те са измрели?

— Не, не, точно обратното. Не сме на този принцип. По конституция старият рай съществува дотогава, докато неговите обитатели го искат.

— Всички ли са измрели?

— Мисля, че има няколко останали.

— Може ли да се запозная с един от тях?

— Съжалявам, но не приемат посетители. По-рано нямаха нищо против. Само че хората от новия рай се държаха с тях като с циркаджийски клоуни, сочеха ги с пръст и задаваха глупави въпроси. Затова едемчаните отказаха да се срещат повече с тях. Разговаряха само с други едемчани. После започнаха да измират. Сега не са останали много. Ние ги следим, разбира се.

— Те безплатни ли са?

— Някои да, някои не. Зависи от сектата. Разбира се, безплатните по-лесно избягват хората от новия рай.

Звучеше логично. С изключение на най-важното.

— Как така другите са измрели?

— Всеки може да умре, ако иска.

— Не знаех.

— Е, нали трябва да има и някаква изненада? Да не смяташе, че можеш да предвидиш всичко?

— И как умират? Самоубиват ли се? Или вие ги убивате?

Маргарет изглеждаше шокирана от жестокото ми предположение.

— Не, за бога. Както ти казах, всичко е демократично. Ако искаш, умираш. Просто трябва да го искаш достатъчно дълго време и то става. Смъртта не е въпрос на случайност или мрачна неизбежност като първия път. Тук държим на свободната воля, както може би си забелязал.

Не бях сигурен, че мога да смея всичко. Трябваше да си тръгна и да помисля.

— Ами моите проблеми с голфа и безпокойството? И други ли реагират така?

— О, да. Например хората често искат времето да е лошо или просто да им се случи нещо неприятно. Липсват им проблемите. Някои

искат да ги боли.

— Моля?

— Точно така. Е, и ти онзи ден се оплакваше, че не се изморяваш толкова, че „да ти иде да умреш“. Интересен израз. Да, хората искат болка, не е чак толкова странно. Някои молят за операции, и то не козметични, а истински.

— И правят ли им ги?

— Само ако наистина настояват. Опитваме се да им намекнем, че желанието за операция всъщност е признак на нещо друго. Обикновено се съгласяват с нас.

— И какъв процент от хората избират да умрат?

Тя ме погледна в очите, сякаш се опитваше да ме успокои.

— Сто процента, разбира се. Е, след хиляди години старо време, естествено. Но рано или късно всички искат да умрат.

— Значи пак е като първия път? Накрая винаги умираш?

— Да, но не забравяй, че тук животът е много по-хубав. Хората умират, когато решат, че са се наживели, а не преди това. Вторият път е по-смислено, защото сам си го пожелал. Както казах, тук се вслушваме в желанията на хората.

Не че я обвинявах. Не съм такъв човек. Просто исках да разбера как работи системата.

— Значи... дори вярващите, които идват, за да славят Бог вечно... дори и те гушват букетчето след неколкостотин... няколко хиляди години?

— Да. Както казах, има още няколко живи едемчани, но непрекъснато намаляват.

— Какъв тип хора първи молят да умрат?

— „Молят“ не е точната дума. Достатъчно е само да го искаш. Тук няма грешки. Ако наистина желаеш, ще умреш. Това е принципът.

— Значи?

— Значи така. Съжалявам, но — да отговоря на въпроса ти — хората, които първи пожелават да умрат, приличат на теб. Онези, които искат секс, бира, наркотици, бързи коли и така нататък. Отначало не могат да повярват на късмета си, а после, няколко века по-късно, не могат да повярват на лошия си късмет. Разбират, че просто са такива. Осъдени са да бъдат себе си. Хилядолетие след хилядолетие. Те умират най-рано.

— Не вземам наркотици — заявих твърдо аз. Бях малко ядосан.
— И имам само седем коли. Тук това не е много. Дори не ги карам бързо.

— Разбира се, че не. Става въпрос за общите категории на щастиято, нали разбираш.

— А кои издържат най-дълго?

— Ами някои едемчани бяха упорити клиенти. Вярата им ги крепеше с векове. В днешно време... да, адвокатите издържат доста време. Обичат да преравят старите си дела, а после делата на всички останали. Това може да продължи вечно. Образно казано — побърза да добави тя. — Учените също издържат много дълго. Те обичат да седнат и да изчетат всички книги на света. После обичат да спорят за тях. Някои от тези спорове — Маргарет вдигна очи — продължават с хилядолетия. Явно ги карат да се чувстват млади.

— Ами хората, които пишат книгите?

— О, те не издържат и наполовина колкото читателите си. Същото е при художниците и композиторите. Някак си разбират кога са дали най-доброто от себе си и после сякаш угасват.

Би трябвало да съм потиснат, но не бях.

— Не трябва ли да се чувствам потиснат?

— Разбира се, че не. Ти си тук, за да се забавляваш. Имаш всичко, което искаш.

— Да, сигурно е така. Може би не мога да свикна с мисълта, че някой ден ще поискам да умра.

— Само почакай — каза тя с нетърпелив, но приятелски тон. — Само почакай.

— Последен въпрос. — Виждах как си играе с моливите си и ги подрежда в права линия. — Какви всъщност сте вие?

— Ние ли? Ами страшно много приличаме на вас. Всъщност бихме могли да бъдем едни от вас. А може би сме.

— Ако може, пак ще дойда да си поговорим.

През следващите няколко века — може и повече да е било, спрях да броя по старото време — аз работих сериозно върху голфа. Не след дълго всеки път завършвах играта на осемнайсетия удар и моят кади започна да се удивлява по навик. Зарязах голфа и подхванах тениса. Скоро победих всички звезди на сгур, трева, глина, дърво, бетон, мокет — каквато настилка си избереяха. Отказах се от тениса. Играх за

„Лестър Сити“ на финала за Световната купа и си тръгнах с медал (третият ми гол, силен шут от десет метра, реши мача). Размазах Роки Марчано на четвъртия рунд в Медисън Скуеър Гардън (и малко го носих през последните един-два рунда); сведох световния рекорд по маратон до 28 минути, спечелих световната купа по стрелички. След известно време започнах да смятам олимпийските златни медали за дребни монети. Зарязах спорта.

Пазарувах здраво. Ядох повече животни, отколкото е имало на Ноевия ковчег. Опитах всички съществуващи бири и няколко несъществуващи, станах ценител на вина и дегустирах най-хубавите реколти; много бързо се свършиха. Запознах се с куп знаменитости. Спах с адски много жени по адски много начини, но и жените, и начините имат край. Не ме разбирайте погрешно: не се оплаквам. Беше страхотно. Искам да кажа, че знаех защо го правя. Търсех изход.

Започнах да комбинирам удоволствията и да спя с известни хора (не, няма да ви кажа с кои — те ме помолиха да бъда дискретен). Спомних си какво беше казала Маргарет и се опитах — е, за няколко века — да споря с други хора, които бяха чели същите книги като мен. Само че това ми се видя доста суховато, поне в сравнение с истинския живот, та не си заслужаваше да продължавам. Дори отидох при онези, които пееха и се молеха в църквата, но това не беше в мой стил. Направих го само защото исках да опитам от всичко, преди да проведа последния си разговор с Маргарет. Тя изобщо не се беше променила за няколкото хилядолетия от първата ни среща. От друга страна, и аз си бях същият.

— Хрумна ми нещо — казах аз. За толкова време все ще ти дойде някаква идея, нали така? — След като в рая можеш да получиш каквото си искаш, защо да не пожелаеш да бъдеш някой, на когото вечността няма да му омръзне? — Облегнах се назад с известно самодоволство. За моя изненада тя кимна почти окуражително.

— Защо не пробваш? — каза тя. — Мога да ти уредя трансфера.

— Но?... — попитах аз, защото знаех, че ще има и „но“.

— Ще ти уредя трансфера — повтори тя. — Проста формалност.

— Първо ми кажи къде е уловката. — Не исках да бъда груб. От друга страна, не исках да се мина с няколко хилядолетия.

— Е, някои опитаха — каза Маргарет с откровено съчувствен тон, сякаш не искаше да ме нарани.

— И какъв е проблемът? Къде е уловката?

— Ами, изглежда, има логическо затруднение. Не можеш да станеш някой друг, без да престанеш да бъдеш самия себе си. Никой не може да понесе това. Поне нашите данни са такива — добави тя едва ли не с намек, че аз може да съм първият, който ще реши този проблем. — Един човек — сигурно е обичал спорта като теб — каза, че е все едно да се превърнеш от спринтьор в перпетуум-мобиле. След известно време просто ти се приисква отново да тичаш. Разбираш ли?

Кимнах.

— Значи всички, които са опитали, са помолили за обратен трансфер?

— Да.

— И после всички са поискали да умрат?

— Точно така. И то доста скоро. Може да са останали няколко от тях. Ако искаш, ще ги потърся, за да ги разпиташ.

— Вярвам ти. Знаех си, че в идеята ми има някакъв недостатък.

— Съжалявам.

— Не, моля те, не се извинявай. — Определено не можех да се оплача от отношението. Всички бяха честни с мен от самото начало. Поех си дълбоко дъх. — Струва ми се, че раят е много добра идея, бих казал просто перфектна, но не е за нас. Не и такива, каквито сме.

— Не искам да влияя на заключенията ти — отвърна тя, — но разбирам твоята гледна точка.

— Защо тогава е всичко това? Защо съществува раят? Защо мечтаем за рай?

Тя не искаше да ми отговаря; може би не беше професионално. Аз обаче настоях.

— Моля те, дай ми някакво обяснение.

— Може би имате нужда от тези мечти — предположи тя. — Защото не можете да живеете без тях. В това няма нищо срамно. Звучи ми съвсем естествено. Макар че ако знаехте какво е раят, може би не бихте го искали.

— А, не съм много сигурен. — Всичко беше много приятно: пазаруването, голфът, сексът, срещите със знаменитости, липсата на угризения, животът.

— След време май е все едно дали винаги ще получаващ каквото искаш, или никога няма да го получиш.

На другия ден, в чест на доброто старо време, играх голф. Изобщо не бях загубил форма: осемнайсет дупки, осемнайсет удара. После ядох закуска на обяд и закуска на вечеря. Гледах видеокасетата с победата на „Лестър Сити“ с 5:4 на финала за националната купа, макар че не е същото, като знаеш резултата. Изпих чаша горещ шоколад с Бригита, която дойде да ме види; по-късно се любих, макар и само с една жена. След това въздъгнах и се обърнах на другата страна, като знаех, че на другата сутрин ще взема решение.

Сънувах, че съм се събудил. Това е най-старият сън на света и аз току-що го сънувах.

БЕЛЕЖКА НА АВТОРА

Глава 3 се основава на правни процедури и действителни дела, описани в „Съдебното преследване и смъртното наказание на животните“ от И. П. Евънс (1906). Първата част на Глава 5 черпи фактите и стила си от преведената през 1818 г. и издадена в Лондон книга „Разказ за едно пътуване до Сенегал“ от Савини и Кореар; втората част на тази глава се осланя на студията на Лоренц Айтнер „Жерико: живот и творчество“ (Орбис, 1982). Третата част на Глава 7 се позовава на „Морското пътешествие на обречените“ от Гордън Томас и Макс Морган-Уитс (Ходър, 1974). Благодарен съм на Ребека Джон, която ми помогна много в проучванията; на Анита Брукнър и Хауард Ходжкин за проверката на познанията ми по история на изкуството; на Рик Чайлс и Джей Макинърни за редактирането на моя американски; на д-р Джаки Дейвис за помощта при медицинските детайли; на Алан Хауард, Галън Стросън и Редмънд О’Ханлън; и на Хърмайъни Лий.

Дж. Б.

Издание:

Автор: Джулиан Барнс

Заглавие: История на света в 10 ½ глави

Преводач: Димитрина Кондева; Зорница Димова

Година на превод: 2000

Език, от който е преведено: Английски

Издание: Първо

Издател: ИК „Обсидиан“

Град на издателя: София

Година на издаване: 2001

Тип: роман

Националност: английска

Печатница: „Балканпрес“ АД

Редактор: Зорница Димова; Димитрина Кондева

Технически редактор: Людмил Томов

Художник: Тим Грейвсток

Коректор: Петя Калевска; Здравка Славянова

ISBN: 954-8240-90-4

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/2275>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.